

MURATÁJ

'14 1-2

irodalom
művészet
társadalom
tudomány
kritika

*...tenyeredben
a végtelen...*

Köszöntő könyv
Bokor József
tiszteletére

Maribor
Lendva

...tenyeredben a végtelen...
Köszöntő könyv Bokor József tiszteletére

Muratáj
Irodalmi, művelődési, társadalomtudományi és kritikai folyóirat
2014/1–2

...tenyeredben a végtelen...
Köszöntő könyv Bokor József tiszteletére

Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva – Lendava

Maribori Egyetem Bölcsészettudományi Kar,
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék – Maribor

2014

Muratáj
Irodalmi, művelődési, társadalomtudományi és kritikai folyóirat
2014/1-2

ISSN 0353 5584

...tenyeredben a végtelen...

Köszöntő könyv Bokor József tiszteletére

Kiadja az MNMI
és a Maribori Egyetem Bölcsészettudományi Kara
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke

Felelős kiadó:

Kepe Kocon Lili
Kolláth Anna

Tördelés:

Meszelics László, GraForma

Szerkesztette:

Kolláth Anna
és N. Császi Ildikó

Recenzensek:

Gadányi Károly
Fűzfa Balázs
Cs. Nagy Lajos

Nyelvi szöveggondozás:

N. Császi Ildikó
Kolláth Anna
Zemljak Jontes Melita

Nyomda:

Pápai Nyomda Kft.

Előfizethető a Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet [9220 Lendva, Fő u. 32.]
folyószámláján: NLB PE Lendava 51920-603-32169

Tartalom

TABULA GRATULATORIA.....	11
--------------------------	----

Kolláth Anna

Köszöntő.....	15
---------------	----

Bokor József bibliográfiája.....	19
----------------------------------	----

Írások Bokor József tiszteletére.....	39
---------------------------------------	----

Beregszászi Anikó

A magyar nyelv tantárgy tartalma a kárpátaljai magyar iskolákban.....	41
--	----

Bodó Csanád

„Ejsze reaáll a szemed párkö, hogy a literekből kicsitilod a dzsenetikát?” – Magyar nyelvjárási reprezentációk a nyelvi ismeretterjesztésre adott laikus reakciókban.....	52
---	----

Cserniczkó István

Nyelvoktatás politikus módra.....	63
-----------------------------------	----

Czetter Ibolya

A „célszörű szögény embör” világa Tömörkény néhány novellájában.....	72
---	----

Gadányi Károly

Bokor József Professzor Úr tiszteletére.....	88
--	----

Gasparics Judit

Tájszavak mozgásban – tájszókutatás régen és ma.....	90
--	----

Gróf Annamária

Nyelvválasztás a generációkon belül és a generációk között a Muravidéken.....	100
--	-----

Horváth Ferenc

Köszöntő.....	111
---------------	-----

Marko Jesenšek

Domoljubna davorija in usojenost jezika.....	113
--	-----

Juhász Dezső

Egy archaizmus a Muravidékről.....129

Kiss Jenő

Dialektológiai észrevételek nyugat-
dunántúli nyelvjárási leírások alapján..... 132

Mihaela Koletnik

Besedje za prostore in opremo v kmečki
hiši v izbranih prekmurskih govorih.....142

Kolláth Anna

A magyar nyelv mint anyanyelv [magyar1]
tantárgyi oktatása a Muravidéken.....156

Kontra Miklós

Harc a kisebbség szó ellen..... 171

P. Lakatos Ilona – T. Károlyi Margit

Adalékok a családi nyelv
hagyományőrző szerepéhez.....177

Merényi Annamária

Filológiai megjegyzések Katona József Aubigny
Clementia, vagy is A' Vallás miatt valo Zenebona
Frantzia Országban 4^{dik} Henrik alatt című művéhez.....187

Molnár Zoltán

Szókészleteti adalékok Lendváról.....195

Ruda Gábor

Anyanyelvi dominancia és nemzeti identitás.....204

Sándor Anna

A gömöri nyelvjárások egyik elfeledett,
XX. század eleji kutatójáról..... 214

Miran Štuhec

Ivo Brnčič esszéíró és a szociális proveniencia kritikusa..... 224

Szabó József

A tatárjárás emléke Komárom
és Veszprém megye földrajzi neveiben.....235

Székely András Bertalan

Gondolatok a nemzet- és nemzetiségpolitika
lehetséges összefüggéseiről Magyarországon,
különös tekintettel a nyelvhasználati jogokra.....249

Szoták Szilvia

Az őrvidéki magyar nyelvről	
Csulak Róza életműve kapcsán.....	260

H. Tóth Tibor

A műveltetés kérdéséhez.....	268
------------------------------	-----

Varga József

Dobronak [Lendvavásárhely]: Dobrovnik iskolatörténete.....	279
--	-----

Vörös Ferenc

A természetes és mesterséges	
névállomány keveredéséről a Bokor	
családnév nyelvföldrajzának tükrében.....	290

Vörös Ottó

Szabálytalan gondolatok nyelvről,	
nemzetről, hazáról, identitásról.....	302

Zágorec-Csuka Judit

A muravidéki magyarok tájnyelvének	
sajátosságai Szlovéniában.....	307

Zelliger Erzsébet

Somorjai városi jegyzőkönyvi bejegyzések 1733-ból.....	317
--	-----

Zinka Zorko

Prekmurski cankovski govor v pravljicah.....	323
--	-----

TABULA GRATULATORIA

Bači Brigita
Bacsi Zsuzsanna
Balant Terezija
Balasko Valika
Balasko József
Bálint Cseh Júlia
Balogh Lajos
Bence Lajos
Beregszászi Anikó
Berki Róbert
Bernjak Elizabeta
Bočkorec Bojan
Bočkorec Dušan
Bodó Csanád
Bogatec Gomzi Brigita
Bohnec Magdalena
Boldižar Vanja
Borovnik, Silvija
Borstner Bojan
Botka Ágnes
Bukovec Éva
Bukovec Miran
Car Ana
Car Urška
Časar Renata
Cerec Irena
Czetter Ibolya
N. Császi Ildikó
Csernicskó István
Dancs Anna
David Gabriela
Farics Dorisz
Fehér Farkas Éva

Fehér Ilona
Fekonja Beatrix
Ferenc Katarina
Fodor Katalin
Fodor Peter
Gaál Elizabeta
Gadányi Károly
Gal Zoran
Garantini Mojca
Gasparics Judit
Gašpar Anita
Gerencser Silvija
Gergar Zorka
Gönc Dario
Gönc Edit
Gönc Graber Lidija
Gönc Štiblar Renáta
Göncz László
Grbec Alenka
Grbec Karin
Gróf Annamária
Guttmann Miklós
Hajba Renáta
Hajdinjak Prendl Silvija
Halász Albert
Halász Renata
Haramija Dragica
Herman Jožefa
Hoffmann István
Hojnik Biserka
Horvat Aleksandra
Horvat Ines
Horvat Laura

Horvat Livija
Horvat Renata
Horváth Bernadetta
Horváth Ferenc
Hozjan Bojan
Hozjan Simona
Iker János
Ilić Vladimira
Jaušovec Norbert
Jesenšek Marko
Juhász Dezső
T. Károlyi Margit
Kepe Klara
Kepe Kocon Lili
Kerčmar Furjan Zsuzsanna
Király Lajos
Király Meszelics Jutka
Kiss Jenő
Klujber Varga Brigita
Kocon Jožef Kembo
Kocon József
Kočevar Julija
Kocsis Károly
Kovač Suzana
Kolar Alenka
Koletnik Mihaela
Kolláth Anna
Kološa Tanja
Kontra Miklós
Kósa Ferenc
Kósa Jenő
Koša Žužana
Kovač Denis
Kovač Katarina
Kovač Medike
Kovácsics Ildiko
Kramar Martin
Kraner Marija

Kranjec Gyöngyike
Kuhar Nives
Kumer Irena
Kuprivec József
Lačen Suzana
Ladič Judita
P. Lakatos Ilona
Lanstyák István
László Hermína
Lázár Lenke
Lebar Nedelko Zita
Logar Aleks
Lovrenčec Alenka
Lučič Nina
Magyar Lovrić Mirjana
Markovič Toplak Elizabeta
Marušič Ivica
Mastinšek Mira
Merényi Annamária
Meszelics László
Molnár Csikós László
Molnár Zoltán Miklós
Cs. NagyLajos
Osrajnik Vlasta
Ördög Ferenc
Paller Marika
Papp József
Pati Zoltán
Péntek János
Petkovič Simon
Pihler Tatjana
Planjšek Divna
Presinszky Károly
Prša Piroška
Pusztay János
Rajh Bernard
Rozman Franc
Ruda Gábor

Šabec Nada
Šabjan Betti
Sabo Aleš
Sabo Manuela
Sabo Sibila
Sabo Tatjana
Sakač Denis
Sándor Anna
Šandor Franc
Šantak Borut
Šebjanič Valerija
Sekereš Anita
Simón Mónika
Šipoš Natalia
Soldat Damir
Štampah Miha
Štramljič Breznik Irena
Štuhec Miran
Szabó József
Székely András Bertalan
Szent-Iványi István
Szíjártó Imre
Szolarics Nađ Klára
Szoták Szilvia
Szőke Kristina
Szőke Zita
Tarnóczy Mariann

Tolcsvai Nagy Gábor
Tomka Tibor
Toplak Rudolf
Toplak Šantak Alenka
Torhač Kornelija
Tóth Elizabeta
Tóth Péter
H. Tóth Tibor
Varga József
Varga Valéria
Vauhnik Vesna
Végi József
Vida Alenka
Vörös Damjana
Vörös Ferenc
Vörös Koni
Vörös Ottó
Vörös Piroska
Vratar Pocak Ksenija
Vugrinec Vanja
Zadravec Szekeres Ilona
Zagorec Csuka Judit
ZelligerErzsébet
Zemljak Jontes Melita
Zorko Zinka
Zver Gabriela
Zver Ilona

KÖSZÖNTŐ

*Egy homokszemben lásd meg a világot,
egy vadvirágban a fénylő eget,
egy órában az örökkévalóságot,
s tartsd tenyeredben a végtelent!*

William Blake

15

Bármennyire hihetetlennek tűnik is, red. prof. dr. Bokor József, a Maribori Egyetem Bölcsészettudományi Kara Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének nyugalmazott vezetője, nyelvésztanára, kollégánk, barátunk hetvenéves.

A születésnap mindig ünnep. Örömünnep, hiszen vele a létezést, az ajándékba kapott ráadást, az életet igeneljük meg. Örömünnep még akkor is, amikor az ember – mert ez is elérkezik egyszer – már nem szívesen számolja az éveit. A kerek évfordulók általában különleges szerepet töltenek be az Ünnepekt életében. Számvetésre készítetik, egyfajta leltárra: a tudós elsősorban arra a kérdésre keresi a választ, alkotott-e valami maradandót a szakma, a tudomány számára, segítette-e mások értelmi és érzelmi gazdagodását, azaz: ment-e munkája által a világ elébb. És – függetlenül az évek számától – újabb kihívásokat keres, mert ezek nélkül nem tud élni. A kerek évfordulóra az ünneplők is különleges módon készülnek: emlékeznek, vissza-visszatérnek oda, ami már elmúlt, közös pontokat keresnek, összegzik az életművet, rámutatnak annak sokszínűségére, értékeire, hitet, biztonságot, határozott igent adva a folytatáshoz, a mindig tovább belső parancsához.

Bokor József hetvenéves. Ebből a különlegesen szép alkalomból mi, a Maribori Magyar Tanszék oktatói, egykori és jelenlegi hallgatói ünnepi tanulmánykötettel köszöntjük az örökifjú Tanár Urat. A kötetben harminc nyelvész, irodalmár, oktatáspolitikus, egykori tanár és tanítvány rója le tiszteletét a Bokor-opusz előtt, fogalmazza meg írásában, írásával megbecsülését és szeretetét az Ünnepekt iránt.

Ilyenkor talán megengedhető az átlagosnál egy kicsivel erősebb személyes hangvétel is: Bokor Józsefet pontosan 33 éve ismerem.

Kollégaként végigkísérhettem pályájának alakulását, megélhettem legnagyobb szakmai sikereit, részese lehettem dilemmáinak, megoldáskereséseinek, egy szóval: nagyon sokat tanultam tőle. Azt mindig tudtam, hogy rengeteget dolgozik, hogy alapos felkészültségű, kiváló nyelvész, hogy kitartása, munkabírása, segítőkészsége soha nem ismert határokat, de most, a Bokor-bibliográfia összeállításakor (jóllehet az nem egészen teljes, hiszen pl. a Szombathelyen készült szakdolgozatokat nem tartalmazza a szlovén Cobiss-rendszer), illetve a kollégák írásait olvasva vált igazán valósággá az életmű hihetetlen gazdagsága.

Bokor József szülőfaluja, Sopronkövesd általános iskolájának elvégzése után a soproni Berzsenyi Dániel Gimnáziumban érettségizett. 1967-ben szerzett magyar–történelem–orosz szakos általános iskolai tanári diplomát a Pécsi Tanárképző Főiskolán. Öt évvel később kapta meg középiskolai magyartanári oklevelét a szegedi József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán (erről a sorseseeményről nagy szeretettel és nem kis büszkeséggel ír a kötetben Szabó József). 1977-ben lett egyetemi doktor, kandidátusi fokozatának megszerzése pedig 1993-ra datálódik.

1967 óta oktat: hét év általános iskolai tanítás után 1974-ben került a szombathelyi Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékére. Jóllehet főiskolás kora óta foglalkozott a magyar nyelvjárásokkal, Szombathelyen vált igazi nyelvesszé, Csűry-díjas dialektológussá, a szombathelyi dialektológiai műhely egyik meghatározó tagjává, szociolingvistává, pedagógussá: az anyanyelv belső és külső változatai létének, változásainak, alakulásának érzékeny és értő kutatójává. Harminc évet töltött a felsőoktatásban, ebből tizennégyet Mariborban, a Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéken. Először lektorként (1984–1988), majd 1994-től 2004. évi nyugdíjba vonulásáig főállású egyetemi tanárként. Hat éven át volt a Tanszék vezetője. Kutatási területe Mariborban kiegészült a muravidéki két-nyelvűség problematikájával, különös figyelmet szentelve a szlovéniai magyarok kétnyelvű oktatásának. Gazdag bibliográfiájában pontosan nyomon követhető a megtett út: tanulmányok, konferencia-előadások, önálló kötetek, egyetemi jegyzetek, feladatgyűjtemények, tudományos ismeretterjesztő írások fémjelzik a közel fél évszázadnyi munkásságot. S azt is látjuk: 2004 nem a visszavonulás éve volt. Azóta is hallhatjuk nyelvi ismeretterjesztő előadásait a

Muravidéki Magyar Rádióban, szíven viseli továbbra is volt hallgatói sorsát, a Maribori Tanszék jövőjét, tevékenyen részt vesz a magyar nyelv és kultúra alakításában. Még mindig fáradhatatlanul.

Kedves Bokor Tanár Úr! Azt mondják, a kor nem érdem. Ez igaz. De jó, ha megélheti az ember. S ha az ember lélekben fiatal marad, ha a korosodással bölcsebben él, ha arra koncentrálni, ami van, és nem arra, ami hiányzik, ha az élettapasztalat segítségével a negatívnak tűnő dolgokban is igyekszik meglátni a jót, ha elsősorban magának akar megfelelni, és nem másoknak, ahogy ezt Benned látjuk, akkor érdemmé válik. Tartalmas, érdemes és értelmes létezéssé. Ezt kívánjuk Neked nagyon sok szeretettel, nagyrabecsüléssel az elkövetkezendő évekre is. Hozzá erőt, egészséget, nyugalmat, belső békét. Hogy merd érezni, tudni tenyeredben a végtelent...

17

Maribor, 2014. szeptember 20.

Bokor József bibliográfiája

Forrás: <http://cobiss.si>

1.01 Tudományos cikkek, tanulmányok folyóiratban

19

1. Egy muravidéki attitűdvizsgálat és néhány tanulsága. *Magyar Nyelv*, 2006. 102/4. 470–478.
2. Öt tételben a magyar nyelvi tervezésről a kétnyelvű Muravidéken. *Studia Slavica Savariensia*, 2003. 1/2. 61–65.
3. A szlovén nyelvföldrajzról – magyar szemmel. *Studia Slavica Savariensia*, 2002. 1/2. 568–572.
4. A magyar nyelv és használata a szlovéniai Muravidéken az ezredforduló küszöbén. *Magyar Nyelv*, 2001. 97/1. 34–52.
5. A lexikológiai vizsgálatok a közelmúlt magyar dialektológiájában. Adalékok a nyelvjárástudomány történetéhez. SZABÓ GÉZA, MOLNÁR ZOLTÁN szerk. *Nép – nyelv – társadalom. Végő József emlékezetére*. A BDF Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai, 4. Szombathely: Berzsényi Dániel Főiskola, 2000. 25–29.
6. A muravidéki magyar nyelvjárásokról és kutatottságukról. *Névtani Értesítő*, 1999. 21. 403–406.
7. A nyelvi tudat és a nyelvhasználat összefüggései a Muravidéken. *Muratáj*, 1996/ 2. 44–54.
8. Nyelvjárási szókészleti vizsgálatok tanulságai az élőnyelv szempontjából. BALOGH LAJOS szerk. *A magyar nyelv táji változatai az 1980-as évek végén. Tanulmánygyűjtemény* (Linguistica, Series 2, Studia et dissertationes, 19). Budapest: MTA Nyelv-tudományi Intézete, 1996. 161–177.
9. Egy korábbi lexikológiai vizsgálat néhány tanulsága mai szemmel. *Magyar Nyelv*, 1995. 91/4: 473–480.
10. A muravidéki kétnyelvű oktatásról. *Magyar Nyelvőr*, 1995. 119/4. 393–397.
11. Tájszavak az élőnyelvben. *Vasi Szemle*, 1991/2. 161–172.

12. Hungorológiai tevékenység a Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskolán. *Vasi Szemle*, 1991/4. 561–567.
13. A szombathelyi főiskola a burgenlandi magyarokért. *Köznevelés*, 1990. június. 11–12.
14. Hang, szó, mondat és szöveg a kommunikációban. *Pedagógiai Írások*, 1990. 69–77.
15. A tájszókincsek változása egy család körében a Muravidéken. *Naptár*, 1988. 72–80.
16. A tájszógyűjtésről egy kis orvanyag kapcsán. *Magyar Nyelv*, 1986. 82/4. 470–474.
17. A magyarságtudomány és a külföldi magyaroktatás. *Naptár*, 1987. 35–38.
18. Az anyanyelvi nevelés, a nyelvművelés néhány kérdése idegen nyelvű környezetben. *Naptár* 1987. 47–51.
19. A Nevelési Bizottság 5 éves a Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskolán. *Felsőoktatási Szemle*, 1985. 7–8. 498–502.
20. Húszéves a lektorátus Mariborban. *Naptár*, 1986. 43–51.
21. A szlovén nyelv hatása és a magyar szakszók a Muravidéken. *Naptár*, 1986. 74–81.
22. A szókészlet archaizmusok és neologizmusok kérdéséhez nyugat-dunántúli tájszóanyag alapján. *Magyar Nyelvőr*, 1985. 109/2. 185–190.
23. Elsőéves hallgatók erkölcsi arculata a Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskolán. *Vasi Szemle*, 1985/4. 514–525.
24. A nyelvjárási tudat és a nyelvi viselkedés kérdéséhez. *Magyar Nyelv*, 1984. 80/3. 339–344.
25. Adalékok a muravidéki magyarság nyelvhasználatához. *Naptár*, 1985. 63–71.
26. Tanajkajd élő beszélt nyelvének szóhasználatáról. *Vasi Szemle*, 1984/2. 202–207.
27. A szófajok, a mondatrészek és az általános iskolai anyanyelvi nevelés. *Pedagógiai Írások*, 1983/13. 157–167.
28. Egy induló évfolyam beszédállapota a Szombathelyi Tanárképző Főiskolán. *Felsőoktatási Szemle*, 1982/6. 378–382.
29. A tanárképző főiskolák általános nyelvészeti anyaga. *Felsőoktatási Szemle*, 1982/ 7–8. 481–484.
30. Főiskolai hallgatók közéleti, társadalmi tevékenysége. *Vasi Szemle*, 1982/2. 175–178.

31. A tanár-diák viszony helyzete a Szombathelyi Tanárképző Főiskolán. *Felsőoktatási Szemle*, 1981/5. 304–308.
32. A zárt ë-zés állapota és mozgása Sopronkövesd nyelvjárásában. *Magyar Nyelv*, 1981. 77/3. 347–352.
33. A szókészlet, a szókincs és az általános iskolai anyanyelvi nevelés. *Pedagógiai Írások*, 1981/1. 16–25.
34. Elsőéves főiskolai hallgatók hivatástudata a pályaválasztás előzményei és motívumai tükrében. *Vasi Szemle*, 1981/4. 514–525.
35. Egy tájszókészlet felmérés néhány tanulsága. *Magyar Nyelv*, 1980. 76/1. 88–91.
36. Adatok és megjegyzések Vas megye mai utónév választásához. *Vasi Szemle*, 1980/2. 212–220.
37. A tanítók anyanyelvi képzése és a szövegelemzés. *Felsőoktatási Szemle*, 1979/12. 727–750.

1.02 Összegző tanulmányok

38. Magyar dialektológia. *Magyar Nyelv*, 2002. 98/1. 33–39.

1.04 Szakcikk

39. Lehetőségekről, kezdeményezésekről. *Hungarológia*, 2000/2–3. 135–138.
40. Kell-e, nem-e nyelvtörvény? *Népújítás*, 1999. 10. 28: 17.
41. A maribori Magyar Tanszék 15. tanéve elé I–III. *Népújítás*, 1995. 10. 20. (14.); 10. 27. (13.); 11. 09. (17.).
42. Egy célért több nyelven. *Népújítás*, 1987. 02. 20. 30/7. 7.

1.05 Nyelvi ismeretterjesztés

43. Hány személyes névmásunk van? *Népújítás*, 2000. 04. 13. 44/15: 17.
44. A nyelvi tervezés szükségességéről. *Népújítás*, 2000. 09. 21. 44/38: 17.
45. Legyenek, ha kellenek, akár nyelvtörvények is! *Népújítás*, 2000. 10. 05. 44/40: 13.
46. Az újvidéki élőnyelvi konferencia margójára. *Népújítás*, 2000. 10. 12. 44/41: 8.
47. Anyanyelv, idegen nyelv, második nyelv, környezetnyelv. *Népújítás*, 2000. 10. 12. 44/41: 17.

48. Az igenevekről – másképp. *Népújság*, 2000. 10. 26. 44/43: 17.
49. Az -ó, -ő képzős igenevek kétféle többes száma. *Népújság*, 2000. 11. 03. 44/44:17.
50. Hogyan értekelhető a -ható, -hető? *Népújság*, 2000. 11. 09. 44/45: 17.
51. A nyelvművelés – tegnap, ma, holnap. *Népújság*, 1999. 02. 25. 43/8: 17.
52. A nyelvi egymásra hatás. *Népújság*, 1999. 03. 18. 43/11: 17.
53. Melyiket a három közül? (Ez mellett? E mellett? Emellett?) *Népújság*, 1999. 04. 01. 43/13: 17.
54. Legyen nyelvileg is különbség! *Népújság*, 1999. 04. 15. 43/15: 17.
55. A Muravidék és a Mura-vidék különbsége nem csak helyesírási kérdés. *Népújság*, 1999. 04. 22. 43/16: 17.
56. Makacs hibák (aktus, ankét, ankéta). *Népújság*, 1999. 04. 30. 43/17: 17.
57. Államnyelv, hivatalos nyelv, „regionális” hivatalos nyelv? *Népújság*, 1999. 11. 04. 43/44: 17.
58. Frissebb szólásainkról. *Népújság*, 1997. 01. 08. 40/1: 17.
59. Azok a fránya ragok! *Népújság*, 1997. 01. 09. 40/1:17.
60. Az érem kevésbé fénylő oldala. *Népújság*, 1997. 01. 16. 40/ 2: 5.
61. Még egyszer az ikes igékről. *Népújság*, 1996. 11. 21. 39/45: 17.
62. Ünnepel a maribori Magyar Intézet. *Népújság*, 1996. 11. 07. 39/43: 10.
63. „Fölnevelő édesanyám“. *Népújság*, 1996. 02. 15. 40/6: 11.
64. A szószaporítás néhány esetéről. *Népújság*, 1996. 02. 29. 40/8: 11.
65. Jegyzetek egy új gyermekvers-kötetről. (Varga József: Hangbona. Lendva, 1995). *Népújság*, 1996. 03. 14. 40/10: 4.
66. Kétnyelvűség. (Egy folyóirat margójára). *Népújság*, 1996. 04. 12. 40/14: 11.
67. Ne mindig -nál, nél raggal! *Népújság*, 1996. 08. 01. 40/29: 17.
68. Nyelvi finomságok, nyelvhasználati nehézségek. *Népújság*, 1996. 08. 15. 40/31: 17.
69. Ódzkodik. *Népújság*, 1996. 08. 22. 40/32: 17.
70. A szakszók és a kommunikáció. *Népújság*, 29. VIII. 1996. 08. 29. 40/33: 17.
71. A fokozásról általában. *Népújság*, 1996. 09. 95. 40/34: 17.
72. A körülírt fokozás. *Népújság*, 1996, 10, 03. 40/38: 17.

73. A nyelvi szocializáció és szakaszai. 1996. 10. 03. 40/38: 17.
74. A kétnyelvű szocializációról. *Népújság*, 1996. 10. 17. 40/40: 17.
75. Az anyanyelv dominanciájáért. *Népújság*, 1996. 10. 30. 40/42: 17.
76. Föltesz vagy felad? *Népújság*, 1996. 11. 14. 40/44: 17.
77. Idegenül vagy magyarul? *Népújság*, 1996. 11. 28. 40/46: 17.
78. Melyik nyelven? *Népújság*, 1996. 12. 05. 40/47: 17.
79. A nyelvi viselkedésről. *Népújság*, 1995. 01. 20. 39/3: 13.
80. Az anyanyelvet is tanulni kell. *Népújság*, 1995. 08. 04. 39/29: 7.
81. Valamit a szótévesztésről. *Népújság*, 1995. 07. 21. 39/28: 7.
82. Elöl álló névutók? *Népújság*, 1995. 03. 31. 39/12: 8.
83. A meghonosodó idegen szók írásmódjához. *Népújság*, 1995. 06. 23. 39/24: 9.
84. A nyelv is védelemre szorul. *Népújság*, 1995. 05. 26. 39/20: 9.
85. Az ikes igékről. *Népújság*, 1995. 12. 14. 39/50: 11.
86. Amikor már a nyelvművelő tevékenység sem elég. *Népújság*, 1995. 06. 09. 39/22: 13.
87. Baby-sitter – gyerekcsősz. *Népújság*, 1995. 10. 13. 39/37: 13.
88. Romlik-e, vagy szegényedik-e a nyelv? *Népújság*, 1995. 04. 07. 39/17: 14.
89. A kétnyelvűsödésről általában. *Népújság*, 1995. 11. 30. 39/48: 17.
90. A magyar nyelv kifejezőerejéről. *Népújság*, 1995. 01. 06. 39/1: 14.
91. Projekt vagy projektum. *Népújság*, 1994. 12. 02. 38/49: 13.
92. Egy s más az igekötőkről. *Népújság*, 1994. 11. 18. 38/47: 13.
93. Hogy a csibe, hogy ...? *Vas Népe*, 1994. 01. 08: 6.
94. Maroknyi nép – tengernyi feladat. *Vas Népe*, 1994. 09. 17: 17.
95. Tólar? Talár? Tallér? *Vas Népe*, 1993. 07. 19: 6.
96. „Átadták ... az enyészetnek“. *Vas Népe*, 1992. 06. 12: 5.
97. „Be ám, de vadul ...“. *Vas Népe*, 1992. 02. 14: 7.
98. Slovenski koledar 1991. Szlovén Naptár. *Vas Népe*, 1992. 01. 30: 5.
99. Ezt is ide leteszem. *Vas Népe*, 1992. 06. 12: 5.
100. „Tudta Piroskát, hogy lakik Örzsi mellett ...“ *Vas Népe*, 1992. 07. 04: 5.
101. Tizedszer szépen, magyarul. *Vas Népe*, 1992. 02. 29: 5.
102. Hunfalvy Pál emlékezete. *Vas Népe*, 1988. 12. 16: 5.
103. Ízelítő a helyesírás változásaiából. *Népújság*, 1988. 04. 01: 7.
104. A teljes tulajdonnév mint megszólítás. *Népújság*, 1988. 08. 26: 7.

105. Szép emberi szóval. *Népújság*, 1988. 02. 12: 6.
106. A „kultúra“ szóról és családjáról. *Népújság*, 1988. 02. 26: 5.
107. A magyaros általános alany. *Népújság*, 1988. 01. 08: 5.
108. Bővülő szókészletünk. *Népújság*, 1988. 01. 29: 6.
109. Egy irodalmi tanulmány margójára. *Népújság*, 1988. 01. 29: 8.
110. Egy kis buktató az igeragozásban. *Népújság*, 1988. 06. 01: 6.
111. Hangutánzó igéink nyomán. *Népújság*, 1988. 06. 03: 7.
112. Nyelvek sorsán tűnődve. *Népújság*, 1988. 05. 27: 6.
113. Búcsú a Muravidéktől. *Népújság*, 1988. 09. 09: 5.
114. A nyelvjárás egy kis nyelvtörténet. *Népújság*, 1987. 04. 30: 8.
115. Össze ne keverjük őket! *Népújság*, 1987. 08. 28: 6.
116. Sajátos szóképzések a Muravidéken. *Népújság*, 1987. 02. 27: 5.
117. Az óvodai anyanyelvi nevelésről. *Népújság*, 1987. 01. 09: 4.
118. Nyelvünk finnugor örökségei. *Népújság*, 1987. 01. 30: 5.
119. Amit lehet, külön mondatba. *Népújság*, 1987. 06. 03: 5.
120. A nyelvhasználat – viselkedés. *Népújság*, 1987. 07. 31: 7.
121. Amikor a kevesebb a jobb. *Népújság*, 1987. 06. 12: 6.
122. Hogyan tovább? A maribori lektorátus a harmadik évtized küszöbén. *Népújság*, 1987. 03. 13: 5.
123. Megamagyarosodott idegen szavak. *Népújság*, 1987. 03. 27: 5.
124. Könyörgök vagy könyörgöm? *Népújság*, 1987. 11. 06: 6.
125. Szégyelljük-e anyanyelvjárásunkat? *Népújság*, 1987. 10. 09: 9.
126. A lektori tevékenység továbbfejlesztésének szervezési és tartalmi kérdései. *Népújság*, 1987. 02. 13. 30/6: 5.
127. A szólások eredetéről. *Népújság*, 1986. 04. 25: 8.
128. Mennyi múlhat egy névelőn?! *Népújság*, 1986. 08. 08: 4.
129. Egy kis szótévesztés. *Népújság*, 1986. 08. 29: 4.
130. Hungarológiai kongresszus Bécsben. *Népújság*, 1986. 08. 29: 4.
131. Magyarságtudatról, anyanyelvismeretről. *Népújság*, 1986. 12. 05: 4.
132. A „kevert nyelv“, s ami mögötte van. *Népújság*, 1986. 02. 07: 4.
133. A nyelvművelés és a magyar nyelv Szlovéniában. *Népújság*, 1986. 02. 28: 5.
134. Dicsérjük is, ha lehet!. *Népújság*, 1986. 01. 10: 6.
135. Ismét a szórendről. *Népújság*, 1986. 07. 04: 5.
136. Egy szolidabb szórendi hibáról. *Népújság*, 1986. 05. 30: 6.
137. Jó hétvégét! *Népújság*, 1986. 03. 28: 5.
138. A muravidéki tájszavakról. *Népújság*, 1986. 10. 31: 5.
139. Bécs és a magyarságtudomány. *Népújság*, 1986. 09. 26: 6.

140. Milyen legyen az iskola nyelve? *Népújság*, 1986. 09. 26: 6.
141. Húszéves a magyaroktatás Mariborban 1–2. *Vas Népe*, 1986. 11. 11: 5; 1986. 11. 12: 5.
142. Mit csinál az, aki „egyez”? *Népújság*, 1985. 04. 05: 5.
143. Nyelvi helyzetek – emberi élmények. *Népújság*, 1985. 04. 05: 5.
144. Elesik. *Népújság*, 1985. 04. 26: 9.
145. A szakmai kommunikáció gondjai. *Népújság*, 1985. 08. 23: 5.
146. Többes szám helyett egyes számot! *Népújság*, 1985. 01. 18: 8.
147. A nyelvpolitika régen és ma. *Népújság*, 1985. 07. 19: 6.
148. Új-e a magyar helyesírás legújabb szabályzata? *Népújság*, 1985. 06. 14: 6.
149. A gyermeknyelvről – felnőtteknek. *Népújság*, 1985. 11. 27: 7.
150. Az idegen szavakról – megértéssel. *Népújság*, 1985. 10. 04: 6.
151. Különírjuk vagy egybe? *Népújság*, 1985. 10. 04: 6.
152. Szóismétlés, szóismétlés. *Népújság*, 1985. 09. 13: 10.
153. Élő tájszók. *Népújság*, 1984. 12. 14: 6.
154. Melyiket a kettő közül? *Népújság*, 1984. 12. 28: 8.
155. Amin lehet, változtassunk! *Népújság*, 1984. 11. 30: 9.
156. Képszerűség a nyelvben. *Népújság*, 1984. 10. 26: 8.
157. Közös ügyünk az anyanyelv. *Népújság*, 1984. 10. 26: 8.
158. Hadd ne szorozzam! *Vas Népe*, 1984. november 14: 3.
159. Újdonságok a tanítójelöltek anyanyelvi képzésében. *Édes Anyanyelvünk*, 1983/3: 9.
160. A gyermeknyelvről szülőknek. *Kisalföld*, 1982. 03. 13: 9.
161. Differenciálni kell. *Pedagógusok Lapja*, 1980. 06. 13: 7.
162. A vasi földrajzi nevekről. *Vas Népe*, 1980. 10. 02: 5.
163. Bemutató tanítással együtt. *Köznevelés*, 1979. 01. 26: 8.
164. Lépéshátrányban. *Köznevelés*, 1979. 06. 22: 9.
165. Írd és mondd: Tolbuhin! *Vas Népe*, 1979. 04. 19: 5.
166. A sikeres felvételiért. *Vas Népe*, 1979. 04. 21: 2–3.
167. Névadás, nevek divatja, divat múlása. *Vas Népe*, 1978. 05. 07: 15.
168. A magyar szinonimaszótár. *Vas Népe*, 1978. 05. 24: 5.
169. Közéletiség, beszédmód, nyelvi műveltség. *Vas Népe*, 1978. 10. 04: 5.
170. Az irodalomtanár és a családi életre nevelés. *Hogyan?* 1975/31: 25.
171. Az úttörő irodalombarát és nyelvész vetélkedők előtt. *Hogyan?* 1974/29: 26–27.

172. Ismeretszerzés az irodalomórán. *Hogyan?* 1973/ 27: 12–13.
173. Balatonlelle becéző keresztnévei. *Somogyi Honismereti Híradó*, 1970/2: 38–41.
174. Amiről a nevek vallanak. *Somogyi Néplap*, 1969. 06. 08: 5.

1.08 Tudományos konferenciákon tartott előadások

175. Töprengés egy új nagyatlasz lexikai anyagán és gyűjtésmódján. Guttmann Miklós, Molnár Zoltán szerk. *V. Dialektológiai Szimpozion*. Szombathely, 2007. augusztus 22–24. (A Berzsényi Dániel Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai, 5). Szombathely: Berzsényi Dániel Főiskola BTK, 2007. 48–52.
176. A nyelvi attitűdök vizsgálata Lendván és környékén. Vörös Ferenc szerk. *Regionális dialektusok, kisebbségi nyelvhasználat. A 2005. október 20–21-i somorjai konferencia előadásai*. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai, 224). Budapest, Nyitra, Somorja: Magyar Nyelvtudományi Társaság, 2005. 15–20.
177. A nyelvi attitűdök néhány összefüggése a kétnyelvű Muravidéken. Szabó Géza, Molnár Zoltán, Guttmann Miklós szerk. *Emberközpontúság a magyar nyelv oktatásában és kutatásában*. Szombathely, 2003. november 13–14. (A Berzsényi Dániel Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai, 6). Szombathely: BDF BTFK Magyar Nyelvészeti Tanszék, 2004. 24–27.
178. Adalékok a kisebbségi nyelvjárások életéhez a Muravidéken. 12th meeting of the Élőnyelvi Konferencia, Nyíregyháza, Hungary, August 26–28, 2002. P. Lakatos Ilona, T. Károlyi Margit. szerk. *Nyelvvesztés, nyelvjárásvesztés, nyelvcseré*. (Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához, 32). Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2004. 182–184.
179. A nyelvjáráskutatás időszerű feladatai a kétnyelvű Muravidéken. Szabó Géza, Molnár Zoltán, Guttmann Miklós szerk. *IV. Dialektológiai Szimpozion*. Szombathely, 2001. augusztus 23–25. (A Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai, 5). Szombathely: BDTE, 2002. 73–77.
180. A szlovén nyelvföldrajzról – magyar szemmel. Gadányi Károly szerk. *VII. Nemzetközi Szlavisztikai Napok*. 2002. május

- 24–25.(*Studia Slavica Savariensia*, 1/2). Szombathely: Berzsényi Dániel Főiskola, 2002. 568–572.
181. A magyar nyelv esélyei a kétnyelvű Muravidéken. *Tanulmányok/Studije*. Újvidék: Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Magyar Tanszék/Novi Sad: Filozofski fakultet, Katedra za mađarski jezik i književnost, 2001. 117–121.
 182. A Maribori magyar tanszék oktató és tudományos tevékenysége a kisebbségi magyar anyanyelv szolgálatában. Klopčič, Vera szerk. *Živeti z mejo/A határral élni/Živjeti uz granicu/Leben mit der Grenze/ Materinščina, dejavniki osebnosti in skupnostne narodnostne identitete/ Az anyanyelv, az egyén és a közösség nemzeti identitásának tényezője/ Materinski jezik, element osobnoga i zajedničkoga nacionalnog identiteta/Die Muttersprache als Faktor der persönlichen und gemeinschaftlichen nationalen Identität. Zbornik referatov na znanstveno-kulturnem srečanju v Murski Soboti, 5.-6. junija 1998.* (Narodne manjšine, 4). Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja/Institute for Ethnic Studies: Slovenska akademija znanosti in umetnosti; Monošter/Szentgotthárd: Zveza Slovencev na Mađžarskem, 2000. 283–291.
 183. Az anyanyelv dominanciájáért a kétnyelvűségben. Bokor József szerk. *Az anyanyelv a kétnyelvűségben*. Maribor: a Maribori Egyetem Pedagógiai Kara Magyar Intézete; Lendva: Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, 1999. 26–30.
 184. Leksikološke raziskave mađarskih narečij v Prekmurju. Zorko, Zinka – Koletnik, Mihaela szerk. *Logarjev zbornik. Referati 1. mednarodnega dialektološkega simpozija v Mariboru*. Zora 8. Maribor: Slavistično društvo, 1999. 226–231.
 185. A szlovéniai kétnyelvűség a szellemi és gazdasági integráció tükrében. VIII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia. Bakaskó Mária, Kohn János szerk. *A nyelv mint szellemi és gazdasági tőke. A VIII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia előadásainak gyűjteményes kiadása. 1998. április 16–18., Szombathely*. Szombathely: Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola, 1999. 111–116.
 186. Egy élő, beszelt nyelvi lexikológia kérdései. Szabó Géza, Molnár Zoltán szerk. *III. Dialektológiai Szimpozion. Szombathely, 1992. augusztus 27–28.* Szombathely, 1998. 164–168.

187. Adalékok a kétnyelvű beszélők nyelvválasztásához Szlovéniában. Gadányi Károly szerk. *VI. međunarodni slavistički dani*/VI. Nemzetközi Szlavisztikai Napok (Bibliotheca Croatica Hungariae. 3/1, 3/2). Sambotel; Pečuh: Hrvatski znanstveni zavod/Horvát tudományos kutatók egyesülete; Visoka nastavnička škola „Berzsenyi Dániel“/Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola, 1998, 3/2. 398–402.
188. Die lexikalischen Untersuchungen in der heutigen ungarischen Dialektologie. *International Congress of Dialectologists and Geolinguists. Budapest, 1993. április 26–29.* Budapest, 1993.
189. Előrevivő és visszahúzó a 19. század végének magyar nyelvtudományában. Jankovics József szerk. *A magyar nyelv és kultúra a Duna völgyében. Kapcsolatok és kölcsönhatások a 18–19. század fordulóján*/Die ungarische Sprache und Kultur im Donauraum. Beziehung und Wechselwirkungen an der Wende des 18. und 19. Jahrhunderts. Budapest–Wien: Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság. 1126–1130.
190. Pável Ágoston egyik Cankar-fordításának néhány nyelvi jellemzője. *Corvin Mátyás-konferencia. Tudományos tanácskozás Mátyás király halálának 500. évfordulóján.* Maribor, 1990. november 8–9./Posvetovanje Matjaža Korvina. Znanstveno posvetovanje ob 500-letnici smrti kralja Matjaža. Maribor, 8–9.11.1990. Szombathely, 1991. 134–138.
191. A nyelvi-nyelvészeti képzés sajátosságai a kétnyelvűség körülményei között Mariborban. *Hagyományok és módszerek* (Hungarológiai ismerettár, 8). Budapest: Nemzetközi Hungarológiai Központ, 1990. 37–43.
192. A tájszókincsek vizsgálata egy családon belül. Szabó Géza szerk. *II. Dialektológiai Szimpozion.* Szombathely, 1987. augusztus 24–26. Veszprém: VEAB, 1990. 163–167.
193. A nyelvjárási lexikológiáról és a muravidéki tájszóvizsgálókról. Gadányi Károly szerk. *Tudományos Közlemények. 10 éves a szlovén nemzetiségi tanárképzés a szombathelyi Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskolán*/Znanstvene publikacije. 10 let Katedre za slovenski jezik in književnost na Visoki učiteljski šoli v Szombathelyu. Szombathely: Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola, 1990. 92–99.
194. Adalékok a tájszókutatás történetéhez. *A magyar nyelvészek*

5. nemzetközi kongresszusa. Budapest, 1988. augusztus 27–30. Budapest, 1988.
195. A lexikai szerkesztettség néhány kérdése tanakajdi beszéd-szövegek alapján. Kiss Jenő, Szűts László szerk. *A magyar nyelv rétegződése. A magyar nyelvészek IV. nemzetközi kongresszusának előadásai*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1988. 210–216.
196. Előrevivő és visszahúzó vonások az előző századvég magyar nyelvtudományában. *Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus. Bécs, 1986. szeptember 1–5.* Bécs, 1986.
197. A szlovén nyelv hatása és a magyar szakszók a Muravidéken. Gadányi Károly szerk. *Nemzetközi Szlavisztikai Napok II.* Szombathely. Művelődési Minisztérium Nemzetiségi Önálló Osztálya, 1986. 33–37.
198. A beszéd-szövegeken alapuló szókészleti vizsgálatok kérdéséhez. *Dialektológiai Szimpozion II.* VEAB Értesítő, 1982. 175–178.

29

1.09 Szakmai konferencián tartott előadások

199. Szlovénia új magyar tantervei elé. *Hungarológiai évkönyv*, 2000. 1/1.172–179.
200. Gondolatok a muravidéki kétnyelvű oktatásról. Raisz Rózsa szerk. *Anyanyelv és iskola az ezredfordulón. XII. Anyanyelv-oktatási Napok, Eger, 1996. július 8–11.* A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai, 207. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság. 416–420.
201. A kétnyelvűsödés néhány kérdése a Muravidéken. Gadányi Károly, Bokor József, Guttmann Miklós szerk. *Nyelvi tudat, identitástudat, nyelvhasználat.* Bibliotheca Slavica Savariensis, 3. Szombathely: Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola, 1996. 143–148.
202. A nyelvi tudat és a nyelvhasználat néhány összefüggése a szlovéniai Szentlászlón (Motvarjevci). Gadányi Károly szerk. *Nemzetközi Szlavisztikai Napok V. I–II.* Szombathely, 1994. május 27–28. Szombathely: Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola, 1995. 789–793.
203. Egy élő, beszélt nyelvi lexikológia felé. *Dialektológiai Szimpozion, Szombathely, 1992. augusztus 26–27.* Szombathely, 1992. 26–27.

1.12 Konferencia-előadások összefoglalói

204. Novejša prizadevanja v današnji madžarski dialektologiji. Unuk, Drago szerk. 3. Mednarodni dialektološki simpozij, Pedagoška fakulteta Maribor, 5. in 6. februar 2002. 70 let Martine Orožen. Maribor: Slavistično društvo, 2002. 17.
205. Leksikološke raziskave madžarskih narečij v Prekmurju. 1. Mednarodni dialektološki simpozij, Pedagoška fakulteta, 9. in 10. februarja 1996. Zbornik povzetkov. Maribor, 1996. 1.

1.16 Tanulmányok önálló kötetekben, monográfiákban

206. A nyelvpolitika és a muravidéki kétnyelvűség. Kolláth Anna szerk. *A muravidéki kétnyelvű oktatás fél évszázada*. ZORA 68. Bielsko-Biala, Budapest, Kansas, Maribor, Praha 2009. 17–25.
207. Néhány reflexió a muravidéki kétnyelvű oktatás 50. évfordulójára megjelent írásokhoz. Kolláth Anna és Gróf Annamária szerk. *Szépbe szőtt hit... Köszöntő könyv Varga József tiszteletére*. Maribor – Lendva: Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék – Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet. 2011. 42–49.
208. Három újabb megfigyelés a Muravidék nyelvjárásairól és nyelvhasználatáról. Hajdú Mihály, Keszler Borbála szerk. *Köszöntő könyv Kiss Jenő 60. születésnapjára*. Budapest: ELTE, 2003. 389–391.
209. Novejša prizadevanja v sodobni madžarski dialektologiji. Jesenšek, Marko– Rajh, Bernard–Zorko, Zinka szerk. *Med dialektologijo in zgodovino slovenskega jezika. Ob življenjskem in strokovnem jubileju prof. dr. Martine Orožen*. Zora 18. Maribor: Slavistično društvo, 2002. 207–212.
210. A tájszókészlet egységeinek egy minősítési rendszere. Szabó Géza szerk. *Magyar dialektológia, Stilisztika*. A Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai, 1. Szombathely: Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola, 1992. 35–43.
211. Állapot- és/vagy változásvizsgálat? Hajdú Mihály szerk. *Emlékkönyv Benkő Loránd hetvenedik születésnapjára*. Budapest, 1991. 101–104.
212. Adalékok a tájszókutatás történetéhez. *Tanulmányok a magyar nyelvtudomány történetének témaköréből*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1991. 95–100.

213. Egy lehetséges változásvizsgálatról a tájszókészlet köréből. Szabó Géza szerk. *Nyelvtudomány, Magyar dialektológia, Szlavisztika*. A Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei, 6. Szombathely, 1990. 35–41.
214. A tájszókészlet változása két Répce-melléki faluban. *A magyar nyelv rétegződése, táji tagolódása. Bölcsészettudományi Karok, Egyeséges jegyzet*. Budapest: Tankönyvkiadó, 1988. 475–486.
215. Az anyanyelvi nevelés, a nyelvművelés néhány kérdése idegen nyelvű környezetben. *Hungarológiai Napok*. Szombathely, 1986. 128–131.
216. Magyaroktatás a Maribori Egyetem Pedagógiai Karán. *Magyarok Világszövetsége*, 1986.
217. Vas megye földrajzi közneveinek értelmezése. Balogh Lajos, Végh József szerk. *Vas megye földrajzi nevei*. Szombathely: Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1982. 31–38.
218. Lukácsháza, 33. Torony, 78. Vásárosmiske, 96. Balogh Lajos, Végh József szerk. *Vas megye földrajzi nevei*. Szombathely: Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1982. 77–79, 116–119, 255–257, 269.
219. Mutató. Balogh Lajos, Végh József szerk. *Vas megye földrajzi nevei*. Szombathely: Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1982. 565–839.
220. A mutatókészítés néhány kérdése Vas megye földrajzi nevei alapján. Szabó Géza: *A magyar nyelvjárások*. Budapest: Tankönyvkiadó, 1980. 1985–1987.
221. Sopronkövesd (nyelvjárási szövegközlés). Szabó Géza: *A magyar nyelvjárások*. Budapest: Tankönyvkiadó, 1980. 145–146.
222. A tájszókészlet változása két Répce-melléki faluban. *A Szombathelyi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei II*. Szombathely, 1980. 87–99.
223. Egy anyanyelvi szabadegyetem Vas megyében. *Módszertani Műhely*, 1979/1. 95–101.
224. A tájszókészlet változása Sopronhorpácson és Sopronkövesden. *Magyar Nyelvőr*, 103/3.1979. 346–353.
225. Hangtani jelenségek köznyelviesedésének sajátosságai Sopronkövesd nyelvjárásában. *A szombathelyi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei I*. Szombathely, 1978. 141–147.
226. A sopronkövesdi nyelvjárás zárt o-zásához. *Magyar Nyelvőr*, 100/3. 1976. 331–338.

1.17 Szaktanulmányok monográfiákban

227. Pável Ágoston emlékezete Mariborban. «*Per seguir virtute e canoscenza*»: *miscellanea di studi per Lajos Antal*. Savaria; Szombathely: BDF, Dipartimento di Italianistica, 2004. 49–56.
228. Egy kis tanszék a kisebbségért. Sándor László szerk. *Érintkező kultúrák, kisebbségi értékek – identitás, kultúra, kisebbség. Magyar–horvát–szlovén kisebbségi tanulmányok*. Pécs: MTA Pécsi Akadémiai Bizottság, 2001. 225–227.
229. Hadd ne szorozzam! *Szépen emberül – szépen magyarul*. Budapest: Kossuth Kiadó, 1987. 51–52.

1.19 Recenziók, kritikák

230. Szabó József: Koppány menti tájszótár. Wosinsky Mór Megyei Múzeum. Szekszárd, 2000. 248 l. *Magyar Nyelvőr*, 125/4. 2001. 498–500.
231. A szlovén dialektológiáról egy gyűjteményes kötet kapcsán. Logarjev zbornik (Logar-emlékkönyv). Szerk. Zinka Zorko, Mihaela Koletnik. Maribor, 1999. *Magyar Nyelv*, 96/4. 2000. 496–499.
232. Aki versben véli megtalálni önmagát... Vázlatok Z. Csuka Judit Viharverten c. kötetéről. *Muratáj*, 1998/ 2. 134–140.

1.25 Egyéb publikációk

233. Hegedűs Attila: Kisnémedi tájszótár. *Magyar Nyelv*, 97/2. 1993. 241–243.
234. Kiss Jenő: A mihályi nyelvjárás változásai 1889–1989 között. *Magyar Nyelvőr*. 116/1. 1992. 116–119.
235. Guttmann Miklós – Köbölkuti Katalin: Hangutánzó igék vasi és muravidéki atlasza. *Magyar Nyelv*, 84/1. 1990. 104–105.
236. Sopronkövesd ragadványnevei 1965-ben. *Magyar Személynévi Adattár*, 1983. 62.

2.01 Tudományos monográfiák

237. *Nyelviség és magyarság a Muravidéken*. Lendva: Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, 2009.
238. *A muravidéki magyarság anyanyelvéért*. Társszerző: Guttmann Miklós. Szombathely: Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszéke; Maribor: Maribori Egyetem Pedagógiai Kara Magyar Intézete, 1999.

239. *Regionális lexikológiai vizsgálatok a nyugati magyar nyelvterületen.* A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai, 203. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság, 1995.

2.03 Recenzált egyetemi jegyzet, tankönyv

240. Albertné Herbszt Mária, Bokor József, Hangay Zoltán, Adamikné Jászó Anna, Kálmánné Bors Irén, Király Lajos, Cs. Nagy Lajos 2004. *A magyar nyelv könyve.* Hetedik, átdolgozott és bővített kiadás. Budapest: Trezor Kiadó.
241. Albertné Herbszt Mária, Bokor József, Hangay Zoltán, Adamikné Jászó Anna, Kálmánné Bors Irén, Király Lajos, Cs. Nagy Lajos 1997. *A magyar nyelv könyve.* Negyedik kiadás. Budapest: Trezor Kiadó.
242. Albertné Herbszt Mária, Bokor József, Hangay Zoltán, Adamikné Jászó Anna, Kálmánné Bors Irén, Király Lajos, Cs. Nagy Lajos 1994. *A magyar nyelv kézikönyve.* 2. kiadás. Budapest: Trezor Kiadó.
243. Albertné Herbszt Mária, Bokor József, Hangay Zoltán, Adamikné Jászó Anna, Kálmánné Bors Irén, Király Lajos, Cs. Nagy Lajos 1991. *A magyar nyelv kézikönyve.* Budapest: Trezor Kiadó.
244. Albertné Herbszt Mária, Bokor József, Hangay Zoltán, Adamikné Jászó Anna, Kálmánné Bors Irén, Király Lajos, Cs. Nagy Lajos 1991. *A magyar nyelv könyve.* Budapest: Trezor Kiadó.
245. *A magyar nyelv. Jegyzet a tanítóképző főiskolák számára a budapesti program szerint.* Második, változatlan kiadás. Budapest: Tankönyvkiadó, 1986.
246. *A magyar nyelv. Jegyzet a tanítóképző főiskolák számára a budapesti program szerint.* Budapest: Tankönyvkiadó, 1985.

2.06 Enciklopédia, szótár, lexikon, kézikönyv, atlasz, térkép

247. *Interaktív magyar nyelvtan: CD-magiszter. A magyar nyelv és helyesírás szabályai.* Budapest: Kossuth Kiadó, 1998. 1 CD-ROM.

2.08 Doktori disszertáció

248. *Néhány hangtani jelenség állapota és mozgása Sopronkövesd nyelv-járásában.* Bölcsészdoktori disszertáció. Budapest, 1977.

2.13 Elaborátum

249. Kolláth Anna, Bokor József, Rudaš Jutka. *Akreditacija univerzitetnega dvopredmetnega študijskega programa prve stopnje Madžarski jezik s književnostjo. Vloga za pridobitev soglasja k univerzitetnemu dvopredmetnemu študijskemu programu prve stopnje Madžarski jezik s književnostjo Filozofske fakultete Univerze v Mariboru*. Maribor: Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, 2007.
250. *Egy beszédszövegen alapuló szókészletteni vizsgálat a Vas megyei Tanakajdon*. 1981.

3.11 Rádió- és tévéadások szereplője

251. Kolláth Anna (interjúalany), Bokor József (interjúalany). *Súlypont. A magyar nyelv helyzete a Muravidéken. V oddaji Mostovi – Hidak, RTV Slovenija za madžarski program. Regionalni RTV-center Maribor. Studio madžarskih programov, Lendava, 23. maja 2007*. Lendava, 2007.

3.15 Konferencia-előadások megjelenés nélkül

252. *A nyelvjáráskutatás időszerű feladatai a Muravidéken*. IV. Di-alektológiai Szimpózium, Szombathely, 2001. augusztus 23–25.
253. Szlovénia új magyar tantervei elé. Előadás a IX. Magyar Alkalmazott Nyelészeti Konferencián. Veszprém, 1999. április 8–10.
254. *A magyar tanszék és a tudományos kutatás a kisebbségi anyanyelv szolgálatában/Katedra za madžarski jezik in znanstveno-raziskovalna dejavnost v funkciji ohranjanja maternega jezika in manjšine*. Referat na znanstvenem kulturnem srečanju „Živeti z mejo“, Murska Sobota, 5. in 6. junij 1998.
255. *Adatok és megjegyzések a kétnyelvű beszélők nyelvválasztásához Szlovéniában*. Referat na 6. mednarodnih slavističnih dnevih/VI. Nemzetközi Szlavisztikai Napok, Szombathely, május 29–30.
256. *Lehetőségek és korlátok a maribori Magyar Tanszék tudományos tevékenységében*. Hungarológia kisebbségben c. tudományos konferencia a Nemzetközi Hungarológiai Központ szervezésében, Budapest, 1996. augusztus 27–28.

257. A nyelvi tudat és a nyelvhasználat a Muravidéken – nyelvészszemmel. A múlt, jelen és jövő c. tudományos emlékülés a Muravidéki Magyar Nemzeti Önigazgatási Közösség megalakulásának 20. évfordulóján. Lendva, 1995. december 2.

Másodlagos szerzőség

Szerkesztő

258. *Szomszéd népek – szomszédos kultúrák.*Társszerkesztő: Szíjártó Imre. A Maribori Magyar Intézet kiadványai, II. Maribor: Pedagoška fakulteta; Szombathely: Berzsényi Dániel Főiskola, 2001.
259. *Az anyanyelv a kétnyelvűségben.* Maribor: A Maribori Egyetem Pedagógiai Kara Magyar Intézete; Lendva: Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, 1999.
260. *Nyelvi tudat, identitástudat, nyelvhasználat.* Bibliotheca Slavica Savariensis, 3. Társszerkesztő: Gadányi Károly, Guttmann Miklós. Szombathely: Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola, 1996.

35

Maribori szakdolgozatok mentora

261. Horvat, Aleksandra. *Betekintések a magyar nyelv ismeretébe és használatába hosszúfalui felnőttek és göntérházi tanulók körében a Muravidéken/Pregledi k spoznavanju in rabi madžarskega jezika med odraslimi v Dolgi vasi in učenci genterovske šole v Prekmurju.* Diplomsko delo. Maribor, 2010.
262. Časar, Renata. *Egy kísérlet a nyelvismeret vizsgálatára a muravidéki Göntérházán/Analiza rabe in poznavanja madžarskega jezika v Genterovcih v Prekmurju.* Diplomsko delo. Maribor, 2008.
263. Kuprivec, Jožef. *Szocio- és pszicholingvisztikai vizsgálatok a kétnyelvű Muravidéken/Socio- in psiholingvistične raziskave na dvojezičnem področju Prekmurja.* Diplomsko delo. Maribor, 2006.
264. Szőke, Zita. *A nyelvválasztás, -használat, a nyelvismeret és a nyelvi attitűd három muravidéki településen/ Izbira, uporaba in poznavanje jezikov oziroma odnos do jezikov v treh naseljih v Prekmurju.* Diplomsko delo. Maribor, 2005.
265. Vugrinec, Vanja. *Primerjalna raziskava narečja v vaseh Genterovci in Gaberje/A göntérházi és a gyertyánosi nyelvjárás összehasonlító vizsgálata.* Diplomaska seminarska naloga. Maribor, 2005.

266. Žoldoš, Denis. *Szocio- és pszicholingvisztikai vizsgálatok Lendván és környékén/Socio- in psiholingvistične raziskave v Lendavi in bližnji okolici*. Diplomsko delo. Maribor, 2005.
267. Horvat, Livija. *A magyar tanszéki könyvtárlomány egy részének számítógépes feldolgozása/Računalniška obdelava dela knjižnega gradiva Oddelka za madžarski jezik in književnost*. Diplomamunka. Maribor, 2003.
268. Gašpar, Anita. *A nyelv, a nyelvhasználat és a nyelvhez való viszony Lendván és környékén*. Szakdolgozat. Maribor, 2003.
269. Ilić, Vladimira. *Az idegen szavak a Népujság nyelvében*. Szakdolgozat. Maribor, 2000.
270. Torhács, Kornélia. *Tájszókészletti vizsgálatok a muravidéki Hosszúfaluban*. Szakdolgozat. Maribor, 1999.
271. Kovačič, Ildiko. *A tévábemondó beszédének elméleti és gyakorlati tudnivalói*. Diplomadolgozat/Diplomska naloga. Maribor, 1997.
272. Nedelko, Zita. *A kétnyelvűség geo-, szocio-és pszicholingvisztikai jellemzői a Muravidéken*. Diplomska naloga. Maribor, 1996.
273. Horváth, Ferenc. *A nyelvi tudat és a nyelvhasználat összefüggése a nemzetiségileg vegyesen lakott Muravidéken*. Diplomamunka/Diplomska naloga. Maribor, 1996.
274. Lázár, Lenke-Rudaš, Jutka. *Magyar–szlovén és szlovén–magyar földrajzi szakkifejezések szótára*. Szakdolgozat/Madžarsko–slovenski in slovensko–madžarski slovar strokovnih geografskih izrazov. Diplomska naloga. Maribor, 1996.
275. Zver, Gabriela. *A fordítás néhány problémája olvasmányaim és tapasztalataim alapján*. Záródolgozat. Lendva, 1995.
276. Horvát, Zsuzsanna. *Egy tájszókészletti vizsgálat a muravidéki Gyertyánosban*. Diplomska naloga. Maribor, 1987.

Előszók, méltatások

277. Varga József. *Az apró pástortüzek bennem égnek... Válogatott versek*. Lendva: Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, 2005.
278. Varga Sándor. *Csente történeti krónikája*. Lendva: Magyar Nemzetiség Lendvai Oktatási és Művelődési Érdekközössége; Lendva: Samoupravna interesna skupnost za prosveto in kulturo pripadnikov madžarske narodnosti občine, 1988.

Szakdolgozatok társmentora

279. Toth, Ksenija-Tot, Silvija. *Razvoj dvojezičnih osnovnih šol v Prekmurju in njihovo uvajanje v 9-letno dvojezično šolanje*. Diplomaska naloga. Lendava, 2003.

Recenzens

280. Guttmann Miklós, Molnár Zoltán szerk. V. *Dialektológiai Szimpozion*. Szombathely, 2007. augusztus 22–24. A Berzsényi Dániel Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai, 8. Szombathely: Berzsényi Dániel Főiskola BTK, 2007.
281. Kolláth Anna. *Magyarul a Muravidéken*. Zora, 39. Maribor: Slavistično društvo, 2005.
282. Zorko, Zinka – Pauko, Miha szerk. *Avzugst Pavel*. Zora, 23. Maribor: Slavistično društvo, 2003.

37

Lektor

283. Mukič, Francek. Szlovén nyelvkönyv/Slovenska slovnica. Szombathely: Zveza Slovencev na Madžarskem. 1997.
284. Kercksmár Rózsa. *Domonkosfa krónikája*. Lendava: Muravidéki Magyar Nemzetiségi Közösség, 1990.

Egyéb publikációk

285. A magyar nyelvjárások és a nyelvjáráskutatás a Muravidéken. A muravidéki nyelvjáráskutatás helyzete, eredményei. Lindua, 2008. 2/4. 33–37.
286. *Učni načrt; predlog. April 1999, Madžarščina kot materni jezik. Tanterv; javaslat. 1999. április, Magyar nyelv mint anyanyelv*. Ljubljana: Državni izpitni center.
287. *Učni načrt; predlog. December 1998, Madžarščina kot drugi jezik. Tanterv; javaslat. 1998. december, Magyar nyelv mint második nyelv*. Ljubljana: Državni izpitni center.
288. *Učni načrt; predlog. December 1998, Madžarščina kot materni jezik. Tanterv; javaslat. 1998. december, Magyar nyelv mint anyanyelv*. Ljubljana: Državni izpitni center.

Összeállította: Kolláth Anna

ÍRÁSOK
BOKOR JÓZSEF
TISZTELETÉRE

A magyar nyelv tantárgy tartalma a kárpátaljai magyar iskolákban

2005 óta az anyanyelvi nevelés tartalma a kárpátaljai magyar iskolákban megújult, szemléleti és módszertani változásokon ment át. Megújultak a tantervek, a tankönyvek és a módszertani útmutatók is. Gyökeresen megváltozott a középiskolai osztályok tananyaga, ahol a grammatika helyett stilisztikai, retorikai és szociolingvisztika ismeretek kerültek előtérbe. Az oktatás célja a helyzethez igazodó nyelvhasználat képességének a kialakítása. Jelen tanulmány a magyar nyelv tantárgy tartalmát mutatja be a kárpátaljai magyar iskolákban.

41

Kulcsszavak: Kárpátaljai magyar oktatás, magyar nyelv tantárgy, tanterv, tankönyvek, additív módszer

1. A kárpátaljai magyar oktatásról.

Kárpátalján a 2013–2014. tanévben 98 magyarul (is) oktató iskola működött. A 11 évfolyamos ukrainai közoktatás három fokozatú. Hatéves kortól kötelező az első fokozat (alsó tagozat, 1–4. osztály), erre épül a második (felső tagozat, 5–9. osztály), majd a harmadik (középiskola, 10–11. osztály). Vannak csak I. fokozatú (elemi) iskolák (1–4. osztály), I–II. fokozatú intézmények (1–9. osztály, általános iskolák), I–III. fokozatú intézmények (1–11. osztály, teljes középiskolák), II–III. fokozatúak (5–11. osztály, gimnáziumok), valamint csupán III. fokozatúak (10–11. osztály, líceumok).

Az Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma által jóváhagyott tantervek külön készülnek magyar nyelvből az I. fokozatú, illetve a II–III. fokozatú iskolák számára. A tanterveket és a tankönyveket az oktatási minisztérium hagyja jóvá, az oktatásban csak a Kijevben engedélyezett tantervek, tankönyvek, oktatási segédanyagok használhatók (BEREGSZÁSZI 2014). A kár-

pátaljai magyar anyanyelvi nevelésben 2005 óta tantárgy-pedagógiai reform van folyamatban (lásd BEREKSZÁSZI 2009, 2010, 2011a, 2012, 2014). Ebben a folyamatban kiemelt szerepük van az iskolai tanterveknek és a magyarnyelv-tankönyveknek. Ezek tartalmi és szemléletbeli átalakítása 2005 óta fokozatosan folyik.

2. A 2005-ös Magyar nyelv tanterv - megjelenik az additív szemlélet.

Az első sikeres lépés az anyanyelvoktatás tartalmának a módosítására és a változtatások kodifikálásra a 2005-ben megjelent, a korábbi 11 évfolyamosról 12 évfolyamos oktatási rendszerhez igazított magyarnyelv-tanterv elkészítése volt (KÓTYUK szerk. 2005). Az előző tantervekhez képest ez a tanterv főleg *szemléletében* volt más. Az általános iskola felső tagozatán (5–9. osztály) a tananyag tartalmát (ami jelentős részben grammatika) nem lehetett jelentősen átszabni, ezt az állami alaptanterv nem tette lehetővé. Változtatni lehetett azonban az anyanyelvhez és annak változataihoz való viszonyuláson, és funkcionálisabban lehetett megközelíteni a nyelvtani ismeretek tanítását is. A 2005-ös tanterv újdonsága volt, hogy:

- a) alkalmazta az additív (hozzáadó) szemléletet;
- b) nem a grammatika oktatását tekintette fő feladatának, hanem azt, hogy az iskolából kikerülők képesek legyenek minden helyzethez megtalálni a megfelelő nyelvi változatokat és grammatikai formákat;
- c) kimondta, hogy a nyelvhasználat *helyénvalóságának* ismerete az anyanyelv oktatásának egyik legfontosabb célja.

Jóval jelentősebb változáson ment keresztül a középiskolai osztályok tananyagának tartalma. A 2005-ös tanterv a kárpátaljai magyarnyelv-oktatásban addig példátlan módon a középiskolai osztályokból kihagyta a grammatikát, nem került sor annak harmadszori (az elemi és az általános iskola utáni) újramondására, hanem a nyelvet annak használata felől közelítve stilisztikai, szociolingvisztikai és retorikai ismereteket tartalmaz a következő sorrendben: 10. osztály: funkcionális stilisztika; 11. osztály: szociolingvisztika, a nyelv változatossága; 12. osztály: retorika. Olyan témakörök jelentek meg a középiskolai osztályok tananyagában, mint például a szituatív (beszédhelyzethez igazodó) nyelvhasználat; a nyelv és a nyelvváltozatok fogalma; a nyelv változékonysága

és viszonylagos állandósága; a nyelvváltozatok virtuális egyenlősége és aktuális egyenlőtlensége; a nyelvi alapú diszkrimináció és a nyelvi tolerancia. Beépültek az oktatás tartalmába a helyi magyar nyelvváltozatok jellemző sajátosságairól (nyelvjárási jellemzők, a nyelvi kontaktusok hatásai: kölcsönzés, kódváltás, pragmatikai sajátosságok), a magyar nyelv más változataihoz viszonyított hasonlóságairól és különbségeiről szóló ismeretek.

Az új tanterv alapján új magyarnyelv-tankönyvek is készültek (pl. KÓTYUK 2005, 2006, 2007, 2008), köztük a két középiskolai évfolyam számára is (BEREGSZÁSZI 2010, 2011b). A kárpátaljai magyar közösség elgondolt nyelvi tervezési, azon belül oktatástervezési lépéseinek megvalósítását közben „kissé” nehezítette az ukrán állami oktatáspolitikai kiszámíthatatlansága. A tantervek és tankönyvek esetében például az, hogy 2010 nyarán az ukrán parlament egy hirtelen döntéssel visszaállította a gyakorlatban még életbe sem lépett 12 évfolyamos képzés helyett a Szovjetuniótól örökölt 11 évfolyamost. Ezért új középiskolai tantervre volt szükség (Magyar nyelv, 2010), és két tankönyv helyett egyben kellett összevonni a 11. és 12. osztály tananyagát (BEREGSZÁSZI 2011b), ám ez az oktatásnak a 2005-ös tantervben elképzelt tartalmán, szemléletén és módszerein nem változtatott.

3. Órakeretek és tantervek a jelenben: a 2013/2014-es tanév.

A 2013-2014-es tanévben a nyelvi-irodalmi komponens óraszámai az ukrániai iskolákban az alábbi táblázatban összefoglaltaknak megfelelően alakultak (1. és 2. táblázat).

A 2013–2014-es tanévben érvényes általános iskolai (5–9. osztály) Magyar nyelv tanterv Bevezetője egységekre bontva megfogalmazza az anyanyelv mint tantárgy oktatásának a feladatait:

- A tanuló ismerje fel az adott nyelv jelentőségét a gondolatok, érzelmek, szándékok *kommunikációs eszközöként*.
- *Különböző helyzetben tudja használni a tanuló az anyanyelvét, mint a közlés eszközt. Ismerje fel a kétnyelvűség előnyét.*
- *Használja* a tanuló az írást az önkifejezés eszközeként.
- *Alkalmazza* tudatosan az adott nyelv hangtani, szótani és mondattani szabályait.
- Legyen képes az adott nyelv nyelvtani struktúráinak, kategóriáinak *használatára*.

Osztály:	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Ukrán nyelv	3	3	4	4	3,5	3	3	2	2	1	1
Ukrán irodalom	–	–	–	–	2	2	2	2	2	2	2
Anyanyelv (magyar)	6	6	5	5	2	2	1,5	2	2	2	2
Integrált irodalom	–	–	–	–	2	2	2	2	2	1	1
Első idegen nyelv	1	2	2	2	3	3	2	2	2	2	2
Második idegen nyelv	–	–	–	–	2	–	–	–	–	–	–

1. táblázat. Oktatási óraszámok a magyar tannyelvű iskolákban
(2013-2014-es tanév, nyelv és irodalom tárgyak)

44

- Az írásbeli közlés során *használja biztonságosan a helyzetnek, szándékának megfelelő stílust, formát.*
- A tanuló legyen képes az adott nyelv alapvető nyelvi és nyelvhelyességi törvényszerűségeinek *alkalmazására*, és művelt szintű használatára törekedjen.
- Legyen képes visszaadni írásban egy-egy irodalmi alkotás lényegét, mondanivalóját.

Az általam dőlt betűvel kiemelt részek mutatják a tanterv szemléleti irányát, nevezetesen, hogy az általános iskolai anyanyelvi nevelés már nem a grammatikai ismeretek öncélú biflázásáról szól, hanem olyan nyelvhasználóvá kívánja nevelni a tanulókat, akik a beszédhelyzetnek megfelelően tudják használni anyanyelvüket a szóbeli és írásbeli nyelvhasználati színtereken, ismerik annak stílusrétegeit, regisztereit, nem zárkoznak el a két-nyelvűségtől, hanem felismerik és használják annak előnyeit a kommunikáció során.

Minden osztály tanterve négy fő tárgykör köré épül: a beszéd, a nyelvtan, a szociokulturális tárgykör, valamint a gyakorlati használat tárgyköre. Hangsúlyozza a Bevezető, hogy a beszéd tárgyköre a kommunikációs elv köré épül, a beszédképesség-fejlesztésre és az írásképesség-fejlesztésre összepontosítva. A hagyományos nyelv-művelői retorikától szabadulni vágyik a tanterv, néhol mégis előkerül a „helyes” és „szép” beszéd nem túl egzakt kívánalma, amit ebben az esetben tudjunk be a szokás hatalmának, mert a „helyes és szép beszéd” elsajátítását különböző közlésfajtájú szövegek vizsgálatán és gyakorlásán keresztül képzelet el.

A nyelvtan tárgyköre részhez minden osztályban grammatikai tárgyú tananyag tartozik, ami még mindig jelentős részét

képezi a tananyag tartalmának. Az 5.-től a 9. osztályig haladva a „hangtántól kezdve, a szó szerkezeti elemeivel folytatva, mondattani és központosítási ismeretekkel, a szófaji rendszer felépítésével, a szóalkotás módjainak megismertetésével, a magyar helyesírás alapelveivel, a mondat fajaival, az egyszerű és összetett mondat elemzésével, valamint a magyar nyelv történetének korszakaival. A nyelvtani rész teljesen felöleli a nyelvtani struktúrát az általános iskola befejezéséig” – olvashatjuk a Bevezetőben.

A szociokulturális tárgykör a nemzeti kultúra jellemzőit jelenti a tantervben, a nemzeti hagyományoknak, ünnepeknek, jeles alkalmaknak, személyiségnek, a magyar nemzet szellemi és tárgyi kultúrájának a bemutatását az egyes anyagrészekhez kapcsolódóan. A gyakorlati irányvonal tárgyköre pedig a nyelv használatának a gyakorlatát jelenti, alkotói készségek, együttműködési és kommunikációs stratégiák megvalósítását.

A tanterv a továbbiakban minden osztály esetében két részből áll. Az egyik rész megfogalmazza az oktatandó tananyag tartalmát, a másik pedig az ehhez tartozó, „a tanulókkal kapcsolatos állami követelmények”-et, vagyis azt, hogy mit milyen szinten kell elsajátítani és alkalmazni az adott osztályos tanulónak.

A tantárgyat oktató pedagógusnak az oktatás gyakorlatában a tanterv alapján tanmenetet kell készítenie.

Érdemes megvizsgálnunk, hogy a „szokásos” nyelvtani ismeretek mellett milyen új tartalmi részek kaptak helyet az általános iskolai osztályok tantervében. Minden osztályban a beszéd tárgykörével kezdődik a tananyag, ami azért fontos, mert így a különböző szövegfajtákkal, a stílusrétegekkel, a kommunikációs szituációkkal ismerkedve, ezekből kiindulva kezdik (illetve folytatják) az anyanyelvi ismeretek elsajátítását, és beszéd- és/vagy írásbeli alkotókészségük, vagyis nyelvhasználatuk fejlődik, tudatosodik. Igaz, hogy 5. osztályban 12 órát irányoz elő a tanterv a beszéd tárgykörére és 48-at a nyelvtanéra, de a nyelvhasználatnak a beszéd felőli megközelítése mindenképpen pozitív szemléletváltás. 6. osztályban a beszéd tárgyköre 8, a nyelvtané 38, 7. osztályban a beszéd 8, a nyelvtan 46, 8. és 9. osztályban a beszéd 8, a nyelvtan 50 óra. A továbbiakban tulajdonképpen már a szaktanáron (is) múlik, hogy a nyelvtani ismeretek tanítása során is érvényesítse a hozzáadott szemléletet, illetve a grammatikai ismereteket ne ön-

célúan, hanem funkcionális megközelítésben, azok használata, használati köre felől közelítve tanítsa.

Az 5. osztályban a nyelvtan tárgykörében főleg hangtani, helyesírási és fogalmazási ismereteket tanulnak a tanulók. A 6. osztályban a nyelvtanra előírányzott 38 órából 27 szófajtan, de ide sorol a tanterv olyan tananyagrészeket is, mint az idézet (1 óra), a párbeszéd (1 óra), a frazeológia (4 óra), a szó alakja és jelentése (5 óra). A 7. osztályban a nyelvtan tárgykörében szófajtani és alaktani ismereteket irányoz elő a tanterv, de az erre szánt 46 órába tartozik bele 5 helyesírási témájú óra is (a magyar helyesírás alapelvei). A nyelvtan tárgyköre tulajdonképpen csak a 8. osztályban tartalmaz teljes egészében nyelvtani ismereteket (mondattan), 8 órát szánva a határozó fajainak tanítására. A 9. osztályban soknak tűnő 50 óra nyelvtan a tantervben sem nyelvtant takar teljes egészében. 32 óra tartalmaz grammatikai tananyagot, a maradék 18 pedig stilisztikával és nyelvtörténettel (a stílusrétegekkel, illetve a magyar nyelv történeti korszakaival) foglalkozik.

A középiskolai osztályokra vonatkozó 2013/2014-es tanévi tanterv még a 2005-ös-höz viszonyítva is tartalmaz pozitív előrelépést az additív szemlélet alkalmazásában, illetve abban, hogy milyen mértékben veszi figyelembe a kárpátaljai magyar közösség valós nyelvhasználati sajátosságait, például a kétnyelvűségi helyzetet.

A középiskolai oktatás Ukrajnában három típusú lehet, ennek megfelelően a középiskolai képzésre három magyar nyelv tanterv készült: standard, akadémikus és profil szakirány számára. A három szakirány között egyébként az oktatás tartalmában, a tananyagban lényeges különbség nincs, csak a tananyag egyes egységeire fordított óraszámok mások. A standard szint heti egy anyanyelvi órát, az akadémikus szakirány heti kettőt, a profil szakirány heti négyet jelent, ez az óraszám-növekedés a tananyag aleggységeinek részletesebb kifejtésében, megnevezésében jelentkezik a tantervben.

Egy átlagos középiskola a standard szakirányt jelenti, ennek a képzésformának a tantervét vizsgálom a továbbiakban (CSERNICSKÓ–BEREGSZÁSZI–BRAUN–HNATIK-RISKÓ 2013). A tanterv következetesen nyelvvoktatásról és nem nyelvtantaní-

tásról beszél, és a Bevezetőben megfogalmazza, hogy *„célja, hogy a magyar nyelv tanításának hagyományaira épülő, korszerű anyanyelvi műveltséget adjon. Kiemelt hangsúlyt kap a szóbeli és az írásbeli kommunikációs készség fejlesztése. A program alkalmas a gyakorlatcentrikus anyanyelvi tudás és beszédkultúra kialakítására. [...] Meghatározó a nyelvhasználati szempontok érvényesítése a fogalmi ismeretek tanításában, a nyelvi elemek kommunikációs szerepének a bemutatása”*.

A középiskolai tanterv nem úgy bomlik tárgykörökre, mint az általános iskolai osztályokban, hanem témakörök köré csoportosítja a tananyagot. A 10. osztályban a tananyag funkcionális stilisztikai ismereteket tartalmaz, nyelvhasználat- és gyakorlatközpontú, a nyelvtan tárgyköre teljes egészében hiányzik. A 11. osztályban a tananyag szociolingvisztikai és retorikai ismereteket tartalmaz, még ha előbbieket néhol nyelvművelő ismereteknek kereszteli is a tanterv, de a nyelvművelés kifejezést nem előíró paradigmaként, hanem gyakorlati tevékenységként értelmezi. Nyelvművelés főcím alatt olvasható pl. a következő tananyagrész:

„A nyelvművelés mint alkalmazott nyelvészeti tudományág. A nyelvművelés mint a nyelvi tervezés része. A nyelvi tervezés fogalma, ágai (helyzettervezés, állapottervezés, oktatástervezés), azok szerepe egy közösség életében. A nyelvművelés célja, feladatai (magára a nyelvre, illetve a nyelvhasználóra vonatkozóan), tartalma és módszerei. Az anyanyelvi nevelés. A beszédkultúra, a beszédművelés és a beszédképesség-fejlesztés. Szerepük a személyiségfejlesztésben. A nyelvi norma és a nyelvhelyesség fogalma. Nyelvszokás és nyelvi norma. A nyelvi norma és a nyelvváltozatok.”

A tantervbe utólag került be – a megyei Pedagógus-továbbképző Intézet munkatársainak „buzgalmából” – egy hagyományos nyelvhelyességi kérdéseket tartalmazó témakör, ami szakszerűtlenül van elkészítve, és nem illeszkedik a tananyaghoz.

A középiskolai osztályok tantervében is helyet kapott a tananyag végén még két tárgykör, a szociokulturális és a stratégiai tárgykör. Ezek megléte állami követelmény. A szociokulturális tárgykör ajánlásai egyébként értő magyartanár kezében nagyon hasznosan egészíthetik ki a tananyag szemléletét, a 10. osztályban pl. ezeket az ajánlásokat találhatjuk:

A nyelvi változottság	Szövegrészletek a nyelvek sokféleségéről. Sztenderd és nyelvjárási szövegek. Hogyan különítjük el a nyelveket? Hatalom és nyelv összefüggései.	Hány nyelv van a világon? Nyelvjárási jellegzetességek klasszikus íróink munkáiban Mitől nyelv a nyelv? Nyelvészeti és politikai érvek ütköztetése	A tanuló: elemezze, értékelje az olvasás útján vagy más módon [médiumokból, személyes tapasztalások alkalmával stb.] szerzett ismereteket, rendszerezze azokat, váltogasson közöttük és használja fel azokat a kívánt kommunikációs cél elérésére, személyiségének fejlesztésére.
Nyelvhasználat és kultúra összefüggései	Az írásbeli és szóbeli kultúra szerepéről. A magyar kultúra gyökerei és jellegzetességei. A magyar kultúra kiemelkedő személyiségeiről. A magyar kultúra helye a világban. A magyar kultúra Magyarország határain túl. A kárpátaljai magyar kultúra	Szomszéd néni meséi (a kárpátaljai magyar szóbeli kultúráról) Kedvenc magyar író Legkedvesebb magyar zeneszerzőm A magyar festészet kiemelkedő alakjai Egy világhírű asztalosinas [Munkácsy Mihály élete és jelentősége]	
A kárpátaljai magyar kultúra kiemelkedő alakjai	A magyar kultúra jelentősége Kárpátalján. Kárpátaljai magyar irodalom, képzőművészet és zene.	Ringó bölcsők nyomában... [a kárpátaljai magyar folklórhagyományokról] Verecke híres útján jöttem én... [a kárpátaljai magyar irodalomról] Kárpátaljai magyar paletta... [kárpátaljai magyar képzőművészek]	
Kárpátalja mint soknemzetiségű és soknyelvű régió. A nyelvi tolerancia.	Kárpátalja területi, gazdasági, demográfiai viszonyai. Nyelvek és nemzetiségek Kárpátalján. A nyelvek érintkezésének következményei. Nyelvi elfogadás és befogadás.	Kik vagyunk és honnan jöttünk? [a Kárpátalján élő nemzetiségekről]	

Az oktatási (stratégiai) tárgykör összegzi az oktatás szemléletét. A 10. osztály végére a következőket irányozza elő:

Kialakítandó készségek	A tanulók előmenetelével kapcsolatos követelmények
Szervezési és ellenőrzési készségek	A tanuló: <u>kijelöli</u> a tanulás célját; <u>megtervezi</u> munkáját a cél elérésére; <u>céltudatosan</u> valóra váltja kitűzött tervét; <u>kritikusan</u> értékeli a végzett munkát és az elért eredményt;
Általános ismeretszerzési készségek	A tanuló: <u>Figyelembe veszi</u>, hogy a tanítás során a nyelv funkcionális és társas szemléletének kell érvényesülnie. <u>Összehasonlítja</u> a nyelv különböző változatait <u>Figyelmét</u> a nyelv változatosságára irányítja <u>Elmélyíti</u> a tanulási folyamathoz kapcsolódó alábbi képességeket: – a kommunikációs képességek; – a tudatos nyelvi viselkedés alakításának képessége; – a kulturális viszonyulások gyakorlásának képessége; – az önértés és világértés, a problémák megfogalmazásának és megoldásának képessége; – az információ megszerzésének és felhasználásának képessége; – a szerzett információ személyiségünkbe való beépítésének képessége. <u>Fejleszti</u> a személyiség kompetenciáinak (irodalmi, nyelvi, problémamegoldó, tanulási stb.) új helyzetekben történő működését és újjászervezését.

49

Érettségire pedig az iskola a tanterv előírásában funkcionális és társas nyelvszemléletben készít fel, figyelembe veszi a tanulók alapnyelvét, a kisebbségi nyelvhasználat jellemzőit, és az alábbi kompetenciákat kívánja kialakítani:

A tanulók előmenetelével kapcsolatos kérdések

A középiskolában az anyanyelv tanításában és tanulásában a nyelv funkcionális és társas szemléletének kell érvényesülnie: a figyelem a nyelv változatosságára és változataira irányul, nem az elszigetelt nyelvi elemekre és az elvont nyelvi rendszerre. A szóbeliségben el kell fogadni a tanulók saját nyelvi változatának a használatát, figyelembe kell venni a kisebbségi nyelvhasználat

sajátos helyzetét és igényeit. A középiskolai nyelvi képzés a megelőző évek tanulási folyamatához kapcsolódik a tanuló alábbi képességeinek elmélyítésével:

- a kommunikációs képességek fejlesztése,
- a tudatos nyelvi viselkedése alakításának képessége,
- a kulturális viszonyulások gyakorlásának a képessége,
- anyanyelvhasználat különböző élethelyzetekben, a sikeres szóbeli és írásbeli kommunikáció képessége,
- az önértés és világértés, a problémák megfogalmazásának és megoldásának a képessége,
- az információ megszerzésének és felhasználásának a képessége,
- a szerzett információ személyiségükbe való beépítésének képessége.

A fejlesztési követelmények a személyiség kompetenciáinak (irodalmi, nyelvi, problémamegoldó, tanulási stb.) új helyzetekben történő működésére és újjászerveződésére irányulnak.

Mindezek után igazán sajnálatos, hogy Ukrajnában, a független érettségi tesztközpontokban a magyar tannyelvű középiskolák végzősei NEM tehetnek anyanyelvükből érettségi vizsgát, így az anyanyelvű iskola, az anyanyelvű iskolában szerzett tudás leértékelődik, társadalmi presztízse csökken, hisz nincs rá szükség a felsőoktatásba kerülés során. Ezért sok kárpátaljai magyar érettségiző választja az anyaországban való továbbtanulást, a magyarországi emelt szintű érettségi vizsgát magyar nyelvből. De ez már túlmutat a tanterv és a tananyag formálójának hatáskörén.

Hivatkozott irodalom

- BEREGSZÁSZI ANIKÓ 2009. Anyanyelv-oktatás hozzáadó (additív) szemléletben: a magyar nyelv tanterv kínálta lehetőségek. In: KARMACSI ZOLTÁN – MÁRKU ANITA (szerk.) *Nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés a XXI. században*. PoliPrint. Ungvár. 20–25.
- BEREGSZÁSZI ANIKÓ 2010. *Magyar nyelv 10. osztály*. Bukrek. Csernyivci.
- BEREGSZÁSZI ANIKÓ 2011a. A kárpátaljai magyar anyanyelvi oktatás ideológiai és tantárgy-pedagógiai szemléletváltásáról. *Modern Nyelvoktatás* 1: 32–44.
- BEREGSZÁSZI ANIKÓ 2011b. *Magyar nyelv 11. osztály*. Csernyivci: Bukrek.

- BEREGSZÁSZI ANIKÓ 2012. *A lehetetlen lehetni. Tantárgy-pedagógiai útmutató és feladatgyűjtemény az anyanyelv oktatásához a kárpátaljai magyar iskolák 5–9. osztályában.* Tinta Könyvkiadó. Budapest.
- BEREGSZÁSZI ANIKÓ 2014. Új témák, változó szemlélet. Az anyanyelvi nevelés új iránya a kárpátaljai magyar középiskolákban. *Anyanyelv-pedagógia* 2014/1. szám.
- CSEERNICSKÓ ISTVÁN – BEREGSZÁSZI ANIKÓ – BRAUN ÉVA – HNATIK-RISKÓ MÁRTA 2013. Magyar nyelv. Tanterv a 10–11. osztály számára.
- KÓTYUK ISTVÁN 2005. *Magyar nyelv 5. osztály.* Bukrek. Csernyivci.
- KÓTYUK ISTVÁN 2006. *Magyar nyelv 6. osztály.* Bukrek. Csernyivci.
- KÓTYUK ISTVÁN 2007. *Magyar nyelv 7. osztály.* Bukrek. Csernyivci.
- KÓTYUK ISTVÁN 2008. *Magyar nyelv 8. osztály.* Bukrek. Csernyivci.
- KÓTYUK ISTVÁN (szerk.) 2005. *Magyar nyelv 5–12. osztály. Tanterv a magyar tannyelvű iskolák számára.* Bukrek. Csernyivci.
- Magyar nyelv 2010. BEREGSZÁSZI ANIKÓ, CSEERNICSKÓ ISTVÁN, BRAUN ÉVA, HNATIK-RISKÓ MÁRTA (szerk.) *Magyar nyelv 10–11. osztály. Tanterv a magyar tannyelvű általános középiskolák számára.* Kijev.

Summary

Since 2005 the mothertongue upbringing went through several view and methodological change in subcarpathian schools. The main changes were in the curriculum, the coursebooks and the methodological guides also were renewed. Mainly the secondary schools curriculum has changed, instead of grammar studies the regular curriculum consist of stylistics, sociolinguistics, rhetoric subjects. The main topic of the education is to teach the students how to use properly and effectively their language according to different situations. This paper shows that what is currently teaching in the Hungarian language classes in schools.

Keywords: *Transcarpathian Hungarian education, Hungarian language course, curriculum, textbooks, additive method*

„Ejsze reaáll a szemed párkö, hogy
a literekből kicsitilod a dzsenetikát?”
– Magyar nyelvjárási reprezentációk
a nyelvi ismeretterjesztésre adott
laikus reakciókban

A nyelvjárásnak mint nyelvészeti kategóriának a nyelvi ismeretterjesztésben való megjelenése felveti a kérdést, hogyan viszonyulnak a laikus beszélők a külső konceptualizációhoz, és miként hozzák létre saját kategóriáikat. A dolgozat erre mutat példát a romániai magyar nyelvjárásokról kialakított nyelvészeti reprezentációkra adott laikus reakciók diskurzusselemzésével. E reakciókat egyben a nyelvváltozatok regisztrálásának a román nyelvi hatást előtérbe helyező folyamatával összefüggésben is értelmezi.

Kulcsszavak: nyelvjárás, Romániában beszélt magyar nyelvváltozatok, Nyelvjárás-projekt, laikus beszélők reakciói, diskurzusselemzés

1. Bevezetés. A magyar nyelv térbeli változatosságáról szóló nyelvészeti diskurzus kulcsfogalma a nyelvjárás kategóriája. Ennek a fogalomnak a használata a nyelvészetre korlátozódik; a laikus – azaz nyelvészetileg kevésbé (legfeljebb középiskolai szinten) képzett – beszélők körében a *nyelvjárás* terminus csak elvétve fordul elő. Ez nem kizárólag terminológiai kérdés, hanem kapcsolódik ahhoz a problémához, amely a tudós osztályozás és a laikus kategorizációk egymáshoz való viszonyáról szól. Ebből a szempontból felvethető például, hogy vajon a laikusok által széles körben használt *tájszólás* a *nyelvjárás*-éval azonos konceptualizációja-e a nyelv térbeli heterogenitásának, vagy esetleg az előbbi kifejezés a laikus beszélők nyelvhasználatában nem önálló nyelvváltozat-

ként jelenik meg – ez a nyelvjárás standard meghatározása, hanem egy-egy kisebb-nagyobb régióban tipikusnak tekintett nyelvhasználat (belső heterogenitást mutató) gyűjtőfogalmaként. (A nyelvjárás mint történetileg kialakult fogalom sok nyelvi közöség esetében ismeretlen – erről lásd például BODÓ 2006).

A nyelvjárásnak nyelvészeti kategóriaként a nyelvi ismeretterjesztésben – a laikusok számára kialakított nyelvészeti közlésekben – való megjelenése ennél fogva felveti azt a kérdést, hogyan viszonyulnak a laikus beszélők a külső konceptualizációhoz, és miként hozzák létre saját kategóriáikat. Erre mutatok példát a romániai magyar nyelvjárások kapcsán kialakított nyelvészeti reprezentációkra adott laikus reakciók diskurzuselemzésével. A vizsgálat az úgynevezett „Nyelvjárás-projekt”-hez kapcsolódik, amely néhány éve az erdélyi magyarok népszerű hírportálján, a Transindexen mutatta be a Romániában beszélt magyar nyelvváltozatokat. Dolgozatomban a projektet kísérő laikus reakciókat elemzem. Ezt a diskurzust a regisztrálás koncepciójával összefüggésben értelmezem (AGHA 2007); a regisztrálás eszerint olyan folyamatokat jelöl, amelyek által „a nyelvi repertoár a formák társadalmilag felismert regisztereként válik megkülönböztethetővé egy nyelven belül” (AGHA 2003: 231; a fordítás – éppúgy, mint a továbbiak – a szerzőtől származik).

A regisztrálás a nyelvi jelenségeket különbözőségükben ragadja meg, és ruházza fel társadalmi – térbeli, kontextuális, nemi stb. – vonatkozásokkal, kialakítva az e jelenségek által „definiált” nyelvváltozatot, regisztert. (Ebben az értelemben a *regiszter* jóval tágabb fogalom, mint annak hagyományosan kontextuális meghatározása, és magába foglalja a nyelvjárások mellett a stílusokat (AGHA 2007: 186), de emellett sok egyéb, akár vitatható státusú változatot is. A regiszterek eszerint „a beszéd kulturális modelljei – a diskurzustípusok metapragmatikai osztályozásai –, amelyek a nyelvi repertoárokat aktorok, viszonyok és cselekvések tipológiáival kapcsolják össze” (AGHA 2007: 145).

A következőkben először röviden bemutatom a Nyelvjárás-projektet, elemezve annak a nyelvjárásokról kialakított reprezentációját, majd dolgozatom 3. fejezetében e reprezentáció értékelését a projektet kísérő internetes kommentekben vizsgálom meg. Végül röviden összefoglalom, a regisztrálás milyen laikus nyelvi

folyamatai kapcsolódnak az itt vizsgálandó anyagban a nyelvjárások ismeretterjesztő bemutatásához – akár ugyanazoknak a jelenségeknek a nyelvjárásonként eltérő értékelésében.

2. A Nyelvjárás-projekt. A Nyelvjárás-projekt a Transindex Életmód rovatában megjelenő közlemények sorából áll; ezek a szakirodalom alapján bemutatják és helyi származású beszélők által szemléltetik a romániai magyar nyelvterület főbb nyelvjárásait: a megjelenés sorrendjében a mezőségit, a székelyt, az északkeletit, a moldvait, valamint a partiumit és a bánásigát együtt (D. L. – G. L. 2011–2012). A projekt célja a bemutatkozó szöveg szerint a következő: „Sorozatunkban Erdély magyar nyelvjárásait mutatjuk be. Az ismertető szöveget Péntek János nyelvész írta, a felvételeken a *Kolozsvári Állami Magyar Színház* és a *Vároterem Projekt* társulatának tagjai mutatják be a saját nyelvjárásukban Örkény István: *Mi mindent kell tudni* c. egyperces novelláját. Minden színész a származási helyének megfelelően beszél. [Új bekezdés.] A sorozat végén eldöntheted, hogy számodra melyik a legsármásobbb, vagy éppen a legcikibb erdélyi nyelvjárás!” (kiemelések az eredetiben – B. Cs.).

A nyelvjárási jellemzést minden esetben rövid bevezető szöveg előzi meg, amely feltehetőleg nem a nyelvész résztvevő munkája. A bevezetés az első három bemutatóban kitér arra a rendhagyó megoldásra, hogy a nyelvjárásokat a felkért színészek városi nyelvváltozata – ezt hol *akcentus*-nak, hol *kiejtés*-nek, hol pedig *dialektus*-nak nevezik – jeleníti meg, azzal indokolva az eljárást, hogy „így azt is követni lehet, hogy mennyire maradtak meg vagy mennyiben változtak a nyelvjárási nagytáj jellemzői a modernizált környezetben”. Egyetlen kivétalként a moldvai szöveg egy falu, Lábnik nyelvét jeleníti meg.

3. A Nyelvjárás-projekt laikus értékelése. A vizsgált kommentek megoszlása nem egyenletes a romániai magyar nyelvjárásokat bemutató cikkekben: a mezőségi nyelvjárás bemutatását 17 hozzászólás kíséri (ebből kettő egy közösségi portálon jelent meg, de a projekt lapján is látható), a székelyét 11, az északkeleti nyelvjárását 9, a moldvaiét 6. Az utolsó nyelvjárásterület jellemzését nem kísérte hozzászólás, de az összefoglaló és egyben szavazásra felhívó cikkhez, amely mind a 12 felvételt ismételtén bemutatta, 24 komment született. Ebből az összesen 67 hozzászólásból el-

enyésző azoknak a száma, amelyek nem tartalmaznak valamilyen explicit értékítéletet a nyelvi különbségekről. De még ha explicit módon nem is jelenik meg vélemény egy-egy nyelvváltozatról, nyelvi jelenségről vagy konkrét megnyilatkozásról, implicit ítéletet a megnyilatkozás még így is mutathat.

Több hozzászólás felhívja a figyelmet egy-egy változat – kifejtetlenül hagyott – jelentőségére, amely alapján számonkérhető a portálon, hogy miért maradt el a bemutatása (az idézeteket betűhíven adom meg, de ha másodszor is idézek egy-egy szöveget, a helyesírását módosítom – a címben idézett szövegrészlet kivételével, amelynek betűhív átirata (3) alatt olvasható). Például a keresztúri nyelv hiányát egy hozzászóló így veti fel: *„De az má’ éccör nagy dolog hallodé, hogy a köröszúri is kimaradott”*. Szintén ide sorolható a következő megjegyzés, amely a mezőszegi *a*-zás jelenségét idézi meg: *„Kimaradt a »lapas Maras« menti tájszólás”*. Az értékelés ezekben a hozzászólásokban is tetten érhető; ugyan nem fogalmazódik meg expliciten, de a kommenthez választott nyelvi forma által reprezentált nyelvhasználat egyediségére hívja fel a figyelmet, és ezáltal közvetetten értékszempontot hoz be a diskurzusba.

Meg kell még említeni, hogy van néhány olyan hozzászólás, amely éppenséggel vitatja a projekt kiindulópontját, azaz tagadja a nyelvi különbségekhez kapcsolódó értékelés legitimitását. Az egyik hozzászóló tételszerűen fogalmazza meg a nyelvjárásokhoz való pozitív viszonyulását (a dőlt betűvel szedett hozzászólás feletti sorban az egymásra reflektáló kommentek rendjében elfoglalt helyet jelölő szám és a hozzászóló felhasználói nevét helyettesítő betűjel látható):

(1) 1. A

*mindegyik nyelvjárás a legszebb,
aztat kell hogy mongyam.*

*de ahogy nagyanyám nyomassa Csegezben, Aranyosszéken,
az de tătă minunea.*

Megfigyelhető, hogy A általánosan pozitív attitűdje nem független egyfajta értékhierarchiától, amelynek az ellenmondásosságát a (nyelvjárási) beszélt nyelvről a szlengre, majd a románra való kódváltás által jelölt ironia enyhíti az idézetben.

A legtöbb hozzászóló azonban úgy jeleníti meg értékítéletét, hogy nem kérdőjelezi meg a projekt kezdeményezőinek a nyelvjáráások (nyelvváltozatok, nyelvi jelenségek, nyelvi megnyilatkozások) hierarchizálására felszólító kezdeményezését. Ez az ítélet többféle formát ölthet, meghatározó szempontja azonban a hitelesség kérdése. Mivel szociolingvisztikai szempontból a hitelesség – mint látni fogjuk – problematikus kategória, érdekesebb inkább autentifikációról vagy másképp hitelesítésről beszélnünk (BUCHOLTZ–HALL 2004; BUCHOLTZ 2011), azaz a statikusnak tekintett „hiteles” (nyelvi) identitás esszencialista felfogásával szemben figyelmünket inkább azokra a folyamatokra irányítanunk, amelyek révén valami – esetünkben a beszélés – a diskurzusban résztvevők számára „hitelessé” válik.

Vagy éppen „hiteltelenné”. A hitelesítéssel ellentétes folyamat BUCHOLTZ és HALL (2004) modelljében a *denaturalizáció* nevet viseli. Ennek során a beszélés valamely formájával kapcsolatban a beszélő olyan pozíciót alakít ki, amely a kérdéses nyelvváltozattól, nyelvi jelenségtől vagy konkrét megnyilatkozástól megvonja vagy éppen elvitatja annak jelöletlenségét. BUCHOLTZ-ék felhívják a figyelmet arra, hogy „a kutatók általában eltekintenek a hitelestől való ilyen eltérésektől, azokat jelöltnek vagy esetlegesnek tekintve, noha jóval nagyobb jelentőségük van, mint a nyelvészeti kutatásban fellelhető viszonylag kevés leírás sugallná” (500–501).

A denaturalizáció a vizsgált diskurzusban főképp kétféle mechanizmust követ: egyrészt a színészek által létrehozott szövegeket szinte mindenki kritikusan értékeli. Másrészt a megjelenített „nyelvjárást” többen azért nem tekintik hitelesnek, mert a produkcióban észlelt román nyelvi hatás szerintük nem jellemző az adott településen élő magyarok többségének nyelvére. A színészek előadását kísérő kritikára hoznak példát a következő hozzászólások:

(2) 1. B

Na s én most méges melyiket lájkojjam sza? Eggyik se eredeti úgy ahogy van. Nem jó na! Egy színész mégescsak másképpen mongya el esztet, Jóska bá kellett vóna felolvassa akit a zuccáról hittak vóna bé. Na a megaszmondotta vóna rendesen, ahogy a valóságba van! [...]

2. C

így van, ez mind olyan mű, sokszor erőltetett. az utca emberének hétköznapi beszéde lett volna az igazi minta és mérce.

A színészi produkció mellett a denaturalizáció másik eljárása a román nyelvi hatást emeli ki. Következzék három idézet a mezősegi nyelvjárást bemutató cikkhez kapcsolódóan: „*Francokat. En is torzslakos kolozsvari vagyok, nem beszélem tisztan a magyart mivel gyakrabban hasznalom a romant, olykor megesik, hogy keverem a szavakat, de azért ennyire pocsekul en sem beszélek magyarul.:)*”; „*Hát nem tudom, de szerintem ezek inkább a román iskolát végzettek nyelvjárása és beszédstilusa, nem annyira a magyarra jellemző*”; „*gáttá ez inkább román*”. Mindhárom hozzászóló egymástól függetlenül tekinti problematikusnak a román nyelv jelenlétét a meghallgatott szövegekben – legalábbis a hozzászólók nem egymásra reflektálva fogalmazzák meg ítéletüket. Ugyancsak a román nyelvi hatást minősíti negatívan az a hozzászóló, aki egyben arra is utal, hogy a „nyelvjárás” kategóriája szerinte nem azonosítható a városok újonnan kialakult nyelvével: „*Azért halkan megjegyezném, hogy a nyelvjárást, tájnyelvet nem kell/kéne összetéveszteni az újkeletű, inkább városokban (városnegyedekben) honos, nyelvileg igénytelen, román szavakat beillesztő, kvázi primitív zsargonnal/szlenggel*”. Az utolsó idézetben az értékítélet már nem a konkrét megnyilatkozáshoz, hanem a regisztrálás folyamatában érintett „újkeletű városi zsargonhoz, szlenghez” kapcsolódik, és nem egyértelmű, hogy szerzője a meghallgatható felvételek nyelvét milyen mértékben azonosítja ezzel. A román nyelv használata a fenti idézetek közül kettőben a beszélő etnicitásával összefüggésben is értelmezhető, mikor a megszólalóról azt írják, hogy „*nem annyira a magyarra jellemző*”, illetőleg hogy „*ez inkább román*”.

A hitelesítés folyamata ugyancsak kétféle mechanizmust követve valósul meg: egyrészt a hozzászólók az adott „nyelvjárás”-hoz tipikus beszélőt rendelnek (általában a színész hiteltelennek tekintett produkciójával szembeállítva), másrészt létrehozzák a „nyelvjárás” imitációját, ezáltal mintegy újraírva azt a viszonyt, amely a felvételen szereplő színész nyelvi előadása és a hely (város, régió) között megteremtődik. Az előbbire láttunk példát

(1)-ben, ahol a hozzászóló aranyosszéki nagyanyját nevezi meg mintaszerű nyelvjárási beszélőként, de (2)-ben a két hozzászólónál is megjelenő „a zucca embere” lenne az, aki leginkább alkalmas a helyi nyelv reprezentációjára. A hitelesség megteremtődik a projektben létrehozott szövegek belső világában is; a moldvai az egyetlen, amelynek az előadóját senki nem értékeli negatívan. A hitelesítés két példája itt: „Micsoda békés, nyugodt hang”, „Ügyi vagy Alina”. Az egyik hozzászóló a többi produkcióval szembeállítva fogalmazza meg a moldvai szöveg minősítését, és így magyarázza az előadás autentikusságát: „Ez nekem az egyetlen hiteles, mert nem színész mondja”.

A „nyelvjárás” tipikus beszélőinek azonosítása mellett a hitelesítés másik gyakori – a fenti idézetekben is tetten érhető – mechanizmusa a saját nyelv megválasztásán keresztül szemlélteti a hely és a nyelv közötti kapcsolat jellemzőit. A mezőségi cikkhez kapcsolódó egyik komment éppen a beszélő aktuális tartózkodási helye és a felvételen megidézett belső-erdélyi magyar nyelvhez való személyes viszony közötti „feszültséget” értelmezi a saját nyelv hitelessé – értsd: „hazaivá” – tételére irányuló stiláris választásokkal: „Tee én Pesten vaagyok, de ez olyan fájtos, hogy ebben a minútában lemegyek a brasziba és belövök egy hálbát s ha úgy még jöön neekem megkápszálok valakit”. Érdekes módon a hitelesítés egyik eszköze éppen a denaturalizáció folyamataiban kulcsszerepet játszó román nyelvi hatás lesz. A román nyelv szerepe még ennél is hangsúlyosabb a kommenteknek abban az egymással felelő sorában, amelynek a résztvevői a mezőségi cikket kísérő hozzászólások között a moldvai magyart idézik meg (ezzel a résztvevők nagy valószínűséggel nem valamely saját nyelvváltozatot, hanem másokét stilizálják):

- (3) 1. D [A hozzászóló felhasználói neve tartalmazza a „Csángóul” elemet]

Válábil két redzsiuneba, egy csász ideig, ku csel mult négy transzferrel, az urkáretől a cintáig, csel māj szkurt vonalon. A trászfer numáj az interszekciunekba s ahol vége a linienak. De párkő numáj olyan másinera, ami gyetot másfelé mejen. Egy kölötorie alatt csak egy podon lehet menni át a Dunören, s egy direkciebe menni numáj egyszer lehet. Cserkbe menni s oprilni nem māj szabad.

2. E [felhasználói neve utal moldvai „származására”]
Elég sármosan fogalmazol frátyemju. El kestigáltad a szívem. Csak pekát hogy ámber (fiu) vagyok. Direkciát styimbálni meg nem akarok, a dzsenetika rendes volt hozzám.

3. D

S kum dráku máj obszerváltad hogy nem cinka vagyok? Ejsze rea áll a szemed párkö hogy a literekből kicsitilod a dzsenetikát?

4. F [felhasználói neve gyakori női név]

ne se törőgyetek, béválalok én kettőt es, külön es de eccerre es, csak jóuféle csángóu pöckösek legyetek.

5. E

[Válaszul D-nek]: *a cinkák áltfel tanácsólnak, úgy mint [F]. nákem nám nagy greutátja így írni, márt így es viszálok (mikor [F]-ra gondolok). Jó ez a butónyos mesineria, kideszfösürálja a a csirkumváláciuneákat az agyamból.* [Válaszul F-nek]: *szperáлом hogy nem hiába frekálom a dórilt membrut :)*

Első hozzászólóként D még a moldvai cikket megelőzően létrehozza az Örkeny-egyperces „csángó” változatát. A szöveg meghatározó jellemzője a román eredetű lexikai elemek igen nagy gyakorisága. Ugyanez figyelhető meg E-nek a „fordítást” dicsérő hozzászólásában is, majd D erre adott reakciójában. Egyedül a negyedik fordulóban megszólaló F használ más stílus megoldást a csángó nyelvjárás megjelenítésére: nála a román kölcsönszók helyett főképp hangtani sajátosságok jelölése – pl. *béválalok, es, csángóu* – fordul elő. F megnyilatkozását, amelyben a hozzászóló a csángó nyelv reprezentációját tréfásan a kendőzetlen vágy természetességének hitelesítésére használja fel (vö. a projekt kérdésfelvetésével „a legszexibb nyelvjárásról”), reakciójában E női nyelvként értékeli („*a cinkák áltfel tanácsólnak*”). Ezzel F nyelvi játékát identitáskategóriák mentén értelmezi, és a férfiak „semleges” nyelvéhez képest (vö. CAMERON–KULICK 2003: 97) a román kölcsönszók hiányát jelöltként értelmezi. E tehát F kommentjét arra használja fel, hogy vele szemben saját stílusát korábban már tematizált maszkulinitásával összefüggésben hitelesítse. Ami számunkra itt a Nyelvjárás-projekthez kapcsolódó laikus diskurzusban jelentős, az a román nyelvhez való viszonyulás; egyszerre lehet a denaturalizált – nem magyar vagy nem semleges (masz-

kulin) – nyelv és identitás meghatározó eleme és a nyelvi játék identitásfüggő hitelességének forrása, amely akár a „*sármossan tanácsoló ámbér*” nyelvi jellemzőjeként, azaz a férfiasság jelölőjeként is funkcionálhat.

4. Összefoglalás. A Nyelvjárás-projekt által jellemzett és felvételeken szemléltetett romániai magyar nyelvjárások reprezentációjáról a laikusok többféle, egymásnak részben ellentmondó értékelést alakítottak ki. Az értékelésben központi jelentőségű a hitelesség kérdése; ez megvonható azoktól a nyelvi megnyilvánulásoktól, amelyek jelentős román hatást mutatnak, de más esetben éppen a jelentős román hatást mutató megnyilatkozások teremtik meg a saját hitelességüket. Az ellentét jelen van a mezőségi nyelvjárás értékelésében, ahogyan ez megfigyelhető a román hatást kísérő negatív jelzők ellenére is hitelesnek tekintett kölcsönszóhasználatban. Másképpen alakul azonban a moldvai magyarban: a beszélők nyelvi játéka úgy regisztrálja a „csángó” nyelvjárást, mint amelyre a román eredetű lexika fölénye jellemző, de ezzel együtt az ugyan csekélyebb arányban, de mégis számos román kölcsönszóval élő nyelvi produkciót nem minősíti negatívan, és nem tekinti a lábniki nyelvváltozat reprezentációját például „*inkább román*”-nak. Mondhatnánk akár úgy is, hogy a mezőségi folyamatok értékeléséből adódó párhuzam ellenére sem olvassa ki a betűkből – hallja meg a szövegben – a számára negatívan értelmezett (etno-)„genetikát”.

A moldvai „csángó” nyelvjárás itt elemzett erdélyi regisztrálása ebből a szempontból különbözik a magyarországitól (az utóbbi korai folyamataira lásd BODÓ 2013, 2014); míg az előbbit ez a feloldatlan kettősség jellemzi, addig a magyarországi magáról az ellenmondásról és ennek részeként a román nyelvi hatásról sem vesz tudomást.

Források

- [Összeállította] D. L. – G. L. 2011–2012. *Keressük a legsármosabb nyelvjárást!* *Mezőségi nyelvjárás: „gereblyével fésűlködni”*. <http://eletmod.transindex.ro/?cikk=15924>;
- Székely nyelvjárás: nem is olyan egzotikus?* <http://eletmod.transindex.ro/?cikk=15966>;
- Északkeleti nyelvjárás: közel a köznyelvhez*. <http://eletmod.transindex.ro/?cikk=16026>;
- Moldvai magyar nyelvjárás: te tudod, mi az a mesény?* <http://eletmod.transindex.ro/?cikk=16101>.
- Partiumi és bánsági nyelvjárás: a történelmi pusztulások alakította nyelv*. <http://eletmod.transindex.ro/?cikk=16167>;
- A nagy összecsapás. Erdélyi nyelvjárások: szerinted melyik a legsármosabb?* <http://eletmod.transindex.ro/?cikk=16223>. [Utolsó letöltés ideje: 2014. június 14.]

61

Hivatkozott irodalom

- Agha, Asif 2003. The social life of cultural value. *Language and Communication* 23: 231–273.
- Agha, Asif 2007. *Language and Social Relations*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Bodó Csanád 2006. Nyelv vagy nyelvjárás? Státustervezés a moldvai magyar és a dél-dunántúli bojás nyelvváltozatok körében. In Benő Attila – Szilágyi N. Sándor [szerk.], *Nyelvi közösségek – nyelvi jogok*. Kolozsvár: Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége. 53–62.
- Bodó Csanád 2013. A moldvai magyar nyelv felfedezése. In Benő Attila – Fazakas Emese – Kádár Edit [szerk.], „...hogyan legyen a víznek lefolyása...” *Köszöntő kötet Szilágyi N. Sándor tiszteletére*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár. 63–71.
- Bodó Csanád 2014. A moldvai csángó nyelvjárás feltalálása. In: Havas Ferenc – Horváth Katalin – Kugler Nóra – Vladár Zsuzsa [szerk.], *Nyelvben a világ: Tanulmányok Ladányi Mária tiszteletére*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 197–205.
- Bucholtz, Mary 2011. *White kids: Language, race, and styles of youth identity*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Bucholtz, Mary – Kira Hall 2004. Theorizing identity in language and sexuality research. *Language in Society* 33: 469–515.
- Cameron, Deborah – Don Kulick 2003. *Language and sexuality*. Cambridge, Cambridge University Press.

**„Ejsze reaáll a szemed párkö, hogy a literekből kicsitilod
a dzsenetikát?” – The representations of Hungarian dialects
in reactions to the dissemination of linguistic knowledge**

The use of the term dialect when disseminating linguistic knowledge addresses the questions of how lay people think about the external conceptualisation of language variability and how they construct own categories. The study shows examples of these issues as observed by discourse analysis of lay people’s reactions to linguistic representations of Hungarian dialects in Romania. Furthermore, these reactions are also interpreted in context of those processes of dialect enregisterment that foreground language contact with Romanian.

Keywords: *Hungarian dialects in Romania, dialect representation, enregisterment, language contact with Romanian*

Nyelvoktatás politikus módra

63

A nyelvoktatás sikerét meghatározza az ország nyelvpolitikája. Ha azonban a politikusok tudatlanságuk miatt rossz oktatáspolitikai döntéseket hoznak, az alacsony hatékonyságú nyelvoktatáshoz vezet. A rossz iskolai nyelvoktatás következménye pedig a gyenge nyelvtudás. A tanulmány azt mutatja be, hogy a nyelvoktatás kérdésében tudatlan ukrán politikusok milyen oktatáspolitikai hibákat követnek el.

Kulcsszavak: nyelvoktatás, kétnyelvűség, oktatáspolitikai hibák, nyelvpolitika, Ukrajna

1. A politikusok tudatlansága és felelőtlensége határtalan. Ha másutt talán nem is (amiben azonban kételkedem¹), Ukrajnában mindenképp. Akinek bármi kétsége van efelől, annak szeretném eszébe idézni, hogy a 21. században, Európa közepén alig tíz esztendő leforgása alatt kétszer is ugyanazt a nem sokkal korábban megválasztott elnököt kellett elzavarnia Kijevből a feldühödött tömegnek. Az is az ukrán politikusok tehetetlenségét és felelőtlenségét bizonyítja, hogy bár csak néhány év telt el a harmadik évezredből, már két forradalmon van túl az alig 23 éves ország. Arról nem is szólva, hogy 2014 elejétől olyan véres polgárháborúban áll az ország, amelybe kétségkívül politikusok taszították. S ha valakit még nem sikerült meggyőzőnöm, az olvassa el az alábbi írást.

2. Nem is olyan rég volt, hogy Szlovéniában, de másutt is, sokszó esett a szlovéniai, muravidéki kétnyelvű oktatási modell

1 Annak alapján, amit a Nyesten olvastam, nagy a gyanúm, hogy kételkedésem nem alaptalan [KINCSE 2014]. Mint ahogyan KONTRA MIKLÓS itt megjelent írása is alátámasztja a politikusokra vonatkozó nem túl hízelgő véleményemet [de lásd még pl. KONTRA 2010].

működésének 55 évéről (lásd pl. KOLLÁTH 2012, PISNJAK szerk. 2013). Nos, Ukrajnában arra semmi esély, hogy egy nyelvoktatási modell fél évszázadnál is hosszabb ideig fennmaradjon! Meg is van a sok „újításnak” az eredménye: a kárpátaljai magyarok nyelvtudásával nem igen lehet dicsekedni (lásd pl. CSERNICKSKÓ 2012, 2013b, 2013c). S erről bizony nem kis mértékben a politikusok tehetnek.

A nyelvpolitika a nyelvi helyzet konkrét célok érdekében történő fenntartására vagy megváltoztatására irányuló tevékenység. A nyelvpolitika határozza meg például, hogy mely nyelvek szerepeljenek kötelezően vagy választhatóan az alap-, közép- vagy felsőfokú oktatásban, a társadalmi élet mely területein lehet vagy éppen kötelező, esetleg tilos bizonyos nyelvek használata. „A nyelvpolitika egyik eszköze az iskolai nyelvpolitika, amin a nyelveknek az oktatáson keresztüli elterjesztésére és támogatására irányuló mindenfajta politikát értjük” – írja CHRIST (1999: 197). A nyelvpolitika azt is befolyásolja, hogy mely nyelvek és hogyan jelennek meg az oktatási folyamatban: milyen módszerekkel, milyen szemléletben, mely társadalmi célok érdekében oktatnak egyes nyelveket. Ezáltal pedig a nyelvpolitika közvetett hatással van az állampolgárok nyelvtudására (CSERNICKSKÓ 2013a). A továbbiakban azt mutatom be néhány példa révén, hogyan tesznek tönkre mindent, amit csak lehet a nyelv, oktatás és nyelvoktatás terén tájékozatlan politikusok úgy, hogy meg sem fordul a fejükben, milyen károkat okoznak.

3. A Szovjetunió fennállása idején a birodalom minden iskolájában oktatták az orosz nyelvet, ám az egyes köztársaságok névadó nemzetiségeinek nyelve nem volt kötelező tantárgy. A kárpátaljai magyar tan nyelvű iskolákban ennek megfelelően mindenki tanulta Puskin nyelvét, ukránul viszont egyetlen szót sem kellett elsajátítania senkinek (CSERNICKSKÓ 2012). Amikor Ukrajna 1991-ben függetlenné vált, azonnal kötelezővé tették az új államnyelv, az ukrán oktatását. A kötelező ukrán nyelvoktatás bevezetése érthető nyelv- és oktatáspolitikai döntés volt ugyan, ám kivitelezése nem sikerült valami jól. Azok a gyerekek például, akik korábban öt évig oroszot tanultak, menet közben váltottak nyelvet: az orosz nyelv-órák helyett az új tanév kezdetétől immár ukránt kezdtek oktatni számukra. De nem ám az alapoktót! Aki harmadikos volt,

az a harmadik, aki negyedikes, az a negyedik, aki hatodikos, az a hatodik osztály tananyagába kapcsolódhatott be, és így tovább. S mindezt úgy, hogy a magyar tannyelvű iskolákban az első években ehhez sem ukrán szakos pedagógusok, sem tankönyvek, sem szótárak, sem oktatási segédanyagok nem voltak, egy ideig még a tantervek is hiányoztak. S bár 2014-ben már 23 éves a független Ukrajna, máig sincsenek meg a megfelelő feltételek az államnyelv oktatásához, eredményes elsajátításához Kárpátalja magyar tannyelvű iskoláiban (lásd CSERNICKSKÓ 2012).

Ennek következménye, hogy az ukrán nyelv és irodalom emelt szintű érettségi vizsgán 2008-ban és 2009-ben országos átlagban a jelentkezők 8, illetve 9 százaléka nem érte el a továbbtanuláshoz szükséges minimálisan előírt pontszámot, a magyar tannyelvű iskolák végzőseinek körében azonban ez az arány 30, illetve 44 százalék volt (CSERNICKSKÓ 2012: 32–3).

4. A 2004-es narancsos forradalom után hatalomra került, nemzeti érzelmű politikai elit az oktatásban vélte megtalálni az ukrán nemzetállam építéséhez vezető leggyorsabb utat (lásd CSERNICKSKÓ 2009b, 2013). Gyorsan rádöbbenetek azonban arra, hogy ha az államnyelv oktatásának határfoka ennyire alacsony, akkor nagyon nehéz lesz érdemi eredményt elérni. 2009 júniusában VIKTOR JUSCSENKO, a narancsos államelnök szégyenletesnek nevezte, hogy a kisebbségek nyelvén oktató iskolák egy részében nincsenek szakképzett ukránnyelv-tanárok.² Az elnök utasította a megyei állami közigazgatások elnökeit, hogy mérjék fel, hány ukrán szakos pedagógus hiányzik az országban, és 2009. szeptember 1-ig (alig két hónap alatt) gondoskodjanak arról, hogy minden iskolában legyenek megfelelően képzett ukrántanárok.³ Az eleve teljesíthetetlen elnöki ukázt – természetesen – máig nem sikerült maradéktalanul végrehajtani. 2011-ben például Beregszász város magyar tannyelvű iskoláiban összesen 22 pedagógus oktatott ukrán nyelvet. Közülük 10 orosz szakos volt, 6 elemi iskolai tanító, s mindössze 6 tanár rendelkezett ukrán nyelv és irodalom szakos diplomával (BÁRÁNY–HUSZTI–FÁBIÁN 2011: 146).

2 Lásd például http://oktatas.origo.hu/20090807/nincs_eleg_ukran_nyelvtanar_karpataljan; <http://www.nyest.hu/hirek/nincs-eleg-ukran-nyelvtanar-karpataljan>

3 <http://tsn.ua/ukrayina/yushchenko-vimagaye-znaiti-po-vchitelyu-ukrayinskoyi-movi-dlya-kozhnoyi-shkoli.html>

Mivel ukázok kiadásán kívül nem sok minden történt e téren, nem meglepő, hogy a nemzeti elkötelezettségű, az ország ukránosítását célul kitűző politikusoknak sem sikerült biztosítaniuk az államnyelv eredményes megtanulásának lehetőségét a nem ukrán tannyelvű iskolákban. Ezekben az intézményekben továbbra is nagyon alacsony hatásfokú az ukrán nyelv oktatása. Erre való hivatkozással Ukrajna Oktatási és Tudományos minisztériuma 2008. május 26-i 461. számú rendelete⁴ hatályba helyezte a nemzetiségi iskolák számára az ukrán nyelv oktatásának javítása céljából a 2008–2011 közötti időszakra kidolgozott ágazati programot.⁵ Eszerint a nemzetiségi nyelven oktató iskolák 5. osztályaiban Ukrajna történetét két nyelven kell oktatni: anyanyelven, illetve ukránul (a fakultatív órák terhére). A 6. osztályban már csak ukrán nyelven kell oktatni ezt a tárgyat. A 6. osztályban a földrajzot kell két nyelven oktatni, a 7.-ben a matematikát, majd a következő osztályban teljesen át kell állni ezen tantárgyak államnyelven történő oktatására. A 9. osztály végére már a tárgyak többségét államnyelven kell tanítani, a középiskolai osztályokban pedig már csupán az anyanyelv és irodalom oktatása folyhat a kisebbség nyelvén.

Az oktatás kétnyelvűsítésére vonatkozó rendelet végrehajtása azonban akadozott. Ennek legfőbb oka az volt, hogy az oktatási tárca által kiadott több oldalas végrehajtási program sok mindre kitért, csak épp arra nem, hogyan is kellene a gyakorlatban megvalósítani a kétnyelvű oktatást (CSERNICKÓ 2009a).

A pedagógusok nem kaptak választ például arra, hogy a normatív (kötelezően előírt) órák keretében csak anyanyelven, a fakultatív órákon pedig teljesen ukrán nyelven kell-e tartani az órákat? Esetleg lehet-e már a magyar nyelven folyó órán is említést tenni a másik nyelven is a tananyagról, a szakterminusokról? Lehetséges-e, hogy nem egy, hanem két külön tanár oktatja ugyanazt a tantárgyat egy-egy osztályban: az egyik magyarul, a másik

4 Наказ Міністерства освіти і науки України про затвердження галузевої Програми поліпшення вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин на 2008–2011 роки № 461 від 26.05.2008 р.

5 Галузева Програма поліпшення вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин на 2008–2011 роки.

ukránul? Ha két tanár tanít, akkor mindkettő osztályoz, vagy csak az egyik? Ha csak egyikük, akkor csak az anyanyelven tartott órákon kell jegyet adni, vagy az államnyelven tartott órákon is érdemjeggyel kell értékelni a tanulók teljesítményét? Ha igen, akkor a gyerekek lesz egy magyar és egy ukrán nyelven szerzett jegye matematikából? Milyen nyelven kell felelni, dolgozatot írni? Mi van azzal az iskolással, aki szinte egy szót sem tud ugyan ukránul, ám egyébként kiváló matematikából, illetve azzal, aki nagyon jól beszél az államnyelvet, de a szorzótábla is nehézséget okoz neki? Milyen tankönyveket kell használni: az ukrán nyelvűeket, azok magyar fordítását, esetleg mindkettőt? Ha mindkettőt, ki fedezi majd a második tankönyv beszerzésének költségeit: az állam vagy a szülők? Lesznek-e valaha a kétnyelvű oktatáshoz kétnyelvű tankönyvek, kétnyelvű szemléltetők, kétnyelvű oktatási anyagok? Kik foglalkoznak majd a tanárok nyelvi továbbképzésével?

A részletező módszertani leírás csak egy év késéssel, 2009. szeptember 1-jén jelent meg az oktatási tárca honlapján.⁶

A hatoldalas módszertani útmutató részletesen leírja, hogyan kell megszervezni a kétnyelvű oktatást a nemzeti kisebbségek nyelvén oktató iskolákban. A dokumentumban első ízben kerül definiálásra, mit ért Kijev „kétnyelvű oktatás”-on: azt az oktatási formát, melynek során egyidejűleg jelen van az anyanyelv és az államnyelv egyazon órán. Azaz nem úgy, mint ahogyan a 461-es rendelet eredetileg előírta (a módszertani útmutatót részletesen ismerteti CSERNICKSKÓ 2013b, 2013c).

A módszertani útmutatóban felvázolt modellnek kétségkívül számos pozitív eleme van. Ám az ukrán állam sajnos nem teremtette meg a sikeres és hatékony alkalmazásához szükséges feltételeket:

(a) Az oktatási tárca nem kezdeményezte a felsőoktatási intézményeknél, hogy vezessenek be változtatásokat a tanárképzésben és a pedagógus-továbbképzésben. Azaz: sem a nyelvtanáro-

6 A „Методичні рекомендації щодо застосування елементів двомовного навчання при вивченні окремих предметів у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин” [Módszertani javaslatok a kétnyelvű oktatás elemeinek alkalmazásáról egyes tantárgyak oktatása során a nemzeti kisebbségek nyelvén oktató iskolákban] című dokumentum ukránul elérhető: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v-581290-09>; http://www.mon.gov.ua/main.php?query=newstmp/2009_1/01_09_1/

kat, sem a szaktanárokat nem készítette fel a kétnyelvű oktatási modell gyakorlati alkalmazására. Sőt: az oktatási miniszter egy 2008. március 21-én elmondott beszédében kijelentette, hogy „Az oktatási és tudományos minisztérium egyik legkiemeltebb feladata az oktatás teljes mértékben államnyelven történő bevezetése a felsőoktatási intézményekben.” JUSCSENKO 2008. szeptember 16-án kifejtette: az, hogy a felsőoktatásban az ukrán az oktatás egyetlen nyelve, a kötelező hazafias nevelés része.⁷ Egy-nyelvű tanárképzéssel akartak tehát kétnyelvű oktatást bevezetni.

(b) Az iskolák vagy csak magyar, vagy csak ukrán nyelvű tankönyveket kaptak, kétnyelvű tankönyvek nem készültek. Ehelyett a tárca nem rendelte meg a tankönyvek nemzetiségi nyelvekre fordítását a kiadóknál, illetve nem biztosította a fordításos tankönyvek megjelentetését. Azaz: a kormány a kétnyelvű oktatás megvalósítását az ukrán egy nyelvű tankönyvekre alapozva kívánta bevezetni.

(c) Az ukrán nyelv tantárgy tanterve, tankönyvei, követelményei nem változtak. Annak ellenére sem, hogy ennek szükségeségére a módszertani útmutató erre külön kitért. Az ukrán nyelv-órák hatékonyságát nem akarta tehát emelni a kormány.

(d) Semmilyen válasz nem érkezett arra, hogyan vehetik át ugyanazt a tananyagmennyiséget a kétnyelvű iskolákban, ha a matematika-, biológia-, történelem- stb. óra jelentős részét az államnyelv oktatására kell fordítani. A minisztériumi útmutatóból úgy tűnik, mintha a nemzetiségi kisebbségek kéttannyelvű iskoláiban a legfontosabb cél az államnyelv magas szintű elsajátíttatása lett volna, és csak másodlagos a többi tantárgy alapos megtanulása.

(e) Nem készült leírás arról, hogyan kell figyelembe venni az osztályozás során a tanuló nyelvtudását.

A kéttannyelvű oktatás bevezetésének szakmai elő nem készítettsége mellett számos egyéb probléma is felmerült. A legnagyobb gond az volt, hogy a kétnyelvű oktatás bevezetését csak a nemzeti kisebbségek iskoláiban írta elő a szaktárca, a többségi tannyelvű iskolák továbbra is egyetlen tannyelvet használtak: az ukránt. Az is elgondolkodtató, hogy a kisebbségi anyanyelv fej-

7 A nyilatkozatot lásd: <http://korrespondent.net/ukraine/events/586892>.

lesztése, fenntartása még csak a deklarált szándék szintjén sem jelent meg a kétnyelvű oktatás kapcsán kiadott minisztériumi rendeletekben.

Az óvodától az egyetemig terjedő anyanyelvi oktatási intézményhálózattal rendelkező ukrainai kisebbségek (oroszok, románok, magyarok) tiltakoztak az addig kisebbségi nyelven oktató intézményeik kétnyelvűsítése, az anyanyelvi oktatási rendszerük felszámolása ellen (CSERNICKSKÓ 2009b, 2013a). Néhány, anyanyelvi iskolahálózattal nem rendelkező közösség (például a bolgárok, a szlovákok) azonban a kétnyelvűsítés révén abban reménykedhetett, hogy a kisebbségi nyelv így legalább részben használatos lesz az oktatás bizonyos szintjein.

Ukrajna azonban már évekkel ezelőtt sem volt jogállam: az oktatás kétnyelvűsítésére vonatkozó politikusi ukázt egyes iskolákban megpróbálták alkalmazni, másokban viszont kísérletet sem tettek erre. S mire a minisztérium esetleg ellenőrizhette volna, hogy halad a rendelet végrehajtása, 2010-ben a narancsosokat egy másik politikai tábor váltotta a hatalomban (CSERNICKSKÓ 2013a).

5. A narancsosokat 2010-ben felváltó politikai erőket orosz-pártiaknak szokás aposztrofálni. Ez a 2004-ben először, majd 2014-ben ismét elkergetett Viktor Jakukovics vezette politikai garnitúra fogadtatta el botrányos körülmények között 2012. július 3-án az „Ukrajna törvénye az állami nyelvpolitika alapjairól” [Закон України „Про засади державної мовної політики”] címet viselő, de a közbeszédben csak nyelvtörvényként emlegetett jogszabályt (FEDINEC–CSERNICKSKÓ 2012).⁸

A nyelvtörvénynek az oktatás nyelvéről szóló 20. cikkelyének 8. pontja leszögezi: „*A regionális oktatási nyelvű állami és az önkormányzati/magán általános oktatási tanintézetekben a tantárgyakat regionális nyelven oktatják (kivéve az ukrán nyelvet és irodalmat, melyek oktatása ukrán nyelven folyik).*”

Amint azt a törvényhez fűzött szakmai kommentárból megtudhatjuk, ennek a rendelkezésnek lényege a jogalkotó szándéka

8 A törvény hivatalos ukrán nyelvű szövege: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>. A nem hivatalos angol, orosz és magyar nyelvű fordítás: <http://www.r-u.org.ua/arhiv/akt/2078-news.html>. Magyar és ukrán nyelven lásd még: BEREGSZÁSZI–CSERNICKSKÓ–FERENC 2014.

szerint abban rejlik, hogy a nyelvörvény hatályba lépésének a pilanatától Ukrajnában törvényileg tilos az egyes tantárgyak kétnyelvű oktatása. Vagyis az új nyelvtörvény gyakorlatilag hatályon kívül helyezte Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának 2008. május 26-án 461. számmal kiadott rendeletét, és betiltotta a kéttannyelvű oktatást (lásd TÓTH–CSERNICKSKÓ 2013: 77). A kéttannyelvű oktatás tehát Ukrajnában nemhogy 55 évet nem ért meg, hanem jórészt már azelőtt elhalt, hogy beindult volna.

6. A fenti példák is azt mutatják, hogy ki vagyunk szolgáltatva a politikusok tudatlanságának és felelőtlenségének, akik anélkül hoznak uniformizáló, az országban élő közösségek különböző helyzetét, eltérő szándékait figyelmen kívül hagyó döntéseket, hogy legalább kísérletet tennének tájékoztatásuk enyhítésére. Csoda-e, ha a kárpátaljai magyarok alig képesek megszólalni anyanyelvükön kívül más nyelven? Meglepő-e, hogy a 21. században polgárháború dúl egy (földrajzilag) európai országban?

Hivatkozott irodalom

- BÁRÁNY ERZSÉBET – HUSZTI ILONA – FÁBIÁN MÁRTA 2011. Második és idegen nyelv oktatása a beregszászi magyar iskolák 5. osztályában: a motiváció és nyelvi készség összefüggése az oktatáspolitikai tényezőkkel. In: HIRES-LÁSZLÓ-KARMACSI-MÁRKU szerk. 2011: 145–154.
- BEREGSZÁSZI ANIKÓ – CSERNICKSKÓ ISTVÁN – FERENC VIKTÓRIA 2014. *Nyelvi jogaink és lehetőségeink. Útmutató és tájékoztató a nyelvtörvény gyakorlati alkalmazásához kárpátaljai magyaroknak*. Budapest: Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt.
- CHRIST, HERBERT 1999. Az európai nyelvpolitika kihatásai az idegennyelv-oktatásra. In: SZÉPE-DERÉNYI szerk. 1999: 197–208.
- CSERNICKSKÓ ISTVÁN 2009a. Ahol a kéttannyelvű oktatás visszalépés: Ukrajna. In: KOLLÁTH szerk. 2009: 295–303.
- CSERNICKSKÓ ISTVÁN 2009b. Az ukrainai oktatáspolitikai a nyelvi asszimiláció szolgáltatásban. *Korunk* 2009/február: 33–40.
- CSERNICKSKÓ ISTVÁN 2012. *Megtanulunk-e ukránul? A kárpátaljai magyarok és az ukrán nyelv*. Ungvár: PoliPrint.
- CSERNICKSKÓ ISTVÁN 2013a. *Államok, nyelvek, államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén [1867–2010]*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- CSERNICKSKÓ ISTVÁN 2013b. Nyelvoktatás kárpátaljai módra. In: PISNJAK szerk. 2013: 598–656.
- CSERNICKSKÓ ISTVÁN 2013c. Jezikovni pouk po zakarpatsko. In: PISNJAK szerk. 2013: 599–657.
- FEDINEC CSILLA – CSERNICKSKÓ ISTVÁN 2012. Nyelvtörvény Saga Ukrajnában: a lezáratlan 2012-es fejezet. *Kisebbségkutatás* 21/3: 568–588.

- HIRES-LÁSZLÓ KORNÉLIA – KARMACSI ZOLTÁN – MÁRKU ANITA szerk. 2011. *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban: a 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai*. Budapest–Beregszász: Tinta Könyvkiadó–II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete.
- Kincse Szabolcs 2014. Öt abszurd történet nyelvről és politikáról. *Nyelv és Tudomány* 2014. május 30. <http://www.nyest.hu/hirek/ot-abszurd-tortenet-nyelvrol-es-politikarol>
- KOLLÁTH ANNA szerk. 2009. *A muravidéki kétnyelvű oktatás fél évszázada*. Maribor: Zora 68.
- KOLLÁTH ANNA 2012. *A szlovéniai magyar nyelv a többnyelvűség kontextusában*. Bielsko-Biala, Budapest, Kansas, Maribor, Praha: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta.
- KONTRA MIKLÓS 2010. *Hasznos nyelvészet*. Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet.
- PISNJAK MÁRIA szerk. 2013. *Kézikönyv a muravidéki kétnyelvű iskolák pedagógusai számára / PRIROČNIK za učitelje dvojezičnih šol v Prekmurju*. Lendava: Zavod za kulturo madžarske narodnosti / Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet.
- SZÉPE GYÖRGY – DERÉNYI ANDRÁS szerk. 1999. *Nyelv, hatalom, egyenlőség. Nyelvpolitikai írások*. Budapest: Corvina.
- TÓTH MIHÁLY – CSERNICKÓ ISTVÁN 2013. *Научно-практический комментарий Закона Украины об основах государственной языковой политики (с приложениями)*. Киев: БОО Правозащитное общественное движение «Русскоязычная Украина».

Language teaching as politicians do

The language policy of a country determines the success of language education. When politicians make bad education policy decisions due to their incompetence, it will lead to inefficient language education. Bad language education in schools results in low proficiency. This study describes the education policy mistakes made by politicians who are not familiar with language education.

Keywords: *language teaching, bilingualism, educational policy, language policy, Ukraine*

A „célszörű szögény embör” világa Tömörkény néhány¹ novellájában²

72

Tömörkény a nyílt irodalmi kánonban nem nagyon tud kitörni a kismesternek járó regionális szerző pozíciójából, pedig életművének újraolvasását, s az irodalomtörténeti értéktételek átgondolását sürgetik az újabban megjelenő tanulmányok, amelyek tágabb összefüggésrendszerbe, világirodalmi tendenciák közé helyezik el az író sajátos világát. A tanulmány szerzőjét is az újraértelmezés, az új nézőpont keresése foglalkoztatta, túl azon, hogy a szépirodalomban megjelenő nyelvjárásiasság kérdéseit a kortárs irodalom tendenciái felől is kutatandónak véli. A kognitív funkcionális stilisztika megközelítésében a nyelvjárási beszéd mint megnyilatkozás érdekli, a mindennapi viselkedés komplex jelrendszerének szövevényében a narrációs eszközrendszer vizsgálatával foglalkozik. Néhány Tömörkény-novella tüzetesebb, a stílus szociokulturális összetevőinek poétikai szempontokkal kiegészített feldolgozásával a Szeged környéki régió szociokulturális közegének megértéséhez szeretne közelebb kerülni.

Kulcsszavak: nyelvjárásiasság, szépirodalom, stilisztika, szociokulturális változók

Tömörkény nyílt irodalmi kánonban elfoglalt helyzete a nagytekintélyű irodalomtudósok ítéletei alapján eléggé stabilnak látszik, s ebből a másodvonalbeli, a népies kismesternek kijáró skatulyából az újabb megközelítéseknek, értékeléseknek

1 Ferkó 1887, Megöltek egy legényt 1893, Csata a katonával 1895, A Szent Mihály a jégben 1898, Asszonyi ok... 1899, Munkások 1899, 1905, A lélek az úr élébe megy 1902

2 A Tömörkény-novellákból származó idézeteket a következő válogatásból vetjük: Fecskék, Elbeszélések, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1960, Válogatta CZIBOR János, Szerkesztette JÁSZBERÉNYI József

sem sikerült kimozdítaniuk. Regionalizmusát, amely az igazi nagyságoknak kijáró elismertségtől távol tartotta, már ADY ENDRE (1917) a szemére lobbantotta, s kritikával illették ugyan- ezért mások is, többek közt SCHÖPFLIN Aladár (1943), SÍK Sándor (1942) vagy BARÁNSZKY-JÓB László (1978). Vajon a kisvilág ábrázolása eleve lehetetlenné tenné az emberiség léptékű kérdések felvetését, akadályozná vagy meggátolná az élvonalba emelkedést, az egyetemes érvényűvé válást? Nehéz volna e kérdésre végérvényes, érdemleges választ adni. Tömörkény megítélése azért is problematikus, mert korszakhatáron élt, s az egység és a regionalitás kérdésében a mérce a helyzettől, nézőponttól függően változott: „akik inkább az egységre figyelnek, azok hajlamosak regionalizmusát közvetlen kapcsolatban látni az egyetemességgel; akik viszont már a modernséget tekintik uralkodónak, azok csak partikuláris értéként kezelik” (STURM László 2005). Írónk minősítése tehát szélsőségek között mozgott, s inkább negatív előjellel szerepel neve előtt a regionális jelző. Az ötvenes-hatvanas évek túlzottan leszűkítő, korlátozó megközelítései ebbe a kategóriába szorították be, s prózájának elsősorban a Szeged környéki tanyavilág néprajzi értékeit megörökítő sajátosságait, szociológiai tartalmasságát emelték ki. Művészetét a 80-as években már ellenkező előjellel: felmagasztaló módon, a metafizikai magasságokat hangsúlyozó, távlatosabb irodalomtörténeti beállítások tükrében igyekeztek előbbre sorolni. Legjobb novellái alapján NÉMETH G. Béla esszéje (1985) Tömörkény elbeszélői világát más megvilágításba helyezte: az egyetemesebb, egzisztenciális emberi kérdések megszólaltatóját látta benne, aki „*a napi élet apróbb szokásényeiből (...) evilági liturgiát alakított ki.*” Németh G. Béla mellett Lengyel András megközelítésében találkozunk azzal a nézettel, hogy a parasztság az egyetemes emberi megnyilvánulásának lehetséges közege, amelyben Tömörkény egyfelől „a mulandó egyén s a tovább élő nem kettősségének” megragadására teremtett alkalmat, másfelől „a szegények iránti általános részvét konkrét megnyilatkozására”.

Az utóbbi időkben megjelent interpretációk között feltétlen figyelmet érdemel Nyilasy Balázs tanulmánya, aki munkájában áttekintést ad a Tömörkény-recepció főbb állomásairól, továbbgondolja, tágabb összefüggésrendszerbe, világirodalmi

tendenciák közé helyezi el írónk sajátos világát: az orosz és az amerikai irodalomban egyaránt megjelenő minimalizáló próza képviselőjéhez tartozó szerzők között véli megjelenni karakterét. A végletesnek látszó irodalomtörténész, -kritikusi ítélezések után megkísérli elfogulatlanul kijelölni Tömörkény helyét és szerepét a magyar próza történetében. Nyilasy a Németh G. Béla képviselte nézetet ugyanúgy túlzónak véli, mint a korábbi beállításokat, és inkább csak a halálnovellákhoz kapcsolva tartja érvényesnek a filozofikus, egyetemes jellegét. Szerinte Tömörkény írásai sokkal erőteljesebben kapcsolódnak a minimalizáló próza narratológiai és világteremtő sajátosságaihoz: „A mikrokörnyezetek zsugorítása, a társadalmi nyelvilág kiiktatása, a szereplői világértelmezések leszegényítése, a világegész-távlatok (ideologikus társadalmi ítéletek, nagy közösségi tézisek) elvetése; a közvetlen elbeszélői állásfoglalások, jellemzések háttérbe szorítása, a klasszikus tudatábrázoló módok eliminálása, a fenomenologikus viselkedésrajz és megnyilatkozás-kiáltás, a gondolat- és érzelembemutatók mellőzése, az »áttetsző tudatok« elhomályosítása tényleg fontos elemekként volnának jelen a magyar író kiemelkedő elbeszéléseiben?” – teszi fel és válaszolja meg igenlően a kérdést nagyvű tanulmányában (NYILASY 2013: 57). A legeredetibb szempontokat Sággy Miklós dekonstrukciós értelmezése (SÁGGY 2012) veti fel, amely szakítva a hagyományos beállítésekkel, a visszájára fordítja mindazt, amit Tömörkény realizmusával és etnográfusi karakterének kérdéseivel kapcsolatban hangsúlyoznak az irodalomtörténeti munkák. Azt állítja, hogy „a tényszerűség látszatát minduntalan fölülírja a túlzásokra és torzításokra építő retorikus ábrázolásmód, vagyis „éppen azt karikírozza a novellák nyelve, amiben [Tömörkényt] nagyra tartják, jelesül az etnográfiai leírást.” S e fonalat tovább szöve azt állítja, hogy novelláiban nem a rajz, vagyis a hiteles portré megfestése a legjellemzőbb, hanem a karikatúrarájz, a rajz-metafora. A történetről, amely eleve minimalisra zsugorodik, a nyelvi történetre, a szövegek retorikus működésmódjára kerül a hangsúly, s ezért az olvasóra, befogadóra az elbeszélésmód gyakorolja a legnagyobb hatást. A szövegtörténet a tényleges világbeli történet helyére tolakszik. Bár Sággy megállapítása elsősorban az életmű nyitó kötetére vonatkozik, Tömörkénynek a XX. században domináns paradigmává váló szö-

vegirodalomhoz sorolását illetően e kötet kapcsán is óvatosabban fogalmaznék.

A problémafelvetés mindenesetre engem is arra ösztönzött, hogy újragondoljam Tömörkény írásművészetét, és magasabb nézőpontból közelítsek egy korábbi (CZETTER 1999: 141–155), elsősorban prózatechnikai szempontokból vizsgálódó írásomhoz képest. Az újraértelmezés, az új nézőpont keresése azért is foglalkoztatott, mert a szépirodalomban megjelenő nyelvjárásiasság kérdésével a kortárs irodalom felől is tanulságos lenne foglalkozni, annál is inkább, mert érzékelhető, hogy az uniformizáltság elől menekülő mai olvasó a folklóregzotikum iránt mintha erőteljesebben érdeklődne.

A kognitív funkcionális stilisztika perspektívájából pedig az érdekel, hogyan írható le a nyelvjárási beszéd mint megnyilatkozás, a mindennapi viselkedés komplex jelrendszerének szövevényében milyen eszközöket talál a narrátor a figurák megértéséhez és megítéléséhez. Tehát a nyelvezet vizsgálatában nem a köznyelv és a tájnyelv eltérő formulái érdekelnek, nem a két nyelvhasználati változat mechanikus összevetésének tanulságai foglalkoztatnak, hanem sokkal inkább az, hogy a beszélő miért éppen azt a megnyilatkozást választotta, miért úgy beszél az adott helyzetben, miért úgy állítja be a narrátor az adott szereplőt, amilyennek láthatjuk, miért olyan nézőpontot választ, amelyet. A Tömörkény-novellák narrációjának tüzetesebb vizsgálatával tehát a Szeged környéki régió szociokulturális közegének megértéséhez szeretnék közelebb kerülni.

A választott novellák között van olyan, amely még az 1895-ös sajátos hangszerelés, az érett periódus, az egyéni hang megtalálása előttről származik, s akad olyan, amely a nagy művek, a reprezentatív alkotások időszakában keletkezett, de nem tartozik az életmű legjavához. Esetleges, részleges a válogatás, az egészről ennek ellenére hiteles képet adhat.

A hagyományos paraszti életforma mimetikus igényű elbeszélője összetett módon írja le ennek a zárt közösségnek a világát, látásmódját és gondolkodását. Az értelmezők közül többen kiemelik Tömörkény nyelvének erejét, többszólamúságát, a különböző regiszterek egymásba csúsztatásának képességét, s ebben látják elbeszélői világának összetéveszthetetlen, egyedi jellegét.

NÉMETH G. Béla szerint „az előadás módja, a mozzanatról mozzanatra haladó pontos leírás, az elbeszélő és cselekvő közti azonosságok és különbségek oszcilláló, megszüntetve megtartása, a cselekvést lépésről lépésre követő beszédnek így keletkező mulatós logikája, s ami e kettős logika mögött áll, az már egészen Tömörkényé” (NÉMETH G. Béla 1985: 167). Hogy megérthessük ezt a furcsa, kettősnek nevezett logikát, tárjuk fel a szöveg belső rétegeinek egymáshoz kapcsolódását! A befogadó rögtön érzékeli a narráció összetettségét: egyfelől a szöveg homogenitását, hiszen egészlegesen tekintve inkább tetszik nyelvjárásiának a novellák nyelve, mint köznyelvinek vagy irodalmi nyelven megírtnak. Természetes, hogy a paraszti világ rajzát a nyelvjárási beszéd hitelesíti. Tömörkény István anyanyelvjárásának (a Szeged környéki nyelvjárás-csoport-hoz tartozó helyi nyelvjárást beszélőknek) a nyelvét örököltette meg legtöbb novellájában³. Tösgyökeres szegedinek vallotta magát, élete minden fontosabb mozzanata szülővárosához kapcsolta, a táj arculata rányomta bélyegét munkásságára, írásaiban mindig a szegedi tanyák világát igyekezett tolmácsolni. Ezt a sajátos ízt érzékeljük a novellák olvasásakor, ez a nyelvi regiszter a legszembetűnőbb. A tájnyelvi, nyelvjárási beszéd jellegzetességeinek összegyűjtése során szemügyre vehetjük, hogy milyen nyelvi környezetben, miért szerepelnek ezek a formulák. A novellákban fellelhető nyelvjárási szóalakokkal háromféle minőségben találkozhatunk:

1. egyenes idézetben, amikor a szerző élesen megvonja a határt közte és teremtet világa közt, idézi a hős szavait, illetőleg narratori közléseiben átadja a szót a szereplőknek,
2. amikor ő használja függő beszéd formájában közléseiben, leírásaiban, rajzaiban a nyelvjárási elemet, illetőleg,
3. amikor a szabad függő beszéd idézési formája során összeköti az előbbi kettőt, vagyis szervesen beépíti szövegébe a nyelvjárási, népnyelvi alakokat, megszüntetve a közte és a szereplő közt fennálló distanciát.

Az első esetben nyilvánvaló, hogy a hagyományos karakterizáló és hitelesítő funkció szándékával szólaltatja meg hőseit

3 A magyar nyelvjárások hangtani, alaktani, mondattani jelenségeinek, szókészleti sajátosságainak leírásában a *Magyar dialektológia* című könyv szemléletét követtük Szerkesztette: KISS Jenő, Osiris, Budapest, 2001.

azon az anyanyelven, amelyen a közösségi kommunikáció zajlik. Egymás között szinte kizárólagosan ezen a nyelven érintkeznek, ez a bizalmat és biztonságot jelentő nyelvi közegük, amelyben otthonosan mozognak. Ezért is fontos, hogy hűen adja vissza, szinte lekottázza a beszélő közösség nyelvét. A második esetben a narrátor mint az epikai világot uraló, mindentudó, mindenható erő eldöntheti, miképp közvetítse a látottakat, tapasztaltakat: mennyire szője bele külső közléseibe annak a világnak a szemléletmódját, amelyet belülről is oly jól ismer. A harmadik esetben nyilvánvaló, hogy feloldja a kintlét és a belüllét dilemmáját, belekúszik a szereplői szólamba, nagyfokú azonosulásra képes. A szabad függő beszéd alkalmazása árulkodik leginkább arról, hogy az elbeszélő származási közösségével való együvé tartozását hangsúlyozza. Mielőtt ezeknek a megszólalási, illetőleg idézési módoknak a részletesebb értékelésébe, jellemzésébe belefognék, essék szó röviden a nyelvjárási alakokkal kapcsolatban arról, hogy valóban hitelesen tükrözi-e a tájegység nyelvét az író a szereplők beszéltetésekor!

A szegedi nyelvjárásnak talán a legszembetűnőbb hangtani jellemzője a meghatározott helyzetű ö hang fokozott használata, az irodalmi nyelvben használnál nagyobb funkcionális terheltsége. Sok más egyéb jellemző mellett ez a hang teszi felismerhetővé az idevalósi ember beszédét. A vizsgált elbeszélésekben az alábbi példák mutatják, hogy az ö-zés miatt az ë fonéma meglehetősen ritka, mert helyettük fonetikai helyzettől független ö van: *tisztölt, möghótt, möglátom, lösz, köll, engöm, mög, lefektetöm, lélök, édösapám, nézöm, möntök, ügyeközzünk, viszöl, töszöd, tötthely, vönni*. A népnyelvi ejtés visszatükröztetésének szándéka érezhető azoknak a hangtani jelenségeknek a leírásában, amikor például az *l, r* nyújtó hatása erősen érvényesül: *mikó, dógozunk, tótés, vóna, vótam*. Megfigyelhető még, hogy a köznyelvi *ó, ő* helyén gyakori az *ú, ű* realizáció: *űk, ű*, illetőleg, bár a nyelvjárási nem *í-ző*, előfordulnak az ilyen alakok, mint: *közibűk, kedviért, elibe, lyikaiba* stb.

A fonetikus írásmód szóelemző helyetti alkalmazása (az úgynevezett betűnépieség) is előfordul nála: *aszonták, odamönnyek, bejjön, hagy mönnyünk*. Ez az ejtés kizárólag a paraszti szereplők szájából hangzik el, míg a többi forma a narrátori közlésben is gyakran előfordul. A palatalizációra, depalatalizációra is látunk

példát: *Mihál, paplany, kormánt*, illetőleg a $r+j \rightarrow rny$ kapcsolattá válására a *varnyú* szóalakban, a $j \rightarrow gy$ változásra a *gyüvet, gyék! gyüsz, gyüttem* szóalakokban találunk példát, mindkét változatot a szereplők mondják.

Az alaktani jelenségek közül a vizsgált művekben a következőket figyelhetjük meg: a $-(j)a/-(j)e$ birtokos személyjel a köznyelvvel megegyezik, de a palatális hangrendű változat relatív töben *-i*-re változhat: *szemit, szemire, kedviért*, a *-ból/-ből* határozóragok tipikus realizációja pedig a *-bú, -bű, -rú, -rű*: *székrül, asztalrul, hajórúl, szélrül*.

A köznyelvi használattól eltérően az *-e* kérdőszó szórendje a tagadószóhoz járul: *nem-e láttad, nem-e a szem káprázik?* A szóvégi mássalhangzó lekopását elég gyakran örökíti meg a szereplők beszédének idézésekor: *ebbe a világba vagyunk, ebbe az időben, mér s gyakran eltűnik a konzonánása már szó végéről: má*. Ennek a szó-nak több fonetikai variánsa tűnik fel a novellákban: *már, mán, má: ...mink mán jártunk úgy; ami már szokása a városiaknak; má mér nem öntenék?* Ezeket a nyelvjárási jellegzetességeket nem köti konkrét területhez a befogadó, ezek arra hivatottak, hogy felidézzék a népi környezetet, s valószínűleg az illúzióknak a felkeltését, a vídékieség benyomásának hitelesítését szolgálják. Az írott parole rögzítésére is találunk példát az egyik novella, *A Szent Mihály a jégben* egyik betétjében:

„Tisztölt gazda uram!

Gyüvetben a porondot értük, és az jég oldalba kapott és borzasztó hasigatja a deszkákat a hajórúl. Már itt járt a Sirály és az Vin Gőzösök, hogy kivontassanak, de űk se tehettek semmit a jégségben. Vasbádogokat hagytak itt, hogy az jég ne szaggassa annyira a Szent Mihályt, de hiába, mert az jég mindent elsodor. Úgy nézze a sorsot, gazda úr, hogy alighanem utoljára látta a Szent Mihált. Engöm is. A levelet viszi a partra Kanizsaji Ferentz.

Török Mihál.

Most tépte le az első kormánt a jég.”

A levél szövegét Török Mihály, a hajó kormányosa fogalmazta, hogy legyen, aki megörökíti az eseményeket, arra az esetre, ha a hajó elsüllyedne, s odaveszne a hajósával együtt. A történetleírás az élőbeszédben használatos kiejtést és fordulatokat rögzíti, az írott nyelviségre utal viszont a határozott névelő régies *az* alakváltozata, illetőleg a Ferenc *-tz-s* írásmódja. A felsorolt jellege-

tességeken kívül a szóképzleti elemek járulnak hozzá legnagyobb mértékben a paraszti világ rajzához.

Az író szavai között⁴ a vizsgált novellákban a következő alaki tájszók fordulnak elő: *teszöm*, *klárinét*, *kedviért*, *csolnak*, *paplany*, *macatos* 'maszatos, piszkos', *bujtárok*, *danol*, *humminck* 'holminck', *föntesen* 'fent', *tanáltál* 'találtál', *szolda* 'szóda', *danol* 'dalol', *honne* 'hogyne'. A jelentésbeli tájszók nagy része általában vett nyelvjárási kifejezés, azaz több nyelvjárási területhez is besorolható: *téveteges*, *el van hagyatva* 'nem használatos', *bajoskodó* 'foglalkozó' *kuckó* 'a kemence és a fal közötti zug, ahol néha apróbb gyerek is alszik', *kiszolgál* 'elhallik', jó vágása van neki 'jó íze van', *összevág* 'összekever', *beleállapodik valamibe* 'elfogad, belenyugszik', *masina* 'gyufa'.

A valódi, tulajdonképpen tájszavak nemcsak a szereplők szájába valók, az elbeszélő is él velük: *vigályos* 'gyér', *becemereg* 'nehézkésen mozog', *zsarátnok* 'tüzes hamu', *violencia* 'pörpatvar', *pötyke* 'szép, csinos, kiöltözött', *pöntyög* 'sokat beszél, felesel', *huja* 'vége, pihenj', *szakajtó* 'szalmából, gyékényből font kerek, hosszúkás fületlen kosár, amelybe sütés alkalmával az egy-egy kenyérre való tésztát szakajtják', *szolgafa* 'földbe vert erős karó, amely kamrában végződik és bográcsot akasztanak rá', *buba* 'bábu, báb', *kacagány* 'prémes vadbőrből készült rövid kabátfele, amit vállra vetve viseltek, mint a nemesi és katonai díszöltözet tartozékát a XIX. század előtt', *vigályos* 'gyér', *pocskolta le* 'becsmérelte, gyalázta' *koncsorog*, *banyakemence*, *boglyakemence*, *gyüszmékölés*, *elkeshedt* 'elkopott, viseltes'.

Régiés, népies hangzású az *elsőbben* 'először, előbb' jelentésben használt, vagy a *távolosan* 'távol', *föntesen* 'fent' jelentésű határozószó, illetve az igekötős igék névutós, hosszabb, körülményesebb kifejezést eredményező alakja: leereszkednek: *ereszkedni kezdenek lefelé*, kihúzogató: *húzgálják alóla kifelé*. A szövegekben a narrátori közlés a nyelvi lokálpatriotizmus érzékeltetése céljából bizonyos népies fordulatokat mint a helyi nyelvi szójárás jellegzetességét említi: például a *kigondolkozik a világból* annyit tesz, hogy elmereng, elméláz, a juhászbojtárok között a pusztai rangmegkülönböztetés szerint a legfiatalabb „Csak úgy a juh

4 A szójelentéseket BÁLINT Sándor *Szegedi szótárából* emeltük át, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1957.

mellett *koncsorog*, állása legkisebbségének a tudatában”, a ...*ten* annyit jelent, hogy Adjon Isten, amelynek csak az utolsó szótagját szokás kimondani arrafelé. Egyéb nyelvi fordulatokkal vagy sajtóságos vonzathasználattal is a beavatottság érzetét kelti: pl. *fölkínálják a vendéget, hasmánt billeg, fölvet valamit valamire*, pl. foltot a ruhára, a *rontás és szemmel verés* mint a megbabonázás, megbűvölés kifejezése szintén a népi hiedelemvilág körébe helyez bennünket.

Tájnnyelvi színezetűnek kell még tekintenünk az alábbi szavakat: *a, e* mutatószó: *Ehun e, ehol van ni, ahun a* fordulatokban, további példák a *mink, kend, napáldozat* szavak, illetőleg az *Üssön mög a part!*, *Hejnye kutya, akasztófára való betyárja!*, *A szél hordja el a haját!* kifejezések. Ezek az utóbbi szerkezetek valójában a népi frazeológia körébe tartoznak, s a népi gondolkodásmód és a népi elbeszélő modor tükröztetését szolgálják. A tipikus népi elbeszélő stílusjegyek közé lehet sorolni a parataktikus szerkesztést vagy a részletező, visszakanyarodó, ráérősen, elkalandozó történetmondást, amellyel a narrátor a szabad függő beszéd alkalmával gyakorolta él.⁵ Figyelemre méltó sajátosság továbbá, hogy a köznyelvtől eltérően a személyek megnevezésére többször is mutató névmási alakot – *ez, evvel, az, annak* – szerepeltet Tömörkény: „*Ez az, méltóságos uram – mondá az ispán, és rámutatott Ferkóra. – Ez? – kérde a nagy úr...*”; „*hát az mit ivott?*” Ugyancsak a beszélt nyelvi jelleg illusztrálására szolgál a jelentéstelen, felesleges kötőszóhasználat: „*Egy ember vagy asszony szokott leginkább árulni, ha hát sokan meg-rohanják, a szabadjára kitett portékából könnyű a lopás.*” „*Azonban hát majd megigazgatják.*” „*Hanem hiszen nem is.*” Az érzelmi töltetű határozószós vagy indulatszós mondatindítás szintén az eleven beszéd stílussajátossága, lehet bevezetője a beszélők kapcsolatteremtésének, vagy épp lezárása egy előzetes közlésnek. Ilyenek a *hát, ni, de*: „*Hát (...) tudom én, ne is mondja kend*”, „*Hát mi bajuk, hogy nem dolgoznak?*” „*Hát mi a kívánságuk?*” „*Hát itt mi van?*” „*No ehol van ni*”. A nyelvjárási beszéddel Tömörkény a hiteles jellemábrázolásra, a népi környezet pontos visszaadására, a Szeged környéki parasztok észjárásának, mentalitásának bemutatására tö-

5 Korábbi tanulmányunkban a népnyelvi, élőnyelvi mondat szerkesztési sajátosságokkal részletesebben foglalkoztunk: CZETTER, i. m. 148.

rekedett, olyannyira megfigyelte a vidéki embert, hogy nemcsak a beszédben próbálta tökéletesen visszaadni világukat, hanem a beszédet kísérő jel- és gesztusnyelvet vagy a metakommunikációt is igyekezett leírni hozzá. Péter László megfogalmazásában: Tömörkény „Parasztjainak minden rezdületét lefényképezte” (PÉTER 1997: 108). A novellák a szituáció- és viselkedéstípusokat, szerepviszonyokat (például a kocsmai iszogató rituáléját, a kubikos munkások egymás közti beszélgetését, majd vezetőjükkel való tárgyalásának menetét stb.), a kommunikációs eszköztárat is reprezentálják. Az egyneműnek tetsző narráció több nyelvi réteg, bonyolult hierarchikus viszonyok ötvözete, ahogy erre már Németh G. Béla esszéje is rámutatott. A legfeltűnőbb nyelvjárási regiszter mellett, azzal szorosan összefonódva a tanú szerepben közvetítő narrátor a szereplőkkel, témával való azonosulás mértékétől függően más-más stílusú szöveget hoz létre. A Tolcsvai Nagy Gábor által kidolgozott modell (TOLCSVAI NAGY 1996) alapján a szociokulturális alapú rendszer változói szerint a következőképp modellálhatjuk a novellákat a kiemelt típusok szerint: magatartás szerint választékos vagy közömbös, helyzet szerint informális vagy közömbös (a Németh G. Béla által lírainak vagy objektívnek nevezett kettősséget talán e két kategóriával lehet a legjobban érzékeltetni), értékelés szerint értéktelítő vagy értékmegvonó, idő szerint régies, a hagyományos, intézményes nyelvváltozatok szerint nyelvjárási szövegek.

Nézzünk először arra példát, amikor a narrátor közlései a választékos tartományban helyezkednek el: „*Ködös **alkony terítgeti le a köpönyegét** a pusztára, s Mihály **időjövendölési célzatból** kiballag a major elé, hogy az ég alján **úszó ólmos föllegekből** talán ki lehetne olvasni valamit a **jövendő idők** miként való járására nézve.*” „*kissé alkonyodik, s a pusztára **leszáll a téli napáldozat ólmos fátyola.***” „*Semmi zaj sem hallható, a boglya-kemencében összeomlik néha a zsarátnok, s koppan a tapasztott falon.*” Többnyire a természeti leírásokat tartalmazó részletekben rugaszkodik el az elbeszélő a nyelvjárási szinttől, s a köznyelvi szókincset metaforákkal, megszemélyesítésekkel élénkíti, régiesebb, emelkedettebb nyelvhasználat, szóválasztás jellemzi: *jövendő, napáldozat, elszakíttatni* stb. Néha idegen szavakat, egyedi szóeleményeket épít be mondataiba: pl. *deputálni, kedve-derültebben, folytonossághiány, direktió, félkézkal-*

már 'a sátorban lopó, a szabadon lévő árut megdézsmáló tolvaj' stb., vagy a mondatszerkesztést teszi körmonfonttá: „A sötétben lassú ügetésbe kezd az öt juhász, s a major szélén fültövön ütvén Mihály a saját csacsiját, megadja az egész csapatnak a helyes direkciót a követendő út irányára nézve.” „a szívverések ezen pillanataiban egymásra szomorúan tekintvén, birtokba vették a takarót, mert a gyermekeket maguktól elszakíttatni semmi módon sem engedhették...” Az előbbi példát a *Megöltek egy legényt* című novellából emeltem ki, itt a választékos szófűzés a szótlan, durva, könyörtelen pusztai ember magatartásának ellenpéldája, erőteljes kontraszthatást vált ki a befogadóban. Egy kissé komikus is a hatás, hiszen nem illik ez az archaikus körülményeskedés, a fontolóra vett beszéd a nyers, szűkszavú, inkább cselekvéshez és lassú reagáláshoz szokott egyszerű emberek világához. Kérdés, hogy mi célt szolgál ez a torzítás? SÁGHY említett tanulmánya szerint Tömörkény „*ábrázolásai humoros hatást eredményező retorikai torzításokon mennek keresztül, vagy még pontosabban fogalmazva: azok segítségével válnak egyáltalán láthatóvá a nevezetes szegedi parasztok és az egyéb urak. Vagyis: sokkal inkább elnagyolt, elrajzolt és torzító (...) a tömörkényi ábrázolásmód, mint valóság-hű és tényszerű.* Ráadásul a kifigurázott magyarázó logika, mely a várakozás felkeltése után minduntalan valami bagatell vagy abszurd dolgot hoz a tudomásunkra, sokkal inkább gúnyt űz a tudományos gondolkozásból, logikából, (...) *mint ténylegesen megvalósítja*” (SÁGHY, i. m. 1243). Hogy a novellák nyelve az etnográfiai leírás karikírozását szolgálná, azt bármily meggyőzően bizonygatja Sággy, a magam részéről kételkedve fogadom. Miért állt volna szándékában a tényszerűséget túlzásokkal felülírni, parasztjait, „barbárjait”, babonás hitű népi figuráit gúny tárgyává tenni? Bélteki Mihály novellabeli karakterrajzára a karikatúra/karikaturisztikus megjelölés egészében aligha illik rá. Rátartisága, virtuskodása szánalmas, őszindulata félelmet kelt, a rajta esett sérelem (tudniillik, hogy nem hívták meg disznótorba) miatt a bosszú kegyetlensége (meggyilkolja, megöleti az útjába kerülő csikósbojtárt), valamint a gyilkolásnak a természetes tudomásulvétele megrendítő, tragikus hatást kelt az olvasóban, és nem a nyers erőt képviselő buta paraszt komikus figuráját idézi. Kétségtelen tény, hogy a novellákban az elbeszélésmód önmagára irányítja a figyelmet, ez adja „a szövegek befogadásának izgalmat

és örömet”, s az elbeszélői és szereplői regiszterek váltogatásának játékából, a nyelvi működésből származik a komikum. Ez a ki-nevetés azonban nem egészében a pusztai világnak szól, nem a paraszti életformának, hanem egy-egy mozzanatnak, egy-egy karakternek, egy-egy tulajdonságnak, s néhol a potenciális olvasóval való összejátszás eszköze is lehet pl. a *Csata a katonával* című elbeszélésben. Nehéz eldönteni, hogy a következő mondatot ki mondja, ki gondolja: „És rontások rontása, *épp most jön haza a gyerek az iskolából.*” Ha a narrátor közlése a kiemelt rész, akkor túlzó volta miatt komikus kiszólás, ha úgy értelmezzük, hogy János tudatába kúszva idézi gondolatait, akkor egy cseppet sem tréfás a hangnem, hanem a félelem, ijedelem kifejezése. Az elmondottakon túl idézzünk még néhány példát a komikus beállításra! Az *Asszonyi ok...* című novella banális története: Kiskasza Vadlövő Nagymihály János kénytelen az eső miatt betérni az útjába kerülő kocsmába (az elevenhalott (sic!) asszony korcsmájába), s mivel az eső nem áll el, úgy dönt, hogy elindul haza. Későre jár, felesége nem engedi be, visszazavarja oda, ahonnan jött. János visszatér a kocsmába, bánatában és felindultságában felönt a garatra, s több napig nem megy haza. Kétségbeesett felesége az édesapját küldi utána, akivel olyan jól érzik magukat a kocsmában, hogy együtt rúgnak be, dalolnak, dárídóznak. Reggel csendháborítás miatt a rendőrbíró elé állítják őket, majd töredelmesen bevallják, hogy asszonyi ok miatt részegedtek le. Már a főszereplő névadásában megnyilvánul a komikum: neve jelentőségteljes hosszúsága, komolysága, szokatlansága és az egész ember jelentéktelensége közt ellentmondást látunk. A narrációs önreflexió, a metanarráció is arra utal, hogy az elbeszélő elhatárolódhasson, lekicsinylően viszonyuljon a bevezetendő történethez: „Többi nevei [ti. a főszereplőéi] ezúttal lemaradhatnak, mert nem arra való a betű, hogy fölösleges szavak nyomtatására rakják össze. A történet így is hosszadalmas, mert el kell mondani benne, hogy János miért került vidékre. „Ugyancsak komikus benyomást kelt a kocsmá elnevezése: „*elevenhalott asszony korcsmája (még életében megcsináltatta a koporsóját és halotti ruháját)*”. A kisszerűség és egyszerűség mutatkozik meg a szereplők mulatozásának leírásában: „A klárinét mondani kezdi csakhamar amaz igazságot, amely szerint: A juhásznak jól megy dolga, Egyik dombról a másikra, Legelteti nyáját, Fújja furulyáját, Csuha, úgy éli világát. – Le-

hetetlen az ilyent táncolás nélkül kibírni. Az öreg a juhászost járja, és ütögeti tenyérrel a csizmája szárát, ami a mulatság mellett a józanság mértéke is, mivelhogy e munkálatban jórészt egyáltalán kell állani.” A kiemelt mondat a szabad függő beszéd beékelésére példa. Ha a narrátor kiszólásaként értelmezzük, akkor komikus, ironikus beállításnak foghatjuk fel, ha a szereplő belső gondolataként, akkor tárgyilagos megállapításnak. A törvény előtti formális helyzetben a hivatalosan megfogalmazott indok: hogy *asszonyi ok-ból* történt a csendháborítás, a helyzet komolysága és az egész történet banalitása miatt szintén komikus hatást kelt az olvasóban. Az értéktelítő és az értékmegvonó kategória kettős jelentésrendszere, a befogadói tulajdonításoktól függő folyamatos elmozdulása hol ilyen, hol olyan irányba, tehát egyszerre érvényesül a narrációs közlés során, s erőteljes dinamikát kölcsönöz az értelmezésnek.

A megformáltságban megmutatkozó, ki nem fejtett elbeszélői véleménynyilvánítás tanúi lehetünk *A Szent Mihály a jégben*, illetve *A lélek az úr elébe megy* novellákban. Mindkettőben az értéktelítő tartományhoz az idő stílusváltozója szerint régies stílust tulajdoníthatunk. Itt jegyzem meg, hogy a nyelvjárásiasság foka miatt az olvasó Tömörkény novelláinak befogadásakor eleve régies stílust tulajdonít a szövegeknek. Ezt a stílushatást fokozzák az egyéb rétegekből származó elemek, amelyek kontraszt hatásba kerülnek a népnyelviekkel. *A Szent Mihály a jégben* történetében a magasztos szólamok az egzisztenciális határhelyzet miatt találóak, hiszen Török Mihály a saját és a legénysége életét kockáztatja a hajóúttal a jégzajlás közepette. Ezért helytállónak véljük a biblikus szólamokat, az archaikus formulákat, a latinizmusok (pl. a célhatározói mellékmondat *-andó/-endő* képzős rövidítése) szerepeltetését: „Török Mihály *látván* az időnek egyre *hidegebbre való fordulását*, igen aggodalmasan pipázott”; „és így *szemközt állván a jégáradatnak*, az öreg fahajó megkezdte a maga szomorú haldoklását”; „Otthunra *vagyok tartozandó* az életömmel” stb. Az archaizáló jelleg és a népies stílushatás egyidejűleg jelentkezik, összetett stílusserkezetet eredményezve: „Azontúl aztán haladt, egymaga úr a vizeken az elevenre vált hajóban. S történt, hogy haza is ért, mert az idő megenyhült, s a jég úgy elveszett a vízről észrevétlen, mint az apró kácsák tollából a sárga szín.” Egy, a Tömörkény tragédiába hajló novelláinak világát, a haláltudat archaikus for-

máit vizsgáló tanulmány (HOVANE CZ 2006) hívta fel figyelmemet a novella allegorikus olvasásmódjának lehetőségére, „melyben a számmisztika tragédiát sejtet: a kormányos negyven éve hajózik, és éppen most sodródott fatönkre a jármű. A veszély apokaliptikus méretűvé nő, a jégáradat megszemélyesített hatalomként tör a hajóra: »jöttek a táblajegek«, »vágják az oldalát«, »néhány jégdarab az oromzat alá *furakodott*«, »kegyetlen és beszédes volt«. Nemcsak a jégnek a *Jelenések könyvé*ből ismert tartalma növeli a veszély súlyát, de az áradat hanghatására utaló hasonlat közvetlenül fel is idézi a bibliai szöveghelyet: »úgy harsogott, mintha az ítélet napján citoráznának az angyalok«. Az elbeszélői előadásmód rá is játszik a bibliai katasztrófák leírásának szófordulatára: »a hajó [...] dereka akkorát nyögött, hogy *mindenek megrendültek*«. A másik novella címében is érzékelteti a stílushatásban megnyilvánuló nyelvjárási-régies kettősséget: *A lélek az úr elébe megy*, s itt is a tragikus élethelyzet, a halál tematika: a kisgyermek, majd a férj elvesztésén érzett, méltósággal viselt fájdalom teszi indokolttá az ünnepélyes stílushatású, hosszú mondatszerkezetet, a körülíró, eufemisztikus megfogalmazást, a nyelvi emelkedettséget: »*Így tehát, a szívverések ezen pillanataiban egymásra szomorúan tekintvén, birtokba vették a takarót, mert a gyermeket maguktól elszakíttatni semmi módon sem engedhették, de megtették egyúttal a fogadást is azonnal, hogy a takaró árát megtérítik. Ha bármit vonnak el maguktól, ha bár akár nem esznek is, de az árával odajárulnak Lefkoviczné elébe, töredelemmel és alázattal, s feltárnak előtte mindeneket.*» „*Lelkük egészen könnyű vala este, mikor az új takaró legelsőbb a gyermekekre borult.*» „*(...) a család a gyermekkel megfogyott, mert a gyermek tőlük elvált, miután a gyermekre későn érkezett már a meleg takaró.*» „*(...) tizenkét év után Mihály is elérkezettnek látta az időt, hogy sárból készített lakását szűkebb ugyan, de minden oldalról deszkával övezett lakással cserélje fel*” (HOVANE CZ 2006: 108). A példákból kitetszett: az összetett stílusstruktúrájú szövegekben belső egységet találunk az eltérő stílustartományok között, a beszélő egy nyelvet beszél mindvégig, még ha regisztrált vált is. Befogadói stílustulajdonításomban a nyelvjárásiasságot tartom az elsődleges tartománynak, ez uralja a szöveget, másodszorban az irodalmi népiességet, harmadikként a mai befogadói nézőpontból közömbösnek vagy választékosnak, értéktelítőnek mondható köznyelviséget. A nyelvjárási formák magatartás sze-

rint bizalmasak, helyzet szerint informálisak, érték szerint értékelítők vagy -megvonók, idő szerint régiesek, az irodalmi és a köznyelvi formák a bizalmastól a választékosig terjednek. NYILASY fentebb idézett tanulmányában a Tömörkény-novellák irodalmi értékét többek közt abban látja, hogy „a nyelvi megformálás biztonságával tűnnek ki, s a hatáselemek között az ökonomikusan, arányosan alkalmazott stilisztikai, alakzati, metaforikus dinamika is fontos szerepet játszik.” Egyetértve e megállapítással, a magam részéről igyekeztem a stílus szociokulturális összetevőinek poétikai szempontokkal is kiegészített vizsgálatával alátámasztani a Tömörkény-életmű újraolvasásának szükségességét, időszerűségét.

Hivatkozott irodalom

- ADY Endre 1917. Tömörkény István, *Nyugat*, 1917. május 1.
- BÁLINT Sándor 1957. *Szegedi szótár*, Budapest, Akadémiai Kiadó.
- BARÁNSZKY-JÓB László 1978. Tömörkény táji impresszionizmusa In: *Élmény és gondolat*, Budapest, Magvető Kiadó.
- CZETTER Ibolya 1999. A narráció stilisztikája néhány Tömörkény-novellában. *Irodalom- és Művészettörténeti Tanulmányok, Studia Historiae Literarum et Artium* 2. Szeged, 141–155.
- HOVANECH Fruzsina 2006. Az elmúlás fogalmához kötődő közösségi asszociációk Tömörkény István műveiben, *Debreceni Disputa*, 2006/4, 11–12.; 105–108.
- KISS Jenő (szerk.) 2001. *Magyar dialektológia*, Budapest, Osiris.
- NÉMETH G. Béla 1985. Századutóról-századelőről. *Irodalmi és művelődéstörténeti tanulmányok*, Budapest, Magvető Kiadó, 179–180.
- NYILASY Balázs, Tömörkény István minimalista prózája, *Irodalomismeret*, 2013/2, 52–66.
- PÉTER László 1997. *Tömörkény világa*, Lord Kiadó, 108.
- SÁGHY Miklós 2012. Tömörkény karikatúrarajzai, *Holmi*, 2012/10: 1237–1245.
- SCHÖPFLIN Aladár 1943. Tömörkény, *Magyar Csillag*, 1943. június 15.
- SÍK Sándor 1942. Tömörkény István, Utószó. In: Tömörkény István: *Három színjáték*, Szeged, Dugonics Társaság.
- STURM László 2005. Hajnali sötétben. –In memoriam Tömörkény István. *Kortárs*, 2005/9. <http://www.kortaronline.hu/regiweb/0509/sturm.htm> [letöltés ideje: 2014. június 14.]
- TOLCSVAI NAGY Gábor 1996. *A magyar nyelv stilisztikája*, Budapest. Nemzeti Tankönyvkiadó.

***The World of the 'Pragmatic Poor Man'
in Some of Tömörkény's Short Stories***

Within the open literary canon, Tömörkény seems rather unable to emerge from the position of regional author that he is entitled to as a minor master. Nevertheless, recent studies urge literary historians to re-consider their value judgement, placing his specific world in a broader system of relationships and trends in world literature. Besides finding the question of dialecticality a worthy topic to investigate from the point of view of contemporary literary trends, the author of this paper set out to re-assess Tömörkény, and to identify new aspects. Her main interest within the approach used by cognitive functional stylistics is dialect as an utterance, thus she examines the narration toolkit offered by the complex symbolic system of everyday behaviour. Adding poetic aspects to the socio-cultural components of style, through a close analysis of a few short stories the author of this paper hopes to gain a deeper understanding of the socio-cultural medium in the Szeged region.

Keywords: *dialecticality, belles-lettres, stylistics, socio-cultural variables*

Gadányi Károly

Nyugat-magyarországi Egyetem
Savaria Egyetemi Központ, Szombathely
gkaroly@sek.nyme.hu

Bokor József Professzor Úr tiszteletére

88

Bokor József kollégámat, a Maribori Egyetem, az egykori Berzsenyi Dániel Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének oktatóját, intézetigazgatót több mint 50 éve ismerem.

1963-ban az akkori Pécsi Tanárképző Főiskolán kezdte meg tanulmányait. Én már akkor egy évet elvégeztem, s mint másodéves hallgató érdeklődéssel vártam az új első évfolyam hallgatóit. Meg is érkeztek. Köztük volt Bokor József is. Egy kollégiumban laktunk, sajátos körülmények között. Nem háborogtunk azon, ha valaki esetleg olyan szobába került, ahol 15–20 fő lakott. Mi örültünk, hogy egyáltalán kaptunk férőhelyet, és viszonylag nyugodt körülmények között tanulhattunk.

Így 50 év távlatából is elmondhatom, hogy a Pécsi Tanárképző Főiskola jó intézménye, igazi műhelye volt a tanárképzésnek. Bokor József is kiváló szakmai otthonra talált Pécsen.

A hallgatói évek gyorsan elmúltak. Akkor a diploma átvétele után azonnal el kellett helyezkedni. Bokor József sohasem titkolta, hogy ő elsősorban tanulni ment abba az intézménybe. Ez meg is látszott, hiszen tanulmányait kitüntetéses diplomával zárta a baranyai fővárosban.

Egyébként az 1962 és 1968 között végzett pécsi hallgatók soraiból csak Szombathelyre, az akkor még Pécsi Tanárképző Főiskola kihelyezett tagozatára, majd önálló főiskolájára több mint tízen kerültünk, közöttük Bokor József is.

Tehát a „pécsi csoport” letette szakmai névjegyét. Szombathelyen a képzés, a tudományos munka, az intézményvezetés meghatározói lettek hosszú éveken keresztül. Ezen túl rendszeresen ápták a pécsi szakmai kapcsolatokat, országos és nemzetközi elismerést vívtak ki a szombathelyi felsőoktatásnak.

Felteszem magamnak a kérdést.

Milyen ember tehát Bokor József Professzor Úr? Ha nagyon röviden kívánnék válaszolni, akkor csak ennyit írhatnék: olyan, hogy én szívesen írok róla.

Bokor Józsefet úgy kell elfogadni, amilyen ő maga. Őt lehet kritizálni, de egyszerre kell őt tisztelni és szeretni. Miért? Egyszerű a válasz: mert ő megérdemli.

Bokor Tanár Úr nyughatatlan, állandóan tenni akaró ember. Neki van igaza. Sohasem elégedett meg a közepszerűséggel, hiszen jól tudta, hogy a közepszerűség az igénytelenség szomszédja.

Azután a sors úgy hozta, Mariborban, a Szombathelyi Berzsenyi Dániel Főiskola, majd Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ testvérintézményében, a Maribori Egyetem Pedagógiai, majd Bölcsészettudományi Karán dolgozott és vezetett hosszú éveken át. Eredményesen.

Igen. Testvérintézményről szóltam, mert az volt több mint 40 éven át. Közben országok estek szét, újakat hoztak létre, de a kapcsolat maradt. Ehhez sok elkötelezett maribori és szombathelyi kollégára volt és van is szükség. Olyanokra, mint Bokor József Professzor Úr! Magától nem megy semmi. A kapcsolatokat ápolni kell, meg kell tölteni tartalommal, emberséggel. A barátságot hosszú időre, örökre kell tervezni és építeni. A formáság, a felületesség a rövid időn belüli bukást jelenti.

Bokor József Professzor Úr életútja szép állomásához érkezett. E sorok írója is örül, hogy köszöntheti 70. születésnapja alkalmából. Hetven év a világ történetében nem nagy idő, de a mi véges sorsunkban nagyon is meghatározó. Ez az idő a tettek, a sikerek és a kudarcok, a megpróbáltatások és az értékalkotás ideje volt. De megérte, ugye Tanár Úr! És azt is elmondhatjuk Bokor József életpályájáról, hogy jó volt, hogy szép volt, és hogy igaz volt.

Tisztelt Professzor Úr! Kedves Jóska!

Őszinte barátsággal és tisztelettel gratulál:

Gadányi Károly

Tájszavak mozgásban – tájszókutatás régen és ma

90

A tanulmány témája a tájszavak vizsgálata és változásuk bemutatása két muravidéki gyűjtés alapján. A nyelvjáráskutatásban élen jártak az atlaszgyűjtők, akiknek köszönhetően képet kapunk az 1950-es és 1960-as években beszélt muravidéki magyar nyelvjárásokról is. A térképlapok nyelvi adatai kiegészítik A magyar nyelvjárások atlaszának (MNYA) és a készülőben lévő Új magyar nyelvjárási atlasznak (ÚMNYA) a kóti gyűjtését, amely további diakrón és szinkrón összehasonlítások alapjául is szolgál a kutatók számára.

Kulcsszavak: A magyar nyelvjárások atlasza (MNYA), Új magyar nyelvjárási atlasz (ÚMNYA), nyelvi változás, Kót/Kot, Szerdahely/Središče

1. Nagy tisztelettel és szeretettel köszöntöm Bokor József tanár urat 70. születésnapja alkalmából. A tanár úrral 2007 augusztusában a szombathelyi dialektológiai szimpóziumon volt szerencsém megismerkedni, a tőle kapott, saját könyvét (BOKOR 1995) azóta is őrzöm, és igyekszem a benne leírtakat hasznosítani.

Ennek a tanulmánynak a témája, a muravidéki tájszavak vizsgálata és mozgása Bokor tanár úr gazdag dialektológiai munkássága előtt is tiszteleg. Először bemutatom a muravidéki nyelvjáráskutatás kezdetét, a nyelvészek atlaszgyűjtési munkálatait, majd a diakrón vizsgálat alá vetett kóti és szerdahelyi nyelvi adatok elemzése következik.

2. A magyarországi dialektológusok nagyszabású vállalkozásba kezdtek, amikor 1949 és 1964 között elindult az egész magyar nyelvterületet lefedő nyelvjáráskutatás, melynek kézzel fogható eredménye lett A magyar nyelvjárások atlaszának (a továbbiakban: MNYA) 6 kötete. Mind a hat kötetet DEME LÁSZLÓ és IMRE SAMU szerkesztette, a kötetek 1968 és 1977 között jelentek meg. A gyűjtők között találjuk

Benkő Lorándot, Deme Lászlót, Imre Samut, Kálmán Bélát, Kázmér Miklóst, Keresztes Kálmánt, Lőrincze Lajost és Vég Józsefet. A hatalmas vállalkozáshoz elkészült egy elméleti-módszertani kézikönyv is (DEME-IMRE szerk. 1975), amely a kutatók és az érdeklődők számára segítséget nyújt az 1162 térképlap közötti eligazodásban. A mai értelemben vett szlovéniai Muravidéken (akkor még Jugoszláviában) egy kutatópont szerepelt, Kót/Kot, Ju-1 jelzéssel. A kóti gyűjtés Benkő Loránd és Lőrincze Lajos nevéhez fűződik, akik 1962. szeptember 8-án és 9-én kérdezték ki a kérdőfüzetet.

Az MNYA hatására az őrségi és a hetési falvak lakosainak tájszóismeretét az 1950-es években VÉGH JÓZSEF tanulmányozta, aki az *Őrségi és hetési nyelvatlasz* (a továbbiakban: ŐHA, 1959) c. munkájában tette közkinccsé öt évig (1952–1957) tartó terepmunkáját. 47 kutatóponton, az MNYA-ból vett 100 törzskérdéssel és a régióhoz igazított 178 kérdéssel mérte fel a térség lakóinak tájszótudását, beszédük nyelvjárásiasságának fokát, melyet 217 nyelvi térképen rögzített. Sajnos a politikai helyzet miatt a gyűjtést nem végezhetette el a kutatópontok közé felvett, az akkor még Jugoszláviához tartozó Hodoson, Kapornakon és Bükkalján (a mai Domonkosfán).

Ez a nyelvatlaszmunka sarkallta a vajdasági származású PENAVIN OLGÁT arra, hogy Vég kérdőfüzetét felhasználva a muravidéki falvak lakosságát is kikérdezze. A *jugoszláviai Muravidék magyar tájnyelvi atlasza* c. mű (1966) 20 kutatóponton, 140 szót tartalmazó kérdőíves vizsgálat eredménye. Még az 1950-es években Penavin Olga gyűjtést végzett Szentlászlóban, ezt mutatja be a *Szécsiszentlászlai szójegyzékben* (1961: 460–463).

A szombathelyi Berzsenyi Dániel Főiskolának és a Maribori Egyetem Pedagógiai Karának együttműködéseként szombathelyi nyelvészek érkeztek lektornak a Magyar Nyelv és Irodalom Tan-székre. Bokor József, Gadányi Károly, Guttmann Miklós, Kolláth Anna, Molnár Zoltán Miklós, Szabó József, Szabó Géza és Vörös Ottó folytatták a dialektológiai, majd a szociodialektológiai és az új tudományterületként jelentkező szociolingvisztikai vizsgálatokat. Feladat körük kiterjedt az egész kétnyelvű területre, nemcsak a nyelvjáráskutatásra, hanem a nyelvművelésre és a kétnyelvű oktatás kérdéskörére is. Guttmann elsősorban a tájszók aktivitása érdekelte, nevéhez fűződik a muravidéki lexikológiai kutatások el-

indítása, a hangutánzó igék összegyűjtése (GUTTMANN–KÖBÖLKUTI 1987). Molnár nyelvföldrajzi és nyelvészociológiai szempontokat érvényesített, Bokor pedig főleg nyelvészociológiai és nyelvlélektani kérdésekkel foglalkozott (BOKOR 2008: 35).

A 2000-es években az MTA-ELTE Geolingvisztikai Kutatócsoportja a második általános magyar nyelvjárási atlasz, az *Új magyar nyelvjárási atlasz* (a továbbiakban: ÚMNYA) létrehozását tűzte ki célul (KISS 2006), 268 kérdés (ebből 220 kérdés az MNYA-ból származik) kikérdezésével és szövegfelvételek készítésével a magyar nyelvterület 186 kutatópontján (umnya.elte.hu). Az első rész (1–158) a gazdálkodó életmóddal kapcsolatos tájszavak felidézésére, az ételek, italok stb. megnevezésére irányul. A második rész (159–220) képanyag segítségével próbálja az adatközlők lexikonából előhívni a ház körüli eszközök, növények, állatok elnevezéseit. A harmadik rész (221–268) a köszönésformákra, a szemantikai és a mondattani jelenségekre kérdez rá, valamint a beszélőktől „grammatikalitási ítéletet” vár. A muravidéki Kót a követéses vizsgálat révén ismét szerepelt az atlasz kutatópont-hálózatában, a gyűjtésre 2009 nyarán került sor.

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy a muravidéki régió dialektológiai szempontból egyre több kutatást mondhat a magáénak. Nem említettem meg azokat az egyetemistákat, laikus gyűjtőket, akik folyamatosan hozzájárulnak a térség hangtani, morfológiai és lexikai jellegzetességeinek leírásához. Lendva vidéke büszkélkedhet egy tájszójegyzékkel is (SZABÓ 2006), már csak egy szinkrón, regionális szótár hiányzik az eddig összegyűjtött tájszók rendszerezésével.

3. Elemzésem első részében az 1962-es kóti MNYA-kutatások kérdőfüzetéből válogatott kérdésekre adott válaszokat vetem össze a 2009-es, általam végzett ÚMNYA-vizsgálatok eredményeivel. Mindkét gyűjtés kérdőíves vizsgálat volt, aktív indirekt (esetleg direkt) módszerrel, az interjúkat hangfelvételek rögzítették. Az atlaszgyűjtések kérdőfüzetét átnézve a közös kérdésekből kiválasztottam néhányat (az első részből négy kérdést, a másodikból hármat), így lehetőségem nyílt a kapott nyelvi adatok diakrón szempontú összevetésére is.

Kót a lendvai önkormányzat egyik legkisebb települése, Lendvától kb. 12 km-re, a Mura holtágainál fekvő falu. A 2002-

es népszámlálás adatai szerint 136 lakosa volt, 2011-ben viszont már csak 114 (KOVÁCS 2012: 78). Az első két táblázat a két atlaszgyűjtésben részt vevők életkor szerinti megoszlását mutatja (1. és 2. táblázat). Ebből jól látszik, hogy a 2009-es atlaszgyűjtésnél megváltozott a koncepció: a felgyorsuló élethez (és a kérdőív terjedelméhez) igazodva az adatközlők száma, neme és az életkor szerinti kiválasztása is módosult. Az MNYA-ban összesen 5 férfi és 11 nő vett részt, az ÚMNYA-ban viszont már csak 5 nő, de megmaradt az 5 férfi.

93

Életkor és nem szerinti megoszlás az MNYA-ban (1962)							
10–25		26–40		41–60		61–	
F	N	F	N	F	N	F	N
0	3	1	4	3	4	1	0

1. táblázat: Életkor és nem szerinti megoszlás az MNYA-ban (1962)

Életkor és nem szerinti megoszlás az ÚMNYA-ban (2009)							
30–45		45–60		60–70		70–	
F	N	F	N	F	N	F	N
1	1	1	1	2	2	1	1

2. táblázat: Életkor és nem szerinti megoszlás az ÚMNYA-ban (2009)

Az ÚMNYA nyelvi adatait vizsgálva láthatjuk (3. táblázat), hogy egyes lexémák hány alakváltozatban élnek, és hol fordulnak elő a köznyelvi megfelelőik. Az MNYA-ban rögzített minden szóalakról elmondható, hogy a kótiak beszédéből még nem tűnt el, bár a köznyelvivé válás folyamata elkezdődött.

A *gierce* szóalak az ÚMNYA-ban csak három esetben fordult elő, a *jierce* köznyelvi változat kétszer. A *gyökerestű*, *tövestű*, *tőjjestű* esetében az *-l* kiesik a szó végén, amely egyébként a nyugati magyar nyelvjárásterület egyik hangtani jellemzője. A *mihik* szóalak csak két esetben hangzott el, viszont magas az alakváltozatok száma (ötször szerepel a köznyelvi alak a felsorolásban). Tízből hat adatközlő ismeri a *főjke* valódi tájszót, de előfordult a *főjkü* és a *főjke* alakváltozat is. A *vakkant* ~ *vakant*, illetve a *vakkond* ~ *vakond* esetében megfigyelhető az intervokális nyúlás megléte. A *vakkant* szóalakat (és variánsait) nyolc adatközlő ismeri. A *tüske*

borz önmagában három esetben fordult elő, viszont hangalaki variánsai, a *tüskésborz* és a *tüskisborz* is a beszélők szókincsének a részei. Bár a *sündisznu* csak egyszer hangzott el, mégis érvényesül benne a magánhangzó-jelenségek közül a köznyelvi *ó* : nyelvjárási *u* megfelelés (*sündisznó*: *sündisznu*).

Bizonyos válaszoknál, mint pl. a *tövestü ~ töjjestü* (1)¹; *méhek ~ mihe ~ méh* (1); *vakkant ~ vakond* (1); *vakond ~ vakkant* (1); *tüskésborz ~ sündisznó* (1); *sündisznu ~ tüskeborz* (1) az adatközlők több lehetséges alakot is megadtak (ebben a sorrendben, ahogy eszükbe jutottak a kifejezések). Ezeknél az alakoknál a nyelvjárási tájszót helyesbítették egy másik tájszóra, a köznyelvi változatra, vagy a köznyelvi kifejezést tájszóra. Vagyis a beszélők mentális lexikonában ott él mindkét változat, de nem feledkezhetünk meg arról a tényről sem, hogy valószínűleg igyekeztek alkalmazkodni a gyűjtő nyelvváltozatához is.

A kapott adatokat az MNYA-vizsgálat eredményeivel összevetve elmondható, hogy a *főjke*, a *vakkant* és a *tüskeborz* tájszavakat ismeri a legtöbb adatközlő.

4. Az ÚMNYA kérdőfüzetéből válogatott néhány kérdést más településen is szerettem volna kikérdezni, elsősorban azért, hogy több szempontú – az eltérő gyűjtési helyzetből is származó – vizsgálatnak is alávehessem majd a kapott nyelvi korpuszt.

A figyelmem elsősorban a goricskói települések felé irányult, így 2011 nyarán és őszén Domonkosfán/Domanjševci, Hodoson/Hodoš, Pártosfálván/Prosenjakovci, Szentlászlón/Motvarjevci és Szerdahelyen /Središče is kutattam. A goricskói részen eddigi tudomásom szerint PENAVIN (1961; 1966), BOKOR (2009) és GUTTMANN (1994: 422–429), az egyetemisták köréből ŠANCA² (2013) végzett lexikológiai gyűjtéseket, így bőven kínál ez a régió lehetőséget az újabb nyelvészeti vizsgálódásokhoz³. Ebben a tanulmányban csak

- 1 A zárójelbe tett számjegyek minden esetben a szóalakok előfordulásának számát jelölik.
- 2 Šanca Leonida [másodéves magyar-pedagógia szakos magiszteri hallgató a Maribori Egyetem Bölcsészettudományi Karán] az ÚMNYA kérdőfüzetének első 60 kérdését tette fel a családján belül együtt élő három generáció képviselőinek, összesen 5 fővel dolgozott. Így egy mikrovizsgálaton keresztül követhetjük végig a tájszókészlet mozgását [ŠANCA 2013].
- 3 Most csak utalnék KOLLÁTH ANNA kezdeményezésére, az elfelejtett tájszavak felelevenítésére: a Muravidéki Magyar Rádió műsorában a betelefonálók révén összegyűlt egy szép csokorra való tájszógyűjtemény Lendva környékéről és Goricskóból is.

Kót	Közmagyar szó	MNYA 1962. szept. 8–9.	ÚMNYA 2009. júl.–aug.	Az alakváltozatok száma az ÚMNYA-ban
Mi a fiatal tyúk neve?	jérce	gierce	csibe [3], gierce [3], csirke [2], jierce [2]	4
Hogyan kell kihúzni a gyomot, hogy ne nőjön vissza?	tövestül	tőjjestü	gyökerestül [3], tőjjestü [2], tövestü [1], gyökerestü [1], tőjjesen [1], tőjibül ~ tőjjestül [1], tövestü ~ tőjjestü [1]	7
Hogy hívjuk azokat a kis bogarakat, amelyek a mézet gyűjtik?	méhek	mihik	méhek [3], mihek [3], mihik [2], méh ~ méhek [1], méhek ~ mihe ~ méh [1]	5
Mi volt az, amibe régen a tejet fejték?	fejőedény	főjke	főjke [6], főjkü [1], fejke [1], tejeskánna [1], sajtár [1]	5
Hogyan hívjuk azt a kis fekete állatot, amelyik kis hantokban túrja a földet?	vakond	vakkant	vakkant [4], vakkan [1], vakant [1], vakond [1], vakkond [1], vakkant ~ vakond [1], vakond ~ vakkant [1]	5
Hogyan hívjuk azt a tüskés hátú állatot, amelyik tüskés gombóccá húzódik össze?	sündisznó	tüskeborz	tüskeborz [3], sündisznó [2], tükisborz[1], sündisznu ~ tüskeborz [2], tüskeborz ~ sündisznu [1], tükésborz ~ sündisznó [1]	5

3. táblázat: Az MNYA- és az ÚMNYA-kutatások kóti adatai

a szerdahelyi gyűjtés eredményeit használok fel, hogy összevet-
hessem PENAVIN OLGA anyagával.

A Penavin-gyűjtés alapja is az MNYA volt, ill. a VÉGH-féle
ŐHA. Most három kérdést választottam ki, amelyeken keresztül
szemléltethető a nyelvi változások dinamizmusa.

A kapott adatok összevetéséhez hozzátartozik, hogy PENAVIN
muravidéki atlasza semmit nem árul el a gyűjtésben részt vevők
életkoráról és számáról. Az én vizsgálatomban 15 fő vett részt,
életkor és nemek szerinti eloszlásuk a következő:

Életkor és nemek szerinti megoszlás Szerdahelyen [2011]							
16-24		25-39		40-64		65-	
F	N	F	N	F	N	F	N
2	1	2	2	2	2	2	2

4. táblázat: Életkor és nemek szerinti megoszlás Szerdahelyen [2011]

A falu lakosainak száma a 2002-es statisztika szerint 65 volt,
2011-ben már csak 52 (KOVÁCS 2012: 80). Szerdahely a második
legkisebb lélekszámú goricskói településnek számít (Kisfaluban
2011-ben 44-en éltek), a faluban nem találtunk pl. két, 16 és 24
év közötti lányt.⁴

A kóti vizsgálatnál szemben eltérést jelent, hogy Szerdahelyen
(és a többi goricskói településeken) nem hanganyagot gyűjtettem,
hanem az adatközlőknek írásban, a kérdőfüzetben kellett vála-
szolniuk a feltett kérdésekre. Penavin Olga gyűjtése az élőszóbeli
közlésre épült, hangfelvételt készített a nyelvi adatokról. Az 1960-
as és a 2011-es gyűjtés részeredményeit az 5. táblázat mutatja, az
adatközlők helyesírásának meghagyásával.

Az 1960-as *főjke* lexémának több változatát is megadták az adat-
közlők, de pont a *főjke* senkinél sem szerepelt, ellentétben a kóti ada-
tokkal (10-ből 6 esetben előfordult). Magasnak mondható az alak-
változatok száma: ha a helyesírást is nézzük, akkor 10 féle válaszról
beszélhetünk, egyéb esetben: *fejőke* (5), *főjűke* (3), *főjóke* (1), *fejőedény*
(1), *főjövödör* (2), *fejőke ~ főjóke* (1) és megjelent a *zséter* (1) szó is. Ösz-
szesen 14 választ kaptam, egy adatközlő (16–24 éves korosztályba

4 Itt szeretnék köszönet mondani Leonida Šancának a gyűjtésben végzett segít-
ségéért.

tartozó) hagyta üresen a választ. A legtöbbször előforduló *fejőke* alakot négy esetben a 40 és 64 év közötti korosztály adta meg, az egyetlen *zséter* szót pedig egy 65 év fölötti férfi. Itt egy esetben fordult elő, hogy két megoldás, *fejőke* ~ *főjőke* szerepelt a válaszádnál.

A gyűjtés ideje	1960. aug.	2011 ősze	1960. aug.	2011 ősze	1960. aug.	2011 ősze
Köz-magyar változat	<i>fejőedény</i>		<i>sündisznó</i>		<i>vakond</i>	
A gyűjtés helyszíne: Szerdahely	<i>főjke</i>	<i>fejőke</i> [5], <i>főjűke</i> [1], <i>főjüke</i> [1], <i>főjőke</i> [1], <i>fejőedény</i> [1], <i>főjő</i> <i>vödör</i> [1], <i>főjűvödör</i> [1], <i>zséter</i> [1], <i>fejőke</i> ~ <i>főjőke</i> [1]	<i>tüskizsborz</i>	<i>sün</i> [4], <i>sündisznó</i> [2], <i>sündisznó</i> [2], <i>sün</i> [disznó] [1], <i>sündisznó</i> [1], <i>sündisznú</i> [1], <i>tüskésborz</i> [1], <i>tüskés borz</i> [1], <i>tüskisborz</i> [1], <i>sün</i> , <i>süni</i> [1]	<i>va-kand</i>	<i>vakond</i> [7], <i>vakand</i> [4], <i>vakant</i> [3], <i>vadond</i> [1]
Az alakváltozatok száma		7		6		4

5. táblázat: A *fejőedény*, a *sündisznó* és a *vakond* szóvariánsainak előfordulása Szerdahelyen

Ez az eltérő gyűjtési helyzetnek is tulajdonítható: szóban nincsen annyi idő a gondolkodásra, az adatközlő azt a választ mondja, amelyik a leghamarabb az eszébe jut, esetleg utána kijavítja vagy módosítja. Érdekes vizsgálat lehetne az is, hogy adott szituációban miért éppen az a szó aktiválódik az agyban, milyen összefüggés van a szó használata, gyakorisága és az alany érzelmi kötődése között.

A *tüskizsborz* hangalakai variánsai a Penavin-anyagtól eltérően csak három esetben jelentek meg (*tüskés borz*, *tüskésborz* és

tüskisborz), két adatközlőtől a 40 és 64 év közötti korosztályból, és egy 65 év fölötti nőtől. Erről a tájszóról el lehet mondani, hogy elindult a köznyelviesedés útján. Visszaautalnék a kóti adatokra, amelyekből látszik, hogy csak két adatközlő nem ismerte a kifejezést. A *vakand* 4 adatközlőtől származik, mindegyik korcsoportból (16–24; 25–9; 40–64 és 65 év fölött) 1-1 válasz érkezett a kérdésre

Ha megnézzük a PENAVIN OLGA által kutatott 20 muravidéki település térképlapjait, akkor azt látjuk, hogy a *főjke, fejűke, főjüke, főjki* (102. térképlap) szóalakok éltek az 1960-ban, a kutatásban részt vevők szókincsében, kiegészülve még néhány kutatóponton a *zsieter, zsieter* szóalakkal is. A *tüskeborz* és a *tüskizsborz* (108. térképlap) is lefedte az egész régiót, mindegyik kutatóponton ismerték a kifejezést, hasonlóan a *vakand, vakkant, vakont* és *vakanduk* (110. térképlap) válaszokkal (PENAVIN 1966).

5. Tanulmányomban igyekeztem bemutatni két faluban két, időben eltérő vizsgálat eredményeit, melyek a muravidéki beszélők szókincsének megismeréséhez is hozzásegíthetnek. Kettős célom volt: egyrészt az összehasonlító vizsgálatok révén a tájszók mozgásának bemutatása, alakváltozataik számának leírása; másrészt a kutatások ösztönzése, hogy minél átfogóbb képet kapjunk a goricskói és a Lendva-vidéki emberek élő nyelvhasználatáról.

Hivatkozott irodalom

- BOKOR JÓZSEF 1995. *Regionális lexikológiai vizsgálatok a nyugati magyar nyelvterületen*. Budapest. Magyar Nyelvtudományi Társaság.
- BOKOR JÓZSEF 2009. *Nyelviség és magyarság a Muravidéken*. Lendva, Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet.
- DEME LÁSZLÓ – IMRE SAMU szerk. 1975. *A magyar nyelvjárások atlaszának elméleti-módszertani kérdései*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- GUTTMANN MIKLÓS 1994. A szókészlet táji rétegének változása a szlovéniai Szent-lászlón. *Magyar Nyelvőr*, 118. sz. 422–429.
- GUTTMANN MIKLÓS – KÖBÖLKUTI KATALIN 1987. *Hangutánzó igék vasi és muravidéki atlasza*. Budapest: MNYTK. 182. sz.
- KISS JENŐ 2006. Egy új magyar nyelvátlasz szükséges voltáról. *Magyar Nyelv* 102. 129–142.
- KOVÁCS ATTILA 2012. A 2011-es szlovén népszámlálás és a Muravidék kétnyelvű területe. *Naptár 2012*. Lendva, Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet–Magyar Nemzetiségi Tájékoztatási Intézet. 74–90.

- MTA-ELTE Geolingvisztikai Kutatócsoport: umnya.elte.hu [letöltve: 2014. június 29.]
- PENAVIN OLGA 1961. Szécsiszentlászlai szójegyzék. *Magyar Nyelvőr*, 85. 460–463.
- PENAVIN OLGA 1966. *A jugoszláviai Muravidék magyar tájnyelvi atlasza*. Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság.
- ŠANCA, LEONIDA 2013. Tájszók egy család magyar nyelvhasználatában. [Záró szemináriumi dolgozat]. Kézirat.
- SZABÓ MÁRIA 2006. *Tájszójegyzék*. Lendva vidéki tájszavak szótárszerű gyűjteménye. Lendva, Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet.
- VÉGH JÓZSEF 1959. *Órségi és hetési nyelvatlasz*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Dialektwörter in Bewegung – Dialektwörterforschung ehemals und heute

99

Das Thema der Studie ist die Forschung der Dialektwörter und die Vorstellung ihrer Änderung anhand einer Sammlung auf dem Murgebiet. In der Forschung der Dialekte waren die Atlassammler hervorragend, dank ihnen bekommen wir ein Bild von den ungarischen Dialekten auf dem Murgebiet, die in den 1950er und 1960er Jahren gesprochen wurden. Die sprachlichen Daten der Landkartenblätter ergänzen die Sammlung des Atlases der ungarischen Dialekte und die Koter Sammlung des Atlases der neuen ungarischen Dialekte, die erst jetzt vorbereitet wird. Diese beide liegen diakronischen und synchronischen Vergleichen zu Grunde.

Schlüsselwörter: *Atlas der ungarischen Dialekte, Neuer Atlas der ungarischen Dialekte, Sprachveränderung, Kót/Kot, Szerdahely/Središče*

Nyelvválasztás a generációkon belül és a generációk között a Muravidéken

100

A muravidéki családok nyelvválasztásáról szóló tanulmány a generációk közötti és a generációkon belüli nyelvhasználatról szól. Bár mindkét esetben magas a magyar nyelv használati aránya, a szlovén nyelv egyre gyakrabban fordul elő a családon belüli kommunikáció nyelveként. A nagyszülők–szülők–gyermekek, tehát három generáció nyelvhasználatát nézve is látható, hogy a magyar nyelv mellé belép a szlovén, illetve néhány esetben felcseréli azt. A generációkon belüli nyelvhasználatban is erősödik a szlovén nyelv használata, mind a házastársak, mind a testvérek között. A családok kétnyelvűvé válása nem feltétlenül eredményez kiegyensúlyozott kétnyelvűséget, inkább az államnyelv válik dominánssá, első nyelvvé.

Kulcsszavak: generációk közötti nyelvhasználat, generációkon belüli nyelvhasználat, államnyelv, anyanyelv, első nyelv

Bokor tanár úr mindig szíven viselte a magyar nyelv átörökítését a családokon belül, ez munkáiban is nyomon követhető (BOKOR 1986, 1995, 1996, 2000, 2001, 2003, 2009), ezért szerettem volna ehhez a témához kapcsolódó írással köszöntenii őt a születésnapján. A muravidéki családok nyelvválasztásáról szóló tanulmányban a generációk közötti és a generációkon belüli nyelvhasználatról írok egy nemzetközi projekt kutatási eredményei alapján.

1. Az ELDIA-kutatás. A tanulmányban az ELDIA¹ (*European Language Diversity for All* – Európai Nyelvi Diverzitás Mindenki-nek) projekt során empirikus kutatással gyűjtött adatokat használok fel. Az ELDIA 2010–2013 között olyan nemzetközi kutatási projekt volt, amely finnugor nyelveket vizsgált kisebbségi létben, így például a magyar nyelvet Ausztriában és Szlovéniában. A maribori kutatócsoport tagjai Kolláth Anna, Gróf Annamária, Gasparics Judit, Horvat Livija és Furjan Kerčmar Zsuzsanna voltak. A muravidéki magyar közösségről készült egy összefoglaló kontextuselemzés (KOLLÁTH–GRÓF–GASPARICS–HORVAT 2011), a kutatás eredményeit pedig az esetspecifikus tanulmányban publikáltuk (KOLLÁTH–GRÓF 2014).

101

2. Az adatgyűjtés módja. A 14 vizsgált nyelvközösséghez kérdőíveket juttattunk el, külön a kisebbségnek, külön a többségnek. A szlovéniai magyarok mindkét nyelven (magyar és szlovén) megkapták a 63 kérdésből álló füzetet, hiszen törvény írja elő a két nyelv egyenjogúságát a kétnyelvű területen. A kisebbségi és a többségi kérdőív nem volt azonos, de kérdéseik nagy részét egymásra lehet vonatkoztatni. A kérdőíveken kívül egyéni és csoportos interjúkat is készítettünk, amelyek kérdései szintén párhuzamba állíthatók a kérdőíves kutatással. Jelen tanulmányban a kisebbségtől kapott adatokra támaszkodom, a kérdőív hat témaköréből (bővebben l. KOLLÁTH 2012: 72) a generációk nyelvhasználatára vonatkozó válaszokat elemzem.

3. Az adatközlők. A postán kiküldött 1000 kérdőívből 307 kisebbségi kérdőívet – ebből 294 volt használható – és 195 többségit kaptunk vissza. A 294 kisebbségi adatközlő nemi megoszlása a következő: 63% nő, 37% férfi. A négy korcsoport közül az elsőbe (18–29 év) 21,6%, 63 fő, a másodikba (30–49 év) 27,7%, 81 fő, a harmadikba (50–65 év) 29,5%, 86 fő, míg a negyedikbe (65+ év) 21,2%,

1 A projektben Európa hat országának nyelvészei, alkalmazott nyelvészei, jogászai és statisztikusai dolgoztak együtt a többnyelvűség összetett fogalmának megértése érdekében. Arra a kérdésre keresték a választ, hogyan tudnak egyének és közösségek több nyelvvvel, illetve több nyelven élni. Az ELDIA nem egyetlen nyelvi közösségre összpontosított. A kutatásba klasszikus/őshonos kisebbségeket [pl. a számi, a karjalai vagy a szetu nyelvközösségek, a muravidéki magyarok] és újabb migráns csoportokat [pl. a finnországi és a németországi észt közösségek], vagy e két típus egy időben létező keverékét [pl. az ausztriai magyarok] is bevonta [www.eldia-project.org, KOLLÁTH–GRÓF 2014].

62 fő tartozott. Az iskolai végzettséget tekintve 76-an főiskolai vagy egyetemi, 154-en középiskolai, 57-en általános iskolai végzettséggel rendelkeznek. Az adatközlők 89%-a magyar anyanyelvűnek vallotta magát, 11%-a pedig szlovén és magyar kettős anyanyelvűnek.²

Az interjúalanyok a kutatásban meghatározott korcsoportoknak megfelelően, külön férfi és női, valamint vegyes összetételű csoportokba voltak rendezve. Az egyéni interjúk során minden korcsoportból egy férfit és egy nőt kértünk fel adatközlésre.

3.1. A generációk közötti nyelvhasználat. A generációk közötti nyelvhasználat vizsgálata során a nagyszülők és az unokák, illetve a szülők és a gyermekek közötti beszélt nyelveket is vizsgáltuk. A következő táblázatban látható, mely nyelveket, milyen arányban használnak/használtak az adatközlők:

Nyelvhasználat	Magyarul és szlovénul	Magyarul	Szlovénul	Más nyelven
az anyai nagyszülőkkel	5,9	90,7	13,2	1,4
az apai nagyszülőkkel	3,8	80,2	1,4	0,8
az anyával – gyermekkorban	16,3	89,4	23	3,2
az anyával – jelenleg	13,7	64	20,9	2,8
az apával – gyermekkorban	9,6	81,7	19,9	4,8
az anyával – jelenleg	8,6	41	18,1	2,3
az idősebb gyermekkel	35	78,6	47,5	1
a fiatalabb gyermekkel	33,6	79,3	54,3	1,4

1. táblázat: Generációk nyelvhasználatát – kisebbségi adatok

Az anyai nagyszülőkkel és az apai nagyszülőkkel való magyar nyelvhasználat között 10%-os eltérés tapasztalható, ahogy

2 Ugyanakkor KOLLÁTH ANNA mutat rá [2012: 78], hogy az adatközlők spontán nyelv-választása – azaz, hogy a szlovén vagy a magyar nyelvű kérdőívet töltötték-e ki – arra utal, hogy a nyelvhasználati szinterek szűkülésével a magyar nyelv visszaszorulása erősödik, illetve az anyanyelv és az első nyelv nem fedi egymást.

közel 8%-os különbség mutatkozik az anyával és az apával való magyar nyelvhasználat között is. Ez talán arra enged következtetni, hogy a családon belül az anya helyez nagyobb hangsúlyt a magyar nyelv megtartására. Különösen, ha a jelenlegi nyelvhasználatot nézzük: az anyával való magyar nyelvű kommunikáció a gyerekkorhoz képest 25,4%-os csökkenést, míg az apák esetében 40,7%-os csökkenést mutat³, mégsem emelkedik a szlovén nyelvhasználat százalékos aránya – ez magyarázható azzal, hogy a legtöbb adatközlő édesapja, aki korábban magyarul beszélt a gyermekével, meghalt már. Erre utal az is, hogy az adatközlők 50,9%-a írta, hogy a kérdés nem vonatkozik rá. Az adatközlők és az édesanyjuk közötti magyar nyelvű kommunikáció az életkor előrehaladtával erőbben csökken, mint a szlovén nyelv esetében, hiszen 25,4%-kal csökken a magyart (vagy magyart is) használók száma, míg a szlovén esetében ez csak 2,1%. A nagyszülőkkel és a szülőkkel való kommunikáció során még a magyar nyelv domináns a kisebbség körében, de a gyermekekkel használt nyelvek esetében a szlovén korábbi arányai megduplázódnak, míg a magyar nyelv csökkenést, de nem drasztikus csökkenést mutat.⁴ Ha az anya–gyermek közötti nyelvválasztást vizsgáljuk, mindkét nyelv használata 2/3-dal magasabb arányú, mint az apák esetében mind gyerekkorban, mind a jelenben. Az anyák tehát nyitottabbak a több nyelven való kommunikációra, mint az apák (KOLLÁTH–GRÓF 2014).

Az interjúkra felkért adatközlők nagy részének a családjá magyarul beszél otthon:

Nagymama szlovén anyanyelvű, de megtanult magyarul, most magyarul beszélünk. Az idősebbek másképp beszélnek. (AG1M 70521238)⁵

Az édesanyám szlovén, de tud magyarul. Otthon mindig magyarul beszélünk, nagyon ritkán szlovénul. (AG1M 70521238)

- 3 A válaszadók 0,7%-ával szlovénul és horvátul, 0,7%-kal magyarul és horvátul, 0,3%-kal pedig szlovénul és németül beszéltek. Voltak adatközlők, akiknél nem a szlovén vagy a magyar volt használatos, hanem az általuk megjelölt más nyelv: a szerb [0,3%], a bosnyák [0,3%], a német [1%] vagy a horvát [3,1%].
- 4 Az egyéb nyelvek között itt a bosnyák és a horvát fordul elő, de nem önmagukban, hanem a szlovén vagy a horvát, egy esetben pedig a magyar mellett.
- 5 Az interjúalanyok adatainak védelme érdekében kódolást használtunk. Az AG a korcsoportot [age group] jelöli, a 705-tel kezdődő számsor pedig a Szlovéniában történt kutatásra utal.

Otthon magyarul beszélünk. A család egy része nem használja már a magyar nyelvet, a nagyszülőkkel még használtuk. (AG3F 70521214)

Az apukám kényelmességből nem tanult meg magyarul, ezért az anyukám tanult meg horvátul, hogy tudjanak beszélni. (AG2F 70521559)

A többségi kérdőívnek a családban ismert nyelvekre vonatkozó kérdése nem igazán vethető össze a kisebbségi kérdőív előző kérdéseivel, hiszen nem a generációk között használt nyelvekre kérdez rá. A csak szlovén nyelvet használók aránya ugyanakkor érthetően magasabb (35,6%), mint a kisebbség esetében. A többségi kérdőívet Szlovénia egész területén küldtük szét, míg az interjúk során olyan adatközlőket kérdeztünk, akiknek van valamilyen kapcsolatuk a magyar közösséggel és a magyar nyelvvel:

A családom egyaránt beszél a magyar és a szlovén nyelvet. Édesanyámmal magyarul kommunikálok, férjemmel persze szlovénul, édesanyám a férjemhez magyarul beszél, ő neki vissza szlovénul, a gyerekekkel viszont úgy beszélünk, ahogy éppen jön... (70564952)

Az elődeim magyarok – nagyapám kiválóan beszélt magyarul, édesapám megértette a magyar nyelvet, én meg meghallom, és időnként egy-két szót megjegyzek.⁶ (70564969)

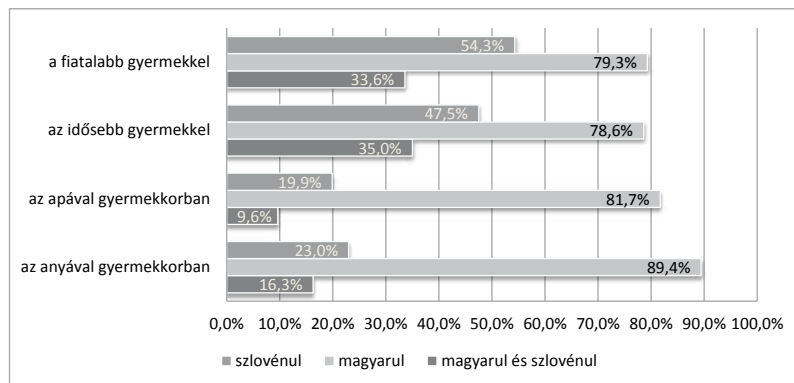
A válaszadók 31,6%-a kihagyta a gyermekekkel való nyelvhasználatra vonatkozó kérdést, valószínűleg nekik nincs gyermekük. A legidősebb és a legfiatalabb gyermekkel való nyelvhasználat a többségi nyelv esetében tér el lényegesen, itt 6,8%-os elmozdulás tapasztalható a szlovén nyelv javára. Elképzelhető, hogy az idősebb gyermek már óvodás vagy iskolás, és az intézményi szocializáció során a magyar családból származó magyar anyanyelvű gyermekek is elsajátítják a szlovén nyelvet a kétnyelvű óvodában vagy iskolában, így az idősebb gyermekekkel már előfordulhat a szlovén nyelvű kommunikáció is. Ez aztán könnyen vezethet oda, hogy a szülők gyakrabban használják a szlovén nyelvet a kisebbik gyermekkel is a családon belüli nyelvhasználat során.

A legidősebb és a legfiatalabb gyermekkel való nyelvhasználatban is adódnak különbségek egy családon belül is: 4 szülő (2%) a legidősebb gyermekével beszél magyarul és szlovénul is, de a legfiatalabbal csak szlovénul, 1 szülő (0,5%) a legidősebb gyermeké-

6 A szlovén nyelvű válaszokat jelen tanulmányban csak magyarra fordítva idézem.

vel a szlovént, míg a legfiatalabbal a magyart használja. Egy szülő (0,5%) a legidősebb gyermekével csak magyarul, a legfiatalabbal szlovénul is beszél. Egy válaszadó (0,5%) pedig a kisebbik gyermekével beszél németül is a kisebbségi és többségi nyelv mellett (vö. KOLLÁTH–GRÓF 2014).

Az alábbi grafikon jól mutatja, hogyan változik három generáción belül a nyelvek használata:

1. grafikon: A nyelvhasználat három generációban – kisebbségi adatok

A kisebbségi nyelv használatának csökkenése mérsékelt, de a többségi nyelv arányainak megduplázódása, illetve a két nyelv együttes használatának megháromszorozódása egyértelműen mutatja a nyelvi asszimiláció irányát.⁷

Az interjúalanyok válaszaiból is következtethetünk a fentiekre:

A gyerekekkel magyarul beszélünk, a lányom is az unokámmal. A kisunokám vegyes házasságban nő fel, a lányom aggódik, hogy megmarad-e a magyar nyelve. (AG3M 70521078)

Van, aki nem tanította meg a lányait magyarul, pedig magyar, ez

7 A KONTRA MIKLÓS vezette külső régiós kutatás 1996-ban vizsgálta a családon belüli nyelvválasztást is. „Az eredmények azt mutatják, hogy a nagyszüleivel szinte mindenki kizárólag magyarul beszélt, a szüleikkel már többen beszéltek magyarul és egyéb nyelven, de a gyermekeikkel adatközlőinknek csupán a fele beszélt kizárólag magyarul. Nyilvánvaló, hogy ez a mintázat folyamatban levő nyelvcsere-re utal” [KONTRA szerk. 2012].

BARTHA CSILLA 2004-ben végzett kutatása alapján is különbség van a jelenlegi és a gyermekkori nyelvválasztási szokások között: felnőttkorra csökken a magyar választása minden beszédpartnerrel a családban [BARTHA 2007].

nem jó. Mindenki tanítsa meg a saját anyanyelvére a gyerekeit. (AG4F 70521191)

A gyerekeim többször szlovénul teszik fel a kérdést, és várják is a feleletet. (AG2M 7052115)

Ha lesz gyermekem, megtanítom majd magyarul. (AG1F 70521061)

3.2. A generációkon belüli nyelvhasználat. A generációkon belüli nyelvhasználatról ad információt a következő táblázat.

	Magyarul és szlovénul	Magyarul	Szlovénul	Más nyelven
A szülők nyelvhasználata [apa → anya]	5,8%	74,3%	15,5%	2,8%
A szülők nyelvhasználata [anya → apa]	7,2%	75,3%	15,1%	3,8%
A testvérek nyelvhasználata [összességében]	13,2%	86,7%	24,0%	2,2%
A testvérek nyelvhasználata [az idősebb gyermekkorban]	3,1%	88,8%	14,3%	1,2%
A testvérek nyelvhasználata [az idősebb jelenleg]	13,2%	85,4%	2,7%	4,2%
A testvérek nyelvhasználata [a fiatalabb gyermekkorban]	12,2%	87,8%	23,1%	2,0%
A testvérek nyelvhasználata [a fiatalabb jelenleg]	24,4%	84,7%	38,9%	1,5%
Az élettársak nyelvhasználata	29,0%	65,7%	59,9%	5,6%

2. táblázat: Generáción belüli nyelvhasználat

Az adatközlők 16,7%-ának nincs testvére, 22,8%-uknak viszont egynél több testvére van. A testvérek közötti nyelvhasználat során gyakrabban fordul elő a szlovén nyelvű kommunikáció (86,7%), mint a szülők között (74,3%, 75,3%).

A gyerekkori és a jelenlegi nyelvhasználat között –figyelembe véve az elhalálozásokat –, nincs számottevő különbség sem a többségi, sem a kisebbségi nyelv esetében, ugyanakkor a két nyelv együttes használata erőteljesen megemelkedik (3,1%→13,2%, 12,2%→24,4%), az idősebb testvérrel megnégyszereződik, a fiatalabbal megduplázódik. Ez arra enged következtetni, hogy a szlo-

vén nyelv egyre erősebben belép a magyar mellé a családi kommunikációban a generációk között is.

A szlovén nyelv a házastárssal/partnerrel való kommunikáció során sokkal magasabb előfordulást mutat, mint a generációk közötti nyelvek használatakor. Csak magyarul 36,7%, magyarul is 65,7%, csak szlovénul 30,9%, szlovénul is 59,9% beszél a partnerével, mindkét nyelvet az adatközlők 29%-a használja. A szlovén környezethez való alkalmazkodás azt eredményezi, hogy a kommunikáció familiáris színterei is kétnyelvűvé válnak.⁸ Többben írták, hogy nyelvet váltanak egymás közt, ha a harmadik személy nem beszéli a magyar vagy a szlovén nyelvet.

107

Az interjúalanyok válaszai is ezt támasztják alá:

Otthon mindkét nyelvet, a magyart és a szlovént is használjuk.
(AG2M 70521122)

Magyar családból származok. Általános iskolában tanultam meg szlovénul. Otthon nem tanultak meg a gyerekeim magyarul, mert a feleségem szlovén volt, Németországban dolgoztunk, ezért a gyerekek németül és szlovénul tanultak meg otthon. Amikor visszajöttünk Muravidékre, akkor az iskolában tanultak meg a gyerekeim jobban magyarul. (AG4M 70521375)

A testvérek egymás közötti kommunikációjának nyelve több esetben változik a gyermekkorihoz képest, ezt mutatja a 3. táblázat. Látható, hogy 12,7%-uknál a gyermekkori kizárólag magyar nyelven történő kommunikációt felváltja a szlovén–magyar, illetve 2,4%-uknál a magyar nyelv helyett már a szlovén a társalgás nyelve. Több esetben pedig más nyelvek is a társalgás eszközévé válnak.

Gyermekkorban	Most	%
magyar	magyar, szlovén	12,7%
magyar	magyar, szlovén, német	0,4%
magyar	szlovén	2,4%
magyar, szlovén	szlovén	1,2%
magyar	horvát	0,4%

8 Az ELDIA-kutatás során a kommunikáció különböző színtereit vizsgáltuk [l. KOLLÁTH-GRÓF 2014].

magyar, szlovén	magyar, szlovén, német	0,4%
horvát	szlovén	0,4%
magyar, szlovén, német	magyar, szlovén, német, angol	0,4%
horvát	horvát, magyar	0,4%
szlovén	szlovén, magyar	0,4%

3. táblázat: *Nyelvhasználat a testvérek között gyermekkorban és most*

A német nyelv használata valószínűleg a szülők korábbi ausztriai vagy németországi munkavállalásának eredménye, illetve magyarázható a határok közelségével vagy vegyes házassággal is, akárcsak a horvát.

4. Összegzés. A generációk közötti és a generációkon belüli nyelvhasználatot vizsgálva láthattuk, hogy bár a magyar nyelv gyakrabban előfordul a családon belüli kommunikáció eszközeként, mint a szlovén, annak erősödő térnyerésével azonban egyre gyakoribb mindkét nyelv használata. Ez a mai többnyelvű Európában örvendetes, azonban a magyar nyelv szempontjából nem lehet az, ha tudjuk, hogy a leggyakrabban államnyelvi makrokörnyezet, a kétnyelvű iskolarendszer inkább a szlovén nyelv dominanciáját eredményezi, mintsem a kiegyensúlyozott kétnyelvűséget (vö. KOLLÁTH 2012: 24–30).

A Muravidéken minden adott lenne ahhoz, hogy a magyar nyelv fennmaradjon: a magyar hivatalos nyelv a kétnyelvű területen, a jogi háttér rendezett, kötelező kétnyelvű oktatási forma van érvényben. A csökkenő lélekszám, a magyar nyelv presztízsének hiánya, a magyar kultúra nem mindig beható ismerete, a vegyes házasságok, a másik oldalon pedig az államnyelv magas presztízse, a jobb megélhetési feltételek, a szlovén állam által biztosított külön jogok és támogatások, a jugoszláv kultúra felé irányuló nosztalgia mind a szlovén nyelv dominanciájához vezetnek. A nyelvtörökítés kulcsa elsősorban a család. „Itt dől el, hogy a felnövekvő egyén egyáltalán melyik nyelvet tekinti anyanyelvének vagy legalább első nyelvének” (BOKOR 2009: 143). Ha itt nem történik meg a tudatos nyelvtadás, ha a szülők az államnyelv elsajátítását tartják fontosabbnak és helyezik előtérbe, az iskolai oktatás során már nem válhat a gyermek kiegyensúlyozott kétnyelvűvé. Kérdés, hogy megállítható-e a magyar nyelv visszaszorulása, illetve van-e erre igény.

Hivatkozott irodalom

- BARTHA CSILLA 2006. Kétnyelvűség a Muravidéken. A magyar nyelv megőrzésének lehetőségei és korlátai egy szociolingvisztikai vizsgálat tükrében. *Muratáj* 2006/1-2: 79-113.
- BOKOR JÓZSEF 1986. Az anyanyelvi nevelés, a nyelvművelés néhány kérdése idegen nyelvű környezetben. *Hungarológiai Napok*. Szombathely, 128-131.
- BOKOR JÓZSEF 1995. A muravidéki kétnyelvű oktatásról. Raisz Rózsa szerk. *Anyanyelv és iskola az ezredfordulón*. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai. 207: 416-420.
- BOKOR JÓZSEF 2000. Szlovénia új magyar tantervei elé. *Hungarológiai Évkönyv*. Pécs, PTE BTK. 172-179.
- BOKOR JÓZSEF 2001. A magyar nyelv esélyei a kétnyelvű Muravidéken. Papp György szerk. *Tanulmányok. 11. Élőnyelvi Konferencia*. Újvidék: Újvidéki Egyetem Magyar Tanszékeinek Évkönyve, 117-121.
- BOKOR JÓZSEF 2003. Öt tételben a magyar nyelvi tervezésről a Muravidéken. Viktor Moiseenko szerk. *In honorem Caroli Gadani sexagesimi natalis dedicatur. Studia Slavica Savariensia* 1-2. Szombathely, 61-65.
- BOKOR JÓZSEF 2009. *Nyelviség és magyarság a Muravidéken*. Lendva, Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet.
- Kolláth Anna 2012. *A szlovéniai magyar nyelv a többnyelvűség kontextusában*. Bielsko-Biala-Budapest-Kansas-Maribor, Zora 92.
- KOLLÁTH ANNA – GRÓF ANNAMÁRIA 2014. A szlovéniai magyar nyelv. *Working papers in European language diversity*, 28.1. LAAKSO, JOHANNA [szerk.] Mainz: Research consortium ELDIA: Northern European and Baltic Languages and Cultures [SNEB]: Johannes Gutenberg-Universität.
http://www.eldia-project.org/index.php?option=com_content&view=article&id=205&Itemid=117&lang=de
- KOLLÁTH ANNA – GASPARICS JUDIT – GRÓF ANNAMÁRIA – LIVIJA HORVAT 2011. Hungarian in Slovenia: an overview of a language in context. *Working papers in European language diversity*, 2. Laakso, Johanna [szerk.] Mainz: Research consortium ELDIA: Northern European and Baltic Languages and Cultures [SNEB]: Johannes Gutenberg-Universität.
<http://phaidra.univie.ac.at/o:102622>
- KONTRA MIKLÓS et al. 2012. *A magyar nyelv Ausztriában és Szlovéniában*. Budapest-Alsóőr-Lendva, Gondolat Kiadó – Imre Samu Nyelvi Intézet – Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet.

Intra-generation and cross-generation language use in Prekmurje

The article is about the cross- and intra-generational language use of the families in Prekmurje. Although the rate of Hungarian language use is high in both cases, using the Slovenian language as the language of communication within the family is becoming more and more widespread. In terms of language use of three generations (grandparents-parents-children) it can clearly be observed that besides Hungarian Slovenian is also starting to serve as a means of communication, and

in some cases the latter even interchanges the former. The frequency of using the Slovenian language is also on the rise in intra-generational language use, both between spouses and siblings. Becoming a bilingual family does not always result in balanced bilingualism, it is more likely that the language of the political state becomes dominant, the first language.

Keywords: *cross-generational language use, intra-generational language use, state language, mother tongue, first language*

Köszöntő

Minden ember életében vannak meghatározó személyek, akik életük különböző szakaszaiban sorukat egyértelműen meghatározzák. A sors nem mindig volt ebből a szempontból kegyes hozzám, de egyetemista éveim alatt szerencsémre több ilyen személy is meghatározó szerepet töltött be. Közülük az egyik mindenképpen dr. Bokor József volt. Bár azóta már eltelt számos esztendő, tanár úr megmaradt fiatalnak. Nemcsak tanárként, hanem emberként is nagyon szép emlékek fűznek hozzá, hiszen a kötelező tananyagon kívül gyakran megvitattuk az élet nagy dolgait is.

Emlékezetes maradt számomra az órákon az az őszinte öröm és néha szinte váratlan meglepődés, ha évfolyamtársaimmal megtudtuk válaszolni egy-egy kérdését, amire talán nem is számított. Nem mintha bármikor is lebecsülte volna a tudásunkat. No meg a szoktam forma megtanítása: egy életre megjegyeztem, hogy a szokok-at csak a Muravidéken használjuk, a közmagyarban: szoktam (jelen időben is). Az ilyen élethelyzeteket, azaz életszerű példákat olyan jól el tudta magyarázni, hogy nem volt nehéz ezeket megjegyezni.

Legjelentősebb élményem azonban a diplomamunkámhoz fűződik, hiszen annak megírásában mindig számíthattam a segítségére és tanácsaira. Emlékszem az Ő boldogságára (is), amikor elkészült a bekötött, számítógépes verzió: sokszor hangsúlyozta, hogy ez volt az első ilyen a tanszéken. A közös művünket egy fénykép is megőrökíti, ami ha a kezembe kerül, mindig visszapörgeti az éveket.

Kettőnk jó viszonyát mutatja az is, hogy az évek során is megmaradt köztünk a kapcsolat. Persze nem állandó jelleggel, de a modern technikának köszönhetően kísérjük egymás életét, és

egy-egy alkalomkor váltunk néhány üzenetet, néhány szót. S mosolyogni szoktam magamban azon, amikor mindig megkérdi tőlem, nem baj-e, hogy engem nem elnök úrnak szólít, mert számára mindig csak „Ferikém” maradok. Nem Tanár Úr, nem bánom, sőt! Ez a gesztus számomra többet ér mindenféle titulusnál!

Azt kívánom minden egyetemistának, hogy legyen életében minél több ilyen karizmatikus tanár és ember, Önnek, kedves Tanár Úr pedig még sok boldog és egészségben gazdag évet köztünk! Fogadott muravidékiként szívesen látjuk köztünk!

Domoljubna davorija in usojenost jezika

Slovenščino bo izrinjanje iz univerzitetnih predavalnic ponovno zaprlo v družinske kroge in omejilo zgolj na praktično-sporazumevalno sporočanje, to pa bi v globalnem svetu pomenilo tudi njeno izginjanje in njen konec. Le z veliko mero pravega razumevanja in z drugačnim razmišljanjem tistih, ki nespametno zagovarjajo in zahtevajo nadomestni angleški jezik na naših univerzah, bomo tak scenarij lahko preprečili. Namesto angleških predavanj pa je treba na naših univerzah akreditirati take učne programe, ki bodo vsem študentom ponujali razmislek o domoljubju in spoznavanje vrednot, ki so povezane z našim odnosom do slovenskega jezika, naroda in domovine. Sodobne nevrednote, ki priznavajo le vladavino prava in dobiček, so tako poplitvile naš odnos do slovenstva, da je to lahko že znak za alarm.

Ključne besede: slovenski jezik, učni jezik na univerzi, domoljubje, nemški vzgled (DAAD).

1. Uvod. Domoljubje in usojenost jezika – zavest usojenosti, jezikovna usojenost; Slovencem je slovenski jezik določen, usojen, brez njega nas ni, brez njega smo zgubljeni v blodnjaku globalizacije, lažnega privida, da nam je vse na dosegu roke, da najbolj sposobni zmorejo in smejo vse, tudi uhmepiševsko odpadništvo, ki se razrašča v grozljivi podobi, da slovenski jezik ni dovolj dober za znanost. Kako ustaviti tako blazenje? Kako jezikovnim odpadnikov v univerzitetnih vrstah dopovedati, da »kjer jezik sahne, tam bo s časom usahnili vse« (VUGA 2014: 39)? O Slovencih bi lahko rekli, da so v časih hude ogroženosti kar dobro znali braniti svoj jezik, da pa prostosti ne prenašajo najbolje (PATERNU 2014: 42).

Že Hegel je postavil načelo: vsak človek ima pravico, da govori in misli v svojem jeziku. Zakaj današnji slovenski človek v svoji

državi ne bi imel te pravice, in sicer na vseh stopnjah izobraževanja? Tudi visokošolskega, skozi celotni študij. Ne glede na mnoge drugačne, vzporedne in izjemne jezikovne potrebe, ki jih moramo upoštevati, bi na naši univerzi slovenščina morala imeti mesto dominantnega jezika (PATERNU 2014a: 31).

2. Domolubje, rodoljubje, patriotizem. V elektronski izdaji Slovarja slovenskega knjižnega jezika dobimo pod iskalnim izrazom *domovin** 270 zadetkov v različnih geselskih člankih, samostalnik *domovina* se pojavi na 37 mestih, *domoljub* je zapisan 24-krat in *domoljubje* le na 3 mestih; *rodoljub* se pojavi 27-krat, *rodoljubje* pa 7-krat; *patriot* je zapisan 17-krat in *patriotizem* 9-krat. V slovenskem besedilnem korpusu Nova beseda, ki ga ureja Primož Jakopin, imajo edninske imenovalniške oblike posameznih samostalnikov naslednje pojavitve: *domovina* 2287 zadetkov, *domoljub* 221, *domoljubje* 428, *rodoljub* 190 in *rodoljubje* 61 pojavitve; *patriot* 432 zadetkov, *patriotizem* 522 zadetkov.

Pojmovni izrazi *domoljubje*, *rodoljubje* in *patriotizem* imajo v SSKJ-ju sicer samostojna gesla, vendar pa se v zaglavju drugih geselskih člankov pri razlagi posameznih pomenov pojavljajo zelo redko. Podatki o pojavitvi kažejo, da so bili vsi trije samostalniki v slovenskem jeziku 20. stoletja redko uporabljeni, skoraj izginjajoči iz rabe jezika; enako tudi njihov pomen in zaznamovana pojmovnost, ki ni bila več aktualna oz. od uporabnikov sprejeta kot posebna vrednota na Slovenskem.

Podatki v besedilnem korpusu Nova beseda kažejo, da sta se v sodobnem slovenskem jeziku ohranili dvojnici *domoljubje* in *patriotizem*, samostalnik *rodoljubje* pa se vedno bolj umika iz sodobne rabe jezika kot zastarevajoča oz. starinska ustreznica domačemu izrazu *domoljubje* oz. že prevladujoči rabi tujk *patriotizem* in predvsem *patriot* namesto *domoljub*.

domoljúbje -a s (û) knjiž. *ljubezen do doma, domovine*: delo je opravljal iz čistega domoljubja; goreče domoljubje

rodoljúbje -a s (û) *ljubezen do (svojega) naroda, domovine*: tako ravnanje izvira iz njegovega rodoljubja / vzgajati mladino v rodoljubju

patriotízem -zma m (î) 1. *ljubezen do domovine, naroda, države; rodoljubje, domoljubje*: med vojno je bilo ljudstvo prežeto z velikim patriotizmom; jugoslovanski patriotizem / ekspr. lokal-

ni patriotizem *veliko občudovanje, ljubezen do domačega kraja, pokrajine* // v 19. stoletju *težnja po neodvisnosti naroda in lastni državi*: sovražnik ga je preganjal zaradi patriotizma **2.** v zvezi socialistični patriotizem *prizadevanje za družbeni in politični razvoj svojega naroda in priznavanje enakih pravic drugim narodom*: vzgajati mlade ljudi v duhu socialističnega patriotizma ♪

Domoljubje je v SSKJ-ju razloženo kot knjižni izraz za *ljubezen do doma, domovine*, vendar pa ima dodan kvalifikator *knjiž.*, kar pomeni, da naj bi to bila beseda ali naj bi bil pomen, ki se uporablja v umetnostnem in znanstvenem jeziku, v pogovornem pa »zveni nenavadno« (SSKJ 1980/Prva knjiga: str. XX). Zdi se, da so tvorci SSKJ-ja že pred skoraj 40-imi leti ugibali na način, ki je blizu današnjemu (ne)razmišljanju, (ne)razumevanju in (ne)sprejemanju *domoljubja* – celo v znanosti in visokem šolstvu ne vemo, kam in kaj bi z njim. Izraz, ki ga poznamo predvsem iz romantičnih pogledov na slovenski narod in jezik – *rodoljubje* –, je v SSKJ-ju zato pomensko razširjen na *ljubezen do (svojega) naroda, domovine*, nič pa ni zapisano, da se beseda umika iz splošne rabe, da je redka in ima danes »arhaično patino« ali je celo že mrtva, prav gotovo pa je današnjim govorcem slovenskega jezika pomensko manj jasna; verjetno celo manj kot tuja ustreznica *patriotizem*, ki so jo SSKJ-jevci razložili za *ljubezen do domovine, naroda, države*. Tri iztočnice SSKJ-ja se v pomenskih odtenkih rahlo, vendar pomembno razlikujejo – vse imajo v sebi *ljubezen do domovine*, dve tudi (!) še *ljubezen do (svojega) naroda*, medtem ko nas o *ljubezni do države* obvešča le tujka *patriotizem*, slovenska ustreznica *domoljubje* pa ima na prvem mestu celo *ljubezen do doma*, [tj. do (1) *prostora, hiše, kjer kdo stalno živi, od koder izhaja*, (2) *stavbe, urejene za določen namen*, (3) *kmečke hiše, navadno z gospodarskimi poslopji*, (4) *posestva, domačije* in (5) *posvetovalnega ali zakonodajnega telesa, ki zastopa določen sloj ali ima določeno funkcijo*], ne pa do domovine, sploh pa nič ne pove o narodu in državi – le dober poznavalec SSKJ-ja, slovaropisec torej, bo v pomenu (4) mogoče prepoznal tudi *domovino* (»bojevat se za dom in rod«), zavedajoč se, da je to značilno le za »slovesen slog«, kar pojasnjuje kvalifikator *vznes.*, medtem ko zmedo in nejasnost povzroča geselski članek *domovina*, v katerem je informacija, da je bila beseda nekoč rabljena tudi v pomenu *dom*, hiša, ki pa je danes v knjižnem jeziku mrtva. Zanimivo in za slovenski prostor

povedno pa je, da se *ljubezen do naroda in države* izgubi pri razlagi iztočnice *patriot*, tj. *kdor ljubi domovino* (ne več pa tudi naroda in države!), medtem ko je *domoljub* ostal, *kdor ljubi dom in domovino*, in tudi *rodoljub* je, *kdor ljubi (svoj) narod, domovino*.

Rahla razlika je prisotna tudi v Pleteršnikovem slovarju, ki razlaga obe (!) besedi za novoknjižni, tj. za taki, ki sta se pojavili v knjigah in časopisih »novejše dobe«, besedi pa povzema tudi po Cigaletovem in Janežičevem slovarju: besedo *domoljubje* razlaga z nemškima ustreznicama *die Vaterlandsliebe, der Patriotismus*; iztočnico *rodoljubje* pa z *die Liebe zur Nation, der Patriotismus*. Tujka *patriotizem* pa mu je sinonim za nemško *der Patriotismus* in slovensko *domoljubje, rodoljubje*.

V drugem slovenskem normativnem priročniku, *Slovenskem pravopisu*, je *patriotizem* sinonim za *rodoljubje, domoljubje* (kot je *patriot* pomenska ustreznica za *rodoljub, domoljub*, pri obeh geslih pa sta navedeni besedni zvezi, ki opozarjata na slovenstvo: *slovenski rodoljub, slovenski domoljub*) s pomembnima razlagama v zaglavju, ki splošno pomensko uvrščata oba pojmovna samostalnika v pomensko polje, vrednostno najbolj natančno določeno z vzgojnim (*vzgajati mladino v rodoljubju*) in moralnim (*iskreno domoljubje*) pomenskim odtenkom.

Besedotvorno sta *domoljubje* in *rodoljubje* (*domoljub, rodoljub*) zloženki iz samostalnikov *dom, rod* in pridevnika *ljub*, etimološko torej *ljubiti prebivališče, domovino*; (*so*)*rod(stvo), družino, narod*; iz Bezlajevega in Snojevega etimološkega slovarja je *domoljubje* mogoče povezati z *domom, domovino, domačnostjo*, podobno kot *rodoljubje* z *rodom, narodom, izvorom, uspehom, napredkom, ugodnostjo*. Prav etimologija obeh besed kaže na skupno presečišče pomena, ki ga imata danes oba izraza: *slaviti domovino, narod; graditi, pospeševati, oplajati, množiti, večati, kar je zgrajeno* (narod in domovino torej). Žal pa je tako le v slovarjih!

3. Prevrednotenje vrednot in vloga slovenskih univerz.

Prevrednotenje vrednot, ki jih določajo (etimološki) pomeni slovenskih besed *dom, rod* in *ljub(iti)*, je tako nasilno poseglo v našo stvarnost, da so prednost dobile nove, drugačne družbene, osebene, estetske in moralne nevrednote, pripadnost (da ne pišem: *ljubezen*) svojemu narodu, ki bi morala biti neizgubljiva vrednota, pa se je izgubila v poplavi vsakodnevnih izrazito negativnih in-

formacij, ki so nam posredovane prek medijev. Izgubljam tudi domovinski čut, saj v državi ni več prisotnega domovinskega principa. V Sloveniji smo pozabili, katera pravila nam morajo določati skladnost človekovih in družbenih predstav o najvišjih (moralnih) vrednotah našega naroda. Privatizacije, lastninjenje, divji prehod iz eno- v večstrankarski politični sistem in vse, kar je na Slovenskem povezano s »politiko« in politikanstvom na prehodu drugega v tretje tisočletje, je zabrisalo mejo med pravimi in navideznimi vrednotami zlasti v našem javnem življenju, s tem pa tudi v znanosti in visokem šolstvu, ki bi ob skorumpirani slovenski politiki morala zagovarjati in gojiti resnične ter nedotakljive (moralne) vrednote slovenske države. Zablodela bolonjska reforma našega visokega šolstva je, žal, odraz razmer, v katere nas je pahnila »politika« – namesto da bi v izobraževanju in posredovanju znanja sledili najboljšim evropskim univerzam, smo se izgubili v (pod)povprečnosti, administriranju in sklicevanju na »demokracijo«; to pa omogoča, da na naših fakultetah vedrijo nesposobni raziskovalci in pedagogi, ki svoje neznanje in nevednote uspešno prikrivajo z načinom nedela, prevzetega iz nenačelnega in koristoljubnega političnega delovanja naše brezglave politike. Prenašanje takega načina dela v slovensko visoko šolstvo je v nasprotju z vrednotami, ki jih priznava in jim sledi urejen mednarodni univerzitetni prostor.

Na slovenskih univerzah se mladine ne uči ljubezni do domovine, študentom kot da se ne spodobi (pa je še kako potrebno!) gojiti tega čuta. V študijskih programih ni prostora za domovinsko vzgojo, prav tako nimamo predmetov, v katere bi lahko primerno vključevali »ljubav do domovine« (tako starinsko in nesodobno se sliši!), čeprav imajo številne evropske univerze za tako domoljubje veliko posluha in ponujajo te vsebine npr. pri predmetu, ki bi ga lahko mi imenovali Slovenska civilizacija. Nekaj malega lahko o takih temah zvedo (po iniciativi posameznih profesorjev) le študenti humanistike v okviru npr. književnega ali jezikovnega pouka ali na (pre)redko tako zastavljenih družboslovnih predavanjih, ki bi že po definiciji morala biti domoljubno usmerjena. Samo mimogrede: v slovenskem *Pravnem terminološkem slovarju* sploh ni geselskih člankov *domoljub* ali *rodoljub* oz. ustreznih izpeljank. V slovenskem *Frazeološkem slovarju* prav tako

ne, niti *domovine*, čeprav se tam najmeta npr. *banana država* in *država tisočernih jezer*. Zakaj bi to pričakovali na tehniki, naravoslovju, matematiki ...?

Namesto da bi na slovenskih univerzah začeli spodbujati take vrednote, se kot slaba šala pojavljajo zahteve po zamenjavi slovenskega učnega jezika s tujim, pri čemer je tuji jezik praktično ves čas sinonim za angleščino. Zaradi prijaznosti do tujih študentov!? Kako, ko pa nismo prijazni niti do naših slovenskih študentov – ne znamo jih naučiti slovenske domoljubne davorije, pa bi jim radi predavali v angleščini! Slovenski profesor naj bi predaval slovenskemu študentu na slovenski univerzi v neslovenskem jeziku! Prosim!? To je v nebo vpijoča neumnost, abotnost, ki ji ni primere! S tem ne bomo dvignili kakovosti našega visokega šolstva, pač pa ga bomo pahnili v še globlji propad (Jesenšek 2014: 47).

Temu so se v preteklosti že odpovedali Nemci, ko so se rektorji osmih najboljših univerz (med njimi tudi tehnično-naravoslovne) dogovorili, da mora biti učni jezik na njihovih univerzah materinščina – ugotovili so, da se s tujejezičnim predavanjem niža sporočilnost in obvestilnost, hkrati pa se izgublja narodnostni oz. nacionalni značaj njihovega visokega šolstva; (učni) jezik kot (najbolj) pomemben element državnosti je namreč temeljni nosilec domoljubnih in domovinskih vrednot, ki so značilne za Evropsko zvezo in zapisane v njenih temeljnih listinah (tudi jezikovna enakopravnost vseh uradnih jezikov EZ-ja).

4. Nemška jezikovna praksa (ki pa je številni v slovenskem uniprostoru še ne zmorejo in nočejo razumeti in »razumeti«). V nemškem univerzitetnem prostoru so mnogo pred slovenskim razmišljanjem, ki se še vedno izgublja v jezikovnem odpadništvu. Zavedajo se, da anglizacija visokega šolstva ni dobra, zato so odločno začeli iskati pot iz slepe ulice. Našli so jo v naslednjih usmeritvah:

- (1) »Exzellente Wissenschaft ist Werbung für die deutsche Sprache«.
 - (2) »Sprachliche Vielfalt und Internationalisierung schließen sich nicht gegenseitig aus«.
 - (3) »Eine mehrsprachige Wissenschaft ist auf qualifizierten Fremdsprachenunterricht an den Schulen angewiesen«.
- (DAAD Memorandum)

K1 Danes je najboljša reklama za nemški jezik odličnost v znanosti. Izobraževanju v nacionalnem jeziku je treba tudi v bolonji postaviti na prvo mesto, zato: (A) odličnost pogojev znanstvenega dela in rezultatov je osnova za povečanje internacionalizacije znanosti in univerzitetnega študija; (B) na področjih (predvsem na naravoslovju), kje dominira angleščina, je treba najti pot za sporazumevanje v nemščini; (C) v študijskih programih, ki se na nemških univerzah izvajajo v angleščini, je učenje nemščine kot vsakokratnega jezika stroke obvezen in obsežen del študijskega programa (socialna integracija tujih študentov in učiteljev, dolgoročnost stikov z nemškim govornim prostorom).

K 2 Jezikovna raznolikost in internacionalizacija se ne izključujeta – treba je odpravljati jezikovne in kulturne ovire v mednarodnem sodelovanju, predvsem z učenjem jezikov; mednarodno sporazumevanje v nemščini (znanost, študij) omogoča vstop v nemški znanstveni prostor in enakovrednejšo pozicijo v njem; za dosego teh ciljev se je treba bistveno bolj kot doslej zavzemati za lasten (nemški) jezik.

K3 Večjezična znanost je odvisna od kakovosti poučevanja/učenja tujih jezikov v preduniverzitetnem izobraževanju – izboljšati je treba kakovost izobraževanja učiteljev tujih jezikov (tu nemščine kot tujega jezika, pri nas slovenščine kot tujega jezika, vlagati v lektorate v tujini).

DAAD zato odločno zahteva nemški jezik v znanosti in pri tem izpostavlja (I) Sprachliche Vorbereitung, (II) Fachliche Kooperationen in (III) Unterstützung der Germanistik.

K I Vsem gostujočim študentom in raziskovalcem nuditi intenzivna jezikovna izobraževanja (tj. učenje nemščine, izboljšati sedanje stanje finančno in strokovno).

K II Na področju strokovnega sodelovanja povečati delež študijskih programov v nemščini (doma in v tujini), predvsem na naravoslovnem in tehničnem področju, s tem podpirati spoznavanje kultur in kulturnih praks (v znanosti in pri študiju), tujcem omogočati vstop v gospodarstvo in socialno okolje.

K III Podpora germanistiki (pri nas slovenistiki), in sicer tako, da se modernizira študij in se omogoči boljše izobraževanje učiteljev.

Kdaj in s koliko zamudništva bodo tako začeli razmišljati tudi rektorji slovenskih univerz, ki se sedaj na Rektorski kon-

ferenci nepremišljeno potegujejo za predavanja v angleščini, napačno misleč, da je to pot, ki vodi v internacionalizacijo našega visokega šolstva:

Njihovo ozko razmišljanje, ki izhaja iz napačnega razumevanja internacionalizacije sodobnega visokega šolstva, skuša omejiti vlogo in pomen slovenskega jezika v našem visokem šolstvu in znanosti. Pri tem nekritično enačijo »nacionalno visoko šolstvo v Sloveniji« (REBOLJ 2012) s tujim učnim jezikom, znanje tujih jezikov s poučevanjem v tujem jeziku in neenakopravni položaj naših študentov z drugimi študenti v Evropski zvezi z onemogočanjem predavanj v tujem jeziku – predlagajo, da bi se izvajal pedagoški in znanstveni proces na univerzah v tujem jeziku (JESENŠEK 2014: 42).

Namesto jezikovnega odpadništva in zamudništva, ko zagovarjajo že preživele bolonjske jezikovne zablode, bi morali slediti novim pogledom na vlogo in pomen nacionalnih jezikov v evropskem univerzitetnem prostoru in spoznati, zakaj DAAD zahteva, da je treba (1) omogočiti nemškimi raziskovalcem, da rezultate ubesedijo v lastnem jeziku; (2) ločiti med angleščino kot splošnim jezikom sporazumevanja in vsakokratnim jezikom, v katerem se razvijajo, izražajo zamisli, rezultati raziskovanja. Zakaj se npr. pri Nemcih postavlja imperativ, da je treba obdržati nemščino kot jezik konferenc, če večina udeležencev jezik obvlada? Zakaj povečati sredstva za tolmačenje in prevajanje in omogočiti nemškimi študentom tako učenje angleščine kot strokovnih jezikov? Odgovora v Sloveniji seveda še ne nočemo, ne znamo, ne zmoremo najti. Nemško razmišljanje je preveč sodobno in aktualno, da bi ga v našem zamudništvu ta hip lahko pravilno doumeli. V Sloveniji bomo o povečanem samospoštovanju do jezika in kulture zmogli imeti »svoje mišljenje«, ko bo ta odnos vzpostavljen in nam ponujen, naročen, zahtevan od Evropske zveze in njene (visokošolske) politike. Medtem ko se naši univerzitetni lobiji udinjajo tujčevi peti (anglizaciji slovenskega visokega šolstva pod krinko internacionalizacije), se v evropskem prostoru na pobudo Nemčije (Francije in ...) vzpostavljajo boljše rešitve, nova pot, ki zavezuje nacionalne kulturne in izobraževalne ustanove, da se v svojem (nemškem, francoskem ..., slovenskem/?/) prostoru sporazumevajo v nemščini (francoščini ..., slovenščini/?/).

Namesto angleških predavanj je treba na naših univerzah akreditirati take učne programe, ki bodo vsem študentom ponujali razmislek o domoljubju in spoznavanje vrednot, ki so povezane z našim odnosom do slovenskega jezika, naroda in domovine. Danes se to zdi nemogoče, a čez desetletje (ali, žal, še več) bodo tudi na naših rektorskih konferencah morali razmišljati drugače. V Nemčiji to že počnejo, saj se zavedajo evropske večjezičnosti, ki je zapisana v ustanovnih listinah Evropske zveze, in odgovornosti do lastnega jezika v znanosti in izobraževanju. Taka besedila so Nemcem dostopna na <http://www.goethe.de/lhr/prj/diw/dos/deindex.htm>. »Slovenski jezikovni Avgijev hlev je ta trenutek tak, da bi nebeški Herakles moral zapeljati skozenj Savo in pol Soče hkrati« (VUGA 2014: 39).

5. Nove (ne)vrednote. Pri nas se v imenu demokracije in divjega neoliberalizma domoljubje ali pa razmišljanje o usojenosti jezika seveda ne spodobi. Verovanje v neizbežnost jezikovne usode je lari fari, stare vrednote, ki so veljale v slovenskem prostoru stoletja in tisočletja, od naših začetkov, od Brižinskih spomenikov, so nepotrebna navlaka; kaj bi z njimi. »Nam« je dovoljeno vse – »mi« znamo, »mi« vemo, »mi« zmoremo. In odkrivamo toplo vodo, in smo si všeč, ker mislimo s svojo glavo, ker smo pametni ..., dokler se nam topla voda ne spremeni v postano in mlaka začne zaudarjati ... in potem so za vse krivi tajkuni. Vrednote pa smo si sami prevrednotili, demokratično, tako da smo ostali brez njih.

In se čudimo, da jezik ni več vrednota? Kaj je že to: vrednota? Prevrednotene vrednote so postale nevrednote. Kaj bi z njimi? In kaj z jezikom? Če ne bo šlo več po slovensko, bomo pa po angleško, nemško, kitajsko? Po butalsko, če bo treba! Le kaj bi z jezikom, slovenskim, če pa je globalno neuporaben, nebodigatreba, na katerega se obeša le še peščica nergačev. »Mi« odklanjamo vsako usojenost, tudi jezikovno, le kdo so, ki govorijo o jezikovni usojenosti, o vrojenosti v jezik, o jeziku kot vrednoti ..., na smetišče z vso to kramo.

Tak odnos je, žal, slovenskemu jeziku usojen. Trubar, Svetokriški, Küzmič, Čop, Prešeren, Levstik, Cankar in kar je še takih posebnžev, so primerni kvečjemu za kakšne proslave, če je treba pohinavčiti in zapravljati čas. Kaj pa bi sicer z njimi? Z jezikom, slovenskim, se pa res ni treba ukvarjati! Bohorič, Pohlin, Gut-

sman, Dajnko, Kopitar, Škrabec, Miklošič, Breznik, Bajec, Toporišič ..., no ja, lepa družčina, a kaj bi z njo, danes, v samostojni Sloveniji, odprti, globalni, jezikovno neobremenjeni, butalski? Žal.

Jezik je bil pri Slovencih vedno na barikadah v najbolj prelovnih trenutkih naše zgodovine: (1) da omenim le usodne spremembe znotraj zahodne cerkve in Trubarja, ki nas je postavil na jezikovni zemljevid Evrope s slovenščino kot stranskim produktom protestantizma; (2) da se spomnimo na pomlad narodov in veliko idejo o jezikovni enotnosti Slovencev, ki da je predpogoj za nacionalno združitev in samostojno državo; (3) da ne pozabimo Slomškove odločitve in prenosa škofijskega sedeža v Maribor, ne, ker bi mu bilo to mesto tako všeč, ampak ker je s tem branil in ubranil slovenski jezik, ker je mariborsko slovensko škofijo postavil kot branik slovenstva na mejo takrat globalne nemščine; (4) da je enako razmišljal Maister, ki je po koncu prve svetovne vojne vojaško obranil, kar je pred pol stoletja jezikovno in duhovno postavil Slomšek; (5) da se spomnimo leta 1919 in priključitve Prekmurja matični Sloveniji – izbral je to Slavič na mirovni konferenci v Parizu, pred njim pa so pot tlakovali Števan in Mikloš Küzmič, Košič, Borovnjak, Ivanocy, Klekl in mnogi zanesenjaki, ki so se zavedali, da brez slovenskega jezika tudi Slovencev v pokrajini čez Muro ne bi bilo, da bi potonili v madžarskem prostoru, se madžarizirali in izgubili za vselej; (6) in spomnimo se zadnje Jugoslavije, talilnega lonca vsega, tudi jezikov, tudi slovenskega – bili smo enakopravni, vsi enaki, vsi zadovoljni ..., in kaj bi tam s slovenščino, če pa je bila srbohrvaščina boljša, globalnejša, razumljiva vsem, slovenščina pa nam je ostajala za zapečkarstvo in še za kakšno izživiljanje čudnih pisateljev in jezikoslovcev. V skupščini, v gospodarstvu, v športu, v vojski pa je bila neuporabna, potrebovali smo globalno srbohrvaščino. Že videno, že slišano ...; (7) in pred osamosvojitvijo, s čim smo šli na barikade? Z jezikom! Proti skupnim jedrom, proti zapostavljanju slovenščine v javnosti, v vojski, sodstvu, zgodila se je Roška ...

In smo postali samostojni in spet smo pozabili na svojo usojenost in povezanost s slovenskim jezikom. In se je ponovila zgodovina, le da sedaj ni bila več latinska, nemška, srbohrvaška, ampak angleška. Kaj bi s slovenščino, če je pa angleščina tako nobel, če jo poznamo vsi in če nas zato razume cel svet. In smo

v Evropski zvezi in se do slovenskega jezika ponovno obnašamo odpadniško kot nekoč v Avstro-Ogrski in kraljevini in Jugoslaviji.

Ali se res ničesar ne naučimo, nam res ni usojeno biti to, kar smo, kar nam določa naš jezik, kar nam ponuja kultura in literatura v tem jeziku? Imamo pravico, da razvijamo svojo samobitnost, a imamo v sebi neko fatalno razdiralno silo, s katero v imenu globalnosti tako učinkovito uničujemo to svojo jezikovno, narodno samobitnost. Hlapci?

Vedno znova pozabljamo na to svojo narodno, v prenesenem in pozitivnem pomenu kmečko samobitnost.

V samostojni Sloveniji se uradno sicer zavedamo pomena jezika, a žal, le uradno, saj kaj več kot veliko razpravljanj okoli Resolucije o slovenskem jeziku, sedaj že druge, ne zmoremo ali ne želimo. Tudi tu je jezik predvsem parola, mogoče še vzrok za nabiranje točk v parlamentu, potem pa vse veselo potihne za naslednjih pet let. Imamo jo, drugo jezikovno resolucijo v samostojni Sloveniji. In komu je mar zanjo? Koliko in kdo jo sploh pozna? Kdo ve, da jo je parlament letos nedavno tega potrdil, torej sprejel? In kdo ve, kako je nastajal? Kakšen je bil predlog strokovnjakov in katera različica je bila sprejeta v parlamentu? Pa je v njej nekaj, kar je ta hip za slovensko jezikovno politiko še kako pomembno in odločilno. Nekaj, na kar želim s tem razmišljanjem opozoriti. Vprašanje slovenskega jezika v slovenskih osnovnih in srednjih šolah, vprašanje učnega jezika na slovenskih univerzah, vprašanje slovenskega znanstvenega jezika. Ali vemo, da si celo rektorji slovenskih univerz prizadevajo, da bi lahko postal učni jezik v slovenskih predavalnicah neslovenščina, drugače rečeno, tuj jezik, natančneje, globalna angleščina? Ali kdo ve, da velik del slovenske univerzitetne inteligence piše in objavlja svoje znanstvene razprave v neslovenščini, v globalni angleščini seveda? Ali kdo ve, da se denar slovenskih davkoplačevalcev za raziskovalne projekte slovenskih znanstvenikov dodeljuje z recenzijami v angleščini? V Resoluciji pa lepo piše, da je uveljavljanje slovenščine na vseh področjih eden od strateških ciljev Republike Slovenije. Naloga jezikovne politike je, da krepi jezikovno samozavest in jezikovno zmožnost državljanov ter se čim bolj sproti odziva na potrebe uporabnikov slovenskega jezika.

Slovenski jezik je postal funkcijsko razvit dokončno šele sre-

di 19. stoletja, ko je Miklošič razvil še zadnjo njegovo funkcijo, tj. znanstveni jezik. Danes se v imenu globalizacije celo univerzitetni profesorji odpovedujejo slovenskemu znanstvenemu jeziku, izguba ene izmed funkcijski zvrsti jezika pa lahko pomeni začetek konca nekega, torej slovenskega jezika. Ali bomo prav mi rabljili slovenščine? Jo bomo v imenu globalizacije dokončno obsodili na rabo v ozkih krogih, predvsem pa jo ponovno pripeljali v položaj, v kakršnem je že bila pred Prešernom in Slomškom, ko se je govorilo slovensko le v družinskih krogih in zaprtih elitah?

Pa naj to leto po tem, ko bi se morali z državiškimi častmi in z od države Slovenije razglašenim Miklošičevim letom spominjati 200-letnice rojstva največjega jezikoslovca 19. stoletja (pa državi za to ni bilo nič mar), ne zveni kot obsodba ali glas obupanega v puščavi, ampak kot poziv k pameti in razumu, kot mogočna apologija slovenske narodne samobitnosti, ki je, pa če nam to globalno zasvojeni in zaslepljeni navdušenci še tako oponašajo, tako usodno povezana s slovenskim jezikom. Z njim stojimo in obstojimo, slovenski jezik neprestano in edino zanesljivo izžareva našo samobitnost, je edini pravi izraz, rezultat našega stvariteljskega duha in kulture z vsem, kar ta slovenskega razširja.

6. Šport in domoljubje? Da! Sodobne nevrednote, ki priznavajo le vladavino prava in dobiček, so tako poplitvile naš odnos do slovenstva, da je to lahko že znak za alarm. Zakaj se npr. ameriški športniki najbolje znajdejo v najbolj odločilnih trenutkih (npr. na olimpijskih igrah) in zakaj naši za podobne dosežke potrebujejo veliko več pomoči športnih psihologov ali pa so prepuščeni naključjem? Na to nam lahko najbolje odgovorijo naši športniki sami, ki so se v odločilnih trenutkih znašli v povsem drugačnem položaju kot npr. ameriški – pomanjkanje domoljubja in domovinskega čuta, spoznanje, da predstavljaš ponosen, pomemben, vpliven narod, ki stoji za teboj, ki diha s teboj, ki ima svojo zgodovino, iz katere črpamo moč, ki nam omogoča po Trubarjevo »stati inu obstatu«, splet okoliščin, psihologij, duhovne moči in energije, ki črpa iz domovinske tradicije in zavesti, da pripadamo pomembnemu narodu ..., vse to potrebuje vrhunski športnik, da se mu v odločilnem trenutku ne zatrese roka, da iztisne iz sebe še nekaj več, kar ga pripelje na Olimp. Dolgotrajna, sistematična in pravilno načrtovana ter vodena domovinska vzgoja lahko

v odločilnem trenutku naredi iz dveh enakovrednih tekmovalcev zmagovalca in poraženca. Koliko naših športnikov si lahko v takih trenutkih pomaga z domoljubjem? Koliko jih lahko s hipno asociacijo poveže pridevnik *domovinski* s samostalnikom *vzgoja* v besedno zvezo *domovinska vzgoja*? Verjetno je veliko več Slovencev, ki sploh ne vedo, kaj naj bi taka vzgoja prinašala, zakaj je tako pomembna in kako naj poteka (žal pa je danes preveč takih, ki nimajo več *domovinskega čuta*, ne poznajo *domovinskih pesmi* (ali pa jih nočejo poznati, ker jih povezujejo le z dogodki iz polpretekle zgodovine)), sklicujejo se le na *domovinske pravice*, na *dolžnosti* pa pozabljajo, ker živimo v državi, ki ji ne gre dobro in je v njej premočno prisoten duh *domovinske vojne*, skoraj povsem pa se je izgubila pomembna vrednota sodobnega sveta, tj. *domovinska ljubezen*.

7. Kaj pa znanost in domoljubje? Skregano s slovenskim domoljubjem je tudi prepričanje številnih slovenskih znanstvenikov in raziskovalcev, ki prisegajo na objave v angleškem jeziku, češ da so le tako dostopni svetovni javnosti.

»Anglizacija se nam vsiljuje z argumenti, da je to danes edina učinkovita, edina odmevna in upoštevanja vredna komunikacija na področju znanosti, kot da to, kar ni objavljeno v angleščini, sploh ne šteje.

V resnici pa pomeni trend absolutne anglizacije osiromašenje znanstvenih kapacitet: kategorijo raziskovalcev, ki so 'native speakers' angleščine, postavlja v privilegiran položaj, saj lahko svoja izvajanja in argumente na znanstvenih srečanjih emocionalno prepričljivo obarvajo do tiste stopnje, ki je nekomu dana, kot kažejo sociolingvistične ankete, samo v maternem jeziku, druge udeležence pa a priori postavlja v podrejen položaj.« (GANTAR 2014: 43).

Seveda pa se je treba zavedati, da ne gre meriti vsega z enakimi vatli, saj se objave s področja humanistike, družboslovja, naravoslovja, matematike, tehnike ... med seboj močno razlikujejo in so jezikovno neprimerljive.

»Predlagam, da se prihodnja priporočila SAZU med drugim dotaknejo tudi odgovorne, kulturne rabe slovenskega jezika v šolstvu in znanosti. Vemo, da današnji odnos izobražencev do tega občutljivega vprašanja ni tako odgovoren, kot bi moral biti. Kako ga izboljšati?« (TRONTELJ 2014: 34).

Posredovati mora država in omogočiti redno izhajanje do-

mačih znanstvenih revij in časopisov, v katerih se bo razvijala ustrezna slovenska terminologija. Verjetno je bolj smiselno kot prevajanje slovenskih knjig in razprav v angleščino vlagati denar v razvoj t. i. prevajalskih tehnologij, ki bodo verjetno že v kratkem omogočile pisanje v maternem jeziku in učinkovito strojno prevajanje v želene druge jezike. Vsa zemlja ne bo nikoli imela enega jezika, babilonska zmešnjava (jezikovna raznolikost) je dejstvo, ki se ga zaveda tudi Evropska zveza.

Slomšek se je v 19. stoletju vprašal: »Prelepa domovina, kdo bi tebe ne ljubil?« V 21. stoletju nihče ne zahteva svete ljubezni do domovine, treba pa se je zavedati dolžnosti do domovine in delati za njeno dobrobit, saj bodo tako ponovno zagotovljeni pogoji za dober razvoj države Slovenije, v kateri se bomo vsi dobro počutili in bomo v njej dobro živeli – danes, žal, ni tako, zato se je potrebno vrniti k pravi vrednotam, spodbujati domoljubje in pravi odnos do slovenskega jezika in slovenske države. »Stvar, ki nam naj draga in ljuba bo, kakor naše svetlo oko, je naša slovenska domovina – naša beseda materna« (A. M. SLOMŠEK). Naj bo tako, kot je zapisal Slomšek in naj nam tak odnos do domovine ponovno pomaga zgraditi razumevanje humorne izjave, ki jo je pred devetdesetimi leti o slovenski domovini izrekel skozi usta »rodoljuba« Nika Počivalnika slovenski humorist in satirik Fran Miličinski: »O domovina, ti si kakor kipeči mošt, slajša si od medu, ali črevesa bole po tebi. O, domovina, ti si kakor nov škorenj: lepa si za oko, ali prizadevaš bolečine! O domovina, ti si – ti si – kar koli, kakor koli!«

Literatura

- FRANCE BEZLAJ, 1976: *Etimološki slovar slovenskega jezika. A–J*. Ljubljana: SAZU, Mladinska knjiga.
- –, 1982: *Etimološki slovar slovenskega jezika. K–O*. Ljubljana: SAZU, Mladinska knjiga.
- –, 1995: *Etimološki slovar slovenskega jezika. P–S*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, Mladinska knjiga.
- DAAD Memorandum = Memorandum zur Förderung des Deutschen als Wissenschaftssprache
- https://www.daad.de/de/download/broschuere_netzwerk_deutsch/Memorandum_veroeffentlicht.pdf

- TINE DEBELJAK, 1939: *Anton Martin Slomšek. Knjiga njegovih misli in življenja*. Ljubljana: Založba Tabor.
- KAJETAN GANTAR, 2014: Kakšno osiromašenje! ANDREJ INKRET [ur.], Posvet o slovenščini v visokem šolstvu in znanosti, *Razprave, Dissertationes XXII*. Ljubljana: SAZU, 43–44.
- MARKO JESENŠEK, 2014: Slovenščina kot učni jezik na slovenskih univerzah. 50. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Prihodnost v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, 42–49.
- –, 2009: Slovenski jezik in Evropska zveza. *Slavia Centralis*, letn. 2, št. 2, 7–23.
- –, 2001: Slovenščina danes. V: EMIL TOKARZ [ur.]. *Słowiańszczyzna w kontekście przemian Europy końca XX wieku : język - tradycja - kultura*. Katowice: Śląsk, 169–178.
- JANEZ KEBER, 2011: *Slovar slovenskih frazemov*. Ljubljana: ZRC.
- FRAN MILČINSKI, 1923: *Dvanajst kratkočasnih zgodbic* [Splošna knjižnica, 21]. Ljubljana: Zvezna tiskarna in knjigarna.
- BORIS PATERNU, 2014: Evropa govori v razklanem jeziku. ANDREJ INKRET [ur.], Posvet o slovenščini v visokem šolstvu in znanosti, *Razprave, Dissertationes XXII*. Ljubljana: SAZU, 41–42.
- –, 2014a: Teze k razpravi o slovenskem jeziku na univerzi in v znanosti. ANDREJ INKRET [ur.], Posvet o slovenščini v visokem šolstvu in znanosti, *Razprave, Dissertationes XXII*. Ljubljana: SAZU, 31.
- MAKS PLETERŠNIK, 1895: *Slovensko-nemški slovar. Prvi del, A–O. Drugi del, P–Ž*. Ljubljana: Knezoškofijstvo.
- MARKO SNOJ, 2003: *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Modrijan.
- SSKJ I–V, 1980–1995: *Slovar slovenskega knjižnega jezika. I.–V.* Ljubljana: SAZU.
- JOŽE TRONTELJ, 2014: O etični rabi slovenščine v šolstvu in znanosti. ANDREJ INKRET [ur.], Posvet o slovenščini v visokem šolstvu in znanosti, *Razprave, Dissertationes XXII*. Ljubljana: SAZU, 34–35.
- JOŽE TOPORIŠIČ, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- JOŽE TOPORIŠIČ [ur.], 2001: *Slovenski pravopis*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
- SAŠA VUGA, 2014: O jeziku. Ali – kot svinja z mehom [naslov ni izživalen, kaže zgolj na ravnanje]. ANDREJ INKRET [ur.], Posvet o slovenščini v visokem šolstvu in znanosti, *Razprave, Dissertationes XXII*. Ljubljana: SAZU, 36–39.

Hazafias davoria és a nyelv eleve elrendelése

A szlovén nyelv azzal, hogy kiszorul az egyetemi oktatásból, újra csak a családi szférába, illetve a mindennapi kommunikációs szituációkba kényszerül, ez pedig eltűnését és egyben halálát is jelentheti ebben a globalizált világban. Ezt a forgatókönyvet csak helyes gondolkodással tudjuk kivédeni és azoknak a megváltozott szemléletével, akik most az oktatás angolnyelvűségét szorgalmazzák a felsőoktatásban. Angol nyelvű előadások helyett egyetemeinken olyan oktatási prog-

ramok akkreditálására van szükség, amelyek lehetővé teszik, hogy a hallgatók elgondolkodjanak a hazaszeretetről, és megismerjék a szlovén nyelvhez, nemzethez és hazához fűződő viszonyunkkal kapcsolatos értékeket. Napjainkban a jog- és haszonelvűség következményeként kialakult értékvesztés olyannyira rátelepedett a szlovénséghez fűződő viszonyunkra, hogy itt az ideje megkongatnunk a vészharangot.

Kulcsszavak: szlovén nyelv, az egyetemi oktatás nyelve, hazaszeretet, német példa (DAAD).

Egy archaizmus a Muravidékről

129

A szerző kutatóként és a Történeti Nyelvtan régi magyar kötőszók és módosítószók fejezete írásakor számtalan kedig kötőszóval találkozott különböző nyelvelméleinkben. A pedig kötőszónak kedig változata nagyon figyelemre méltó archaizmus, amely őrizi a középkori kódexek nyelvére jellemző eredeti k-s szókezdetet. Az ezredforduló után tanúi lehetünk még a nyelvtörténet és a nyelvjárás kapcsolatának: az archaikus kedig alakot sikerült megőrizni az idős zsitkói vendéglátóktól kapott karácsonyi üdvözlőlapon. Talán utolsó hírnöke egy kihaló régi magyar alakváltozatnak, nem is előszóban, hanem leírva, hiteles közlésben, nyelvjárási közegben, melyet a környező területekről egyetlen szótárunk sem jegyez.

Kulcsszavak: archaizmus, középkori kódexek nyelve, a pedig kötőszónak kedig változata, Zsitkóc, nyelvjárás

„A nyelvjárási alaprétég vizsgálatát az indokolja, hogy a muravidéki helyi nyelvjárások meglehetősen archaikusak. Ez a fajta nyelvi konzervativizmus peremhelyzetükkel és azzal függhet össze, hogy egészen a közelmúltig nem hatott rájuk oly mértékben a magyar köznyelv, mint a hazaiakra. Ezért a muravidéki magyar nyelvjárások különösen alkalmasak az archaizmusok és a nyelvjárási hiányok vizsgálatára.” (BOKOR JÓZSEF, A nyelvjáráskutatás időszerű feladatai a Muravidéken. In: SZABÓ GÉZA – MOLNÁR ZOLTÁN – GUTTMANN MIKLÓS szerk., IV. *Dialektológiai Szimpózium*. Szombathely, 2001. augusztus 23–25. A Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai V. Szombathely, 2002. 73.)

BOKOR JÓZSEF mottóul választott idézete jelzi, hogy a muravidéki nyelvjárások ideális terepet biztosítanak mind a leíró, mind

a történeti dialektológia kutatói számára. Magam is többször jártam itt az ELTE Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszékének nyelvjárásgyűjtő csapatával. Először 2005 áprilisában, amikor sikeres gyűjtést végeztünk több községben, úgy, hogy kisebb csoportokban voltunk elszállásolva helyi családoknál. Ilyenkor magunk is szinte családtagokká váltunk, együtt reggeliztünk, vacsoráztunk vendéglátóinkkal, elkísértük a háziakat a szőlőbe, a vasárnapi misére, istentiszteletre. Sokat beszélgettünk, barátságok kötődtek. Közben fényképeztünk, hangfelvételeket készítettünk, alkalmanként jegyzeteltünk is.

Az én csoportom Zsitkócon, a Franc családnál kapott szállást. Igazi meleg, szeretetteljes, „magyaros” vendéglátásban volt részünk: megkóstoltuk a helyi ételeket, italokat, késő éjszakába nyúló beszélgetéseket folytattunk. Kiváló „terepgyakorlat” volt tanárnak, diáknak egyaránt, de nemcsak szakmai, hanem emberi értelemben is: mind a vendéglátók, mind pedig mi ki voltunk éhezve egy kis közvetlen „magyar–magyar párbeszédre”. Amikor el kellett búcsúznunk, megfogadtuk, hogy az első látogatás nem lesz az utolsó. Ezt az ígéretet annyiban sikerült teljesítenünk, hogy később is ellátogattunk a Muravidékre, de a Franc családdal sajnos azóta nem találkoztunk. Hazatértünk után egy képeslapon köszönetemet fejeztem ki a csoport nevében a szíves vendéglátásért. Válaszul egy szép húsvéti képeslapot kaptam, ünnepi jókívánságokkal.

Ezután még sok karácsonyi és húsvéti üdvözlőlappal tiszteltük meg egymást, a lapokat máig őrzőm. Szövegük többnyire lakonikus, ugyanakkor meleg hangvételű. Az egyik különösen becses számomra, szövegét betűhűen idézem: „Kellemes karácsonyi ünnepeket, a 2006 új év ajándéka *kedig* a szerencse, egészség és a szeretet legyen ezt kívánja Zsitkócból a Franc család”. A nyúlfarknyi szöveg két nyelvjárási sajátosságot is tartalmaz: a *kíván* ige rövid *i*-t tartalmaz (ez tulajdonképpen regionális köznyelvi sajátosságnak is tekinthető), valamint a *pedig* kötőszó *kedig* változatát. Ez utóbbi nagyon figyelemre méltó archaizmus, amely őrzi a középkori kódexek nyelvére jellemző eredeti *k*-s szókezdetet. A nyelvemlékek tanúsága szerint (l. röviden TESz., EWUng., SzT., TNyt.) a 15-16. század fordulóján jelenik meg a *p*-s változat, főleg az élőnyelvet is tükröző forrásokban, és a 16. században folyamatosan erősödve

átveszi a statisztikai vezető szerepet. Az Erdélyi magyar szótörténeti tár szerint a *kedig* a keleti nyelvterületen a 17. század folyamán már csak szórványosan fordul elő, az utolsó adatot 1683-ból idézi (6: 284).

Az Új magyar tájszótár két sűrű oszlopban közli a *pedig* 20. századi magyar nyelvjárási adatait (4: 418–419), igen gazdag változatossággal. Köztük *k*-s szókezdetű alakváltozat azonban csak kettő található: az erdélyi nyelvjárássziget Halmágyról (*kegyéd*) és az ugyancsak szigethelyzetű szlavóniai Kórógyról (a SzlavSz.-ből idézve: *kedig*). Kíváncsi voltam az ugyancsak híresen archaikus felsőri nyelvjárásszigetre a nyugat-dunántúli régióból: IMRE SAMU helyi tájszótárában (FTsz.) a *pedig* található *pejg* alakváltozattal, a *kedig*-nek nincs nyoma. A Muravidék tájszavairól SZABÓ MÁRIA szójegyzékéből szoktam tájékozódni (Tájszójegyzék. Lendva vidéki tájszavak szótárszerű gyűjteménye. Lendva, 2006), de sem a *pedig*-re, sem a *kedig*-re nem találtam adatot.

Ami a zsitkóci *kedig*-et illeti, érdemes lesz többféle informátorral, adatközlővel dolgozva (akár levelezéssel is érdeklődve) a státusát alaposan megvizsgálni, hiszen talán utolsó hírnöke egy kihalt régi magyar alakváltozatnak. Egy archaikus nyelvjárás archaizálódott szava, amelyet idős vendéglátóimtól kaptam karácsonyi ajándékkul. A múlt század nyolcvanas éveiben, ifjú kutatóként rengeteg régi magyar kódexet, misszilizist olvastam, amikor Benkő Loránd tanár úr vezényletével a Történeti Nyelvtant írtuk. Rám a régi magyar kötőszók és módosítószók fejezetei hárultak, nem csoda, ha több száz *kedig*-gel volt módom megismerkedni kontextusával együtt. Akkor még nem gondoltam, hogy egy évtizeddel később – ha nem is élőszóban, hanem leírva –, hiteles közlésben, nyelvjárási közegben viszontlátom majd! Köszönöm kedves zsitkóci ismerőseimnek, hogy természetes módon összekapcsolták a magyar nyelvtörténetet a nyelvjárások csodálatos világával.

Kedves Jóska! Engedd meg, hogy a becses képeslap szövegéből egy parafrázist alkotva a következő jókívánsággal zárjam ezt a kis írást:

A hetvenen túli esztendőök ajándéka *kedig* a szerencse, egészség és a szeretet legyen! Ezt kívánja Neked régi barátod, Juhász Dezső Rákospalotáról!

Dialektológiai észrevételek nyugat-dunántúli nyelvjárási leírások alapján

132

A tudománytörténeti részben a szerző a 19. század közepének két magyar nyelvjárási monográfiája alapján tesz megállapításokat az akkori kutatási szemléletről. A második részben Bokor József dialektolexikológiai leírásából (Regionális lexikológiai vizsgálatok a nyugati magyar nyelvterületen, 1995.) kiindulva fogalmaz meg a nyelvjárási változásokra, a regionális köznyelviségre és a szóföldrajzra vonatkozó észrevételeket.

Kulcsszavak: Bokor József, dialektológia, nyelvjárási jelenségek, Nyugat-Dunántúl, szóföldrajz.

1. Bevezetés. A magyar nyelvjárási gyűjtésekről készített térképén KÁLMÁN BÉLA 1949-ben megjelent füzetében (19) a nyugati nyelvjárásterületről az Őrséget, az Őrvidéket (a ma Ausztriához tartozó őrvidéki, magyarok is lakta részt), Göcsejt és a Répcevidéket jelölte be. A korábbi állapotokhoz képest ez – a szóban forgó régió nyelvjárási adatoltsága szempontjából – kétségtelen előrelépést mutat (a megelőző századokban a székelység és a palócság minden mást megelőző mértékben volt érdeklődés tárgya). Ahogy azonban a professzionalizálódás útját járta a magyar nyelvtudomány, a regionális gyűjtések egyre inkább kiterjedtek más területekre, s egyre jobban a nyugati nyelvjárásokra is. Ha beletekintünk a LŐRINCZE–BENKŐ-féle nyelvjárási bibliográfiába, amely az 1817 és 1949 közötti nyelvjárási közléseket tünteti föl, azt látjuk például, hogy a nyugat-magyarországi területeken végzett gyűjtések s az ezekből született (nem kis részben kis terjedelmű) közlések a történelmi Magyarország legtöbb területével, megyéjével szemben – többnyire számottevő – többletet mutatnak. Az akkori nyugat-magyarországi megyék nyelvjárási publikációs

rangsora e szerint így állt: 1. Zala megye (i. m. 198–213), 2. Vas (180–190, 3. Sopron (144–148), 4. Moson (116).

A magyar dialektológia legnagyobb vállalkozásával, *A magyar nyelvjárások atlasza* anyagának a gyűjtésével (1949–1964) jött létre a nyugati magyar nyelvjáróterületnek is a legfontosabb, legszínvonalasabb és legnagyobb szinkrón nyelvföldrajzi korpusza, amely a kutatási lehetőségek tekintetében is minőségi ugrást jelent. A kutatópontok száma Zala megyében volt a legnagyobb (24), ezt követte Vas (23), végül Győr-Moson-Sopron (13). Ami a mi szempontunkból külön kiemelendő a nagyatlász utáni időszakra vonatkozóan, az a néhai szombathelyi tanárképző főiskola (jogutódja a Nyugat-magyarországi Egyetem Bölcsészettudományi Kara Magyar Nyelvészeti Intézeti Tanszékének) a tevékenysége. Szombathelyen ugyanis SZABÓ GÉZA vezetésével egy fontos dialektológiai műhely jött létre. Szombathelyi kollégáink érdeméből indult meg és szerveződik mindmáig a magyar dialektológusok rendszeres szakmai tanácskozása, a szombathelyi dialektológiai szimpóziumok sora (az első 1981-ben volt, a hatodik a tervek szerint 2015-ben lesz). Ennek a tanszéknek a nyelvjáráskutatói dialektológiai, illetőleg dialektológiai vonatkozású disszertációkkal szereztek kandidátusi fokozatot, indítottak el szókészleti kutatási programot, végeztek kiterjedt anyaggyűjtést, több irányú kutatást a nyugati régióban, jelentették meg a konferenciái köteteiket, s persze számos idetartozó tanulmányt különböző fórumokon. Éppen ezért a szombathelyi műhely tevékenységének a nyugati magyar nyelvjárási régió regionális nyelvi gyűjtésében és dialektológiai feldolgozása tekintetében is kiemelkedően fontos szerepe van (l. Molnár Zoltán tanszéktörténeti összefoglalását Molnár 2010: 114–117; a részletesebb változatot publikálatlan változatban olvastam).

A jelen tanulmány két részből áll. Az egyik tudománytörténeti. Két nyelvjárástani leíráshoz fűzök megjegyzéseket: az egyik (VASS 1847/1860) 1847-ben készült (de csak 1860-ban jelent meg), a másik (TORKOS leírása) 1856-ban látott napvilágot. Mindkettő dunántúli nyelvjárásokkal foglalkozik. Az előbbi általában tárgyalja a dunántúli nyelvjárási jelenségeket, de úgy tűnik, az Őrség, Göcsej és Rábaköz nagyobb figyelmet kapott. Az utóbbinak a göcseji nyelvjárás a kizárólagos tárgya. A második részben BOKOR JÓZSEF 1995-

ben megjelent, a nyugati magyar nyelvjárások lexikológiai leírásával foglalkozó könyvével kapcsolatban fogalmazok meg néhány, a nyelvjárási szókészlet vizsgálatával összefüggő észrevételt.

2. Észrevételek.

2.1. VASS és TORKOS korai nyelvjárási leírásai – mai szemmel nézve – minden fogyatékoságuk, hiányosságuk ellenére is nem csak tudománytörténeti szempontból figyelemre méltó munkák. A nyelvjárastan mint nyelvészeti tudományág ugyan akkor még csak alakulóban volt, a két szerzőnek vitathatatlan érdemei vannak abban, hogy a nyelvjárásokkal tudományos szempontból való foglalkozás szükségességére és a nyelvjárásleírás több problémájára is föl hívták a figyelmet. Az úttörés nehéz munkáját vállalták. Érthető tehát, hogy VASS JÓZSEF így fogalmazott: „Nálunk a' népnyelvet tárgyalni nem kevesb, mint egy szilaj folyót szabályozni” (71).

A két munkában megjelennek olyan módszertani és elvi fontosságú kérdések, amelyekre a szerzők maguk is keresték a választ. A közlés színhelye, az első magyar nyelvtudományi folyóirat, a HUNFALVY PÁL szerkesztette Magyar Nyelvészet, s igen tanulságos tudománytörténeti szempontból HUNFALVY szerkesztői reflexiója a két dolgozatra. Lássuk azonban, milyen kérdésekben foglal állást a két szerző (akár explicit formában, akár leírása mikéntjével).

1. Hangsúlyozva van a nyelvjárások kutatásának, figyelembe vételének fontossága a magyar nyelvnek a tanulmányozása, leírása, szabályainak megállapítása szempontjából általában is. TORKOS szerint „a' nyelvjárásokban felmerülő, a' nyelv általános szabályaitól eltérő sajátságok kutatása, a' rokon nyelvek tanulása mellett – nagyon sükeres [sikeres], sőt merném állítani, elkerülhetetlenül szükséges eljárás, valamely nyelv szabályinak megismerésére 's megállapítására [...] Mi sem természetesebb tehát, mint-hogy újra visszamenjünk a' nyelvjárásokhoz mint forrásokhoz” (216–217).

2. Megfogalmazódik a nyelvjárások tanulmányozásának hasznos volta a nyelvtörténeti kutatások szempontjából. TORKOS véleménye szerint „a' nyelvek belső történetét kutatva, mintegy egy szemmel látó tanuja lehet a' nyelv fejlődésének, változásának” (225). HUNFALVY még határozottabban fogalmazza meg az

általánosabb nyelvtudományi igényt: „A’ magyar nyelvjárások lehető teljes ismeretétül nagy segítséget várunk a’ magyar nyelv történeteinek fölvilágosítására” (164).

3. Az akkortájt sokaktól osztott s VASSTól is követett vélemény, hogy a székely, a palóc és a göcseji nyelvjárás azonosak, HUNFALVY nem osztotta, s reflexiójában ellenérvül felhossa, hogy „merülnek fel még más kételyek a’ mai nyelvjárásokbul is”. Majd így folytatja: „A’ M. Nyelv. [Magyar Nyelvészet] máig sem lehetett szerencsés valakit a’ székely nyelvjárás ismertetésére megnyerhetni. Ha volna, ki TORKOS és VASS urak példáját követvén, híven gyűjtené egybe a’ székely nyelv sajátosságait: az a’ magyar nyelvtudomány érdekét nagyon előmozdítaná” (167).

4. Már ekkor feltűnik a nyelvjárási változatosságban az ellentett irányú változások, jelenségek egyidejű megléte. TORKOS szerint „míg egy részt sok szóban, különösen némelly helységneveknél – valóban barbar hangtorlatot [mássalhangzó-torlódást] tűr (Szepetk, Batyk, Dötk) – más részt közönségesen betoldott szólókkal (sevákkal) beszél. Mondják t. i. *egvuót mondova*, meg volt mondva, *rígen ä-vuót fäläjävü* régen el volt felejtve, *rá van tanítova* rá van tanítva, *könyvbü is tud* könyvből is tud” (406).

5. Már ekkor fölmerül az a gond, hogy mennyiben legyen a nyelvjárási leírás önálló és mennyiben (a standarddal) egybevető. VASS mindkét eljárást alkalmazza, s ezt HUNFALVY kifogásolja. „VASS úr két részre osztja munkáját, egyikben a’ *dunántúli népnyelvet függetlenül adja*, a másodikban *az írói nyelvvel hasonlítja* (l. a’ 71 lapot). Véleményem szerint szükségtelen volt ezen második rész” (165). Meg is dicséri viszont TORKOST: „TORKOS úr mutatta meg, mint kelljen tájbeszédet ismertetni” (uo.). Megjegyzés: a hangtani, mondattani és szóképzési leírásokban nagyrészt ma is a köznyelvhez való viszonyítást követik a dialektológusok.

6. VASS a „dunántúli nyelvjárás”-ról ír, TORKOS viszont „csak” a göcseji nyelvjárást vizsgálja. HUNFALVY itt is bölcsen ítélt: „a’ tájnyelvek lehető szabatos ismertetése végett nem tanácsos különböző tájakat egyszerre fogni fel” (164). Ugyanakkor VASS védelmében megírja, hogy akadémiai pályázatra készült VASS munkája, tehát ha a pályázat kiírásában „dunántúli nyelvjárás” szerepelt, akkor az Akadémia kérdésfölvetése volt helytelen. S megjegyzi azt is, hogy Vass köszönettel fogadott munkáját 1847–48-ban írta, s a

közben eltelt tíz évben nem volt veszteglés a nyelvtudományban sem (165).

7. Bizonyos nyelvjárásiasságokat VASS a köznép „nehézkesszellemébül, 's gondolatainak laza rendezésébül, néhutt *makogó nyelvébül*” magyarázza”. Ez vagy az ehhez hasonló vélekedés meglehetősen gyakori volt, sőt újabban sem példátlan. HUNFALVY jogosan fűzte hozzá: ez bizony „nem megfejtés, hanem képzelődés” (169).

2.2. A magyar dialektológiában a nyelvjárási szókészlettel való foglalkozás mindig nagy népszerűségnek örvendett. Ez elsősorban azonban tájszavak gyűjtésében és közzétételében nyilvánult meg, s kevésbé a lexikológiai szempontú kutatásban. A nagyatlasz gyűjtési munkálatai irányították a figyelmet a nyelvjárások felgyorsuló változására, a tájszókészlet gyorsuló visszaszorulására, a nyelvjárások változásvizsgálatának a sürgető szükségességére. Ennek folyamányaként indult meg nálunk a nyelvjárási szókészlet változásának a célzott vizsgálata, s ma már elmondható, hogy ezen a kutatási területen figyelemre méltó eredmények születtek. Az ilyen irányú vizsgálatok egyik mozgatórugója az a tény, hogy a szókészlet mint kultúrahordozó nyelvi részleg a nyelvészetieken kívül művelődéstörténeti tanulságokat is bőven kínál, ily módon pedig szélesebb kör érdeklődésére is igényt tarthat (nem csak az oktatásban és a helyi kultúrák megbecsülőinek a körében).

1. A nyelvjárási szókészleteti változás témakörében 1995-ben jelent meg BOKOR JÓZSEF alapos, tanulságos, előremutató munkája, a *Regionális lexikológiai vizsgálatok a nyugati magyar nyelvterületen*, amelyben a szerző 14 településen gyűjtött és részben másokkal gyűjtetett nyelvjárási szavak több oldalú elemzését végezte el. A következő falvokról van szó: Alsóőr (Ausztria), Göntérháza (Genterovci), Gyertyános (Gaberje), Völgyifalu (Dolina; mindhárom Szlovénia), Csehimindszent, Kálócfa, Kemenesmagasi, Kemenespálfa, Kisunyom, Répceszentgyörgy, Répcevis, Sopronhorpács, Sopronkövesd (a szerző szülőfaluja), Viszák (Magyarország). BOKOR JÓZSEF részletekbe menően mutatja be és elemzi anyagát, s levonja a szükséges következtetéseket is. Ezek egynémelyikéhez fűzők észrevételeket.

2. BOKOR JÓZSEF kutatásának középpontjában a nyelvjárási szókészlet változása, e bonyolult és összetett folyamat mozgató-

rugóinak és lefolyása mikéntjének, nyelvi kísérőjelenségeinek a vizsgálata áll. Ezért foglalkozik azokkal a szociokulturális körülményekkel, tényezőkkel is, amelyek a nyelvi változások indukálásában általában, a társadalmi változásokra különösen érzékeny szókészleti elemeknek a nyelvhasználatban elfoglalt helyét, társadalmi érvényét illetően pedig különösen is meghatározó jelentőségűek. A vizsgált nyelvjárási adatok 1967 és 1992 közöttiek. Azóta nagyot változott az a világ, amely a nyelvjáráásokat elsődlegesen hordozza, élteti – tudniillik a falvak és a falusi nyelvjárási beszélők élete. Erről minden nyelvjárásgyűjtő saját tapasztalata alapján többszörösen is meggyőződhetett. BOKOR JÓZSEF a változásokat a szociokulturális környezet befolyásával magyarázza. Nagyon is helyesen, hiszen a nyelvjárási szókészlet elemei belső mozgása (archaizálódása és neologizálódása) okainak a vizsgálata szociodialektológiai szempontok mellőzésével nem lehetséges. A nyelvjárási beszélőközösségek szociológiai állapota értelemszerűen nem egyszer s mindenkorra érvényes adottság, hanem állandóan változó konstans tényező. Ebből pedig az következik, hogy az idő múlásával változó módon a korábbiakhoz képest részben eltérő környezeti és nyelvi tudati tényezők vannak hatással a nyelvjárási beszélők nyelvhasználatára, s így a mindenkori, korábban megfogalmazott pontos megfigyelések és következtetések egy része idővel s a jövőre vonatkozóan veszít(het) érvényességéből. (Ezt persze minden kutató jól tudja, azok különösen, akik rendszeres kapcsolatban vannak vizsgált beszélőközösségükkel/-közösségeikkel.) Minden tudományos állapotleírás azonban megőrzi érvényességét arra az időre vonatkozóan, amelyben anyagát gyűjtötték. Ezért tehát BOKOR JÓZSEF munkájáról is azt mondjuk, hogy szinkrón leírása – megőrizve az említett 25 évre vonatkozó érvényét – mára részben már nyelvtörténeti forrássá is vált, s kitűnő kiindulópontja lehet – remélem, lesz is! – követéses nyelvjárási (változás)vizsgálatoknak.

3. 2014-ből szemlélve hangsúlyozható, hogy „a családi nyelv továbbhagyományozó szerepe” (BOKOR 1995: 104) nagyon fontos nemcsak a nyelvjárási szavak továbbélése, hanem a nyelvjáráások jövője szempontjából is. BOKOR JÓZSEF annak idején pontosan érzekelte a szókészlet vizsgálatában az ellentett oldalt is, hogy tudniillik „érződik a családi nyelvi hatás hiánya” (105). Illetőleg: „Ahogy

pillanatnyilag látom, a tájszók továbbélése szempontjából döntő tényező a család szerepe. A család ugyanis az a legkisebb társadalmi közösség, amelyben rendszerint semmiféle gondot nem okoz a tájszóhasználat. Sem megértésbeli, sem presztízsbeli gondot nem” (106). Így igaz. De mi a helyzet ma? A falvakra is jellemző a gyors népességfogyás, sok helyütt a házasságkötések számának bizony akár drámainak is nevezhető csökkenése, ily módon pedig a hagyományos családok számának redukálódása is. Mindez önmagában is sokat mondó, s aki nyelvjáráskutatóként ismeri a vidék demográfiai helyzetét, aligha vállalkozhat optimista előrejelzésekre.

4. A valódi tájszavak visszaszorulásának a legfontosabb oka a hagyományos paraszti életmódra jellemző eszközöknek, munkaműveleteknek, hiedelmeknek, szokásoknak, ételfajtáknak, öltözetnek stb. a visszaszorulása, eltűnése. Emlékezzünk csak: a nagyatlasz gyűjtése idején (1949 és 1964 között) még választ kaptak a gyűjtők a felnőttek nagy részétől az olyan kérdésekre is, mint a szekér vagy a rokka részei vagy az állathívogatók és terelők, ma ezekre legföljebb kivételesen kaphatunk választ egy-egy matuzsálemi korú adatközlőtől (az Új magyar nyelvjárási atlasz kérdőívébe – a gyűjtés 2007 és 2011 között zajlott – emiatt nem vettük föl az efféle kérdéseket). A kultúraváltásokkal számos szó archaizálódik, azaz kerül a nyelvhasználat perifériájára, és számos új szó jelenik meg és terjed el. Minthogy pedig megszűnt a hagyományos paraszti gazdálkodás és életmód, megszűnt az ezt a kultúrát létrehozó és fenntartó, korábban nagy jelentőségű parasztság mint társadalmi réteg, nemcsak e kultúrának a fogalmai, hanem egy idő után az őket kifejező szavak, tájszavak is visszaszorulnak a használatból, kihullnak az emlékezetből, kihalnak a nyelvből.

5. BOKOR JÓZSEF érinti a regionális köznyelviség kérdését is, megjegyezvén, hogy a regionális köznyelvek nemcsak megszüntetői a nyelvjárásiasságoknak, hanem megőrzői is. A regionális köznyelvekben szűrőt lát, amely bizonyos tájszavakat kiszűr, másokat átenged, s ezzel nagyobb presztízsszerű nyelvhasználati környezetbe emeli őket, segítve továbbélésüket. Így igaz. A regionális köznyelviségről (megjegyzem, DEME LÁSZLÓ szerint nincsenek regionális köznyelvek mint entitások, csak regionális köznyelviség van mint állapot) akkor, amikor BOKOR vizsgálati anyagát gyűjtötte, még kevesebbet

tudtunk, mint ma tudunk. Ő tehát nem ok nélkül „a falu bon-
takozó regionális köznyelvét”-t említi (112). Tehát abból az akkor
meglehetősen általános vélekedésből indult ki, hogy a nyelvjárások
és a köznyelv között sajátos közbülső nyelvváltozatként funkció-
nálnak a regionális köznyelvek, amelyeknek legfontosabb jellemző
jegye az, hogy beszélőik köznyelvnek érzékelik-tudják, ám megjele-
nési formájukban nem „igazi” köznyelv egyik sem, minthogy több-
kevesebb nyelvjárási jegyet hordoznak. Napjainkban a kérdés még
világosabban úgy merül föl, hogy valóban három osztatú-e a vidéki
magyarság nagy részének vagy egy részének anyanyelvhasználata
(nyelvjárás : regionális köznyelviség : köznyelv), vagy sem. Számos
jelből arra következtethetünk, hogy Magyarországon, ahol a stan-
dard állandó és erős hatása mindenhol érvényesül, a közbülső nyelv-
használati sáv nem tekinthető külön nyelvváltozatnak (l. a Deme
említett véleményét), s a nyelvhasználatot tekintve az adekvát ma-
gyarázatot a kontinuum-modell kínálja, amely szerint a kontinuumot
két sáv, a regionális és a köznyelvi nyelvhasználat uralja, s a
kettő között nyelvészeti eszközökkel pontosan el nem különíthető
sáv is jelen van. S ez a szinte beszélőnként változó kiterjedtségű sáv
(ezen átmenet sokszínűségére l. a szerzőtől is: 8) kevésbé regionális
része akár a tágabban értelmezett beszélt köznyelv részének, a ha-
tározottabban nyelvjárási részé pedig a nyelvjárás részének – vagy
éppen (nyelvészeti szempontból) maradék-nyelvjárásnak vehető.
Ebbe az irányba mutatnak az újabb német dialektológiai kutató-
sok is (bár ne feledjük: a német nyelvi helyzet a nagyobb regionális
különbségek miatt nem azonos a magyarral). Mint látjuk, ebben
az összefüggésben a beszélt köznyelv státusa is közvetlenül érint-
ve van, s csak szinoptikus szemlélettel szabad állást foglalni ebben
a nehéz kérdésben. Mégpedig úgy, hogy rendszeres figyelemmel
kísérjük a tényleges nyelvhasználat alakulását. (Azt is, hogy Eu-
rópa-szerte köznyelvietlenedési – destandardizációs – tendenciák
figyelhetők meg, s ezeknek a jelentkezése egyrészt összefüggésben
van a regionális nyelvhasználattal, másrészt egyik lehetséges követ-
kezményük a regionális köznyelviségnek nevezett nyelvhasználati
sáv felső tartományának a beszélt köznyelvbe való beemelődése.)
Vö. még KISS 2014.

6. BOKOR JÓZSEF 14 települést vont be vizsgálatába, s ezzel szó-
földrajzi kutatást is végzett. Számos megfigyelése, következtetése

elvégzendő feladatokra irányítja a figyelmet. Ezekből most egyet emelek ki. Azt az általános kérdést, hogy vajon lehet-e a nyelvjárási hangtani jelenségekhez hasonlóan nyelvjárási szóképzleti izoglosszákat megállapítani, s hogy lehetséges-e, érdemes volna-e a nyelvjárások osztályozásában a szóföldrajz tanulságait is kamatoztatni. IMRE SAMU véleménye, hogy tudniillik a nagyatlasz alapján a szóképzlet szempontjából „a legönállóbb egységnek a nyugati (dunántúli) nyelvjárások mutatkoznak” (1971: 375), ebbe az irányba mutat. A szóképzleti nyelvjárási jelenségnyalábok meglétét tételesen igazolta a *Rheinisches Wörterbuch* alapján KELLE, kijelentve, hogy a Rajna-vidéken vannak határképző izoglossza-nyalábok a szóképzletben (2001). Efféle lehetőség lebegett szemem előtt, amikor nyugat-dunántúli (táj)szótárak (a felsőőri, kiskanizsai, mihályi és nyúli) anyagának meghatározott szempontú egybevetését elvégeztem, azt vizsgálva, Mihályiban mely felsőőri, kiskanizsai és nyúli tájszavak ismeretlenek (illetőleg ismertek; ÁBRAHÁM IMRÉNEK köszönhetően tudjuk azt, milyen mihályi tájszavak ismeretlenek Nyúl községben). Hasonló jellegű egybevetésekre l. KISS 2007. A megoldást természetesen az jelentené, ha létrejönne az összesített digitális magyar tájszótár, amelybe minden felgyűjtött és hitelesnek tekinthető adat bekerülne. Ennek megvalósítása a jövő feladata. A nyelvjárási szóképzleti változásvizsgálatok továbbviteléhez azonban a BOKOR JÓZSEFÉHEZ hasonló részsztintézisekre is föltétlenül szükség volna.

Hivatkozott irodalom

- BOKOR JÓZSEF 1995. Regionális lexikológiai vizsgálatok a nyugati magyar nyelvterületen. Budapest, A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 203. sz. Magyar Nyelvtudományi Társaság.
- DEME LÁSZLÓ, IMRE SAMU szerk. 1975. *A magyar nyelvjárások atlaszának elméleti-módszertani kérdései*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- HUNFALVY PÁL 1860. Utójegyzetek. *Magyar Nyelvészet* 5: 164–174.
- IMRE SAMU 1971. *A mai magyar nyelvjárások rendszere*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- KÁLMÁN BÉLA 1949. *Nyelvjárási gyűjtésünk múltja, mai állapota és feladatai*. Budapest, Néptudományi Intézet.
- KELLE, BERNHARD 2001. Zur Typologie der Dialekte in der deutschsprachigen Schweiz: Ein dialektometrischer Versuch. *Dialectologia et Geolinguistica* 9: 9–34.
- KISS JENŐ 2007. A tájszavak szóföldrajzi kérdésköréhez. *Magyar Nyelvjárások* 45: 27–37.

- KISS JENŐ 2014. A regionális köznyelviség néhány kérdéséről. In: HAVAS FERENC, HORVÁTH KATALIN, KUGLER NÓRA, VLADÁR ZSUZSA szerk., *Nyelvben a világ. Tanulmányok Ladányi Mária tiszteletére*. Budapest, Tinta Könyvkiadó. 223–229.
- LŐRINCZE LAJOS, BENKŐ LORÁND szerk. 1951. *Magyar nyelvjárási bibliográfia. 1817–1949*. Budapest, Akadémiai Könyvkiadó Vállalat.
- MOLNÁR ZOLTÁN 2010. A Nyugat-magyarországi Egyetem Bölcsészettudományi Kara Magyar Nyelvészeti Intézeti Tanszékének története (1972–) 1973-tól 2009-ig. In: STIPKOVITS FERENC szer. biz. elnök, *A szárnyas idő. 50 éves a felsőfokú képzés*. Sopron–Szombathely, Nyugat-magyarországi Egyetemi Kiadó. 114–117.
- TORKOS SÁNDOR 1856. A' göcseji nyelvjárás. *Magyar Nyelvészet* 1: 215–225, 403–417.
- VASS JÓZSEF 1860. [1847] Dunántúli Nyelvjárás. *Magyar Nyelvészet* 5: 63–156. [območju, 1995].

Dialektološka opažanja na podlagi narečnih zapisov iz Zahodnega Podonavja

Avtor v znanstveno-zgodovinskem delu, na podlagi dveh monografij madžarskih narečij iz sredine 19. stoletja, podaja ugotovitve o takratnih raziskovalnih pogledih. V drugem delu predstavi opažanja o narečnih spremembah, o regionalnem pogovornem jeziku in o lingvistični geografiji, izhajajoč iz dialektološko-leksikoloških opisov Józsefa Bokorja (Regionalne leksikološke raziskave na zahodnem madžarskem jezikovnem območju, 1995).

Ključne besede: József Bokor, dialektologija, narečni pojavi, Zahodno Podonavje, lingvistična geografija

Besedje za prostore in opremo v kmečki hiši v izbranih prekmurskih govorih

142

V prispevku je v obsegu, določenim z vprašalnico za Slovenski lingvistični atlas, predstavljeno besedje, ki v prekmurščini poimenuje prostore in opremo v kmečki hiši. V treh krajevnih govorih, zajetih v mrežo krajev za SLA, je bilo zbranih 47 različnih odgovorov na 56 vprašanj: na Cankovi (SLA 387), v Večeslavcih (397) ter pri Gradu (SLA 398).

Ključne besede: kmečka materialna in kulturna dediščina, panonska narečna skupina, prekmursko narečje, Slovenski lingvistični atlas.

1. Uvod. V prispevku je predstavljeno besedje za kmečko hišo ter prostore in opremo v njej v treh prekmurskih krajevnih govorih. To besedje je v vprašalnici za Slovenski lingvistični atlas (SLA) uvrščeno v poglavja III. Hiša (46 vprašanj), VI. Orodje (3 vprašanja) in IX. Planina (4 vprašanja), tri vprašanja pa najdemo tudi v gramatičnem delu vprašalnice. V Dialektološki sekciji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani so vprašanja prerazvrstili v smiselni sklop »hiša« (29 vprašanj) in sklop »prostori in oprema v hiši« (27 vprašanj).

Narečno gradivo za šestinpetdeset vprašanj, obravnavanih v tem prispevku, je zbrano v treh krajevnih govorih, zajetih v mrežo krajev za SLA: na Cankovi (SLA 387), v Večeslavcih (SLA 397) in pri Gradu (SLA 398).¹ Cankovski, večeslavski in graški govor se uvrščajo v prekmursko narečje panonske narečne skupine, prvi v prekmursko ravensko, preostala dva govora pa v prekmursko goričko podnarečje.²

1 Gradivo je pod mentorstvom Mihaele Koletnik zbrala Mateja Sever. Gradivo je leta 2014 na terenu preverila in dopolnila Mihaela Koletnik.

2 Več o prekmurskem narečju in njegovih podnarečjih gl. Koletnik [2008], Koletnik, Holsedl [2009: 173–187], Zorko [2009].

2. Gradivo z razširjenostjo, s pomenom in z izvorom leksemov v izbranih prekmurskih govorih.

(1) SLA V129A 'hiša'

T387: 'kuča; T397: 'kuča; T398: 'kuča

Za pomen 'stavba, namenjena zlasti za bivanje ljudi', knj. *hiša* (i), se uporablja enotno poimenovanje *koča*. Leksem *koča*, pslovan. **kōt'a*, kar je prvotno pomenilo ali *'kar je pokrito' ali *'tista, ki ima kote' (SES: 287), v istem pomenu, kot je izpričan v narečju, poznajo tudi v hrvaškem, srbskem (*kùća*) in staroruskem jeziku (*kuča*) (prav tam).

(2) SLA V129B 'slaba hiša (koča, bajta, kajža itd.)'

T387: 'ci:mprana 'kuča, 'tu:učenca, s'lāba 'kuča; T397: 'ci:mprana 'kuča, 'tu:učenca; T398: 'ci:mprana 'kuča, 'tu:učenca

Za pomen 'majhna, preprosta hiša', knj. *kóča* (ó), *bájta* (â), *kájža* (â), se enako pogosto uporabljata leksem *tolčenica*, izpeljanka iz leksematolči, pslovan. **telt'*, sed. *tôlkq* (SES: 771), in besedna zveza *cimprana koča*, katere določilo je tvorjeno iz prevzete tujejezične podstave *cimper* (< stvnem. bav. **zimper*, stvnem. *zimpar'* gradbeni les, lesena zgradba, stanovanjski prostor, stanovanje' / DLS: 102/). Manj pogosta je besedna zveza *slaba koča*, kot enkratnica zabeležena v T387, katere določilo je izpeljano iz pslovan. **slābv* 'slaboten, šibak' (SES: 665).

(3) SLA V129(p) Ali se ti izrazi rabijo tudi za dobro hišo ali samo pejorativno?

Vprašanje 129B zahteva tudi razlago pomena. Iz dodatnih pojasnil k rabi leksemov izhaja, da se ti ne uporabljajo za pomen 'dobra hiša'.

(4) SLA V138 'tla'

T387: 'pōt; T397: 'pōt; T398: 'pōt

Za pomen 'spodnja površina zaprtega prostora, po kateri se hodi', knj. *tlà* (ä), se povsod uporablja leksem *pod*, pslovan. **podv* 'tla', ki ga v istem pomenu poznajo tudi v drugih jezikih, npr. hrv., srb. *pōd*, češ. *pŭda* (SES: 531).

(5) SLA V139 'strop'

T387: pla'fo:un; T397: pla'fo:un; T398: pla'fo:un

Za pomen 'vsak od delov stavbe, ki omejuje, zapira prostore od zgoraj', knj. *stròp* (ö), se uporablja enotno, iz nemščine prevzeto poimenovanje *plafon* < nem. *Plafond* 'strop'.

(6) SLA V140(s) 'stena'

T387: s'te:ina; T397: s'te:ina; T398: s'te:ina

Za pomen 'vsak od delov stavbe, ki omejuje prostor, prostore ob straneh', knj. *sténa* (ě), se uporablja enotno poimenovanje *stena*. Leksem *stena*, pslovan. **stěná*, v istem pomenu poznajo tudi v drugih slovanskih jezikih, npr. hrv. *stijéna*, srb. *sténa*, rus. *stená*, češ. *stěna* (SES: 698).

(7) SLA V140a 'vmesna notranja stena v hiši'

T387: s'te:ina; T397: s'te:ina, p're:ična s'te:ina; T398: s'te:ina, p're:ična s'te:ina

Splošno vprašanje za steno (V140) predvideva še dva odgovora, in sicer (a) za vmesno notranjo steno v hiši in (b) za zunanje zidove hiše. Za pomen 'vmesna notranja stena v hiši' se uporablja leksem *stena*, ki ima v T397 in T398 izpričano dvojnico *prečna stena*, katere določilo je izpeljano iz *prěko*, *prěk* ali iz glagola *prěčiti*, izpeljanega iz *prěko*. Pridevnik *prěčen* prvotno pomeni 'takšen, ki leži počez' (SES: 562).

(8) SLA V140b 'zunanji zidovi hiše'

T387: o'bo:ut; T397: o'bo:ut; T398: o'bo:ut

Za pomen 'zunanja stena hiše' se uporablja leksem *obod*, prvotno **ōb(v)odъ* < **ob(v)estī* < *ob'okoli* 'investi' 'vesti, voditi' s prvotnim pomenom 'vođenje okoli, kar je okoli vodeno' (SES: 458); leksem je v pomenu 'zunanji del hiše' zabeležen tako v Pleteršnikovem slovarju kot v SSKJ.

(9) SLA V142 'omet'

T387: 'mɔrt; T397: 'ma:jter; T398: 'mɔrt

Za pomen 'na zid enakomerno nanescena malta', knj. *omèt* (ě), se uporabljata iz stičnega jezika prevzeta leksema *mort* in *majter* < srvnem. *morter* 'malta' (DLS: 181), nem. *Mörtel* 'malta'.

(10) SLA V141(a) 'opeka'

T387: 'cigeu; T397: 'cigeu; T398: 'cigeu

Za pomen 'izdelek, navadno iz gline, za zidanje ali pokrivanje ostrešja', knj. *opěka* (ě), se uporablja enotno poimenovanje *cigel*. Leksem *cigel*, v Pleteršnikovem slovarju zabeležen v istem pomenu, kot je izpričan v narečju, je prevzet iz stvnem. *ziegel* 'strešna opeka, zidna opeka' (DLS: 99).

(11) SLA V141a 'zidna'

T387: 'cigeu; T397: 'cigeu; T398: 'cigeu

Vprašanje za opeko (V141) predvideva še dva odgovora, in sicer (a) za zidno in (b) za strešno opeko. Za pomen 'zidna opeka' se povsod uporablja samo prevzeti leksem *cigel*. Dalje gl. (10) V141(a).

(12) SLA V141b 'strešna'

T387: pokri'va:tk'i 'cigeu; T397: pokri'va:tk'i 'cigeu; T398: pokri'va:tk'i 'cigeu

Za pomen 'strešna opeka' se uporablja samostalniška besedna zveza *pokrivatji cigel*, katere določilo je izpeljano iz leksema *pokrivati*, tvorjenke iz leksema *kriti*, pslovan. **krŭti*, kar poznajo tudi v drugih slovanskih jezikih, npr. hrv., srb. *kríti* 'skrivati, hraniti', rus. *krýtъ* 'kriti, prikrivati, prekrivati', češ. *krýt* 'pokrivati, skrivati' (SES: 325), jedro pa je nemška izposojenka.

(13) SLA V159 'streha'

T387: st'reja; T397: st'reja; T398: st'reja

Za pomen 'del, ki pokriva in ščiti stavbo pred padavinami', knj. *stréha* (é), se povsod uporablja leksem *streha*, pslovan. **strěha* (ali **strěhǎ*), kar v istem pomenu poznajo tudi v drugih jezikih, npr. hrv., srb. *strěha*, rus. *strexá*, češ. *střecha* (SES: 703).

(14) SLA V143A 'slama'

T387: s'lâma; T397: s'lâma; T398: s'lâma

Za pomen 'posušena stebila in listi omlatenega žita', knj. *sláma* (â), se uporablja enotno poimenovanje *slama*, pslovan. **sólma*, kar v istem pomenu poznajo tudi v drugih jezikih, npr. hrv., srb. *slâma*, rus. *solóma*, češ. *sláma* (SES: 666).

(15) SLA V143B 'škopa (slama za pokrivanje strehe)'

T387: 'šo:upa; T397: 'šo:upa; T398: 'šo:upa

Za pomen 'snop urejene slame za pokrivanje streh', knj. *škopa* (ô), se uporablja leksem *šopa*. Ta je po 11. stol. prevzet iz stvnem. predloge **schoup(e)* iz *scoop* oz. **scoupe* 'snop, otep slame' (ESSJ IV: 92; DLS: 219).

(16) SLA V132 'podstrešje'

T387: 'pōt, 'rân; T397: 'pōt, 'rân; T398: 'pōt, 'rân

Za pomen 'prostor v stavbi med streho in stropom', knj. *podstrěšje* (é), se uporablja leksem *pod* < pslovan. **podъ* 'tla', v pomenu 'podstrešje' zabeležen v Pleteršnikovem slovarju, ki ima izpričano dvojnično obliko *bram*. Leksem *bram*, pslovan. **hōrmъ* (ali **xōrmъ*), kar je prvotno verjetno pomenilo *'iz živalskih kož na-

rejen šotor', poznajo tudi v drugih slovan. jezikih, npr. hrv., srb, *brám* 'tempelj', strus. *xoromъ* 'hiša, zgradba', nar. belorus. *xaróm* 'streha', češ. *chrám* 'katedrala' (SES: 210).

(17) SLA V133 'stopnice'

T387: s'tube; T397: s'tube; T398: s'tube

Za pomen 'vsaka od vodoravnih med seboj odmaknjenih ploskev v različnih višinah za lažjo hojo navzgor, navzdol', knj. *stopníca* (i), se uporablja enotno poimenovanje *stolba*, zabeleženo v množinski obliki. Leksem *stolba*, pslovan. **stǫlba*, poznajo tudi v drugih slovan. jezikih, npr. hrv., srb., *stǫba* 'lestev', mak. *stolba* 'stopnice, lestev', bolg. *stǫlba* 'stopnice, lestev' (ESSJ III: 320; Skok 1973: 351).

(18) SLA V134 'vrata'

T387: d'verj; T397: d'verj; T398: d'verj

Za pomen 'odprtina v zidu, steni, ki omogoča dostop v notranjost česa', knj. *vráta* (*á*), se uporablja enotno poimenovanje *dveri*, pslovan. **dvǫrъ*, mn. **dvǫri* 'vrata' (SES: 129). Leksem *dveri* v istem pomenu kot v prekmurščini poznajo tudi v star. makedonščini (*dveri*), ruščini (*dvéri*) in češčini (*dveře*) (prav tam).

(19) SLA V707 'duri'

T387: d'verj; T397: d'verj; T398: d'verj

Gl. (18) V134 'vrata'.

(20) SLA V135(s) 'podboj'

T387: š'tøk; T397: š'tøk; T398: š'tøk

Za pomen 'okvir, ki se vzida v vratno odprtino za nameščanje vratnih kril', knj. *podbòj* (*ö*), se uporablja enotno poimenovanje štok. Leksem štok je prevzet iz nem. *Stock* 'palica', 'vratni okvir', 'klada, bruno', 'štor, parobek' (SES: 741). Pomen 'vratni okvir' je nastal po skrajšavi iz *Türstock* (prav tam).

(21) SLA V135a 'leseni okvir pri vratih'

T387: š'tøk; T397: š'tøk; T398: š'tøk

Vprašanje za *podboj* (V235) predvideva še dva odgovora, in sicer (a) za leseni okvir pri vratih in (b) za kamniti okvir pri vratih. Za pomen 'leseni okvir pri vratih' se povsod uporablja iz stičnega jezika prevzeti leksem štok.

(22) SLA V135b 'kamniti okvir pri vratih'

T387: –; T397: –; T398: –

Za 'kamniti okvir pri vratih' v zbranem gradivu ni poimeno-

vanja. Iz dodatnih pojasnil h gradivu izhaja, da so bili na obravnavanem območju vratni okviri samo leseni.

(23) SLA V136 'ključ'

T387: k'lü:ĩč; T397: k'lü:ĩč; T398: k'lü:ĩč

Za pomen 'kovinska priprava za zaklepanje in odklepanje ključavnice', knj. *ključ* (ú), se uporablja enotno poimenovanje *ključ*. Leksem *ključ*, pslovan. **kl'uč*, kar je prvotno pomenilo *'ukriviljen kos lesa' (SES: 281), v istem pomenu poznajo tudi v drugih jezikih, npr. hrv., srb. *ključ*, rus. *ključ*, češ. *klíč* (prav tam).

(24) SLA V285(s) 'kljuka'

T387: k'lüka; T397: k'lüka; T398: k'lüka

Za pomen 'gibljava priprava na vratih, oknih za odpiranje, zapiranje', knj. *kljuka* (ú), se uporablja enotno poimenovanje *kljuka*, pslovan. **kl'úka*, kar v istem pomenu poznajo tudi v hrvaškem, srbskem (*kljuka*) in češkem jeziku (*klika*) (SES: 281).

(25) SLA V285(a) 'pri verigi'

T387: 'xa:keu; T397: 'xa:keu; T398: 'xa:keu

Vprašanje za *kljuko* (285) predvideva še dva odgovora, in sicer (a) za *kljuko* pri verigi in (b) za *kljuko* pri vratih. Za pomen 'kljuka pri verigi' se uporablja enotno, iz nemščine prevzeto poimenovanje *hakel* < nem. *Haken* 'kavelj, kljuka'.

(26) SLA V285(b) 'pri vratih'

T387: k'lüka; T397: k'lüka; T398: k'lüka

Za pomen 'kljuka pri vratih' se uporablja enotno poimenovanje *kljuka*. Gl. (14) V285(s) 'kljuka'.

(27) SLA V145 'okno'

T387: 'økno; T397: 'økno; T398: 'økno

Za pomen 'odprtina v steni stavbe, urejena zaradi svetlobe, zračenja', knj. *ókno* (ó), se uporablja leksem *okno*, pslovan. **okъnō*, kar v istem pomenu poznajo tudi v drugih jezikih, npr. hrv., srb. *okno*, rus. *oknó*, ukr. *viknó*, češ. *okno* (SES: 468).

(28) SLA V144a 'steklo – splošni izraz'

T387: gla'žɔ:jna; T397: gla'žɔ:jna; T398: gla'žɔ:jna

Za pomen 'trda, krhka, navadno prozorna snov, ki se dobi s taljenjem kremenca, sode in dodatkov', knj. *stêklo* (é), se uporablja leksem *glazovina*, izpeljanka iz prevzete podstave *glaz*. Leksem *glaz*, v pomenu 'steklo', zabeležen tudi v Pleteršnikovem slovarju, je prevzet iz srvnem. *glas* 'steklo, steklen kozarec' (SES: 174).

(29) SLA V144b ‘šipa’

T387: ,ša:jba; T397: <ša:jba; T398: <ša:jba

Za pomen ‘kos navadno ravnega stekla za zapiranje kake odprtine’, knj. *šipa* (*i*), se uporablja samo iz nemščine prevzeti leksem *šajba* < nem. *Scheibe* ‘šipa’.

(30) SLA V131A ‘spalnica (kamra)’

T387: p're:ignja 'iža,'za:gnja 'iža; T397: p're:ignja 'iža; 'za:gnja 'iža; T398: p're:ignja 'iža, 'za:gnja 'iža

Za pomen ‘prostor, urejen za spanje’, knj. *spálnica* (*á*), sta v gradivu izpričani večbesedni poimenovanji *sprednja hiša* in *zadnja hiša*, ki imata glede na prevzetost oz. neprevzetost jedra in/ali določila domače določilo in prevzeto jedro. Iz dodatnih pojasnil h gradivu izhaja, da so v *sprednji hiši* spali starši, v *zadnji hiši* pa stari starši ali/in otroci.

(31) SLA V131B ‘čumnata’

T387: –; T397: –; T398: –

Beseda v prekmurščini ni znana.

(32) SLA V131B(p) Če je beseda znana, določiti pomen.

Gl. (31) V131B.

(33) SLA V131a ‘dnevna soba (hiša)’

T387: –; T397: –; T398: –

Gradivo ne izkazuje zapisov. Stare prekmurske kmečke hiše dnevne sobe niso imele.

(34) SLA V134b ‘soba, v katero je vhod iz dnevne sobe (hiše)’

T387: š'tiblj; T397: š'tiblj; T398: š'tiblj

Za pomen ‘manjša soba z vhodom iz glavnega stanovanjskega prostora v kmečki hiši (hiše)’, v SSKJ zabeležen pod geslom *štibelc(i)*, opredeljenim s stilno-plastnim kvalifikatorjem nar., se uporablja leksem štibel, ki je prevzet iz bav. avstr. *Stüblein*, srvnem. *stübelin*, *stübel* (DLS: 229), kar je dem. k *Stube*, srvnem. *stuba*, *stube* ‘ogrevana soba; peč’ (ESSJ IV: 112). Iz dodatnih pojasnil h gradivu izhaja, da je bil v prekmurski kmečki hiši vhod v štibel običajno iz *preklita*, tj. hodnika med kuhinjo in sobo.

(35) SLA V713 ‘izba, ispa’

T387: –; T397: –; T398: –

Besedi v prekmurskem narečju nista znani.

(36) SLA V713(p) Določiti tudi pomen.

Gl. (35) V713 'izba, ispa'.

(37) SLA V130(a) 'podstrešna soba'

T387: –; T397: –; T398: –

Gradivo ne izkazuje zapisov. Iz dodatnih pojasnil informatorjev izhaja, da stare prekmurske kmečke hiše podstrešne sobe niso imele.

(38) SLA V466 'pograd v koči (poglavje Planina)'

T387: –; T397: –; T398: –

Gradivo ne izkazuje zapisov. Iz dodatnih pojasnil k leksemu *pograd* izhaja, da se za vsak kos pohištva, namenjen in prirejen za spanje, uporablja leksem *postelja*, nar. *postela*.

(39) SLA V146B 'kuhinja'

T387: 'künja; T397: 'künja; T398: 'künja

Za pomen 'prostor, v katerem se pripravlja hrana', knj. *kúhinja* (*ú*), se uporablja iz stvnem. *kubhina* ali srvnem. *kuchin* 'kuhinja' (SES: 333) prevzeti leksem *kuhinja*, kar se v istem pomenu uporablja tudi v drugih slovanskih jezikih, npr. hrv. *kùhinja*, nar. srb. *kùjna*, rus. *kúhinja*, češ. *kuchyně*, *kuchyn* (SES: 332–333).

(40) SLA V146A 'štedilnik'

T387: š'pàrat; T397: š'pàrat; T398: š'pàrat

Za pomen 'naprava z železno ploščo za kuhanje in ogrevanje', knj. *štedilnik* (*i*), se uporablja iz nemščine prevzeti leksem *šparherd* < nem. *Sparherd* 'štedilnik'.

(41) SLA V147B 'ognjišče'

T387: ogn'jišče; T397: ogn'jišče; T398: ogn'jišče

Za pomen 'kraj, prostor z nezavarovanim ognjem, navadno v kuhinji', knj. *ognjišče* (*i*), se uporablja leksem *ognjišče*, izpeljanka iz leksema *ogenj*, pslovan. **ogn'ǵ* (SES: 466), kar poznajo tudi v drugih jezikih, npr. hrv., srb. *òganj*, rus. *ogónʹ*, češ. *ohněn* (SES: 465, 466).

(42) SLA V150 'kotel'

T387: 'kõteu; T397: 'kõteu; T398: 'kõteu

Za pomen 'velika, navadno okrogla ali valjasta kovinska posoda za kuhanje', knj. *kôtel* (*ó*), se uporablja enotno poimenovanje *kotel*, pslovan. **kotǵlǵ* (SES: 313), kar je prek germ. **kotila-* izposojeno iz lat. *catillus*, manjšalnica od lat. *catinus* 'skleda, posoda'; leksem v istem pomenu poznajo tudi v hrvaškem, srbskem (*kòtao*), ruskem (*kotél*) in češkem (*kotel*) jeziku (prav tam).

(43) SLA V469 'kotel (poglavje Planina)'

Gl. (42) V150 'kotel'.

(44) SLA V147A 'peč'

T387: 'pɛ:ĩč; T397: 'pɛ:ĩč; T398: 'pɛ:ĩč

Za pomen 'naprava za ogrevanje', knj. *pěč* (*ě*), se uporablja enotno poimenovanje *peč*, pslovan. **pět'ь*, kar v istem pomenu poznajo tudi v drugih jezikih, npr. hrv. *pěć*, rus. *печь*, češ. *pec* (SES: 501).

(45) SLA V148 'burkle (priprava za devanje posode v peč)'

T387: 'börkle; T397: 'börkle; T398: 'börkle

Za pomen 'orodje za premikanje loncev v kmečki peči', knj. *búrkle* (*û*), se uporablja enotno poimenovanje *burkla*, vedno v množini. Leksem *burkla* je prek it. *furca*, *forca* prevzet iz lat. *furca*, *furcula* 'vile' (ESSJ I: 55).

(46) SLA V149 'lonec'

T387: 'pisker; T397: 'pisker; T398: 'pisker

Za pomen 'posoda valjaste oblike za kuhanje', knj. *lônec* (*ô*), se uporablja enotno poimenovanje *pisker*, verjetno prevzeto iz srv-nem. *phister*, *phistrine* 'pekarna' ← lat. *pistrīna* 'isto' z domnevnim pomenskim razvojem pekarna > *'peč (za peko kruha)' > *'pekač (za peko kruha)' > 'lonec' (SES: 517).

(47) SLA V151 'žlica'

T387: ž'lica; T397: ž'lica; T398: ž'lica

Za pomen 'priprava iz daljšega ročaja in ovalnega vbočenega dela za dajanje v usta, zajemanje zlasti tekočih jedi', knj. *žlica* (*í*), se uporablja enotno poimenovanje *žlica*, pslovan. **lžǫica*, **lžǫka* in **lžǫbka* (SES: 872), kar v enakem pomenu poznajo tudi v drugih jezikih, npr. hrv. *žlica*, strus. *ložica*, rus. *ложка*, polj. *łyżka*, češ. *lžíce* (prav tam).

(48) SLA V152 'vilice'

T387: 'rāšoške; T397: 'rāšoške; T398: 'rāšoške

Za pomen 'priprava iz rogljev in ročaja za nabiranje kosov hrane', knj. *vilice* (*í*), se uporablja enotno poimenovanje *rašoške*, množinska manjšalnica leksema *razsoha*, izpričano v množinski obliki. Bezljaj (1995: 160) slovan. **ōrz-socha* 'veja z razcepljenim krakom' izvaja iz pslovan. **orz*-raz' in **sochǫ* 'veja.'

(49) SLA V153 'nož'

T387 'nōš; T397: 'nōš; T398: 'nōš

Za pomen 'priprava za rezanje iz rezila in ročaja', knj. *nôž* (ö), se uporablja enotno poimenovanje *nož*, pslovan. **noz'ǫ*, kar v istem pomenu poznajo tudi v drugih jezikih, npr. hrv., srb. *nôž*, rus. *nôž*, češ. *nůž* (SES: 452).

(50) SLA V153B 'žepni nož (razne vrste)'

T387: 'no:ǫžec; T397: 'no:ǫžec; T398: 'no:ǫžec

Za pomen 'manjši nož z enim ali več pregibnimi rezili', knj. *žépni nôž* (ê, ö), se uporablja enotno poimenovanje *nožec*, manjšal-nica leksema *nož*. Dalje gl. (49) SLA V153 'nož'.

(51) SLA V130 'shramba'

T387: š'pa:jzba; T397: š'pa:jzba, š'pa:jz; T398: š'pa:jzba, š'pa:jz

Za pomen 'prostor za shranjevanje živil', knj. *shrámba* (á), je najpogostejši leksem *špajzba*, ki ima v T397 in T398 dvojnico špajz. Leksema sta prevzeta iz bav. nem. *Speis* 'shramba za živila' (DLS: 222).

(52) SLA V157(s) 'klet'

T387: k'le:it; T397: k'le:it; T398: k'le:it

Za pomen 'del stavbe od pritličja navzdol, navadno v zemlji', knj. *klét* (ê), se uporablja enotno poimenovanje *klet*, pslovan.

**klét* (SES: 279).

(53) SLA V157(a) 'za shranjevanje krompirja'

T387: k'le:it; T397: k'le:it; T398: k'le:it

Vprašanje za *klet* (V157) predvideva še odgovore za (a) *klet* za shranjevanje krompirja in (b) *klet* za shranjevanje vina. Iz dodatnih pojasnil h gradivu izhaja, da kleti za shranjevanje krompirja, jabolk in vina niso bile ločene, saj se vino na tem območju ni pridelovalo v večjih količinah.

(54) SLA V157(a) 'za shranjevanje vina'

T387: k'le:it; T397: k'le:it; T398: k'le:it

Gl. (52) SLA V157(s) 'klet' in (53) SLA V157(a) '(klet) za shranjevanje krompirja'.

(55) SLA V467 'vedro (poglavje Planina)'

T387: 'vę:ıdro, 'ka:ndla; T397: 'vę:ıdro, 'ka:ndla; T398: 'vę:ıdro, 'ka:ndla

Za pomen 'navadno kovinska posoda z ročajem', knj. *vêdro* (ê), se uporablja leksem *vedro*, pslovan. **vêdrö* (SES: 810), ki ima zabeleženo dvojnico *kangla*. Leksem *kangla* je prevzet iz bav. nem. *Kändelein* (DLS: 144).

(56) SLA V468 'kad (poglavje Planina)'

T387: 'kât; T397: 'kât; T398: 'kât

Za pomen 'velika, zgoraj širša, odprta lesena posoda', knj. *kād* (*ā*), se uporablja enotno poimenovanje *kad*, pslovan. **kādb* 'kad, banja, čeber' (SES: 257), kar v istem pomenu poznajo tudi v drugih jezikih, npr. hrv., srb. *kād*, nar. rus. *kādb*, češ. *kád* (prav tam).

3. Zaključek. Iz gradiva za SLA za sklope »hiša« ter »prostori in oprema v hiši« je razvidno, da se za pomene, po katerih se sprašuje, uporablja 47 različnih leksemov. Ti so večinoma enobesedni (87 %), manj je večbesednih (13 %). Z vidika izvornosti jih je največ slovanskega izvora (61 %), dobra tretjina leksemov (39 %) pa je v različnih časovnih obdobjih prevzeta iz sosednjih jezikov, in sicer germanskega (94 %), najstarejše germanske izposojenke, še danes žive v prekmurskem narečju, so izpričane že v praslovanščini (npr. *hiša*) in alpskoslovanskem obdobju (npr. *kuhinja*) ter romanskega (6 %) in madžarskega (1 %). Največji delež prevzetih besed izkazuje sklop »prostori in oprema v hiši« (47 %), sledi mu sklop »hiša« (33 %).

Med večbesednimi poimenovanji je polovica takih, ki imajo glede na prevzetost oz. neprevzetost jedra in/ali določila domače jedro in domače določilo oz. so slovanskega izvora,³ polovica pa jih ima prevzeto jedro in domače določilo.

Predstavljeno narečno gradivo smo primerjali z enakovrstnim v sosednjem panonskem slovenskogoriškem narečju. Izsledki raziskave kažejo, da je obema narečjema skupnih dvaintrideset leksemov, in sicer: *koča* 'hiša', *tolčenica* 'slaba hiša', *pod* 'tla; podstrešje', *plafon* 'strop', *stena* 'stena', *obod* 'zunanj del hiše', *mort* 'omet', *cigel* 'opeka', *streha*, *slama*, *šopa* 'škopa', *dveri* 'vrata, duri', štok 'podboj', *ključ*, *kljuka*, *hakel* 'kljuka pri verigi', *okno*, *glažovina* 'steklo – splošni izraz', šajba 'šipa', *prednja hiša* 'spalnica', štibel 'soba, v katero je vhod iz dnevne sobe (hiše)', *kuhinja*, šparhert 'štedilnik', *kotel*, *peč*, *burkle*, *pisiker* 'lonec', *nož*, špajz(b)a, *klet* 'klet; klet za shranjevanje krompirja', *kangla* 'vedro' in *kad*, od tega so trije večpomenski. Na podlagi obravnavanega gradiva v obeh narečjih se je panonska leksika izkazala za dokaj pestro, pestrost zapisanih poimenovanj

3 Slovenskih tvorjenk iz prevzetih besed ali njihovih delov nimamo za prevzete [Toporišič 1992: 218]. Isto velja za več kot enobesedna poimenovanja oz. besedne zveze [npr. *vinska klet*].

v gradivu pa povečuje še njihova izgovorna raznolikost, a mestoma dovolj enotno za možnost izrisa posameznih arealov, ki jih tvorijo leksemi.

Narečno prekmursko besedje, ki poimenuje kmečko hišo ter prostore in opremo v njej, pri srednji in mlajši generaciji govorcev hitro tone v pozabo, zato njegova predstavitev predstavlja droben, a pomemben prispevek k ohranjanju slovenske jezikovne kulturne dediščine.

Krajšave in kratice virov

avstr. – avstrijsko; *bav.* – bavarsko; *belorus.* – belorusko; *bolg.* – bolgarsko; *češ.* – češko; *germ.* – germansko; *gl.* – glej; *hrv.* – hrvaško; *it.* – italijansko; *knj.* – knjižno; *lat.* – latinsko; *mak.* – makedonsko; *nar.* – narečno; *nem.* – nemško; *polj.* – poljsko; *pslovan.* – praslovansko; *rus.* – rusko; *sed.* – sedanjik; *slovan.* – slovansko; *srb.* – srbsko; *srvenem.* – srednjevisokonemško; *strus.* – starorusko; *stvnem.* – starovisokonemško; *ukr.* – ukrajinsko; *drugo:* DLS – *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen Striedter-Tempsche*, ESSJ I–IV – *Bezlajev Etimološki slovar slovenskega jezika*, SES – *Snojev Slovenski etimološki slovar*

153

Viri in literatura

- Anton BAJEC idr., ur., 1995: *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: SAZU.
- Marija BAJZEK LUKAČ, 2009: slovar Gornjega Senika A–L. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta. [Mednarodna knjižna zbirka Zora, 66].
- France BEZLAJ, 1976–2007: *Etimološki slovar slovenskega jezika I–V*. Ljubljana: SAZU.
- Mihaela KOLETNIK, 2008: *Panonsko lončarsko in kmetijsko izrazje ter druge dialektološke razprave*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta. [Mednarodna knjižna zbirka Zora, 60].
- –, 2013: Besedje iz pomenskega polja „kmetija – prostori in oprema v hiši, gospodarska poslopja“ v slovenskogoriškem narečju. *Jezikoslovni zapiski* 19/2, 113–138.
- Mihaela KOLETNIK, Zdenka HOLSEDL, 2009: Zemljepisna lastna imena v Večeslavcih. *Jezikoslovni zapiski* 15/1–2, 173–187.
- Francek MUKIČ, 2005: *Porabsko-knjižnoslovensko-madžarski slovar*. Szombathely: Zveza Slovencev na Madžarskem.

- Franc, Vilko NOVAK, 1996: *Slovar beltinskega prekmurskega govora*. Murska Sobota: Pomurska založba.
- Maks PLETERŠNIK, 2006: *Slovensko-nemški slovar (1894–1895): transliterirana izdaja*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Petar SKOK, 1973: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, poni²–Ž*. Zagreb: JAZU.
- Vera SMOLE, Urška PETEK, 2007: Komentiranje leksično-besedotvornih kart v 1. zvezku Slovenskega lingvističnega atlasa »Človek« [na primeru V617 *teta* in V618 *ujna*]. *Jezikoslovni zapiski* 13/1–2, 351–359.
- Marko SNOJ, 2003: *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Modrijan.
- Hildegard STRIEDTER TEMPS, 1963: *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*. Berlin: Osteuropa-Institut Berlin.
- Mateja SEVER, 2014: Besedje po vprašalnici za slovenski lingvistični atlas v izbranih prekmurskih govorih. *Diplomsko delo*. Maribor. Filozofska fakulteta.
- Jožica ŠKOFIC, ur., 2011a: *Slovenski lingvistični atlas 1.1, Človek [telo, bolezni, družina]*, *Atlas*, Ljubljana: ZRC SAZU.
- Jožica ŠKOFIC, ur., 2001b: *Slovenski lingvistični atlas 1.2, Človek [telo, bolezni, družina]*, *Komentarji*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Jože TOPORIŠIČ, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Zinka ZORKO, 2009: *Narečjeslovne razprave o koroških, štajerskih in panonskih govorih*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta. [Mednarodna knjižna zbirka Zora, 64].

Lexems for rooms and furnishings in a farmhouse in the selected local Prekmurje dialects

This article presents lexemes denoting rooms and furnishings in a farmhouse in the selected local Prekmurje dialect to the extent specified in the questionnaire used for the Slovenian Linguistic Atlas (SLA). In the SLA's questionnaire, the above-mentioned lexemes are found in four different sections, including the one dealing with grammar. Based on semantic criteria, the Dialectological Section of the Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language ZRC SAZU has classified these lexemes into farmhouse (29 questions) and rooms and furnishings in a farmhouse (27 questions). Observations based on the data gathered from three local dialects in the period between 2013–2014 show that the Prekmurje dialect uses forty-seven different lexemes, forty-one single-words, and six multi-words for the items under investigation. The lexemes are heterogeneous in terms of their origin. 61% single-word lexemes are of Slavic origin, 39 %

were adapted from the neighboring languages, most of them from German (94 %).

The dialectal vocabulary of the Prekmurje dialect analyzed in this article is now almost forgotten by middle-aged and younger generations, which is why this study represents a small, but nevertheless important contribution to the preservation of the Slovene linguistic cultural heritage.

Keywords: *tangible and cultural rural heritage, Pannonian dialect group, Prekmurje dialect, Slovenian linguistic Atlas.*

A magyar nyelv mint anyanyelv [magyar1] tantárgyi oktatása a Muravidéken¹

156

A tanulmány egy csoportos Domus pályázat kereteiben végzett kutatás néhány eredményéről számol be. A magyar nyelv mint anyanyelv (magyar1) című tantárgy tantervi kereteit, a kisebbségi anyanyelvi oktatás taneszközeit, az oktatás szemléletét elemzi vázlatosan a Muravidék kétnyelvű általános iskoláinak felső tagozatában. Megállapítja, hogy a magyaroktatás korszerű, additív szemléletű: épít a gyerekek vernakuláris nyelvváltozatára. Hangsúlyozódik a nyelvek változatokban élése és a nyelvi sokszínűség, a nyelvi és a kulturális másság elfogadása. Ezt a szemléletet szolgálják az igényesen kiválasztott oktatási segédanyagok is.

Kulcsszavak: Szlovénia, Muravidék, magyaroktatás kisebbségben, magyar mint anyanyelv, additív szemléletű oktatás, tantervek, vernakuláris nyelvváltozat

Az örökifjú Bokor József tanár urat köszöntő írásom témájaként a magyar mint anyanyelv muravidéki tantárgyi oktatásának vázlatos bemutatását választottam. Nemcsak azért, mert Bokor tanár úr neve és munkássága húsz éven át összefonódott a muravidéki kétnyelvű oktatással. Témaválasztásommal elsősorban arra az időszakra szeretném emlékeztetni mind az Ünnepeket, mind az ünneplőket, amikor a magyar mint tantárgy tantervi bizottságának elnökeként közvetlenül is részt vett a muravidéki tantervek alakításában, korszerűsítésében (lásd pl. BOKOR 2009: 128–136).

1 A tanulmány a 2013/14. évi, DSZ/62/2013. szerződés számú [A magyar nyelv tantárgy oktatása a külső régiókban] Domus csoportos pályázat támogatásával készült.

1. A 2013/14. évi csoportos Domus kutatási program – amely a Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat 2005-től 2007-ig lefolytatott, a *Magyar nyelvű oktatás a kisebbségi régiókban* című kutatási programjának szerves folytatása² – célja a magyar nyelv mint tantárgy oktatásának felmérése a határon túli régiók magyar tan nyelvű, illetve kétnyelvű általános iskoláiban (elsősorban a felső tagozatban).³ A kutatás az alábbi (közös és egységes) szempontok alapján történt:

1. Milyen óraszámban van jelen a kétnyelvű oktatásban a magyar1, azaz a magyar mint anyanyelv című tantárgy.
2. Milyen tanterveket, tankönyveket és egyéb oktatási segédanyagokat használnak a magyar1 oktatása során.
3. A magyar1 című tantárgy tartalmi egységei: mit tanítanak a tantárgy keretében.
4. Milyen szemléletű az oktatás (megjelenik-e pl. a magyar nyelv(tan) oktatásában az a nagyon fontos tény, hogy kisebbségi helyzetben élő, a kétnyelvűség különböző szintjein lévő kétnyelvű gyermekekről van szó; felkészíti-e az oktatás a diákokat a tényleges kommunikációs helyzetek kezelésére).
5. Megjelenik-e az oktatásban a muravidéki magyar nyelv vernakuláris változata (dialektalizmusok, kontaktusjelenségek), additív vagy szubtraktív-e az oktatás (korszerűség).

Írásomban (fragmentáltan) kitérek a magyar2, azaz a magyar mint második nyelv (a környezet nyelve) oktatásának mennyiségi mutatóira is. Pontosan az oktatási modell specifikuma miatt ez elkerülhetetlen, még akkor is, ha ennek részletes elemzése a következő pályázat témája lesz majd (CSERNICKÓ, PÉNTEK, SZOTÁK 2014: Programleírás; pályázati anyag). A hálózat által végzett kutatás rengeteg előnye közül most csak egyet emelek ki: mivel a vizsgált téma máshogy jelentkezik az egyes régiókban, az összevetés nagyon hasznos tapasztalat lesz a hiteles továbblépéshez, az adott gyakorlat alakításához, a magyar anyanyelv hatékonyabb

2 A program kidolgozója és szakmai vezetője Bartha Csilla és Péntek János, támogatói az Illyés Közalapítvány, az MTA ENKI és az MTA Nyelvtudományi Intézete Élőnyelvi Osztálya voltak.

3 A program szakmai vezetője Szabó Mihály Gizella [Gramma Nyelvi Iroda].

oktatásához, ami az anyanyelv megőrzésének egyik legfontosabb feltétele.⁴

2. Óraszámok. A muravidéki kétnyelvű iskoláknak az utóbbi három tanévben megmutatkozott tannyelvválasztási trendjét mutatja be – a Népújóság c. muravidéki hetilap, illetve az iskolák honlapjain elérhető konkrét adatokra építve – az 1. táblázat.⁵ Látható először is az általános iskolások alacsony létszáma (csökkenő tendencia), másodsorban pedig az, hogy szinte mindenütt a magyar1-et választók vannak kevesebben, a magyar2-es csoportok nagyobb létszámúak. Ezen a tendencián próbált változtatni – sikerrel – a *Kétnyelvű iskolák tanárainak e-kompetenciái* című projekt (<http://www.e-kompetencia.si/>)⁶ a magyar1 és a magyar2 párhuzamos oktatásának bevezetésével, kísérleti jelleggel a lendvai iskolában. Ha a kísérleti csoport létszámát a magyar1-es csoportéhoz adjuk, akkor már jobb a helyzet a kisebbségi anyanyelv szempontjából (27 fő, 21 fő/47,6%, 33,33%), de még mindig nem éri el a magyar2-t választók számát, még akkor sem, ha ezeket a gyerekeket nem soroljuk be a magyar2-es csoportba (33 fő, 42 fő/55%, 66,66%), holott elvileg oda is tartoznak.

A táblázatból az is kiderül, hogy évfolyama, (a szülők) generációja válogatja, melyik tanévben hogyan alakul a választás aránya. Talán a pártosfalvi iskola az, ahol az érintett időszakban a legkevesebben választották a magyar1-et.

A tannyelvválasztás a muravidéki iskolákban nem újkeletű probléma. Az anyanyelven való iskolakezdésnek, az anyanyelvi csoport választásának előnyeit foglalta össze az a tannyelvválasztási útmutató, amely 2009 februárjában jelent meg a Magyar Tudo-

4 A témával kapcsolatos legfontosabb információk megtalálhatók a Szlovén Köztársaság Oktatási Intézetének honlapján [nemzetiségi oktatás/šolstvo narodnosti] <http://www.zrss.si/default.asp?rub=91>], illetve a szlovén oktatási minisztériumén [Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport, valamint a szlovén Oktatási Minisztérium honlapján: http://www.mizs.gov.si/si/zakonodaja_in_dokumenti/veljavni_predpisi_s_podrocja_izobrazevanja/osnovnosolsko_izobrazevanje/#c17573

5 A korábbi évekre vonatkozó adatokat lásd: BOKOR 2009: 93–95.

6 A projekt egyik „pilotprojektje” a magyar és a szlovén nyelv párhuzamos oktatása az első osztályban [párhuzamos olvasástanítás]. A lendvai iskolán kívül a többi iskolába is bevezethető lesz a közeljövőben.

Iskola	Elsősök							
	2011/12		2012/13			2013/14		
	M1	M2	M1	M2	M1+Slo1	M1	M2	M1+Slo1
1. Számú Kétnyelvű Általános Iskola, Lendva	9 fő 15%	51 fő 85%	16 fő 26,6%	33 fő 55%	11 fő 18,33%	11 fő 17,46%	42 fő 66,66%	10 fő 15,87%
	60 fő		60 fő M1+[M1+Slo1]: 44,93%			63 fő M1+[M1+Slo1]: 33,33%		
	M1	M2	M1	M2		M1	M2	
Dobronaki Kétnyelvű Általános Iskola	4 fő 57,14%	3 fő 42,85%	6 fő 54,54%	5 fő 45,45%		2 fő 28,57%	5 fő 71,42%	
	7 fő		11 fő			7 fő		
	M1	M2	M1	M2		M1	M2	
Göntérházi Kétnyelvű Általános Iskola	5 fő 50%	5 fő 50%	3 fő 30%	7 fő 70%		3 fő 60%	2 fő 40%	
	10 fő		10 fő			5 fő		
	M1	M2	M1	M2		M1	M2	
Pártosfalvi Kétnyelvű Általános Iskola	1 fő 50%	1 fő 50%	1 fő 12,5%	7 fő 87,5%		1 fő 20%	4 fő 80%	
	2 fő		8 fő			5 fő		
	M1	M2	M1	M2		M1	M2	
Összesen az általános iskolákban	19 fő 24%	60 fő 76%	26 fő+ 11 fő 29,21% + 12,35%	52 fő 58,42%		17 fő + 10 fő 21,25% + 12,5%	53 fő 66,25%	
	79 fő		89 fő			80 fő		
	M1	M2	M1	M2		M1	M2	

1. táblázat: Tannyelvválasztás a Muravidéken [kétnyelvű általános iskolák]

mányos Akadémia Nyelvtudományi Intézete és a Miniszterelnöki Hivatal által létrehozott Szórvány Tanács kezdeményezésére (KOLLÁTH–VARGA–GÖNCZ 2009) – a külső régiók számára készített sorozat egyik első darabjaként (KONTRA 2008: 188). A munkát Kontra Miklós szervezte és irányította.

A muravidéki tájékoztató füzetet a Muravidéki Pedagógusok Egyesülete elolvasta, véleményezte, terjesztését támogatta. A Muravidéki Magyar Önkormányzati Nemzeti Közösség (MMÖNK) a broszúra teljes szövegét lefordíttatta szlovénra, s mindkét nyelven eljuttatta az iskolákba. Az 1. táblázat adatai már a tájékoztató füzet megjelenése utáni időkről szólnak.

A következőkben a magyar1 tantárgy óraszámait adom meg. Alapul a magyar1 (és a magyar2) tanterve szolgált. A kilencosztályos általános iskola három harmadra oszlik, a kutatás a második és a harmadik harmadot érinti elsősorban. A 2. táblázat a magyar1 és a magyar2 éves óraszámát közli osztályonkénti bontásban. Az adatok világosan mutatják, hogy az anyanyelvi magyar órászáma 245 órával több, mint a magyar2-é.

Osztály	Magyar1	Magyar2
	óraszám	
1.	210	105
2.	210	140
3.	210	140
4.	175	175
5.	175	175
6.	175	175
7.	140	140
8.	122,5	122,5
9.	144	144
Összesen	1561,5	1316,5

2. táblázat: A magyar mint anyanyelv és a magyar mint második nyelv tantárgyak órászáma az általános iskolában, osztályonként

A 3. táblázat a magyar1 és a magyar2 éves óraszámát mutatja harmadonkénti bontásban. A magyaroktatás két szintje között az első három évben jelentkezik a már említett 245 óra különb-

Harmadok	Magyar1	Magyar2
	óraszám	
1.	630	385
2.	525	525
3.	406,5	406,5
Összesen	1561,5	1316,5

3. táblázat: A magyar mint anyanyelv és a magyar mint második nyelv tantárgyak órászáma az általános iskolában, harmadonként

ség, a második és a harmadik harmadban azonos órászámmal dolgoznak. A 4. táblázat alapján összehasonlítható az államnyelv, a két autochton kisebbség anyanyelve és a magyarországi NAT éves órászáma.

161

Évfolyam	Magyar 1	Szlovén 1 MV	Szlovén 1 SLO	Olasz – Tengermel-lék	NAT – Ke-ret-tanterv
1.	210	210	210	210	252
2.	210	210	245	245	252
3.	210	210	245	245	216
4.	175	175	175	175	216
5.	175	175	175	175	144
6.	175	175	175	175	144
7.	140	140	140	140	108
8.	122,5	122,5	122,5	122,5	144
9.	144	144	144	144	
Összesen	1561,5	1561,5	1631,5	1631,5	1476
Évfolya-monkénti átlag	173,5	173,5	181,2	181,2	184,5

4. táblázat: Órászámok

A magyar1 órászáma pontosan megegyezik a muravidéki két-nyelvű általános iskolák szlovén1 órászámával (1561,5 óra a kilenc osztályban). A mennyiségi mutatókból is látszik tehát a két nyelv törvényben előírt azonos rangja, az iskolai előfordulás elméleti szintjének egyenlősége. A szlovén államnyelv tantárgyi oktatása (szlovén nyelv és irodalom/slovenščina) két tanterv szerint törté-

nik Szlovéniában, a muravidéki kétnyelvű iskolákban 71 órával kevesebb óraszám, mint az egynyelvűekben. Az olasz nemzeti közösségnek olasz tannyelvű iskolái vannak, az olasz nyelv és irodalom óraszám az egynyelvű szlovén iskolák szlovénjével azonos (1631,5 óra a kilenc osztályban). A NAT által meghatározott összóraszám alacsonyabb, mint a szlovéniai anyanyelvűeké, de az évfolyamonkénti átlag a legmagasabb, hiszen Magyarországon nyolcosztályos, míg Szlovéniában kilencosztályos az általános iskola, és az anyanyelv minden évfolyamon az egyik fő tantárgy.

3. Egyéb lehetőségek a magyar nyelv és kultúra oktatásában

3.1. A Kétnyelvű iskolák tanárainak e-kompetenciái című projekt keretein belül elkészült három választható tantárgy tanterve (a Szlovén Köztársaság Köznevelési Szaktanácsa 2014. február 13-i ülésén hagyta jóvá őket). Ez azt jelenti, hogy a kínálat kibővült, gazdagodott a kétnyelvű általános iskolák 7–9. osztályos diákjai számára. A *Magyar néptánc*, a *Magyar népzene* és *A magyarság néprajza* című választható tantárgyak nemcsak a kisebbségi anyanyelv megmaradását, vitalitása növekedését jelentik, de hozzájárulnak a magyar identitás megerősödéséhez, a magyar nyelv és kultúra presztízsének emeléséhez⁷.

3.2. Petőfi Sándor tanulmányi verseny. A tanulmányi versenyt a Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet és a Szlovén Köztársaság Oktatási Intézete Muraszombati Egysége szervezi általános és középiskolás diákok számára⁸. A jelentkező diákok először iskolai, majd országos szinten méretnek meg megadott témában elkészítendő kreatív írások szintjén. A verseny a többi tantárgy országos tanulmányi versenyeivel azonos rangú.

3.3. Szűnyogh Sándor fogalmazási verseny. A Szűnyogh Sándor fogalmazási versenyt 1999-ben szervezték meg először a Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet (MNMI) és a névadó, a tragikusan korán elhunyt muravidéki költő pályatársainak kezdeményezésére. A cél az volt, hogy a diákokat magyarul írásra ösztönözzék, és egyben emlékezzenek a sokoldalú alkotóra. A verseny és a díjkiosztó ünnepség népszerűsége, a diákok, a felkészítő

7 <http://www.e-kompetencia.si/index.php/eredmenyek-rezultati>

8 Szabályzatot lásd a http://www.zrss.si/pdf/040711110111_szab%C3%A1lyzat_-_pravilnik__2010.pdf címen]

tanárok és a szervezők lelkesedése azt eredményezte, hogy 2013-ban már tizenötödik alkalommal vettek részt az általános és a középiskolás diákok (GRÓF 2014).

4. Tantervek, tankönyvek, oktatási segédanyagok – magyar nyelv1 (magyar nyelv mint anyanyelv)

4.1. Tantervek. Az általános iskolai oktatás alapja a kétnyelvű területen is az általános iskolai törvény⁹. Ezt kiegészítik természetesen a kétnyelvű területekre vonatkozó törvények, alapvetően a magyar és az olasz nemzeti közösség oktatási különjogairól szóló törvény¹⁰.

163

A tantervek megírására, módosításra a szlovén Oktatási Minisztérium tantárgyi bizottságot nevez ki. A jelenleg érvényben lévő tantervet (*Kétnyelvű általános iskola, MAGYAR NYELV mint anyanyelv, Tanterv*) 2011-ben adták ki az alábbi összetételű tantervi bizottság munkájaként: Pisnjak Mária, a SZK Oktatási Intézete, elnök; Balaskó Valika, 1. Sz. Kétnyelvű Általános Iskola, Lendva; Dr. Forgács Anna, Egressy Béni Alapfokú Művészeti Iskola, Zeneművészeti Szakközépiskola és Gimnázium, Budapest; Slavinec Tot Marija, Göntérházi Kétnyelvű Általános Iskola; Szekeres Zdravec Ilona, Göntérházi Kétnyelvű Általános Iskola; Toplak Alenka, Dobronaki Kétnyelvű Általános Iskola; Vida Törnar Judit, 1. Sz. Kétnyelvű Általános Iskola, Lendva. A tantervet Antalné dr. Szabó Ágnes (ELTE, Budapest), dr. Bokányi Péter (NYME, Szombathely) és Varga Valéria (Dobronaki Kétnyelvű Általános Iskola) recenzálta. A tanterv összeállításában tehát a helyi magyar szakos tanárok vesznek részt a szaktanácsos kolléganő vezetésével. A tanterv a Szlovén Köztársaság Köznevelési Szaktanácsa 1999. évi 28. ülésén jóváhagyott tantervének korszerűsített, átalakított változata. A korszerűsített tantervet a Szlovén Köztársaság Köznevelési Szaktanácsa a 2008. évi 114. ülésén hagyta jóvá, a tanterv tartalmi és redakciós módosításait pedig a 2011. február 17-i 140. ülésén vette tudomásul. A tanterv 63 oldal terjedelmű.

A tanterv egyrészt a szlovén anyanyelvi tantervvel, másrészt a magyarországi NAT-tal mutat hasonlóságot. Szlovénul és magya-

9 <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO448>

10 <https://zakonodaja.com/zakon/zpimvi>

rul is hozzáférhető az Oktatási Intézet honlapján¹¹. Öt részből áll. Az első meghatározza a tantárgyat, a második megfogalmazza a tantárgy általános céljait. A harmadik rész a fejlesztési célokat és a tanítási tartalmakat tartalmazza, a negyedik a követelményeket írja le nevelési-oktatási szakaszokra (harmadokra/triádokra) bontva, az ötödik pedig módszertani útmutató.

Már a tantárgy meghatározásában is korszerű szemlélet mutatkozik meg: a helyi sajátosságok figyelembe vételével helyezi megfelelő kontextusba az anyanyelvet és azt a kultúrát, amelyet ez a nyelv hordoz:

„Ápolja és hagyományozza az anyanyelvi örökséget. Tudatosítja a magyar nyelv különleges helyzetét, azt, hogy a magyar nyelv a Szlovén Köztársaságban a Muravidék nemzetiségileg vegyesen lakott területén a szlovén nyelvvel egyenrangú hivatalos nyelv, az itt élő magyarok anyanyelve, a Magyar Köztársaság államnyelve, az Európai Unió egyik hivatalos nyelve” (4. oldal).

Hangsúlyozza, hogy a nyelvi és irodalmi nevelés együtt, egységben valósul meg a tantárgy keretein belül, művészi és nem művészi szövegek elemzésében és alkotásával (4. oldal).

A tantárgy általános céljai öt pontban fogalmazódnak meg. Az első célban azonnal megjelennek a helyi specifikumok (az anyanyelv státusza, illetve a kétnyelvűség mint többletérték). Az, hogy a diákokban tudatosuljon, hogy anyanyelvük a magyar nyelv egy (regionális) változata, s a Muravidéken azonos rangú a szlovén államnyelvvél (regionális hivatalos nyelv státuszú). Fontos tudniuk, hogy más országokban is élnek magyarok, kisebbségi helyzetben; hogy két-, illetve többnyelvű közösségekben élve toleranciát tanuljanak más nyelvek és kultúrák iránt, egyúttal erősítsék nemzeti öntudatukat (5. oldal).

A második célban a nyelv változása és változatokban élése kap hangsúlyt, köznyelvi, regionális köznyelvi és nyelvjárási változatról beszél. A diákok anyanyelvi kettősnyelvűségének kialakítása nagyon fontos cél, az egyes változatok szituatív kötöttségűek (a nyelvjárás választható bizonyos színtereken, a köznyelv kötelező bizonyos szituációkban) (5. oldal). A diákok nyelvjárási el-

11 http://www.mss.gov.si/fileadmin/mss.gov.si/pageuploads/podrocje/os/prenovljeni_UN/UN_madzarscina_MJ1.pdf

sőnyelvűségére alapozva a köznyelvi változattal élés készségének kialakítását és fejlesztését tartja fontosnak. A többi cél is megfelel a magyar mint anyanyelv tanítási céljainak (pl. NAT). Az olvasóvá válás mint cél a kisebbségi létben még nagyobb fontosságú, hiszen a diákok környezete nem (mindig) magyar nyelvű.

A harmadik rész a fejlesztési célokat és a tanítási tartalmakat fogalmazza meg, kötelező és választható egységekre bontva azokat (a választhatóságban épít a tanárok szakmai autonómiájára, amelyet a helyi körülmények, a diákok érdeklődése határoz meg). E rész szerkezete – nevelési-oktatási szakaszonként – a következő: három fő területe a Nyelvi nevelés és az Irodalmi nevelés és A tanulási képesség fejlesztése. A Nyelvi nevelésben négy területet különít el az alapvető kompetenciáknak megfelelően (a NAT-hoz hasonlóan): az első a Beszéderítés, beszéd; a második az Olvasás (szövegértés), szövegalkotás; a harmadik az Írás (íráshasználát, szövegértés; a második harmadtól fogalmazással bővül), a negyedik pedig az Anyanyelvi ismeretek, fogalmak (a második harmadtól nyelvi-nyelvtani ismeretekkel bővítve). Minden területen belül külön meghatározza a fejlesztési célokat (pontokba szedve), illetve a tanítási tartalmakat a módszertani utasításokkal együtt (táblázatba foglalva).

Az Irodalmi nevelés szerkezete hasonló. Három fő terület különül el: a Szövegértés és a szövegalkotás fejlesztése szóban, memoriterek; a második az Olvasás (szövegelemzés); a harmadik az Írás, írásbeli szövegalkotás (a második harmadtól kiegészül a fogalmakkal). A fejlesztési célok, valamint a tanítási tartalmak és a módszertani utasítások ugyanolyan formában szerepelnek, mint a nyelvi nevelés részben. Minden harmadban megadja a javasolt irodalmi szövegek listáját is. A kánonban a hagyományos klasszikusokon kívül a modern és a kortárs alkotók, illetve a helyi irodalmárok művei is szerepelnek.

A magyar mint anyanyelv tanterve a muravidéki kétnyelvű iskolák számára minden tekintetben alapos, igényes, korszerű, a tudománnyal lépést tartó összeállítás, kiváló alapja a kisebbségi anyanyelvi oktatásnak.

4.2. Országos tudásfelmérés/nacionalno preverjanje znanja¹²

Az országos szintű tudásfelmérés az általános iskola 6. és

12 http://www.ric.si/preverjanje_znanja/predmeti/

9. osztályában történik az Országos Vizsgaközpont (www.ric.si) szervezésében és felügyeletével¹³, általában májusban, felelőse mindig az adott iskola igazgatója. A szülőknek szóló tájékoztató magyarul is olvasható¹⁴.

Hatodikban három tantárgyból (anyanyelv [szlovén/olasz/magyar], matematika, idegen nyelv) tesznek vizsgát a diákok. Ezek a vizsgák a 2013/2014. tanévben váltak mindenki számára kötelezővé.

A 9. osztályban anyanyelvből (szlovén/olasz/magyar), matematikából és egy harmadik tantárgyból van vizsga, ez utóbbit a mindenkori miniszter határozza meg a 8. és 9. osztály kötelező tantárgyaiból választva.

Az országos tudásfelmérés célja az, hogy minél szélesebb körű információt kapjanak diákok, tanárok és szülők egyaránt a diákok tudásáról. Az eredmények hozzájárulnak az oktatás minőségének javításához, folyamatosan ellenőrzik a tantervek követelményrendszerét és tartalmait, egyenlő esélyeket igyekeznek biztosítani minden tanuló számára¹⁵.

Az anyanyelvi tudásfelmérés egy szövegen alapul. A szövegválasztásban nagyon jól nyomon követhető az a törekvés, hogy a diákok különböző szakterületek szaknyelvével is megismerkedhessenek, megerősítve, kibővítve, elmélyítve ezzel azokat a terminus technikusokat, amelyeket más tantárgyak keretében (néha csak szlovénul) tanultak meg (CLIL). A diákok szövegértését és szövegalkotását, illetve funkcionális grammatikai ismereteit, nyelvhasználatát méri a minden évben nagyon igényesen kialakított feladatlap¹⁶.

4.3. Tankönyvek, oktatási segédanyagok. A ZPIMVI (a kisebbségi különjogokról szóló törvény az oktatás területén) hatodik cikkelye alapján a kétnyelvű oktatásban szlovén és magyar nyelvű, illetve kétnyelvű tankönyvek és oktatási segédanyagok használhatók¹⁷.

A Szlovén Köztársaság Oktatási Intézete honlapján táblázatba van foglalva a Szlovén Köztársaság Közoktatási Szaktanácsa

13 <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=PRAV11584>

14 file:///C:/Users/Uporabnik/Desktop/Informacije_mdz_13.pdf

15 [file:///C:/Users/Uporabnik/Desktop/Informacije_mdz_13%20\[1\].pdf](file:///C:/Users/Uporabnik/Desktop/Informacije_mdz_13%20[1].pdf)

16 http://www.ric.si/preverjanje_znanja/predmeti/materinscina2/2011120911341377/

17 <https://zakonodaja.com/zakon/zpimvi/6-clen-ucbeniki-in-ucila>

által jóváhagyott tankönyvek listája. A munkafüzeteket nem kell jóváhagyni¹⁸. A tankönyvek listája mindig bővül, új tankönyvek megjelenésekor módosul, az Oktatási Intézet és a tantestületek igyekeznek a legkorszerűbb magyarországi tankönyveket bevenni a kisebbségi oktatásba. Az új tankönyvek bevezetésének feltétele két pozitív szakmai recenzio elkészítése a tankönyvről, a Szaktanács ennek alapján dönt az engedélyezésről. Visszautasításról nincs tudomásom.

A magyar nyelv mint anyanyelv korszerű, minőségi oktatásának alapvető feltételei, a korszerű tantervek és a kiváló tankönyvek megvannak a Muravidéken. A tankönyvek és oktatási anyagok magyarországiak, zömmel az Apáczai Kiadó tankönyveit, munkafüzeit és egyéb oktatási segédeszközeit használják a kollégák, de egyre nagyobb teret nyernek a Mozaik Kiadó kiadványai is¹⁹. A Mozaik web-tankönyvek adta lehetőségekkel is élnek az oktatásban, tanára válogatja, milyen mértékben. Minden iskolában van interaktív tábla, az IKT-feltételek nagyon jók, ezt ki is használják a kollégák. Az egyetlen kritikus pont az, hogy néhány oktatáskutató véleménye alapján a magyarországi tankönyvek nem mindenben felenek meg a muravidéki kisebbségi anyanyelvoktatásnak, hiszen a gyerekek környezete egyre erősebben szlovén nyelvű, a szlovén kultúrában élnek közvetlenül (pl. BERNJAK 2011). Számukra nem minden információ és ismeret magától értetődő, több magyarázatra szorulnak az egyes anyagok tárgyalásakor. A magyartanár szerepe és felelőssége sokkal nagyobb tehát. Nem beszélve arról, hogy az anyanyelvváltozatok közül a kisebbségi diákok többsége számára (különösen a vidéki iskolákban) nem a közmagyar standard a természetes közeg, hanem a kontaktusnyelvjárási változat, a szaknyelvet pedig nem mindig áll módjukban elsajátítani.

A *Kétnyelvű iskolák tanárainak e-kompetenciái* című projektben elkészült e-anyagok nagyrészt a magyar mint második nyelv tanításához készültek, de több témában a magyar1 oktatásában is felhasználhatók (www.e-kompetencia.si).

18 http://www.zrss.si/pdf/021111110145_anyanyelvi_tank%C3%B6nyvek_-_j%C3%B3v%C3%A1hagyva_2011.pdf

19 A kétnyelvű általános iskolák saját honlapjukon is közzéteszik az adott tanévben használatos tankönyveket [pl.: http://www.dos1-lendava.si/SLO/images/stories/dokumenti/gradiva_za_starse/Katalog_UCBENIKOV_2014-15.pdf].

5. A magyar1 című tantárgy tartalmi egységei. A tantárgy tartalmi egységei azonosak a magyarországi oktatás tartalmi egységeivel, az oktatás magyarországi tankönyvekből történik. Minden nyelvi szint szerepet kap (hangtan, szótan, mondat, szöveg és pragmatika), mindig az adott életkornak megfelelő formában és mennyiségben, a legfőbb elv a kompetenciaalapúság és a funkcionalitás.

A nyelv és társadalom témakört nagyon gazdagon, több oldalról megközelítve tartalmazza a tanterv. Már az első harmadban hangsúlyt kap a nyelvek változatokban élésének ténye és a nyelvi sokszínűség, a nyelvi és a kulturális másság elfogadása, az azzal való élés mint többletérték. A gyerekek eljutnak addig a megállapításig, hogy az iskolában és az otthon használt nyelvváltozat között különbségek vannak. Beszélgetnek a magyar nyelv használatáról Szlovéniában, az anyaországban és másutt a világon (11. oldal).

A második harmadban az a cél, hogy a diákok törekedjenek a helyes szó- és mondatnyelvre, a közlési célnak és szándéknak megfelelően (18. oldal). Megállapítják, hogy a magyar nyelv a Magyar Köztársaság államnyelve, a Muravidék nemzetiségileg vegyesen lakott területén pedig a szlovénnel egyenrangú hivatalos nyelv. Beszélgetnek a Szlovéniában használatos nyelvek helyzetéről. Tudatosul bennük az oktatás folyamatában, hogy az anyanyelv megőrzése mellett fontos más nyelveket is tanulni. Megismerik a nyelvi tolerancia jelentőségét a mindennapi életben, törekednek a toleráns magatartásra (22. oldal).

A harmadik harmadban a nyelvtörténeti ismeretek mellett újra fontos tartalom az anyanyelv szerepe, jelentősége a mindennapi életben, a tanulásban, a nemzettudat megőrzésében. Szól a tanterv a határon túli magyar beszélőközösségekről (kisebbség és szóróvány), valamint beszélgetést indítványoz a Szlovéniában használatos nyelvek helyzetéről és státuszáról, a szomszédos országok államnyelveiről, a nyelvek helyzetéről az Európai Unióban, illetve annak intézményeiben (34. oldal).

A követelmények megfogalmazásakor (4. rész) újra hangsúlyozza, hogy a tanuló különböztesse meg és többnyire a beszédhelyzetnek megfelelően használja a tájszólást és a köznyelvet (46. oldal).

Kerettantervi témaként a következők szerepelnek a tantervben (5. rész): Énkép, önismeret; Hon- és népismeret; Európai azo-

nosságtudat. Ezek alátámasztják, kibővítik és elmélyítik a korábban már említett tartalmakat.

6. A magyaroktatás szemlélete: a vernakuláris anyanyelv-változat és az iskola. A magyaroktatás additív szemléletű (BEREGSZÁSZI 2012, KONTRA 2013): épít a gyerekek vernakuláris nyelvváltozatára (jóllehet ezt a szót nem használja), nyelvjárást, nyelvjárási változatot, tájnyelvet használ a megnevezésére, s megkülönbözteti a regionális köznyelvet is. A tantervben nincs szó a szlovén államnyelv hatásáról, a magyar nyelvváltozatba bekerült/bekerülő kölcsönszókról és -szerkezetekről, arról tehát, hogy a muravidéki magyar nyelvváltozatok – archaikus nyelvjárásiasságuk mellett – egyben kontaktusosak is. Úgy gondolom, a nyelvtani ismeretek tanításakor jót tesz a kontrasztív szemlélet, a szlovénnal való közvetlen és konkrét összevetés (pl. interferenciajelenségek az alak-
tanban, a mondat-
tanban, a helyesírás-
ban stb.). Erre nem találtam konkrét utalást a tantervben, tudom viszont, hogy a kollégák többsége a gyakorlatban él ezzel a lehetőséggel is.

169

Irodalom

- BARTHA CSILLA, NÁDOR ORSOLYA, PÉNTEK JÁNOS szerk. *Nyelv és oktatás kisebbségben. Kárpát-medencei körkép*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- BERNJAK, ELIZABETA 2011. A muravidéki kétirányú kétnyelvű oktatás hiányosságai. RUDA GÁBOR szerk. *Nemzetiségi iskolák Magyarországon, Szlovákiában és Szlovéniában*. Pilisvörösvár: Muravidéki Baráti Kör Kulturális Egyesület.
- BEREGSZÁSZI ANIKÓ 2012. *A lehetetlent lehetni. Tantárgy-pedagógiai útmutató és feladatgyűjtemény az anyanyelv oktatásához a kárpátaljai magyar iskolák 5–9. osztályában*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- BOKOR JÓZSEF 2009. *Nyelviség és magyarság a Muravidéken*. Lendva.
- CATHOMAS, RICO M. 2005. *Schule und Zweisprachigkeit*. Waxmann Münster/New York/München/Berlin.
- CSEERNICSKÓ ISTVÁN, PÉNTEK JÁNOS, SZOTÁK SZILVIA 2014. *A magyar nyelv tantárgy oktatása a külső régiókban*. Programleírás; pályázati anyag [kézirat].
- GÖNCZ LÁSZLÓ 2011. A muravidéki kétnyelvű oktatás bevezetésének előzményei és körülményei. KOLLÁTH ANNA szerk. *A muravidéki kétnyelvű oktatás fél évszázada*. Bielsko-Biala, Budapest, Kansas, Maribor, Praha: ZORA 68. 97–114.
- GRÓF ANNAMÁRIA 2013. A Szűnyogh Sándor fogalmazási verseny a szlovéniai Muravidéken.
- <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=441>

- KOLLÁTH ANNA 2005. *Magyarul a Muravidéken*. Maribor: ZORA 39.
- KOLLÁTH ANNA 2009. Két nyelv és oktatás. KOLLÁTH ANNA szerk. *A muravidéki két-nyelvű oktatás fél évszázada*. Bielsko-Biala, Budapest, Kansas, Maribor, Praha: ZORA 68. 36–59.
- KOLLÁTH ANNA – VARGA ISTVÁN ŠTEFAN – GÖNCZ LAJOS 2009. *Magyar1 vagy magyar2? Tannyelvválasztás a Muravidéken*. Útmutató a kisebbségi helyzetű szülőknek és pedagógusoknak. Budapest: Magyar Köztársaság Miniszterelnöki Hivatala.
- KONTRA MIKLÓS 2008. A magyar–magyar kutatások hasznáról és haszontalanságáról. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* X/1. 185–189.
- Tartalom alapú nyelvvoktatás (CLIL, EMILE) az európai iskolákban. Brüsszel: Eurydice, 2005.

Poučevanje učnega predmeta madžarski jezik kot materni jezik (madžarščina1) v Prekmurju

Študija predstavlja nekatere rezultate raziskave, ki je bila izvedena v okviru skupinskega natečaja Domus. Pregledno analizira okvire učnega načrta pri učnem predmetu madžarski jezik kot materni jezik (madžarščina1), učne pripomočke pri pouku materinščine manjšine in značaj pouka v višjih razredih osnovnih šol v Prekmurju. Ugotavlja, da pouk madžarščine poteka na sodobni način, ima aditivni značaj: gradi na vernakularnih jezikovnih različicah otrok. Poudarek je na obstoju jezika v jezikovnih variantah in jezikovni raznolikosti ter sprejemanju jezikovne in kulturne različnosti. Temu pristopu pripomorejo tudi skrbno izbrani učni pripomočki.

Ključne besede: Slovenija, Prekmurje, poučevanje madžarščine v manjšini, madžarščina kot materni jezik, aditivni značaj pouka, učni načrti, vernakularna jezikovna različica

Harc a kisebbség szó ellen

2014. március 7-én a *Felvidék.ma* hírportál „Harc a kisebbség szó ellen” című tudósítása arról szól, hogy egy budapesti konferencián laikus közszereplők (magyarországi kormányhivatal-vezető, szlovákiai magyar politikus, magyarországi orvosprofesszor, valamint egy kormánypárti országgyűlési képviselő) meghirdették a kisebbség szónak a közbeszédből való kiiktatását, mert szerintük az hátráltatja a Magyarországgal szomszédos országokban élő magyarok jogérvényesítését, s a szóba bele van kódolva a kisebbségi magyarok asszimilációja is. A cikk a jó szándékú laikus „program” nyelvészeti kritikája, s egyben nemcsak a laikusok ügyefogyottságát mutatja be, hanem azt is, hogy ha programjuk megvalósulna, az nemzetközi jogi szempontból a kisebbségi magyarokat védtelenné tenné.

Kulcsszók: magyar kisebbségek, etnikai és nyelvi közösségek, politikusok, Szilágyi N. Sándor

1. Írásom címe azonos a *Felvidék.ma* hírportál egyik, 2014. március 7-én megjelent cikkének címével. A cikk egy budapesti konferenciáról tudósított, így:

„A szárnyait bontogató Nemzetstratégiai Kutatóintézet (NSKI), azon belül is a Nemzetstratégiai Akadémia *A kisebbségi szemlélet meghaladása felé* címmel rendezett konferenciát március 6-án, a budapesti Terézvárosban.

A téma ismert szakértőit, közéleti megjelenítőit felvonultató rendezvényen többek közt Szász Jenő, Duray Miklós, Vizi E. Szilveszter és más szaktekinélyek mellett Gulyás Gergely fideszes országgyűlési képviselő, a FIDESZ-KDNP frakciójának helyettes vezetője, a Polgári Magyarországért Alapítvány főigazgatója volt jelen.

Az előadások mindegyikét áthatotta a jó szándék, s a külhoni magyarság jogérvényesítéséért, megmaradásáért folyó harc megújításának, reményteljesebbé tételének a vágya. Minden megszólaló fontosnak tartotta a „kisebbség” szónak és fogalomnak a közbeszédből való kiiktatását – a hozzájuk kapcsolódó negatív gondolatátársítások (kisebbségi érzés, kisebbségrendűség) miatt.

Szász Jenő, az NKSI elnöke szerint a „kisebbség” fogalom eleve defenzív álláspontot feltételez, ezért feladatnak nevezte, hogy a „nemzeti közösség” szó használatának fontosságát megértessük a külvilággal.

[...]

Duray Miklós a kisebbség fogalmának változásairól, matematikai és társadalmi értelmezéséről értekezett. Szerinte lényegében Trianon által, a Versailles-i békerendszer »kisebbségvédelmi« szerződése által vált a nemzeti kisebbség kifejezőjévé, s vált a marginalitás, a kiszolgáltatottság szinonimájává. [...] Érzékeltette, hogy a kisebbség szóba bele van kódolva az asszimiláció.

[...]

A délelőtti záró eseményeként Kiss Antal, az NKSI főosztályvezető-helyettese, s az intézmény brüsszeli képviselője rántotta ki a hallgatóságot a jogászias fészekmelegből, a való élet friss levegőjére derűs beszédével, amelyben többek közt rámutatott: munkatársaival büntetést fizettet, valahányszor csak kiejtik a „kisebbség” szót. A személyenként és esetenként akár 10 ezer forintos összeget szerinte Böjte atya dévai gyámoltjainak kellene adni. Derűsen, de szavait halálosan komolyan vétetve három feladatot szabott a hallgatóságnak: 1) a „kisebbség” szó kiiktatása, 2) névjegykártyánkon mindig a vezetéknev legyen elől, 3) a szellemi világörökség részeként helyeztessük a magyart a védendő nyelvek listájára, nem baj, ha a szlovák és a román társaságában.”

2. Nyugodtan elhihetjük a Felvidék.ma tudósítójának, hogy az előadások mindegyikét áthatotta a jó szándék. Ez azonban talán az egyetlen dolog, aminek e hír kapcsán örülhetünk. „A külhoni magyarság megmaradásáért folyó harcban” ugyanis számos olyan dokumentált esetről tudunk, amikor jó szándékú magyarok igen nagy kárt okoztak azoknak, akiknek a megmaradásáért harcoltak. Ilyesmi történt az 1990-es évek elején, amikor Csíkszeredába és Budapestre transzportáltak csángó iskolásokat

magyartanulás céljából, aminek következtében csángó magyar fiatalok tucatjai váltak románná (lásd SÁNDOR 2003). Ilyesmi történik akkor is, amikor egy magyarországi nyelvművelő a Kossuth rádióban kigúnyolja a határon túli magyarokat a beszédük miatt (lásd KONTRA 2010: 97–105), vagy amikor a szomszédos országokban a magyar iskolások számára olyan tankönyveket készítenek helyi magyar kiadók, amelyeket joggal nevezett egy nyelvész professzor „magyar iskolás gyermekek elleni merényleteknek” (lásd KONTRA 2010: 107–116).

Aminek egy nyelvész aligha örül, amikor arról értesül, hogy „a téma ismert szakértői” mindannyian fontosnak tartották a *kisebbség* szónak s fogalomnak a közbeszédből való kiiktatását, az az, hogy ebből a jó szándékból süt a tájékozatlanság, a naivitás és a küldetésstudat. A megszólalóknak fogalmuk sincs arról, lehet-e, s ha igen, miképp lehet kiiktatni a közbeszédből egy szót. Talán azt hiszik, ha ők négyen-öten-tízen-húszan nekigyürkőznek, ez sikerülhet is nekik. Nem tudják, hogy egy szó „kiiktatása a közbeszédből” sokkal nagyobb, monumentálisabb vállalkozás lenne, mint például egy olyan szó kicserélése egy Radnóti versidézettel ékesített emlékművön, mely szót (*csecsszopó*) a szobrász azért helyettesített a *csecsemő*-vel, mert az előbbit illetlen, „kuplerájban elhangzó” szónak ítélte (lásd Radnóti Melocco módra). Nem tudják, hogy az ilyen kísérletek a szocializmusban is csúfosan megbuktak (lásd KONTRA 1997).

De tételezzük föl, hogy sikerülne leszoktatni 12–13 millió magyart a *kisebbség* szó használatáról, ha nem is 10 ezer forintos büntetésekkel, de valami csoda folytán. Mit érnének el a tabusítók? Egyrészt: a szlovákok, románok, szerbek s a többiek változatlanul a saját szavaikat, kifejezéseiket, terminus technicusait használnák továbbra is. Másrészt: ha a magyarok elkezdenék kiiktatni a nemzetközi fórumokon felszólalásaikban és dokumentumaikban például az angol (*national*) *minority*-t, csak magukkal babrálnának ki, mivel a nemzetközi jog a kisebbségeket (*minorities*) védi, de a *társnemzeteket*-et s más, a konferenciázók által kívánatosnak vélt szavak által jelölt embercsoportokat nem védi. Szegény magyarok még A nemzeti kisebbségek nyelvi jogairól szóló oslooi ajánlásokra (1998) sem hivatkozhatnak, mert nekik nem lennének kisebbségeik. Hasonló öngólt rúgnának a magyarok,

mint azok az amerikaiak, akik politikai korrektségtől vezérelve a korábbi, általuk pejoratívnak minősített neveket (például *limited English proficiency students* 'korlátozott angol tudású diákok') eufémizmusokkal helyettesítették (például *linguistically diverse students* 'nyelvileg különféle diákok'), amivel továbbra is megfosztották védeniceiket a jogi védelemtől, ugyanis a nemzetközi jog védi a *kisebbségi* diákokat (*minority students*), de semmilyen védelmet nem nyújt a *nyelvileg különféle* tanulóknak (lásd SKUTNABB-KANGAS 1999: 7). Harmadrészt: a magyar tudományos szakirodalom egyik bevett terminus *technicusa* válna avíttá s nemkívánatossá BALOGH (1930)-tól ROMSICS (1995)-ön át mondjuk BÁRDI (2013)-ig.

Végül itt van még valami, ami nem jó szándékú laikusok nyelvvalakító buzgalmáról szól, vagy 10 ezer forintos büntetésekről, hanem a dolog lényegéről. A kisebbségek védelmét úgy lehetne hatékonyabbá tenni, ha az uralkodó kisebbségi paradigma helyett egy emberi jogi paradigmát léptetnénk életbe. Például Magyarországon, vagy akár Szlovákiában is. Olyan törvényre gondolok, amelyet SZILÁGYI N. SÁNDOR (1994/2003) dolgozott ki Románia etnikai és nyelvi közösségeinek méltányos és harmonikus együttéléséről. Ebben a törvényben *etnikai*, illetve *nyelvi közösségek*-ről van szó, nem *kisebbségek*-ről, ez a szó – két elkerülhetetlen esettől eltekintve (1. cikk [4] és [7] bekezdés) – elő sem fordul a szövegben.

A laikusok (Szász, Duray, Vizi stb.) javaslata és SZILÁGYI eljárása a felszínen nagyon hasonló. Az előbbiek egy szó használatból történő kiiktatásával s egy másik szó használatbavételével kívánják elérni a tartalmi, a társadalmi-politikai változást, a jogi helyzet megváltoztatását. SZILÁGYI a tartalmi változtatásokat dolgozta ki szisztematikusan és következetesen, s ezekhez kereste meg az adekvát nyelvi kifejezéseket. Ha úgy tetszik, ő is kiiktatta a *kisebbség* szót (a törvényéből, ha nem is a közhasználatból), de ezzel csak látszólag tett úgy, mint a laikusok – a tartalmi különbség az előbbiek elképzelései és SZILÁGYI N. SÁNDOR törvénye között hatalmas, és a törvény nyelvi-nyelvhasználati szempontból sem naiv.

Hivatkozott irodalom

- A nemzeti kisebbségek nyelvi jogairól szóló osloai ajánlások és az ezekhez kapcsolódó értelmező megjegyzések. Interetnikai Kapcsolatok Alapítvány, The Hague, 1998. február.
- BALOGH ARTÚR 1930. *A kisebbségek védelme*. A Magyar Nép Könyvtára, Kolozsvár.
- BÁRDI NÁNDOR 2013. *Otthon és haza: Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéből*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda.
- CLYNE, MICHAEL szerk. 1997. *Undoing and Redoing Corpus Planning*. Mouton de Gruyter, Berlin/New York.
- Harc a „kisebbség” szó ellen – Nemzetstratégiai konferencia Budapesten. <http://www.felvidek.ma/kitekinto/magyarorszag/44453-harc-a-kisebbssegq-szo-ellen-nemzetstrategiai-konferencia-budapesten> [eredeti közlés: 2014. március 7., utolsó megtekintés: 2014. április 23.]
- KONTRA, MIKLÓS 1997. “*Stubborn as a mule calls for a dialectical presentation*”: On undoing and redoing corpus planning in Hungary. In: CLYNE szerk. 1997: 31–60.
- KONTRA MIKLÓS 2010. *Hasznos nyelvészet*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja.
- OSVÁT ANNA – SZARKA LÁSZLÓ szerk. 2003. *Anyanyelv, oktatás – közösségi nyelvhasználat*. Gondolat Kiadói Kör – MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest.
- Radnóti Melocco módra. http://www.teol.hu/orszag-vilag/kultura/rovatok/kultura/080122_kult_116385 [eredeti közlés: 2008. január 22., utolsó megtekintés: 2014. április 23.]
- ROMSICS IGNÁC főszerk. 1995. *Magyarok kisebbségben és szórványban: A Magyar Miniszterelnökség Nemzetiségi és Kisebbségi Osztályának válogatott írásai, 1919–1944*. Teleki László Alapítvány, Budapest.
- SÁNDOR KLÁRA 2003. Magyar nyelvésztés? Megjegyzések a csángó beiskolázási kísérletről. In: OSVÁT – SZARKA szerk. 2003: 153–182.
- SKUTNABB-KANGAS, TOVE. 1999. Linguistic Human Rights – Are You Naive, or What? TESOL Journal 8/3: 6–12.
- SZILÁGYI N. SÁNDOR 1994/2003. Törvény az etnikai és nyelvi identitással kapcsolatos jogokról, valamint az etnikai és nyelvi közösségek méltányos és harmonikus együttéléséről. In: *Mi egy más: Közéleti írások*, 576–664. Kalota Könyvkiadó, Kolozsvár.

175

A campaign against the Hungarian word kisebbség 'minority'

On 7 March 2014 the news portal Felvidék.ma carried a report titled "Fight against using the Hungarian word kisebbség 'minority'". It concerned a conference in Budapest where laymen (the head of a Hungarian government office, a Slovakia-Hungarian politician, a professor of medicine, and a member of the Hungarian Parliament) launched a campaign for the elimination of the word kisebbség from Hungarian public discourse. They believe the word must be eliminated because its use hinders the enforcement of the rights of Hungarians in Hungary's neighboring countries; furthermore they

claim that the assimilation of such Hungarians is "coded into the word". This article offers a critique of this campaign by a linguist, exposing not only the laymen's flat-earth language ideology, but also how their campaign, were it to be successful, would render Hungarian national minorities unprotected by international law.

Keywords: *Hungarian national minorities, ethnic and linguistic communities, politicians, linguist Sándor N. Szilágyi*

Adalékok a családi nyelv hagyományörző szerepéhez

A magyar dialektológiai, szociolingvisztikai szakirodalomban Bokor József az elsők között foglalkozott a családon belüli nemzedékek nyelvhasználatának közös vagy eltérő jellemzőivel. Köszöntő írásunkban a hármas határ menti kutatásaink és elkészült térképlapjaink alapján, a mikroelemzés humán dimenzióját – Bokor József kutatásaihoz kapcsolódva – az elsődleges mikroközösségre, a családra szűkítjük le, hiszen az egyén elsődleges szocializációja során sajátítja el anyanyelvének alapváltozatát. A családban kialakult attitűd pedig meghatározó lehet abban, hogy az egyén őrzi-e ezt a változatot, vagy éppen próbálja elfedni, titkolni, hogy nyelvjárási elsődleges nyelvű (vö. pl.: Holliday 1968, Chambers 2003). Eredményeink igazolják, hogy a nyelvi változás, a változás iránya megragadható egy család, ill. családok több generációja nyelvhasználatának összevetésében; kijelölhetők azok a nyelvjárási jelenségek, amelyek továbbvitelében, megőrzésében a családi összetartozásnak szerepe van. A lezajlott intergenerációs változás jelzi, a lezajlónak tűnő pedig előlegezheti a nyelvjárási struktúra részrendszereiben, a nyelvjárási szókincsben végbemenő folyamatokat.

Kulcsszavak: családon belüli nyelvhasználat, elsődleges szocializáció, nyelvátadási lánc, intergenerációs változás

1. Lapozgatjuk a II. Dialektológiai Szimpozion kötetét, nézzük a fényképeket. 1987-ben volt a találkozó, 1990-ben jelent meg a tanulmánykötet. Mindenki fiatal. Még Végh József tanár úr, s a hamarosan örökre távozó Imre Samu is. Bokor Jóska nagyon. Mi is. Akkor kaptuk tőle a nagyon kedves és megtisztelő, s ebben a körben sokáig magunkkal vitt „kislányok” elnevezést. S ebben a kötetben olvasható Bokor József azon tanulmánya (A tájszókész-

let vizsgálata egy családon belül), amelyhez kapcsolódva most a 70 éves Bokor Józsefet köszöntjük tisztelettel és szeretettel.

A szombathelyi dialektológia iskola innovatív, szociolingvisztikai szemléletet és módszert alkalmazó dialektológusaként, a táji lexémák avatott kutatójaként Magyarországon először ünnepeltünk foglalkozott a családon belüli nemzedékek nyelvhasználatára közös vagy elkülönülő vonásainak vizsgálatával, holott „spontán adatok tanúskodnak róla, hogy vannak családok, amelynek archaikusabb a nyelve, másoké jobban ki van téve a köznyelvi hatásnak (l. BOKOR 1990: 163–67, 1995: 37). Sok-sok példa igazolhatná, hogy bizonyos nyelvjárásiasságok megmaradásának, illetve mások megszűnésének nemegyszer éppen a családi nyelvben rejlik a magyarázata” (BOKOR 1990: 163). Fentebb említett tanulmányában táji lexémák elemzésével bizonyítja a „családi nyelv hagyományőrző szerepét” (i. m. 164), s egyben azt is, hogy «a tájszókát a legtovább a kihalástól éppen a családi nyelv védheti meg» (i. m. 166). A kilencvenes években itthon is ismertté váltak a külföldi szakirodalom nyomán generációk közötti nyelvtáradási láncnak [intergenerational transmission (FISHMAN 1991)] nevezett szocializációs-kommunikációs folyamatban elsajátított nyelvek és nyelvváltozatok. Ennek a kultúra fenntartásában betöltött szerepét FISHMAN (1991) nyomán különösen a nyelvváltás aspektusából többen vizsgálták (l. pl. LAMBERT, BRIGITTE 2008, LEWIS, M. PAUL and SIMONS, GARRY 2009), de a nyelvjárási kutatásainkban a témához kapcsolódóan továbbra is Bokor Józsefet tekintjük etalonnak (l. pl. T. KÁROLYI – P. LAKATOS 2007: 227–36).

2. A hármaskör határánál közel két évtizede folyó vizsgálatunkban a nyelvi változások lefolyásának mikéntjét többféle vizsgálati módszerrel, többek között mikroelemzésekkel, apró eseményeken keresztül tártuk fel. (A kutatásokról bővebben l. P. LAKATOS (szerk.) 2012: 9–27). Köszöntő írásunkban a mikroelemzés humán dimenzióját BOKOR JÓZSEF említett kutatásához kapcsolódva az elsődleges mikroközösségre, a családra szűkítjük le, hiszen az elsődleges szocializáció során az egyén itt sajátítja el anyanyelvének alapváltozatát. A nyelvtáradási láncban „Az anyanyelvi beszélő nem anyanyelvét sajátítja el általában, hanem annak mindig egy adott változatát, azt, amelyikbe normális esetben beleszületik” (HALLIDAY 1968). Noha az egyén bizonyos életkori szakaszokban,

kommunikációs szituációkban a kortárs-, illetőleg a különböző referenciacsoportok nyelvhasználatát tekinti mintának, ahhoz igazodik (vö. CHAMBERS 2003:175), egész életét végigkíséri, sarkított esetekben (pl. nyelvi hátrányos helyzet) determinálja az elsődleges nyelvváltozat. „Mivel ez a legteljesebben elsajátított változat, a későbbiekben elsajátított változatokat is ehhez viszonyítja” (vö. TOLCSVAI 1996: 36), sőt feltételezhetjük, hogy a családban kialakult nyelvi attitűd is készítheti arra a fiataalt, hogy őrizze meg ezt a változatot, vagy éppen próbálja meg elfedni, titkolni, hogy nyelvjárásias elsődleges nyelvű.

A nyelvi változások lefolyásának kutatásában hasznos tanulságokkal szolgálhat annak feltárása, hogy a családnak mint a legszűkebb és legösszeshozottabb közösségnek, milyen szerepe lehet a változások indukálásban és a hagyományörzésben (bővebben l. T. KÁROLYI – P. LAKATOS i. m. 227–8. A téma kiterjedt nemzetközi szakirodalmából lásd pl. CHAMBERS (2003 174–94), LABOV (2001: 415–41).

3. Köszöntő tanulmányunkban a már elkészült térképlapjaink eredményeivel is összevetve szeretnénk néhány adalékot adni a családi intergenerációs nyelvjárásmegőrzés kérdésköréhez. Korábban kérdésként fogalmaztuk meg, most egy nagyobb korpusz, ill. adatbázisunk alapján is állíthatjuk, hogy a nyelvi változás, a változás iránya megragadható egy család, illetve családok több generációja nyelvhasználatának összevetésében; kijelölhetők azok a nyelvjárási jelenségek, amelyek továbbvitelében, megőrzésében a családi összetartozásnak szerepe van; a lezajlott intergenerációs változás jelzi, a lezajlónak tűnő pedig előlegezheti a nyelvjárási struktúra részrendszereiben végbemenő folyamatok végeredményét. Térképlapjaink és adatbázisunk segítségével elemezhetővé válik az is, hogyan viszonyul egymáshoz adott kisközösség nyelvhasználatára és az idiolektus szintje.

Jelen tanulmányunkhoz a magyar–ukrán határ két oldalán található, eltérő gazdasági, társadalmi struktúrájú szomszéd település, Tiszabecs és Tiszaújlak két, ill. egy családja több nemzedékének nyelvhasználatát elemeztük, pontosabban ebből választottuk ki néhány jelenség értékelését. [Tiszabecsről és Tiszaújlakról l. P. LAKATOS (szerk.) 2012:12]. A tiszaujlaki édesanya alacsony végzettségű, 1932-es születésű, lánya egyetemet végzett

középkorú (1. sz. család). Az egyik magyarországi, tiszabecsi családot a középkorú, alacsony végzettségű édesanya és érettségizett, 1977-ben született lánya adja (2. sz. család). A 3. sz. család három nemzedéke Tiszabecsen él, az egyik harmadik nemzedékbeli felsőfokú végzettségű lány érettségizett, középkorú édesanyjával, a másik, szintén felsőfokú végzettségű fiatal nő pedig az 1932-es születésű, alacsony végzettségű, háztartásbeli nagymamával él együtt.

A családok különböző nemzedékeinek adatait egybevetve összeállítható azon nyelvjárási morfológiai, ill. nyelvjárási szó-készletbeli jelenségek, egységek köre, amelyeket a két településen a közép- és a fiatalabb nemzedék már a családon belül sem visz tovább (legalábbis a gyűjtési helyzet adta formálisabb szituációban), a nyelvátadási lánc megszakad. Ilyen pl. a 3. sz. családban a csak nagymama adatai között megjelenő *veszen, viszen*, a 2. sz. családban a középkorú édesanya nyelvjárási normájába tartozó *mensz, megyen, vigyázik, kellett*. Érettségizett lánya a standard morfémaszerkezeteket adja meg.

Azok közül a morfológiai jelenségek közül, amelyek esetében a standard–dialektális variánsok használatát számos egyéb tényező mellett a családi összetartozás is befolyásolhatja, kettőt emeljünk ki most!

Az északkeleti nyelvjárási régió jellemzője a *szeke/szeke-ren* típus. Napjainkra nominatívuszbán a standard forma egyre általánosabbá válik, a tő egyalakúként viselkedik, a szuperesszívuszi esetrag előtt viszont – szemben a köznyelvi morfémaszerkezettel – megmarad időtartamot váltakoztatónak. A vizsgált családok tagjainak nyelvhasználata, variánsválasztása megfelel a lokális és regionális használatnak: a *tehen, veréb, szekér* szociális érvényű, mintahogyan a nyelvjárási *tehenen, vereben, szekeren* is. [Vö. P. LAKATOS (szerk.): 2012: 65–6; MORE. 95; 131; 144; 97; 133; 145. térképlapok.]

Az első térképlap, amelynek adatait a vizsgált családok adataival is összevetjük, a *látsz* változópéldány (MORE. 65.) térképlapja. (Az *adsz/adol* típusváltozóról részletesebben l. i. m. 60–3.)

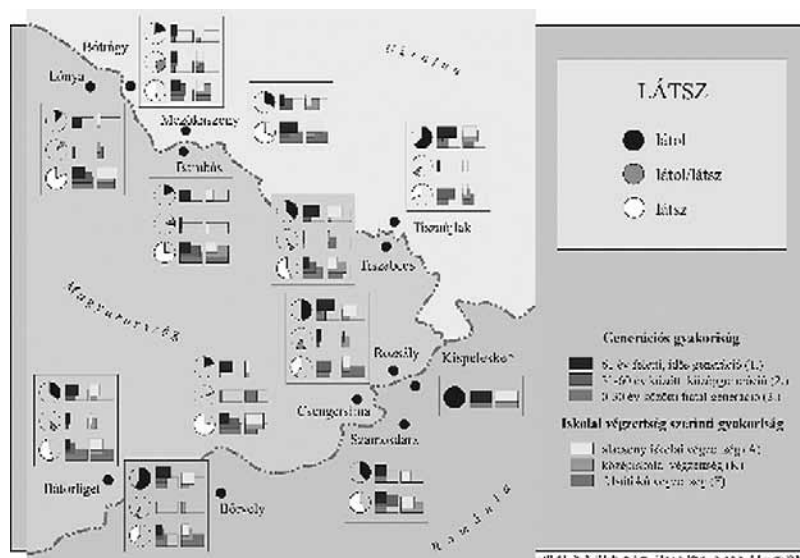
A térképlap adatai (a típusváltozó többi változópéldányaihoz: *adsz/adol; fogsz/fogol; tusz/tudol; vetsz/vetel; laksz/lakol* hasonlóan) mutatják, hogy a függő és független változók korrelációja a

határon innen jobban megragadható, az országhatár elkülönítő szerepű. A nyelvjárási változat a magyarországi kutatópontokon az idős, alacsony végzettségű adatközlők sajátja, a határon túl kisebb a korrelációba állítás lehetősége.

A kiválasztott családok lakhelyeinek, Tiszabecs és Tiszaújlak adatainak különbsége arra is rámutat, hogy az egymástól kilométerre lévő, a határ elválasztotta két településen a fiatalok és a legalacsonyabb iskolai végzettségűek nyelvhasználata között van jelentős különbség. Míg a magyarországi településen ők szinte csak a köznyelvi variánszt (esetleg nagyon kicsi arányban kettős adatban: *látasz/látol*) adják meg, a kárpátaljai nagyközségben szinte pontosan fele-fele arányban választják a köznyelvi és a nyelvjárási változatot.

Az életkor és az iskolai végzettség nyelvhasználatot befolyásoló szerepe megragadható a kiválasztott családok tagjainál is. Ugyanakkor a 3. sz. család adatait elemezve nem lehet nem számolni a családi nyelvhasználat szerepével, annak jelentőségével a nyelvjárásmegőrzés szempontjából. A Tiszabecsen együtt élő anya és lánya csak a *látasz* standard változatot adja meg, a nagymama a *látol*-t, vele lakó, felsőfokú végzettségű másik unokája szintén a *látol* változatot (igaz, a *látasz* köznyelvi morfémaszervezettel együtt).

181

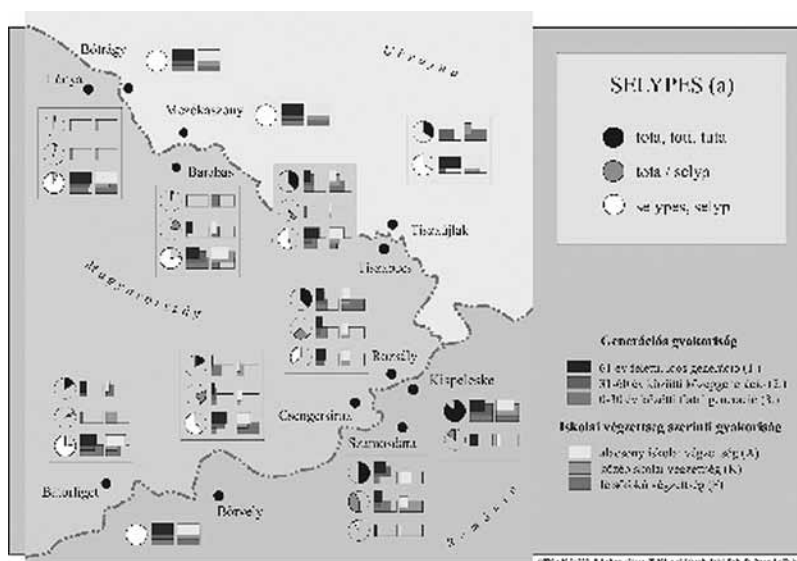
1. ábra: *látasz*

Szintén a nyelvhasználat egymásra hatása hívhatja elő náluk a köznyelvi *mondasz* változatait: anya – lánya: *mondsz*; nagymama – unoka: *mondasz*.

BOKOR JÓZSEF a tájszókincs megőrzését vizsgálta egy családon belül, s a mi adataink is azt mutatták korábban, majd az adatbázis elkészülése után is, hogy az intergenerációs megőrzés jól megragadható a szókincs változásának elemzésekor. (Adatbázisunk alapján pl. *kukorica/tengeri/málé*; *köpül/zürből*; bögre/*bádóg*; *szövőszék/esztováta*; *sündisznó/töviseskutyá* lexémaváltozatoknál.)

Kiválasztott lexikai térképlapunk a *selypes* (LEX. 98).

182

A térképlap mutatja, hogy a köznyelvi *selypes* nem használatos a kutatópontokon. Alakváltozata, a nyelvjárásiasabb *selyp* Kispelleske és Szamosdara kivételével megtalálható (Bótrágy, Mezőkaszony, Börvely településeken egyedüli változat) mind a magyarországi, mind a határon túli többi gyűjtőhelyen. A *tota* izoglosszája a Tiszabecs-Tiszaújlak; Bátorliget-Szamosdara határolta terület közé tehető, de a lokális különbségeknek az izoglosszában belül is jelentős szerepe van – mint ahogyan a vizsgált terület egészén. (Az országhatárnak nincs meghatározó szerepe, ahogyan a regionális kötöttségnek sem – az izoglossza átnyúlik ezeken.)

Érdekes, hogy az izoglosszán belül a *selyp* köthető az idősebb és alacsonyabb végzettségű adatközlőkhöz (vö. pl. Tiszaújlak), a *tota* vagy a kettős adatok a fiatalok nyelvhasználatában jellemzőbbek; a diplomások pedig – a magyarországi Csengersima és Bátorligetkivételével – nagyobb arányban ezt a tájszót adják meg (vö. Tiszabecs, Tiszaújlak, Rozsály). „Népszerűségében” érzelmi okoknak, a lexéma sajátos stílushatásának is szerepe lehet.

[A *tota* a SzamSz.-ban megtalálható (II. 398); a nagyatlász viszont egy *tota* (O 15 kutatópont) adat kivételével minden kutatópontról a *selyp* lexémát adatolja.]

A családok tagjainak adatai megfelelnek az általános tendenciáknak: a *selypes* változatot egyetlen adatközlő sem használta, a *selyp* és a *tota* összességében azonos arányban jelenik meg. A tiszabecsi 2. sz. család két tagja (anya-lánya) csak a *selyp* alaki lexémát adta meg, a szintén magyarországi 3. sz. család három generációjában a következő adatokat jegyeztük le: nagymama: *tota*, középkorú, középfokú végzettségű lánya kettős adattal: *tota/selyp*; nagymamával élő unoka: *tota*; az édesanyjával élő másik lánya: *selyp*. A kárpátaljai idős adatközlő nyelvhasználatában: *selyp*, egyetemi végzettségű tanárnő lányának (ő mindig a nyelv megőrzésének fontosságát hangsúlyozta): *tota*.

4. Vizsgálatunk is igazolta, hogy

- az életkor és az iskolai végzettség egy családon belül is meghatározó tényező; a szociolingvisztikában már igazolt tendenciák érvényesülnek;
- az országhatár nyelvhasználatot befolyásoló szerepű: az ún. fáziskésés jellemző; a határon túl a dialektális jelenségek száma nagyobb mind az alaktani jelenségeket, mind a szókészlet elemeit tekintve (vö.: BOKOR 1990: 164),
- ebből következően: a standard irányába való elmozdulás a magyarországi családok esetében markánsabb;
- a különböző nyelvi szinteken a változások nem azonos ütemben mennek végbe: a határon túl a szókészlet lexemái hajlamosak legkevésbé a változásra, a valódi tájszavak státusa erősebb, mint a magyarországi beszélőközösségekben;
- Mikrovizsgálatunk eredménye volt az is, hogy a szókincs vizsgálatával jobban megragadható az intergenerációs megőrzés, mint a morfológiai adatok elemzésével.

- A köztes, átmeneti formák vagy több változat egymásmellettisége a középnyemzedék nyelvhasználatát jellemzi [vö.: P. LAKATOS (szerk.) 2012:123].
- A három család különböző tagjainak vizsgálata azt mutatta, hogy a szülő-gyermek és a nagyszülő-unoka viszonylat nem különbözik nagymértékben egymástól. A továbbvívés, a megőrzés motivációi azonban különbözők is lehetnek. BOKOR JÓZSEF már idézett munkájában ír arról, hogy a szülő-gyermek viszonylatban a „családi nyelv hagyományörző szerepe”, a nagyszülő-unoka viszonylatban pedig emellett még „az egyéni érzékenység, érdeklődés” őriztetheti meg az archaikusabb formákat (Vö.: BOKOR 1990: 164–5). Saját adataink közül ez utóbbira példa lehet a kárpátaljai család fiatalabb, egyetemi végzettségű tanár tagjának *tota* szava a köznyelvi *selypes*-re akkor, amikor az idős édesanya is a köznyelvi variánst adja meg az adott beszédhelyzetben, illetve a magyarországi 3. sz. család legfiatalabb tagja a nagymamához hasonlóan az archaikusabb variánsokat (*látol*, *tota*) közli.
- Mindezek mellett a határon túli családnál a nyelvi attitűd sajátos, korábbi munkáinkban már szintén vizsgált jellemzői is megragadhatók: a magyar nyelv megőrzésének szükségessége, az archaikus formák magas presztízse; „az emlékezés (a múlthoz való viszony), az identitás és a kulturális folytonosság (hagyományteremtés)” (ASHMANN 2004: 16) sokkal erősebb közösségi szervezőerő kisebbségi közösségben, mint a határon innen.

Kedves Jóska!

Még sok közös kutatási témát, együtt végigült konferenciát, de elsősorban jó egészséget, boldogságot kívánva köszöntenek: „A kislányok”

Hivatkozott irodalom

- ASHMANN, JAN 2004. *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a kora magaskultúrában*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest.
- BOKOR JÓZSEF 1990. A tájszókincsek vizsgálata egy családon belül. In: SZABÓ GÉZA [szerk.] *II. Dialektológiai Szimpózium*. VEAB., Veszprém, 163–167.
- CHAMBERS, J. K. 2003. *Sociolinguistic Theory*. Blackwell, Oxford.

- FISHMAN, JOSHUA 1991. *Reserving Language Shift: Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages*. Multilingual Matters, Clevedon.
- HALLIDAY M. A. K. 1968. The Users and Uses of language. In: FISHMAN J. A. [ed.]: *Readings in the Sociology of Language*. Mouton. The Hague. 139–169.
- T. KÁROLYIMARGIT – P. LAKATOSILONA 2007. A nyelvi változás vizsgálata családok generációinak összevetésében. In: HOFFMANN ISTVÁN ÉS JUHÁSZ DEZSŐ (szerk.) *Nyelvi identitás és a nyelv dimenziói*. Nemzeti Magyarágtudományi Társaság, Debrecen–Budapest.
- LABOV, WILLIAM 2001. *Principles of linguistic change. Social factors*. Blackell Publishers.
- LAMBERT, BRIGITTE 2008. *Family Language Transmission*. Actors, Issues, Outcomes. Vario Lingua. Nonstandard – Standard – Substandard 32. Peter Lang. Verlag der Wissenschaften. Frankfurt am Main.
- LEWIS, M. PAUL and SIMONS, GARRY 2009. *Assessing Endangerment: Expanding Fishman's Gid*. http://www.lingv.ro/resources/scm_images/RRL-02-2010-Lewis.pdf [2012. 05.15.]
- P. LAKATOS ILONA (szerk.) 2012. *Változó nyelvhasználat a hármashatár mentén. Többdimenziós nyelvföldrajzi térképek tanúságai*. Segédkönyvek a Nyelvészeti Tanulmányozásához 146. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 1996. *A magyar nyelv stilsztikája*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

The role of language in transmitting traditions within the family

József Bokor was among the first ones who have treated the common or different characteristic features of language uses of generations within a family. Based on our researches along the triple border and our map sheets, the human dimension of the microanalysis is restricted to the primer micro-community, i. e. the family, in our salutation paper – thus relating to József Bokor's researches, as the individual acquires the base variation of the mother tongue during the primary socialization, and the attitude developed in the family can influence decisively whether the individual preserves this variation or tries to hide or Formatted: Font: Italicconceal that their first language is a dialect (cf. Holliday 1968, Chambers 2003). Our findings prove that linguistic changes as well as their directions can be grasped by comparing the language uses of a family, or rather comparing the language uses of several generations of families, and the dialectical phenomena whose preservation and transmission are influenced by familial togetherness can be identified. The processes occurring in the subsystems of the dialect structure, in the dialectical lexicon, can be

indicated by the intergenerational changes and can be predicted by the ones that seem to occur.

Keywords: *language use within a family, primary socialization, language transmission chain, intergenerational change*

Filológiai megjegyzések Katona József *Aubigny Clementia, vagy is A' Vallás miatt valo Zenebona Frantzia Országban* 4^{dik} Henrik alatt című művéhez

187

A dolgozat Katona József egyik korai, a Bánk bán előtt íródott, Aubigny Clementia vagy is A' Vallás miatt valo Zenebona Frantzia Országban 4^{dik} Henrik alatt című alkotás filológiai jellemzőit vizsgálja. Feltárja a kézirat sorsát, keletkezéstörténetét, nyelvi jellemzőit, forrásait, kiadásait, színpadi előadásait. A végén rövidebb, jegyzetekkel ellátott részleteket közöl a műalkotásból.

Kulcsszavak: Katona, korai dráma, Aubigny Clementia, kézirat, kritikai kiadás

A Katona József korai (a „Bánk bán” előtti) drámáinak kritikai kiadásáról c. OTKA-pályázat keretei között, a Magyar Tudományos Akadémia Textológiai Bizottságának felkérésére, Czibula Katalinnal, Demeter Júliával, Horváth Károllyal és Nagy Imrével tíz drámát rendezünk sajtó alá. Jómagam azokat a szövegeket gondozom, amelyek epikus forrásszövegre vezethetők vissza. Nevezetesen *A' Borzasztó Torony. vagyis a gonosz Talált-gyermek*, a *Monostori Veronka. vagy A Hartz két ellenkező igaz Ügyért* és az *Aubigny Clementia vagy is A' Vallás miatt valo Zenebona Frantzia Országban* 4^{dik} Henrik alatt című alkotásokat.

1. A kézirat. A Katona-kéziratok közül sajnos egyik sem autográf manuscriptum. „Egy részük a különféle társulatoktól használt sűgőkönyv, más részük, amint a kecskeméti levéltárban őrzött levelekkel és hivatalos írásokkal való egybevetésük bizonyítja, id. Katona József másolata fia drámáiról” (OROSZ 2007: 18). Előbbiek közé öt dráma sorolható: színházi sűgőkönyvként maradt fent a *Mombelli grófok*; a *Luca széke...*; az *István...*, a *Jolánta* és az általunk

vizsgált *Aubigny Clementia*. Katona sajnos nem tartotta meg drámáinak kéziratait, az „*Aubigny Clementia* megőrzésére talán azért nem gondolt, mert előadni nem volt szabad...” (OROSZ 2004: 73).

Az autográf manuscriptum ebben az esetben is elveszett (OROSZ 2004: 72). Még Katona életében a műről kettő, nem a szerző kezétől származó másolat készült. Az első, 1816. április 20-án lezárt manuscriptum Udvarhelyi Miklós kézírásával maradt meg, melyet kecskeméti színtársulat számára készített (WALDAPFEL 1930: 347; OROSZ 1974: 61; KERÉNYI 1992: 407). Erre a kézíratra később, 1831. december 23-án rákerült a kassai cenzor tilalma a mű előadására vonatkozóan. Kiadásunk alapjául is ez az Udvarhelyi-féle másolat szolgál. A másik variáns másolását 1826. május 8-án fejezték be Kolozsvárott, kétszer elő is adták ott a színdarabot (WALDAPFEL 1930: 347–348).

Az Udvarhelyi-kézirat előbb a Nemzeti Színház Könyvtárába került, ezt bizonyítja a címlapon szereplő körpecsét: Nemzeti Színház Könyvtár. 1955-től tulajdonosa az Országos Széchényi Könyvtár. A szereplőket felsoroló lap alján a következő adatok találhatók: V1 SZ. A 11 jelzés, alatta pecsét: ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR Színháztört. osztálya M9 5798 sz., mellette két kisebb pecsét: kis háromszögben R 1305, kis körben R 2. A manuscriptum számozott 39 lapból áll, félvászon kötés tartja össze. Mérete 19,5x13 cm. A címlapon négy sorban a dráma címe olvasható, egy újabb sorba tördelve a műfaji megnevezés és a felvonások száma szerepel, ezt követően egy-egy külön sorba¹ írva a következők: Készítette; Katona József; Pesthen; 3^{ik} esztendőben Törvényt tanulván; 1813. Az anyag jelenleg is az OSZK Színház-történeti Tárában található.

2. Keletkezéstörténet. A dráma 1813 augusztusa előtt keletkezett, a műben erősen érvényesül a történészi felkészültség (BÍRÓ 2002: 61). BÍRÓ FERENC kutatásaiból tudhatjuk, hogy ezt a színművet „*Katona egy hozzá német fordításban eljutott francia novella alapján készítette. A novellában és a téma más – főként német – színpadi feldolgozásaiban egyaránt a XVI. század végén, a katolikus liga és a hugenotta IV. Henrik küzdelmeinek az idején zajló cselekmény középpontjában Aubigny várának úrnője, Clementia áll...*” (BÍRÓ 2002:

1 Pontosvesszővel jelöljük a sorvégeket.

62), de Katona a cselekmény középpontjába nem a címszereplőt, hanem de la Châtre-ot teszi (WALDAPFEL 1933: 90).

3. Források és kiadások. Katona az alkotás tárgyát D'Ussieux *Décameron français* című kötetéből vette (OROSZ 1974: 54). Teljes terjedelmében a dráma eddig két alkalommal, 1881-ben (*Katona József összes művei*, kiad. ABAFI Lajos, Budapest, Aigner, 1881–1882. (Nemzeti könyvtár: 19.) és 1959-ben (*Katona József összes művei*, s. a. r., utószó: SOLTANDOR, Bp., Szépirodalmi, 1959.) jelent meg.

4. Nyelvállapot, helyesírás. A kézirat leírásakor a betű- és szöveghűség volt a fő szempontunk. Megőriztünk minden korabeli ortográfiai, nyelvhasználati sajátosságot, még akkor is, ha azok értelme olykor logikátlanak tűnik. A másolat abban az időszakban készült, amikor még csak kialakulóban volt az irodalmi és köznyelvi norma, éppen ezért csak kevés javítást alkalmaztunk. Általánosan megállapítható, hogy ingadozik az ejtés és a szótagolás szerinti leírás.

A kéziratban fontos szintaktikai jellemző, hogy az egyes tagmondatot közt gyakran alkalmaz olyan írásjelet, ami a mondat végén szokott szerepelni, s ilyenkor a következő tagmondat kisbetűvel kezdődik. A manuscriptum átírásánál a következő hangtani és szótani-helyesírási kérdések áttekintését tartottuk szükségesnek. Az *u* helyett gyakran *ú* szerepel, pl. út, rosszúl. A mássalhangzókat tekintve a *ts cs*-nek felelhet meg (pl. *Tsupán, Betsületért, tsak*), de előfordul a *cs* használata is: *csak, csendes*. A *tz c*-nek felel meg (pl. *tzélből, hartzol, hartzolnak*). Gyakran áll *tty* betű a *tj* helyett (pl. *futtya, mutathattyátok, követtye*), tehát a szerző inkább a kiejtés szerinti helyesírást alkalmazza alapelveként, bár sokszor a szóelemző írásmóddal is találkozunk: *bizonyítják, látja, forgatják*. A magánhangzók nyújtása mellett általánosnak tekinthető a hosszú mássalhangzók alkalmazása is.

A szóhasználatban kapcsolatban megemlíjtük, hogy – kevés kivételtől eltekintve – a főneveket nagybetűvel írja (erre vonatkozóan két rövid idézet a műből: „Az egész Polgárság a' Palotánk eleibe gyűlelszik” vagy „Bajnokokkal a' hir 's Betsületért hartzolnak”). Olykor találunk példát sajátos szóhasználatra is, ezeket a szavakat a kiadandó kötetben lábjegyzetekben jelöltük. A *-ból, -ből, -tól, -től, -ról, -ről* toldalékokban általában rövid magánhangzó

szerepel: pl. *várbol*, *Elkábulásától*, de találhatunk példát az ellenkezőjére is: pl. *mennyországából*, *Fanatizmustól*. Az egyéb sajátosságokhoz tartozik az ige előtti igekötő szinte tendenciózus különírása is, pl. *meg indították*, *el hagyom*. A felsőfokú melléknévnél a *leg* általában a szótól külön szerepel: pl. *leg vénebb*, *leg erősebb*. A szerző a vonatkozó névmásokat a következő módon írja: *A' ki*, *A' mit*, *a' mellyből* stb. Néhol a hangkihagyást aposztróf jelöli, az *s* kötőszó előtt (*'s*), valamint az *a* névelőnél (*a'*) sokszor van aposztróf. A sorszámnevet a képző kiírásával adja meg, pl.: *6^{ik}*. A zárőjeleket is a mai leírástól eltérően használja - /: :/ -, melyeket a szövegkiadásban modern zárójellel helyettesítettünk: (). A szavak kiemelésével csak a címlapon élt: ott aláhúzást, hullámvonalat és vastagítást is alkalmazott.

5. Színpadi feldolgozások. Kolozsvárott kétszer is színre vitték a művet: 1825. december 17-én az eredeti címen, 1827. január 2-án pedig *Obini Clementia* címmel (KERÉNYI 1992: 407–408). Az előadások kapcsán fontos információ, hogy 1831-ben a kassai cenzor nem engedélyezte az előadást. A fennmaradt kézirat címlapján, az oldal tetején, idegen kézírással szereplő megjegyzés bizonyítja ezt: „*Ezen darabot előadni nem szabad, mert szitkokkal tele vagyon, Istenről nagyon illetlenül szól és régi vallásbéli villongásokat előhoz*”; új sorban, ugyanazzal a kézírással: „*Kassán 23. Dec. 1831.*”, ismét új sorban, ugyanazzal a kézírással, aláírás: *Magyar Josef*.

6. Utóélet. Katona ezen művéből egyetlen feldolgozás készült. A MR3 Bartók Rádió 2007. szeptember 5–7. közt tűzte műsorra Varga Viktor *Dobok és trombiták, avagy A párducbőrös medve (Előtanulmányok a Bánk bánhoz)* c., Katona József regénydramatizálási, színműfordításai és drámakísérletei alapján írt alkotását.

7. Címlap, színlap és szemelvények az Első Felvonásból

Aubigny Clementia^{2,3}

vagy is

2 A cím felett, a lap tetején, idegen kézírással: *Ezen darabot előadni nem szabad, mert szitkokkal tele vagyon, Istenről nagyon illetlenül szól és régi vallásbéli villongásokat előhoz.*

új sorban, ugyanazzal a kézírással: *Kassán 23. Dec. 1831.*

új sorban, ugyanazzal a kézírással, aláírás: *Magyar Josef*

3 AubignyClementia [nagyobb betűkkel kiemelve, aláhúzva]

A' Vallás miatt valo Zenebona Frantzia Országban 4^{dik} Henrik alatt.⁴

Vitézi Darab 4 Szakaszban.⁵

Készítette

Katona József⁶

Pesthen⁷

3^{ik} esztendőben Törvényt tanulván

1813.^{8,9}

[v] Személyek.¹⁰

K.¹¹ – 4^{dik} Henrik¹²

SZ.¹³ – EnraguesCLEMENTIA¹⁴

<...>¹⁵ – Az ifi Gróf Aubigny¹⁶

SZ.¹⁷ – De la Chatre Claudius¹⁸

B.¹⁹ – Rozália²⁰

F.²¹ – Sericour²²

V.²³ – Egy Tiszt mint Követ

Henrik, és de la Chatre Katonái²⁴

Aubigny Polgárok²⁵

191

4 A' Vallás miatt valo Zenebona Frantzia Országban 4^{dik} Henrik alatt. [két sorban írva, aláhúзва]

5 Vitézi Darab 4 Szakaszban. [közepes betűkkel, alatta, egy sor kihagyással aláhúzás]

6 Katona József [nagyobb betűkkel kiemelve]

7 Pesthen [nagyobb betűkkel kiemelve]

8 1813. [nagyobb betűkkel kiemelve]

9 A lap jobb alsó részén pecsét, felirata: Nemzeti Színház Könyvtára

10 Valamennyi szereplő neve [aláhúзва]

11 [aláhúзва]

12 [a név aláhúзва]

13 [aláhúзва]

14 [a név aláhúзва]

15 [olvashatatlan, aláhúзва]

16 [a név aláhúзва]

17 [aláhúзва]

18 [a név aláhúзва]

19 [aláhúзва]

20 [a név aláhúзва]

21 [aláhúзва]

22 [a név aláhúзва]

23 [aláhúзва]

24 [beljebb húзва]

25 [beljebb húзва]

A dolog történik Aubigny Várában, majd a' Vár alatt de le Chatre Táborában^{26, 27}

7^{ik} Jelenés

A' Vár piatza, hátulról a' Grófi Palota, a' szín közepén egy kis Emelet

CLEMENTIA. Gróf. Polgárság

CLEM[ENTIA]

(*az emeletennálván*) Hogy sziveitek a' mi jó kedves Királyunknak vagyon felszentelve, nem mutathattátok meg egy hamar jobb időben, mint most – most a' midőn ama szörnyeteg, a' LigueFrantzia ország Polgáraiknak vérek után szomjuhozik, mellyeket kedves Királyunk oltalmazni iegyekszik élte veszedelmével. Tsupán ezen tzelbólhartzol ő a' Ligue ellen, és így ő több mint Királyunk, mert Atyánk.*²⁸ Rajta tehát hiv polgárok! viaskodjunk szeretetre méltó Királyunkért, és a' hivség angyala kanya[**v**]rittya fejűnkre a' Győződelem Borostyánnját. Sokkal szebb 's ditsősségesebb Henrikkel meg halni, mint a Pártosokkal győzedelemmel<...>²⁹ gyalázatosan élni.

A' POLGÁRSÁG

(*minden fegyvert kapkod az ott heverők közül, és fejek felett forgatják*)

Ellyen 4^{ik} Henrik! éljen a' Király! érte élni, vagy halni készek vagyunk!

CLEM[ENTIA]

Köszönöm néktek tsordultig tölt szívvvel köszönöm, és azzal mutatom meg hozzátok szeretetemet, hogy Fiajamat Bajtársoknak rendelem, vigyázzatok ő reá, mint ő is utolsó tsepp vérét éretetek kimélni nem fogja, legyen ő vezérünk az Aubigny ostromkor.

26 [aláhúзва]

27 A lap alján: V1 SZ. A 11 jelzés, alatta pecsét: ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR Színháztört. osztálya M9 5798 sz., mellette két kisebb pecsét: kis háromszögben R 1305, kis körben R 2

28 *Hol most az a' Frantzia, a' ki Hazájának pusztulását be hunyt szemmel nézze? a' ki magát azokhoz tsatolja, kik Királyunk és Atyáknak nem akarják a Koronát fején meg szenvedni? Hol vagyon az olly Frantzia a' ki Hazájának romlását el aludni akarna? – Nem kedves Polgárok, sokkal nagyobb bizodalمام vagyon nékem Henrik igaz ügyéhez, – sokkal nagyobb a ti Hivségeitekhez, mintsem hogy én abba tsak egy pillantatig is kettségeskedni tudnék. Ezen hivségemnek kell karjaitokat meg erősíteni, és Lelketeket bátorsága lobbantani – ennek kell a' pártosokat meg fogasztani, ha bár azokat semmivé tenni nem tudhatjuk is. [a teljes egység áthúзва]

29 Pártosokkal győzedelemmel<...> [átírással javítva ebből] Lingue-ért

GRÓF

(*a' ki az emeletenn állott annya mellett*) Életem és vérem legyen tiétek, és Királyunké!

MIND

(*három ujjait fel emelvén*) Esküszünk hivségeit néki és Királyunknak.

(*kívülről trombita*)

CLEM[ENTIA]³⁰

(*le jönnek az emeletről*) Mi az?

GRÓF

(*le jönnek az emeletről*) Mi az?

8^{ik} Jelenés

Egy Polgár Voltak. [CLEMENTIA. Gróf]

POLGÁR

A' Torony beli őr fújta a' Kürtöt, és azt kiáltotta le, hogy egy nagy sereget lát közelíteni a' vár alá, mellyből egy sebes Lovas ug-ratott ki, egy egyenessen a' várnak vág-tat.

CLEM[ENTIA]

Az de la Chatre. – Polgárok! közel vagyon az idő, mellyben szavaitok tetteket, esküvéstök tölletek vért és halált kívánnak. Az a sereg bizonyosan nem Henriké.

(*ismét trombita*)

GRÓF

Ismét!

193

Hivatkozott irodalom

BÍRÓ FERENC 2002. *Katona József*, Budapest, Balassi Kiadó.

KERÉNYI FERENC 1992. *Katona József a magyar színpadok műsorán (1811–1837)*,

Irodalomtörténeti Közlemények 1992/4: 407–408.

OROSZ László 1974. *Katona József*, Budapest, Gondolat Kiadó.

OROSZ László 2004. *Kérdőjelek: Egy Katona-kutató töprengése*, Forrás 2004/9: 72.

OROSZ László 2004. *Kérdőjelek: Egy Katona-kutató töprengése*, Forrás 2004/9: 73.

OROSZ László 2007. *Kérdőjelek: Egy Katona-kutató töprengése*, Budapest, Balassi Kiadó.

WALDAPFEL József 1930. *Katona drámái és kézírataik, Irodalomtörténeti Közlemé-nyek*, 1930/3: 347–348.

WALDAPFEL József 1933. *Katona első történeti drámái, Irodalomtörténeti Közlemények*, 90.

30 CLEMENTIA és a Gróf egyszerre ugyanazt mondja, a kéziratban a két név ösz-szekapcsolva szerepel, s a közösen kimondott mondat és instrukció csak egy-szer olvasható.

Summary

*In our paper we study the philological aspects of the early work of József Katona titled *Aubigny Clementia vagy is A' Vallás miatt valo Zenebona Frantzia Országban 4dik Henrik*, and written before the *Bánkbán*. We reveal the history of the manuscript, the circumstances of its creation, some linguistic characteristics and sources, and its various editions and presentations on stage. In the end of the paper we also call some shorter parts of the drama together with detailed explanations.*

Keywords: *early work of Katona, philological aspects, sources, edition, parts of the drama, explanations*

Szókészleti adalékok Lendváról

195

A szerző korábbi maribori lektorként számos hangfelvételt készített a muravidéki magyarság körében. A Szombathelyen tanuló főiskolások jóvoltából későbből is van nyelvi anyaga a szlovéniai magyarságtól. A jelenlegi összeállítás Szabó Géza szókészleti kérdőfüzetének 1–111. kérdésére adott kilenc lendvai adatközlő válaszát tartalmazza.

Kulcsszavak: *Muravidék, Lendva, A magyar nyelvjárások atlasza, szókészleti kérdőfüzet, az adatközlők válasza*

A Szlovéniában maribori lektorként való tartózkodásom idején (1988 és 1993 között) számos hangfelvételt készítettem, ilyeneket készítettem hallgatómmal a muravidéki magyarok körében (l. MOLNÁR 2012: 14). A határainkon túli, de Szombathelyen tanuló főiskolások jóvoltából későbből is van nyelvi anyagom a szlovéniai magyarságtól. Most adódott lehetőségem arra, hogy ebből a korpuszból egy lendvai vonatkozású részletet közreadjak. Mindez Lendva nyelvhasználatának sajátos illusztrációjául, nyelvi képének adalékául szolgálhat. Egyúttal azért is jelentetem meg, hogy köszöntsem vele Bokor Józsefet, aki sokat foglalkozott a Muravidék nyelvhasználatával, nyelvjárásaival (l. pl. BOKOR 2009).

A jelenlegi összeállítás kilenc lendvai adatközlő anyagát, egy szókészleti kérdőfüzetnek (SZABÓ 1976) 1–111. kérdésére adott válaszát tartalmazza. A megkérdezettek főbb jellemzői a következők:

I. adatközlő (a továbbiakban: ak.): A. H., nő, 1921-ben született, háziasszony, az adatgyűjtő (a továbbiakban: agy.) Toplak Elizabeta, 1993., az adatlejegyző (a továbbiakban: lj.) Toplak Elizabeta és M. Z. M., 1993.;

II. ak.: B. J., férfi, 1924-ben született, ny. hegesztő, agy.: Császár Zsuzsanna, 2001., lj.: M. Z. M., 2002.;

III. ak.: J. L., férfi, 1929-ben született, ny. kereskedő, agy.: Császár Zsuzsanna, 2001., lj.: M. Z. M., 2002.;

IV. ak.: F. L., férfi, 1937-ben született, hegesztő, agy.: Császár Zsuzsanna, 2001., lj.: M. Z. M., 2002.;

V. ak.: J. H., nő, 1943-ban született, agy.: Zver Gabriella, 1994., lj.: Zver Gabriella és M. Z. M., 1994.;

VI. ak.: Z. A., nő, 1950-ben született, munkásnő a Varstroj-Markatiu in Servizben, agy. Zver Gabriella, 1992–1993, lj.: Zver Gabriella és M. Z. M., 1994.;

VII. ak.: Sz. O., férfi, 1965-ben született egyetemi hallgató, agy.: M. Z. M., 1989–1990., lj.: M. Z. M., 1992.;

VIII. ak.: G. Á., férfi, 1971-ben született, szakközépiskolai tanuló, agy.: M. Z. M., 1989–1990., lj.: M. Z. M., 1995.;

IX. ak.: Sz. R., férfi, 1979-ben született, egyetemi hallgató, adatait gyűjtőfüzetbe leírta Szabó Zsuzsanna, 1999.

Az anyagot a kérdőfüzet kérdéseinek sorszáma alapján, címszavainak megadásával, valamint az adatközlőknek az előbb ismertetett sorrendjében mutatom be. A címszó utáni zárójeles szám *A magyar nyelvjárások atlasza* (MNYA.) megfelelő térképlapjára utal. Az adat után zárójelben lévő i rövidítés a nem önállóan adott, hanem a külön rákérdezéssel kapott (=informátoros) adatot jelöli meg.

1. **kalász** (7.): I. *buzakalász*; II. *buzafej*; III. *gabonafej*; IV. *gabonafej, kalász*; V–VI. *kalász*; VII. *kálász, buzafej*; VIII. *kálász*; IX. *buzafej*.
2. **búzavirág** (14.): I. *búzavirág*; II. *konka*; III. *klasztërva*; IV. *kékkonka*; V. *kékkonka*; VI. *kékkonka*; VII. *búzavirág* (i); VIII. –; IX. *búzavirág*.
3. **vadrepce** (17.): I. *repce, repce*; II. *vadrepce*; III. *vadborsó*; IV. –; V. *repce*; VI. *vadrepce*; VII. *repce* (i); VIII–IX. *repce*.
4. (tele)**mákfej** (27.): I. *mákfej*; II–III. *mákfej*; IV. *máknak a feje*; V. *mákfej*; VI. *mákfej*; VII. *mák*; VIII. *mákfej*; IX. *mák*.
5. (üres)**mákfej** (28.): I. *üres mákfej*; II. *mákhéj*; III. *mágdoboz*; IV. *mákfej héjja*; V. *mákhéja*; VI. *mákhiéjja*; VII. *mák*; VIII. *mákfej*; IX. *mák*.
6. (kukoricát) **morzsol** (49.): I. *murzsol*; II–III. *köpeszt*; IV. *köpeszt*; V. *foszt* (?); VI. *köpeszt*; VII. *köpeszt* (i); VIII–IX. *köpeszt*.
7. **hüvely** (babé, borsóé) (54.): I. *hüvej*; II. *gyenge borsó* (?); III. *borso héja*; IV. *borsu héja*; V. *hüvej*; VI. *borsu hëjja*; VII. *hëj, héjja* (i); VIII. –; IX. *héja*.

8. **cékla** (56.): I. *cièkla*; II–III. *vörösrépa*; IV. *piros répa*; V. *cikla*; VI. *pirosrèpa*, *vörösrèpa*; VII. *cékla*, *c'èkla*; VIII. *cikla*; IX. *céklarépa*.
9. **petrezselyem** (57.): I. *petrèzsejèm* (i); II., IV–VI. *petris*; III. *pètris*; VII. *petrezsejèm*, *petrezse*, *petris*; VIII–IX. *petrizs*.
10. **sütőtök** (64.): I. *patyolatök*, *sütötök* (i); II., VIII. *patyolattök*; III. *patyolatök*, *sejèmtök*; IV. *selèmtök*; V. *sejèmtök*; VI. *selömtök*, *patyolatök*; VII. *sejèmtök*, *seèmtök*; IX. *erőtök*.
11. **csalán** (77.): I., V. *csallán*; II., IV., VI. *csalán*; III. *csajján*; VII. *csalány*; VIII. *csallá*; IX. *csallány*.
12. **mézga** (100.): I. *macskam'èz*; II. *macskaméz*; III. *gyánta*, *macskamèZ*; IV. *macskamèZ*; V. *gyánto*; VI. *gyántás*; VII. *macskamèZ*; VIII–IX. –.
13. **málna** (109.): I. *málno* (i); II. *szèdèrnye* (?); III. *himpér*, *málna*; IV. –; V–VI. *málna*; VII. *málna*; VIII. *málno*, *malina*; IX. *szèdèr* (?).
14. **orgona** (121.): I. *orgona* (i); II–IV., IX. *szelènce*; V. *szelèncevirág*; VI. *orgona*; VII. *szelènce* (i), *szèlènce*; VIII. *orgonaviráG*.
15. **göröngy** (137.): I. *agyag*, *göron* (i); II–IV., VI. *hant*; V. *han'*; VII. *hant* (i); VIII. –; IX. *föd*.
16. **ajtófélfa** (204.): I. *ajtóstok*, *ajtószárfánok*, *ajtófélfa*; II–III. *ajtótök*; IV., VI. *ajtutök*; V. *ajtotök*; VII. *tok*, *a zajto tokja*; VIII–IX. *tok*.
17. (falba vájte) **fülke** (208.): I. *vakabla^k*; II–VI., VIII–IX. *vakablak*; VII. –.
18. **zsámoly** (209.): I. *sámli*, *sámèdli*; II. *sâmèdli*; III. *kissámèdli*; IV–VI. *sámèdli*; VII. *stokèdli* 'kisszék', *sámèdli* (i), *sámli*; VIII. *székècske*; IX. *sámli*.
19. **függöny** (212.): I. *függön*; II–III. *férhang*; IV. *firhang*; V. *fügöny*; VI., VIII–IX. *függöny*; VII. *függö*, *függöny*.
20. **dunyhahuzat** (215.): I. *huzat*, *dunyhahuzat* (i); II., IV., IV. *dunyhahuzat*; III. *huzat*, *ciha*; V., VII. *huzat*; VIII. –; IX. *paplanyhuzat*.
21. **párna** (216.): I. *vánkos*, *fejuánkos*; II–IX. *vánkos*.
22. **párnatok** (217.): I. *inlè^t*, *tolpárno*, *tok* (i); II. *ciha*; III. *inglèt*, *toltart^o*; IV–VI. *angin*; VII–VIII. –; IX. *vánkos* (?).
23. **megveti** (az ágyat) (220.): I., VIII. *mègveti*; II. *lèbontya*; III. *mègágyaz*; IV. *lebonsa*; V. *mègágyaZ*, *mèkcsinázza a hejè*, *ágyaZ*; VI. *ágyaz*; VII. *ágyat készitt*, *lèbontya* (i), *vetni* (i); IX. *beveti* (?).
24. **kicsavarja** (222.): I. *kicsavargya* (i); II., V. *kicsavarja*; III–IV., VI–VII., IX. *kifacsarja*; VIII. *küfacsargya*.
25. **lámpaüveg** (228.): I. –; II–VII. *cilindèr*; VIII. *pètrólèumlámpának a üvegje*; IX. *lámpaüveg*.

26. **parázs** (223.): I. *parázs*, *tűznek a parazsa*; II. *szenny*; III–IV., VII., IX. *parázs*; V. *parázS*; VI. *szeny*; VIII. *parázs*, *szeny* (i).
27. **kályhacső** (235.): I. *kürt*, *kájhocs^uö* (i); II., IV–VII., IX. *kürt*; III. *kájhakürt*; VIII. *kürt*.
28. **piszkavas** (240.): I. *s'èrhakli*; II. *szenyvonyó*; III. *tüszhuzóvas*, *s'èrhakli*; IV. *tüshuzuvas*; V. *tüszhuzò*; VI. *tüszhuzuvas*; VII. *sirákli*; VIII.–; IX. *vasdarab*.
29. **szakajtó** (246.): I. *vièka*, *szakajto* (i), *szakaszt'o*, *szakajszto*; II. *szakajtó*; III. *szakasztuo*; IV. *szakasztó*; V–VI. *szakasztó*; VII. *szakasztó*; *szakasztu*; IX. *szakasztú*.
30. **kétfülű kosár** (247.): I., IV., IX. *kosár*; II–III., V., VIII. *silinga*; VI. *silinga*, *kosár*; VII. *kosár*, *kosá*.
31. **kanna** (260.): I., III. *öntözökanna*; II. *öntözökánna*; IV. *öntözükanna*; V. *öntözökann^a*; VI. *öntözökánna*; *öntözö ed^{ny}*, *kanna* (i); VIII. *öntöző kánna*; IX. *öntözökanna*.
32. **vonókés** (270.): I. *v'èsü* (?); II. *szijókés*; III–V. *szijukés*; VI. *szijókés*; VII. *szijukès*, *szijókés*, *felémrántó*; VIII. *szijuk'ès*; IX. *kés*.
33. **favágó tuskó** (272.): I. *tusko* (i); *favágó törzsök*; III., V–IX. *törzsök*; IV. *favágó törzsök*.
34. **létra** (294.): I., V–VI. *l'ètra*; II., VII., IX. *létra*; III. *rétuha*, *lajtèrgya*; IV. *rétula*, VIII. *l'ètra*, *r'ètuh^o* (i).
35. **kanca** (314.): I. *nëmës lo*, *kanc^a*; II–VI. *kanca*; *lo*; VIII. *kanca* (i); IX. –.
36. **csődör** (315.): I. –; II–III., V–VI. *monyos*; VII. –; VIII. *monyos* (i); IX. –.
37. **pej** (318.): I., IV., VII., IX. –; II. *pej*; III. *pejló*; V–VI. *vörösl^oò*; VIII. *pej*, *barna ló*.
38. **béget** (345.): I. *b'èget* (i); II–III., VI., IX. *beget*; IV. *bekég*; V. *béget*, *beket*, *b^uòG*; VIII. *beget* (i).
39. **mekeg** (349.): I–II., IV., IX. *mekég*; III. *mekég*; V., VIII. *mekèG*; VI. *mekòG*; VII. *mekög*.
40. **kukorékol** (362.): *kukorèkul*; II., VI., IX. *kukorikul*; III. *kukoriko*; IV. *kukkorikol*; V. *kukorìkol*; VII. *kukuriku*, *kukurikol*; VIII. *kukorkèkul*.
41. **cicerél** (364.): I. –; II., IV., VI., VIII. *gubbul*; III., IX. *gubul*; V. *gubol*; VII. *gubbu* (i).
42. **hápog** (374.): I. *hápog* (i); II., IX. *hápog*; III. *háppogat*; IV., VIII. *hápoG*; VII. *hápoG* (i); V. *háppoG*.

43. **szuka** (376.): I., IV.–; II. *kancakutya*; III. *szuka*; V–VI., VIII–IX. *kanca*; VII. *kutya*.
44. **vonít** (377.): I. üvölt; II. *tutol*; III–V. *tutul*; VI. *vonyít, tutul*; VIII. *ugat*.
45. **karmol** (381.): I. *karmoll, karmol*; II. *mëkkörmútë*; III. *mëkkör-müszte*; IV. *mëkkörmöli*; V. *karmol*; VI. *körmül*; VII. *mëkkörmöl, mëkkarmoz, mëkkörmöz*; VIII. *mëkkörmöz*; IX. *karmol*.
46. **nyávog** (382.): I. *nyávo*; II–IV., VI. *nyánkul*; V., VII. *nyávoG*, VIII. *nyávok*; IX. *nyávog*.
47. **lép** (a kasban) (387.): I. *mëzes l'èpe*; l'ëp; II. *löp*; III. *lépe*; IV–IX. –.
48. **rántotta** (401.): I. *rántotta*; II. *süttojás*; III., VI. *rántotta*; IV. *süttojás*; V. *tojásrántotta*; VII. *süttojás* (i); IX. *süttojás*.
49. **befőtt** (404.): *komp^uot, bef^uöt*; II., IV., IX. *kompót*; III. *kampót*; VI. *komp^uöt*; VII. *kompot* (i); VIII. *kompót*.
50. **derelye** (406.): *lëkváros dereje*; II. *barátfülö*; III. *lëkváros tészta, táskq*; IV. *lëkváros tészta*; V. *lëkváros táskq*; VI., IX. *lëgváros táskq*; VII. *barátfüle*; VIII. –;
51. **krumplinudli** (412.): I. *krumpis nudlⁱ*, *pöcsmácsik* (i); II. *pöcsmácsik*; III. *siskëdli*; IV–V. *krumplis nudli*; VI–VII., IX. *pöcsmácsik*; VIII. –.
52. (a tojás) **sárgája** (413.): I. *sárgája, tojássárgája*; II., IV., VI., IX. *sárgája*; III. *sárgája, széke*; VII. *sárgáj^o*; VIII. *tojássárgájⁱ*.
53. **böllér** (425.): I., III–IV., IX. *mészáros*; II. *disznóölü*; V. *mészáros, hentés*; VI., VIII. *miészáros*; VII. *mészáros*.
54. **ellenzős sapka** (458.): I., III–V., VII–VIII. *sültös sapka*; II. *mici-sapka*; VI. *sültös sapka*; IX. *sapka*.
55. **nagyanya** (560.): I. *nagymama, bábi*; II–III. *öreganyám*; V., VII–VIII. *nagymama*; IV., VI. *öregmama*; IX. *mama*.
56. **nagypapa** (461.): I., V., VII. *natypapa*; II–III. *öregapám*; IV. *öregapa*; VI. *öregapa, örekpapa*; VIII. *papa, papo*; IX. *papa*.
57. **fiú** (467.): I. *fïu*; II. *fijugyerék*; III., V. *fïu*; IV. *gyerék, gyerök*; VI–VII., IX. *fïu*; VIII. *gyerék*.
58. **feleségem** (478.): I. *feles'ëgëm*; II., V. *feleségëm*; III. *asszony, feleség*; IV., IX. *asszony*; VI. *feles'ëgöm*; VII. *felesége^m*; VIII. *feleség*.
59. **uram** (479.): *fiërnem, párom*; II., VII. *fërjem*; III. *uram, gazda*; IV. *embër*; V. *fërjem, uram*; VI., IX. *zuram*; VIII. *uram*.
60. **állapotos** (484.): I. *várándus asszon, állapotos assz^o*; II. *viselös*; III. *várándós, terhes*; IV. *terhes*; V. *álápotos*; VI., IX. *álápotos*; VII. *álápotos*; VIII. *állapotos*.

61. **lubickol** (485.): I. *fürdik*, *lubickul* (i), *lubickol* (i); II. *föcsülík*; III. *pancsol*; IV. *lobicskul*; V. *lubickol*; VI. *lubicskul*; VII. *lobicskul*; VIII. *fürdik*, *lobickul*; IX. *lubickul*.
62. **ringatja** (a bölcsőt) (487): I–III., VI–VIII. *ringattya*; IV. *hintázza*; V. *ringatyja*; IX. *dédélgeti* (?).
63. **szemöldök** (490.): I–V., IX. *szemöldök*; VI–VII. *szömöldök*; VIII. *szömöldö*.
64. **szemüveg** (494.): I. *szēmüveg*; II. *pápaszēmēt hord*; III. *ókula*; IV. *akula*; V. *szēmüvek*; VI. *okola*; VII. *szömüveg*, *szömüveG*; VIII. *szēmüveG*; IX. *pápaszēm*.
65. **ajaka** (497.): *szám sz'èlè*; II. *ajaka*; III., VIII. *szájszél*; IV. *szája széle*; V., IX. *ajak*; VI. *ajka*; VII. *ajak*, *száj széle*.
66. **lapocka** (502.): I., III. VI–IX. *lapocka*; II. – ; IV. *oldala*; V. *lapockacsont*.
67. **anyajegy** (521.): I–IV., VIII. *anyajel*; V. *anyajel*, *jel*; VII. *anyajel* (i); IX. *anyajegy*.
68. **pattanás** (522.): *vimēdli*, *pattanás* (i); II. *szukla*; III. *vimēdli*; IV. *vimēdle*; V. *buborcsik* (az arcon), *pattanás* (a testen); VI., VIII–IX. *buborcsik*; VII. *pattanás*.
69. **szemölcs** (523.): I. *fökièn*, *fökény*; II., V–VI. *fökiny*; III. *fökény*; IV., VII–IX. – .
70. **tyúkszem** (524.): *tyukszēm*; II–IV., IX. *tyukszēm*; V. *tyukszēm*; *töriès*; VI. *tikszöm*; VII. *tyukszēm* (i), *tikszēm*; VIII. *tyukszē*.
71. **veríték** (526.): I. V. *verejték*; II. *veritik*; III. *verejték*; IV., VI., IX. *izzaccság*; VII. *izzadás*, *izzaccság* (i), *verejték* (i); VIII. *izzaccsá*.
72. **genny** (527.): I., V–VI. *genny*; II. *gēny*; III. *e vesség*; IV. *törödvér*; VII. *geny* (i); VIII. *genny*.
73. **meztelen** (528.): I. IV., VI–IX. *mesztelen*; II–III., V. *meztelen*.
74. **libabőrös** (529.): I. *libab^uörös*; II. *libavörös* (?); III. *borsózik*; IV. *tigbörü*; V. *borsos*; VI., IX. *borsozik*; VII. *ludbőrös* (i); VIII. *borsó*.
75. **fösvény** (531.): I. *fösvièn*; II. *zsugori*; III. *fukar*, *irigy*; IV., VI. *fukar*; V. *fuka*; VII. *spòrus embër*, *fösvény*; VIII. – ; IX. *zsidú*.
76. **himlőhelyes** (532.): I. *jukacos*; II. *himlűhejes*; III. *flékkēs*; IV–V. *jeles*; VI. *jelēs*; VII. – ; VIII. *ripacos* (i); IX. *sebēs*.
77. **sápadt** (533.): I. *halavány*; II. *hódvilákszinü*; III. *bágyatt*; IV., IX. *sá patt*; V. *sá pott*; VI. *sá pat*; VII. *sá patt*; *fehér*; VIII. *szintelen*, *sá patt* (i).
78. **pufók** (534.): I. *pusakos*; II. *pufok*; III. *pufi*, *dagi*; IV. *pufli*; V–VI. *pufakos*; VII. – ; VIII. *fujot k'èpü*, *dogadot k'èpü*; IX. *kövér arcu*.

79. **szeplős** (535.): I. *szeplös* (i); II. *pókaszaros*; III. *széplücső*; IV. *szöplücső*; V. *szeplüccső*; VI. *széplős*; VII. – ; VIII. *puòkszaros*; IX. *szeplüs*.
80. **kócos** (536.): I., V. *k^uòcos*; II–III. *szüntös*; IV. *min^d a széna bagja*; VI. *kócos*; VII. *kòcos*, *kocos*; VIII. *fèsületlen*; IX. *torzonborz*.
81. **kancsal** (537.): I. *bandzsi*, *kancsal* (i); II–III. *bandzsa*; IV–V. *sanda*; VI. *kancsal*; VII. *kérözbe néz*; VIII. *körözbenéző*; IX. *görbén néz*.
82. **selyp** (539.): I–II., IV. IX. *pösze*; III. V–VI., VIII. *pöszis*; VII. – .
83. **falánk** (540.): I–III. *telhetetlen*; IV. *bélpoklos*; V–VI. *torkos*; VII. *szörny éhes*; VIII. *b'èlpoklis*; IX. *nagy étvágyu*.
84. **púpos** (542.): I. *pupos*, *hajlot hátú* (i); II–III., V–VI. *pupos*; IV. *pupos hátú*; VII. *pupos* (i); VIII. *pupòs*; IX. *púpos*.
85. **horkol** (545.): I. *horkol*; II., IV–V. *horonkol*; III., VII–IX. *horonkul*; VI. *horkul*.
86. **izzad** (548.): I. *izza*, *izzad* (i); II. *fojik róla a víz*; III. *verejtékész*; IV., VIII–IX. *izzad*; V. *izzad²*; VI. *izzad³*; VII. *izzadik*, *izzad*.
87. **mosolyog** (550.): I–III., VII. *mosojog*; IV–VI., VIII. *mosojoG*; IX. *izzad*.
88. **pislog** (551.): I. *pislog²*; II. *kacsingat*; III. *pillant*; IV. *muccsog*; V., IX. *pislog*; VI. *pislo²*; VII–VIII. *pisloG*.
89. **dadog** (553.): I–II. *dadog*; III. *höbög*, *dadog*; IV–V., VIII. *dadoG*; VI. *höbög*; VII. *dacoG*, *dadog* (i); IX. *hibásan beszil*.
90. **csámcsog** (556.): I. *csámcsog*; II. *szafog*; III. *zabál*, *fájja*; IV. *szürcsöl*; V. *csámcsog*; VI. *csámmoG*; VII. *csámmog*; VIII. *nyámmoG*; IX. *észik*.
91. **köhög** (557.): I. *köhics'èl*, *köhög*; II., IX. *köhög*; III. *hèptikál*; IV. – ; V–VI. *köhög*; VII. *köhö²*; VIII. *köhö*.
92. **dobog** (a szív) (560.): I., IX. *dobog*; II. *doboG*; III. *kalapál*; IV. *ver*; V–VII. *doboG*; VIII. *dobo*.
93. **korog** (561.): I. *korog²*; II., IX. *korog*; III. *kurrog*; IV., VI. *kurtyog*; V. *kurroG*; VII. *koro* (i); VIII. *korok*.
94. **hány** (562.): I., IV., IX. *hányik*; II. *rákot fejt*; III. *okád*, *rókát fejt*; V–VI. *hányik*, *ruókázik*; VII. *hány*, *hányik*; VIII. *hány^{ik}*.
95. **lelohád** (563.): I–III., IX. *lèapad*; IV. *nëm apad lë*; V. *lèapaD²*; VI. *lèapaD*, VII. *lèapaD* (i); VIII. *lèapad¹*.
96. **kifakad** (565.): I. *mèktisztul*, *fölpattanik*; II. *mégérrett*; III. *mèkfakad*; IV. *mèkfakaD*; V. *kifakadott*; VI. *kifakaD*; VII. *kipa²* (=ki-pattan); VIII. *küfakaD*; IX. *kinyomja*.
97. **bögöly** (642.): I. *lúbogár*, *lòbogár*; II. *donguò*; III–IV. *dongó*; V. *bonguò*; VI. *bongu*; VII. *dongu*, *dongo*; VIII. *dongo*; IX. *bangú*.

98. **zűmmög** [a] a méh, b) a légy] (643.): I. *zűmmö*; II–III., VI. IX. *zűmmög*; IV. *zűmög*; V., VII–VIII. *zűmmög*.
99. **szöcske** (645.): I., VIII–IX. *szöcske*; II. *kaszás*; III. *tücsök*; IV. *szöcskő*; V. *tücskü*; VI. *szöcskü*; VII. *szöcske* (i).
100. **lepke** (647.): I., IV., VI–VII., IX. *lepke*; II. *pérgyóka*; III. *pillangó*; V. *lepke*, *lepke*; VIII. *pillangó*.
101. **kavics** (603.): I., IV–V. IX. *kavics*; II–III., VI. *kövecs*; VII. *kavics* (i), *kövecs*; VIII. *kavics*, *kövecs*.
102. **menyét** (620.): *ményedasszo* (i); II–III., IX. *ményetasszony*; IV. *ményedasszony*; V–VI. *ményetasszon*; VII. *ményedasszo* (i); VIII. *ményedasszo*.
103. **sündisznó** (622.): I. *jézsék*, *tüskézsborz*; II–IV. *tüskézsborz*; V. *tüskézsborz*, *sündisznú*; VI–VII. *sündisznú*; VIII. *sündisznó*; IX. *sündisznú*.
104. **feketevarjú** (624.): I. *kányo*; II–V., IX. *kánya*; VI. *kánya*; VII. *kánya* (i); VIII. *varju*, *kánya*.
105. **légy** (641.): I. *bogár*, *léggy*; II., VI. *legy*; III. –; IV., VII. *legy*, *légy*; V. *lèGY*; VIII. *leGY*; IX. *légy*.
106. **bodobács** (648.): I., IV–IX.; II. *bodobács*; III. *bodobács* (i).
107. **hosszú** (690.): I. *hoszu*, *hosszu*; II., VIII. *hosszi*; III. –; IV–VII. *hosszu*; IX. *hosszú*.
108. **hűvös** [a] az őszi idő, b) az árnyas hely] (693.): I. *hűvös*; II. a) *keszt hideg lenni*, b) *hűvözs van*; III. *langyos*, *hűvös*, *enyhe*; IV. *langyos*; V. a) *hűvös*, b) *hűvözs van*; VI. a) *hűvös*, b) *hűvö*, *árnyiekk*; VII. *hűvös*; VIII. a) *hűvös*, b) *hűvös*, *hűvösség*; IX. *hideg*.
109. **hűvös** (átv.: a fogadtatás): I. *rideg*, *hideg*; II. *hivatlan vendiG*; *rideG*; IV. *nem kívánt vendéG*; V., VIII. *hideG*; VI. *hideg*en fogatták; *hideg*; VII., IX. *hideg*.
110. **bolond** (723.): I. *esztelen*, *bolon* (i); II. *féleszü*; III. *hüje*; IV. *buta*, *nem normális*; V. *szélhámos*, *hüje*; *hüle*; VII. *buta*, *ü^{le}* (=hülye), *hüle*, *ütődött*, *nem szásszázalikos*, *bolonD* (i); VIII. *üt>dött*, *hüje*; IX. *bolond*.
111. **ithon** (737.): I., VII. *othon*, *ithon*; II. *ithon*; III. *ithun*, *idehaza*; IV. *othon*; V–VI. *ithon*; VIII. *othon*; IX. *ithon*, *othon*.

Hivatkozott irodalom

- BOKOR JÓZSEF 2009. *Nyelviség és magyarság a Muravidéken*. Lendva, Magyar Nemzeti Művelődési Intézet.
- MNYA. DEME LÁSZLÓ – IMRE SAMU szerk. [a munkaközösség közreműködésével] 1968–1977. *A magyar nyelvjárások atlasza. I–VI*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- MOLNÁR ZOLTÁN MIKLÓS 2012. Két szakmai emlék Szlovéniából. In: KOLLÁTH ANNA – GRÓF ANNAMÁRIA – MERÉNYI ANNAMÁRIA szerk. 30 éves a Maribori Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke. Maribor. 114–116. Elektronikus publikáció, elérhetősége: <http://www.ffuni-mb.si/oddelki/madzarski-jezik-in-knjizevnost/madzarski-kulturni-klub.dot>.
- SZABÓ GÉZA 1976. Szókészleti kérdőfüzet. Kézirat, BDTF, Szombathely.

203

Nekaj leksikalnih podatkov iz Lendave

Avtor je kot nekdanji mariborski lektor pripravil številne zvočne posnetke v okolju prekmurskih Madžarov. Po zaslugi študentov iz Szombathelya ima tudi novejša jezikovna gradiva Madžarov v Sloveniji. Trenutna sestava vsebuje odgovore devetih anketirancev na vprašanja od 1 do 111. iz leksikalnega vprašalnika Szabó Géze.

Ključne besede: Prekmurje, Lendava, Atlas madžarskih narečij, leksikalni vprašalnik, odgovori anketirancev

Anyanyelvi dominancia és nemzeti identitás

204

A szerző elemzi az anyanyelvi dominancia és a nemzeti identitás néhány feltételét, elsősorban a magyarországi németekre és a szlovákiai magyarokra vonatkozóan, de kitér a szlovéniai magyarokat is érintő kérdésekre.

Kulcsszavak: *anyanyelvi dominancia, nemzeti identitás, magyarországi németek, szlovákiai magyarok, szlovéniai magyarok, asszimiláció*

Bokor József tanár úrral először a szentgotthárdi konferenciánkon¹ találkoztam 2000 júniusának első napjaiban. Felszólalásában meghatározta a nemzetiségi iskolák fő oktatási-nevelési célját. Annak elérését, hogy a tanulóknál anyanyelvi dominancia² alakuljon ki vagy őrződjön meg. Mostanáig az MBKKE kilenc, nagyrészt konferenciák, ill. konferenciasorozatok anyagát tartalmazó gyűjteményes kötetet és több önálló tanulmányt jelentetett meg a nemzetiségi iskolák–anyanyelv témakörben. A legutolsó,

1 A Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület [MBKKE] *Nemzetiségi iskolák – Kétnyelvű oktatás című szentgotthárdi nemzetközi konferenciája 2000-ben, amelynek előadásaiból magyar–német–szlovén nyelvű, azonos című kötet jelent meg 2002-ben, szerk.: RUDA GÁBOR*, kiadó: MBKKE, társkiadó: Artikel-VII-Kulturverein für Steiermark, Graz. Az előadásoknak csak a német változatát tartalmazó kötet: RUDA GÁBOR [Hrsg.]: *Minderheitenschulen – Zweisprachiger Unterricht*. Hamburg: Verlag Dr. Kovač, 2003.

2 Most nem vállalkozunk az *anyanyelvi dominancia* [BOKOR 1999] és egyáltalán az *anyanyelv* fogalmak minden tekintetben kimerítő meghatározására, csak – az *anyanyelvet* alapfogalomnak tekintve – abból a valószínűleg általánosan elfogadott elvárásból indulunk ki, hogy a nemzeti kisebbségi közösségek anyanyelve az élet lehető legtágabb területén kell(ene) elsőbbséget élvezzen, tehát nemcsak a családon belül, hanem a nyilvános kommunikációs helyzetekben is, ide értve természetesen az iskolát, az egészségügyet, a tájékoztatást, a hivatalos ügyek intézését stb. És mindez ne csak elméletben legyen lefektetve, hanem valósuljon meg a gyakorlatban is.

2012-ben megvalósult konferenciasorozat kötete szlovák–magyar vonatkozású (RUDA–SZABÓMIHÁLY 2013). Ezekben a kiadványokban sokoldalúan szóba kerül a nemzeti kisebbségi közösségek asszimilációjának, illetve identitásuk megmaradásának kérdése. Az alábbiakban áttekintünk néhány tényezőt, amelyek leginkább felelősek a nemzetiségek beolvadásáért.

A második világháború után a szovjet mintájú és irányítású³ kommunista diktatúrák tevékenyen hozzájárultak az egyes nemzeti kisebbségi közösségek nemzeti identitásának felőrléséhez. Az egyházi iskolák államosításával,⁴ Magyarországon a német oktatás ideiglenes megszüntetésével, a németek jelentős részének kitelepítésével, Szlovákiában a magyar közösség jogfosztása részeként iskoláinak bezárásával, a Csehországba való deportálással

205

- 3 Az MKP az 1945-ös választásból azt a következtetést vonta le, hogy fő feladata a választás „korrekciója” minden parlamenten kívüli politikai és más eszközzel. Rákosi egy 1947-ben írott összefoglalójában leszögezte, hogy a választás után azonnal kitűzték célul a Kisgazdapárt feldarabolását. Ugyancsak rögtön tervbe vették a választójog politikai-diszkriminatív szűkítését is. Nincs nyoma annak, hogy Moszkva fékezni igyekezett volna a kommunisták túlbuzgalmát, ellenkezőleg, maga is „besegített” a magyar demokrácia „népi demokráciává” alakításának legtöbb lépésénél (RAINER M. 1998). A választásokon győztes Kisgazdapárt viszont arra törekedett, hogy a választási eredményekhez igazítsák a végrehajtó hatalom pozícióinak megosztását. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány időszakában a polgármesteri, jegyzői tisztségek túlnyomó részét kommunistákkal és [kisebb számban] szociáldemokratákkal töltötték be, a rendőrség tisztikarában a túlsúly még nagyobb volt. Az „arányosítás” mellett a kisgazdák javasolták a földreform végrehajtása során elkövetett túlkapások [a gazdag- és helyenként középparaszti birtokok törvénytelenes felosztása] orvoslását. Javasolták a helyhatósági választások megtartását és a mezőgazdasági érdekképviselőt [Parasztszövetség] felruházását a szakszervezetekhez hasonló jogokkal. A kommunisták valamennyi kérdésben homlok-egyenest ellenkező álláspontra helyezkedtek. Az ellentét az 1946 márciusától Nagy Ferenc miniszterelnök lemondásáig terjedő tizenöt hónap alatt az ún. „koalíciós válságok” sorozatához vezetett. Ezek során mindinkább szűkült a magyar demokrácia játéktere, mígnem a vezető párt legitim vezetőinek letartóztatásával és emigrálásával 1947. május 30-ával lényegében meg is szűnt (PALASIK 1998: 113–122). A kommunista vezetőknek nem volt tapasztalatuk a többpártrendszerű demokrácia működésére vonatkozólag, ám vezetőik többsége, elsősorban Rákosi Mátyás, kitűnően alkalmazkodtak a helyzethez. Ezt megkönnyítette az a magyar sajátosság, hogy az érdemi politikai döntések a koalíciós pártok vezetőinek szűkkörű, informális értekezletein [az ún. pártközi értekezleteken] születtek, a nyilvánosság teljes kizárásával (BALOGH–SZABÓ 1994).
- 4 A diktatórikus politikai rendszerekre jellemző, kárpótlás nélküli államosítás Magyarországon 1945-ben kezdődött meg, 1949-ben már minden tíz dolgozónál többen munkát adó cég és a külföldi tulajdonú vállalatok is állami tulajdonba kerültek.

és a Magyarországra való áttelepítéssel, a szülőföldön maradtak nagy részének reszlovakizálásával maradandó sérüléseket okoztak a nemzeti identitásban. Mindehhez hozzájárult a mezőgazdaság kollektivizálása⁵ és az erőltetett urbanizáció, a „szocialista” nehézipar és vele a hozzá idomuló művárosok felépítésének forszírozása, amely folyamatok alapjaiban tették tönkre a nemzeti közösségek addig jól funkcionáló, kiegyensúlyozott gazdasági és ezzel összefüggő nyelvi szerkezetét.

Diktatúra körülményei között – még ha van is ellenállás – nagy általánosságban nem létezik a szabad gondolkozás. A nagy többségre demoralizáló hatást fejt ki az önkényeskedés, valamilyen formában a többség idomulni kénytelen, vagy már akar is, a fennálló rendszerben látva jövőjét, többé-kevésbé elfogadva annak megingathatatlanágát. És tulajdonképpen az 1989-es „rendszer-váltás” is felfogható ennek a „puhuló”, de alapjában véve mégis diktatórikus rendszernek a módosulásaként. A rendszer megingathatatlanágában bízók, illetve az azt elfogadók, elszennvedők vagy azzal kibékülők végül is nem csalódtak, illetve nem számították el magukat nagyon. A „rendszer-váltás” során a diktatúrát nem döntötték meg, az saját magát számolta fel, átalakult egy demokratikus(abb) rendszerre, illetve a pártnomenklatúra átmentette (elsősorban) politikai hatalmát (elsődlegesen) gazdasági hatalommá (BRUSIS 1995).

A 18. századba visszatekintve például láthatjuk, hogy „Franciaországban az egyház áldását élvező szélsőséges abszolutizmus nemzeti méretekben ismételten újrateremtette a türelmetlenséget és a szellemi nyomort. A máglyákon nemcsak lázító könyvek égettek el, hanem olyan fiatalemberek is, mint La Barre, akik olvasták ezeket a könyveket. Így érthető, hogy a francia filozófusok az előítéletek és a türelmetlenség gyökereit, a megcsontosodott szokásokat a tudás terjesztésével, az ész primátusának hirdetésével akarták szétrombolni” (SÓLYOM 1997).

Közelebbi példával élve 1945-től 45 év „szocialista” nevelés

5 A téjesztetés első hulláma már 1948-ban elkezdődött, ám 1956-ig a parasztoknak csak töredékét, s főleg a szegényeket sikerült belépésre bírni. 1958-ban az összes mezőgazdaságban dolgozónak 79 százaléka még saját földtulajdonnal rendelkező kistermelő volt. A folyamat befejezésére 1959 és 1961 között került sor. Az egyéni gazdák aránya 1962-ben már csak 6,5 százalékot tett ki. [<http://mek.oszk.hu/01900/01906/html/index1282.html>]

egész Kelet-Európában, a DDR⁶-ben ezen felül 1961-től 28 év „körbefalazottság” igen mély nyomokat hagyott/hagyhatott az emberekben, amelyeket nagyon nehéz feldolgozni, eltüntetni. Maga a DDR nemzeti himnusz sem tudta maradéktalanul betölteni identitásvédő, -őrző feladatát. Johannes Robert Becher verse, Hanns Eisler zenéjével 1949. november 5-én lett himnusz-ként⁷ elfogadva, de a falépítő („antifasiszta vagy antiimperialista védőfalat”⁸ építő) DDR-nek kellemetlenné vált az első versszak „Deutschland, einig Vaterland” (Németország, egységes haza) sora, meg persze még az ismétlődő utolsó két sor is: „Über Deutschland scheint!” (Németország felett süt! – mármint az előző, itt nem idézett sorban említett nap), hiszen „Németország” hiányzott a DDR-szótárból. Míg az NSZK-nak (Német Szövetségi Köztársaság, németül: Bundesrepublik Deutschland – BRD) már a nevében is benne van. Így a himnusz szövegét a 70-es évek elejétől már nem énekelték.⁹ Csak a zenéjét játszották.

A falat könnyű volt 1989-ben szinte napok alatt szétszedni, le- és „szétrombolni”. A megmerevedett lelki struktúrákat viszont már annál nehezebb feloldani. A mai napig feszül egy bizonyos ellentét a „keletiek” és a „nyugatiak” között, amely voltaképpen gátolja a keleti („DDR”) identitás feldolgozódását. Maga a használt nyelv szókészlete – különösen a bürokráciában – sokban különbözött a nyugati nyelvhasználatától.¹⁰ Ez szintén gátolja az integrációt, mint ahogy az is, hogy a DDR-polgárok (valószínűleg) tisztában voltak azzal, hogy például a magyarok szemében két merőben ellentétes kép alakult ki annak idején a kelet-, illetve a nyugatnémetekről. Ezt a meglehetősen elmarasztaló „átlagvélekedést” próbálja odaadó módon Kalász Márton árnyalni például a *Berlin – zárt övezet. Emlékezések* című könyvében (KALÁSZ 2010),

6 Deutsche Demokratische Republik [DDR] = Német Demokratikus Köztársaság [NDK]

7 DDR-himnusz [német nyelven]: http://hu.wikipedia.org/wiki/A_N%C3%A9met_Demokratikus_K%C3%B6zt%C3%A1rsas%C3%A1g_himnusza

8 Németül: „Antifaschistischer Schutzwall”, „Antiimperialistischer Schutzwall” is – ezek a kifejezések a pártarrogancia magas fokát testesítik meg, mert mindenki tudta, hogy a berlini fal és a DDR-BRD határ nem a fasiszmus és az imperializmus ellen véd, hanem a DDR-nek a börtönfala.

9 <http://www.hdg.de/lemo/html/Nachkriegsjahre/EntstehungZweierDeutscherStaaten/hymneDerDDR.html>

10 http://de.wikipedia.org/wiki/Sprachgebrauch_in_der_DDR

bemutatva egyes keletnémet szerzők vitathatatlan esztétikai értékeit, jobbára a (passzív) kulturális ellenállás néhány kulcsfigurájának életművét figyelemmel kísérve, a 60-as években ösztöndíjas-ként, majd 1971-től a megalakuló berlini Haus Ungarn (Magyar Kultúra Háza) munkatársaként.

Én 1972 augusztusában mentem először Berlinbe, vagyis csak a város keleti felébe, Kelet-Berlinbe, amely – keletnémet szóhasználat szerint (íme máris egy példa, amely politikai-ideológiai felfogásbeli különbséget is tükröz¹¹) „Berlin – Hauptstadt der DDR” volt. A felirat rendületlenül ott díszelgett a város szélét jelző helységnévtáblákon is, (nyugat)német fogalmak szerint viszont a város körülkerített-körülfalazott szovjet szektora, ellentétben a Német Szövetségi Köztársaság (NSZK) egyik tartományát képező szabad Berlinnel (a város angol, amerikai és francia szektorával). Dél felől közelítettem autóstoppal, és az egyik pihenőhelyről figyeltem a Nyugat-Berlinből kivezető autópályát, annak feltűnően nagy forgalmát és távoli zaját. Tudtam, hogy az nekem elzárt terület, holott valójában én voltam ketrecben (a DDR mintegy 16–17 millió lakosával együtt). Este a Tv-toronyból, több mint 200 méteres¹² magasságból láthatam a fényárban úszó Nyugat-Berlint és a sötét keleti városrészt: „...a fény mutatta jól, meddig kelet, s honnan nyugat.” (I. m. 170.)

Az 1990. október 3-i újraegyesítés¹³ a DDR végét jelentette, mivel az (feltétel nélkül) belépett az NSZK-ba. Ez a hirtelen megszűnés is lelki nehézségeket jelenthetett sok volt DDR-polgárnak. Szintén Kalász Márton írja le az egyik mellőzött, másként gondolkozó keletnémet költőről, hogy amikor végre megkapta az útlevelét, és kiutazhatott immár véglegesen nyugatra, igazából

11 „...a német nyelv is kétféle már, más a szemlélete egyiknek, s más a másiknak. Ehhez nyelvjárásnak, egyébhez nincs köze [...] Az úgynevezett pártirodalmi művek szerzői sokáig, amint mondják, még rá is tettek erre egy lapáttal.” (I. m. 143–144.)

12 A torony teljes magassága 368 méter, Németország máig legmagasabb épülete. Valószínűleg a DDR-öntudat emelése céljából épült 1965 és 1969 között, többszörösen túlhágott, végül már nyilvánosságra sem hozott költségvetéssel.

13 Ettől kezdve október 3. Németország nemzeti ünnepe, a német egység napja (Tag der Deutschen Einheit). Előtte – az egységről való le nem mondás jegyében – június 17. volt az egység napja, az 1953-as, szovjet tankok által levert kelet-berlini felkelés emlékére. A Berlint Kelet–Nyugat irányban kettészelő sugárútnak a Brandenburgi kaputól az Ernst-Reuter-Platz-ig ma is Straße des 17. Juni a neve.

ott sem tudott már beilleszkedni, mert voltaképpen nem úgy akart volna elmenni, hogy többé ne térhessen vissza. De a DDR-hatalom eltávolította a szülőföldjéről, megfosztották a DDR-állampolgárságától, elvágva a visszaút lehetőségét. Mert a kezdeti lelkesülés, „a világ iránti kiéheztetettség”, „díjak sora” után jött a „megkeserített életének helyszíne iránti föloldhatatlan honvágy” (KALÁSZ i. m. 124–125). A honvágy természetesen még inkább jellemző volt Kalász Mártonnak a Dél-Baranyából a szovjet zónába,¹⁴ Zwickau környékére kitelepített földijeire. Groteszk helyzetek is előálltak: a falu párttitkára sem kerülte el a kitelepítést! (KALÁSZ i. m. 24.) A *Téli bárány*ban találhatunk egy részletet, amely a pártiktatúra sablonos magyarországi (egyikultúrájú, vagy inkább kulturálatlan, egynyelvű) felfogását mutatja be. „...körülnézhetnél kicsit, mi van az innen kitelepített svábokkal, hogyan élnek. Hátha találsz valamit, amiből jó kis riporttörténetet tartalékolhatnánk. Olyan jóízű, honvágyzínest...” (KALÁSZ 2006: 254).

Szintén a magyarországi nemzetiségek ellen irányuló lépésként 1961-ben¹⁵ megszüntették a nemzetiségi tannyelvű iskolá-

14 Németország szovjet megszállási zónájával azonos területen hozták létre 1949. október 7-én az NDK-t. Az egyik „indok” az NSZK 1949. május 23-i megalkulása volt. Olimpiákon még szerepelt 1956-tól 1964-ig Egyesült Német Csapat.

15 A „szocialista tábor” magabiztosságát aláámasztó események: A szlovéniai Muravidéken a magyar iskolák erőszakos megszüntetésével már az 1959/60-as tanévben megkezdődött az egy tanórán belüli váltakozó nyelvű kétnyelvű, szlovén dominanciájú oktatás, a magyar lakosság „megmaradása érdekében”. 1961. április 12-én Jurij Gagarin, augusztus 6–7. között German (!) Tyitov űrutazása. Június 3–4. között J. F. Kennedy Ny. Hruscsovnak Bécsben beleegyezését adta olyan intézkedésekre, amelyekkel megakadályozzák a DDR-ből a Nyugat-Berlinbe történő szökéseket [aminek és J. F. Kennedynek a berlini fal építése kezdetén tanúsított tartózkodó álláspontja fényében álságosnak tűnnek az 1963. június 26-i berlini beszéd teátrális mondatai: „Two thousand years ago the proudest boast was »Civis Romanus sum«. Today, in the world of freedom, the proudest boast is »Ich bin ein Berliner«. [Kétezer évvel ezelőtt az volt a legbüszkébb mondat, hogy „római polgár vagyok”. Ma, a szabad világban a legbüszkébb mondat így hangzik: „berlini vagyok”.] [...] All free men, wherever they may live, are citizens of Berlin, and, therefore, as a free man, I take pride in the words »Ich bin ein Berliner!« [„Minden szabad ember, bárhol is éljen, Berlin polgára, ezért szabad emberként büszke vagyok arra, hogy mondhatom: „berlini vagyok!”]. Az augusztus 12-ről 13-ra virradó éjszaka létrehozták a berlini falat [az ellenállásban használt fedőnév polgárosított Willy Brandt főpolgármester félbeszakítva Konrad Adenauer elleni választási körútját, Berlinbe siet]. Október 17–31. között tartották Moszkvában a XXII. pártkongresszust, immár „a kommunizmus építőinek” [http://retronom.hu/index.php?q=node/33205] kongresszusát, a szovjet szocializmus építését már befejezettnek nyilvánították.

kat, helyettük bevezették a tantárgyak fele-fele arányára vonatkozó kétnyelvű oktatást. Szlovákiában a magyar iskolák az 1950-es évek közepétől folyamatosan küzdenek a többségi nemzet – kezdetben jugoszláv mintájú – erőszakos kétnyelvűsítési kísérletei ellen. Meg kell viszont jegyezni, hogy a szlovákiai magyar kommunista vezetők egy része lelkiismeretesen kiállt a magyar oktatás mellett (CSICSAY 2002: 170–171), hozzájárulva ezzel a magyar iskolák fennmaradásához.

Az 1989-es „rendszerváltás” leginkább a német nemzetiségnek jelentett előnyt, a nyelv újjáéledéséről is beszélhetünk (Brenner 2005), a határon túli magyaroknak elmulasztott lehetőségek (BENCE 1992; POGÁNY 2012) sorozatát.

Rendjén van-e, hogy Szlovákiában a magyarok nem tudnak már elég jól magyarul (szlovákul kell tudni, az „fontosabb”), az autonómiatörekvések pedig komolytalanok?¹⁶ Más vélemények szerint „az autonómia kérdése most már minden külhoni magyar területen a közbeszéd tárgyát képezi, és ezzel úgy tűnik, hogy oldódik a fogalom körül kialakult félelem is, már nem számít tabunak ez a téma...”¹⁷ A többségi nemzet toleránsabb része már nem elszakadási kísérlet előkészítéseként értelmezi ezeket a törekvéseket. A Kárpát-medencei Magyar Képviselők Fórumának (KMKF) Regionális önkormányzati munkacsoportjában a Nemzeti összetartozás bizottság Autonómia albizottsága (elégge hosszú és hierarchikus láncolat – mégiscsak tabu téma az autonómia?) „célul tűzte ki, hogy áttekintik a különböző autonómiatörekvéseket, beleértve az európai modelleket is” (POGÁNY 2012). Az elméleti felkészültség¹⁸ mellett kevés a konkrét terv? Az autonómiáról nem beszélni kell, hanem azt meg kell valósítani?¹⁹ Az idő múlása ugyanis csökkenti az autonómiatörekvések megvalósításának esélyeit egyrészt, mert – ha az egyes országokban valamennyivel eltérő mértékben is, de mindenképpen – gyengül a magyar közösségeknek a többségi nemzetekhez viszonyított számaránya. (A legkisebb

16 <http://www.felvidek.ma/nezopont/jegyzet-kommentar/46298-hun-ik-magyarok-akarunk-mi-egyaltalan-maradni-szlovakiaban>

17 <http://www.hirek.sk/magyarvilag/20140605173057/Trocsanyi-az-autonomiatorekvesek-nem-egyenloek-az-elszakadassal.html>

18 Lásd pl. CSÁKY 1996, Az önkormányzat... 1995, DURAY 1999

19 TOMKA GYÖRGY hozzászólása a lendvai Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet 25 éves fennállására rendezett ünnepségen, 2013. november 15-én.

határon túli magyar közösség lévén a szlovéniaiainál bizonyos fokig érthető a csökkenés, annál inkább váratlan eseménynek számított a szlovákiai magyarok fogyása az utóbbi két évtizedben, amely a magyar közösségen belüli összetartó erő gyengülését is jelenti.) Másrészt viszont a rendszerváltás után felnövő új generációnál kevésbé tudnak már hatni a „szocialista nevelés” következményei, erősödik a demokratikus szemléletmód és maga a demokrácia is, továbbá az autonómiatörekvéseket alaposabban át lehet gondolni a rendelkezésre álló idő alatt.

Az emberekbe évtizedekig direkt módon sajtolt szovjetbarát²⁰ szellem valahol még ott bujkál, még ha nem is akarnak tudni róla. Csehszlovákiában kimagaslóan eredményes volt a „szocialista nevelés”²¹, amely igencsak beleivódott az emberek tudatába és még annál tovább, mélyebbre is. Nagy általánosságban – leszámítva persze az ellenállást, a másként gondolkozókat – kialakult a „szocialista” identitás, ahol is a nemzetiségi kérdés erősen harmadrangú szerepet kapott csak. A mindenkori hatalommal szembeni kritika nélküli meghunyászkodást jelentette (jelenti) ez. Akkor a pártdiktatúra határozta meg, mit szabad tenni és mit nem, a munkakényszer miatt megvolt mindenki részére a viszonylagos anyagi biztonság. Most a létbizonytalansággal zsarolják az embereket, a „szabad” munkaerőpiaccal. Ez már sokkal kézzelfoghatóbb indok, mint a pártdiktatúra sokak által a végén már egyre inkább megmosolygott jelszavai. Ha a sikeres előmenetelről, az érvényesülésről van szó, és ha ennek feltétele az államnyelv magas szintű ismerete, akkor – és főleg olyan helyzetben, amelyben azt sugallják, vagy éppen nyíltan hirdetik, hogy a többségi nyelv megtanulását az anyanyelvvel való foglalkozás csak gátolja – mindenki számára világos: el kell felejteni az anyanyelvet, hogy minél gyorsabban és tökéletesebben meg lehessen tanulni a többségi nemzet nyelvét.

Ilyen módon viszont lehetne azzal is érvelni, hogy például az angol nyelv még a szlováknál is „fontosabb”, tehát szlovákul

20 1951 januárjában jelent meg Pozsonyban a Csehszlovák-Szovjet Baráti Szövetség *Szovjetbarát* című havilapjának első száma. [Szűcs 2014: 30]

21 Vegyünk még néhány, igen meggyőző lapcímet a korszakból: *A Szocializmus Felé Vezető Út*, *a Propagandista*, *A Népinevelő Naplója*, valamint az 50-es évek második felében induló *Szocialista Nevelés*. [Szűcs 2014: 25, 30]

sem érdemes túl jól megtanulni (legyen az az illető „anyanyelve” vagy sem), túl sok időt rászánni, inkább angolul kell tanulni. Tehát a nemzetállamnak is az kellene, hogy feladata legyen, hogy elfelejttesse polgáraival az államnyelvet, helyette pedig az angolt részesítse előnyben, mert hosszú távon csak ezzel tudja biztosítani polgárai érvényesülését.

Hivatkozott irodalom

- BALOGH SÁNDOR-SZABÓ ÉVA 1994. Koalíció és politikai érdekegyeztetés [A pártközi értekezlet]. *Múltunk*, 1994/4.
[\[http://www.rev.hu/sulinet45/ora2/ora2.htm\]](http://www.rev.hu/sulinet45/ora2/ora2.htm)
- BENCE LAJOS 1992. Egy elmulasztott lehetőség margójára. [A kétnyelvű oktatás harminc éve Szlovéniában.] In: GYÖRI-NAGY SÁNDOR – KELEMEN JANKA (szerk.) *Kétnyelvűség a Kárpát-medencében II.* Széchenyi Társaság, Budapest, 68–73.
- BOKOR JÓZSEF 1999. Az anyanyelv dominanciájáért a kétnyelvűségben. In: BOKOR JÓZSEF (szerk.) *Az anyanyelv a kétnyelvűségben.* Maribor–Lendva, 26–29.
- BRENNER KOLOMAN 2003. Das Schulsystem der deutschen Minderheit in Ungarn auf dem Scheideweg. RUDA GÁBOR szerk. *Kisebbségi oktatás és gyermekirodalom/Manjšinsko šolstvo in otroška literatura/ Minderheitenschulen und Kinderliteratur.* Muravidék, Rábavidék, magyarországi németek/Pomurje, Porabje, Nemci na Madžarskem/ Murgebiet, Raabgebiet, Ungarndeutsche. Pilisvörösvár, MBKKE. 74–78.
- BRUSIS, MARTIN 1995. *Systemtransformation als Entscheidungsprozeß. Eine Politikfeldanalyse zur Privatisierung in Ungarn.* Berlin, Edition Berliner Debatte [Dissertation].
- CSÁKY PÁL 1996. *A szlovákiai magyarság autonómiatörekvései.* <http://www.hunsor.se/dosszie/szlo-magyar-autonomiatorekvesei.pdf> [2014. 06. 14. 1.37]
- CSICSAY ALAJOS 2002. Iskolatörténet. Dunaszerdahely, Liliom Aurum.
- Felvidék.ma 2014. június 7. Magyarok akarunk mi egyáltalán maradni Szlovákiában? <http://www.felvidek.ma/nezopont/jegyzet-kommentar/46298-hun-ik-magyarok-akarunk-mi-egyaltalan-maradni-szlovakiaban> [2014. 06. 13. 10.19]
- DURAY MIKLÓS 1999. *Önrendelkezési kísérleteink.* Somorja, Méry Ratio.
- KALÁSZ MÁRTON 2006. *Téli bárány.* Budapest: Magyar Napló – Írott Szó Alapítvány. [1986/2004. Budapest: Magvető Kiadó; / Budapest: Magyar Napló...]]
- KALÁSZ MÁRTON 2010. *Berlin – zárt övezet. Emlékezések.* Budapest: Holnap Kiadó.
- Az önkormányzat az önrendelkezés alapja: a szlovákiai magyar választott képviselők és polgármesterek országos nagygyűlésének hiteles jegyzőkönyve:* Komárom, 1994. január 8. Komárom: Komáromi Lapok. 1995.
- PALASIK MÁRIA 1998. A Kiszgazdapárt felbomlasztására irányuló kommunista taktika lépései. *A fordulat évei 1947–1949.* Budapest: 1956-os Intézet. 113–122.
- POGÁNY ERZSÉBET 2012. június 1. Vélemények az autonómia-törekvések esélyeiről. <http://www.felvidek.ma/nezopont/velemeney/34195-velemeneyek-az-autonomia-torekvesek-eselyeireol> [2014. 06. 13. 10.28]
- RAINER M. JÁNOS 1998. A magyarországi fordulatok és a szovjet politika 1944–1948. *Rubicon*, 1998. 4–5. sz. 50–57.

- RUDA GÁBOR – SZABÓMIHÁLY GIZELLA szerk. 2013. *Nemzetkép és identitás a nemzetiségi iskolák tankönyveiben. Közép-európai példák: Magyarország és Szlovákia. Pilisvörösvár – Dunaszerdahely – Komárom – Nyitra – Esztergom, Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület – GRAMMA Egyesület – Nyitrai Konstantín Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara – Pázmány Péter Katolikus Egyetem Vitéz János Kar – Selye János Egyetem*
- SÓLYOM ZSUZSANNA 1997. *Vallás és hit Kölcsey Ferenc esztétikájában*. Szakdolgozat a Babeş-Bolyai Tudományegyetemen, Kolozsvár.
- SZÚCS KATALIN 2014. *Magyar iskolák [Cseh]Szlovákiában 1944-től napjainkig, a kulturális élet fontosabb vonatkozásaival*. Pilisvörösvár: Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület
- Gróf TELEKI PÁL 2012. *Magyar nemzetiségi politika*. Gyula, Digi-Book Magyarország Kiadó.
- http://oszkdk.oszk.hu/storage/00/00/64/82/dd/1/TelekiP_Magyarnemzetisegipolitika_9786155322891_PDF.pdf [2014. 06. 09. 1.19] 1940. Budapest, Stádium Sajtóvállalat Rt. újrakiadása.
- TRÓCSÁNYI LÁSZLÓ 2014. Az autonómiatörekvések nem egyenlőek az elszakadással. június 5.
- <http://www.hirek.sk/magyarvilag/20140605173057/Trocsanyi-az-autonomiatorekvesek-nem-egyenloek-az-elszakadassal.html> [2014. 06. 13. 22.35]

213

Native language dominance and national identity

The author analyses some conditions that are necessary to preserve the national identity and the dominance of the mother tongue, as far as the German minority in Hungary and the Hungarian minority in Slovakia are concerned. He also takes up some questions that Hungarians living in Slovenia have to deal with on a daily bases.

Keywords: *native language dominance, national identity, Germans in Hungary, Hungarians in Slovakia, Hungarians in Slovenia, assimilation*

A gömöri nyelvjárások egyik elfeledett, XX. század eleji kutatójáról

214

Az eredményes nyelvjáráskutatáshoz szükségszerű a korábban megvalósult gyűjtések és feldolgozások megismerése. De sajnos a magyar dialektológia számos kutatójának munkássága feledésbe merült. Közéjük tartozik a kalandos életű Komoróczy Miklós is, akit a magyar tudományosságban elsősorban néprajzkutatóként ismernek, holott nyelvjáráskutatói munkássága is jelentős. A Magyar Nyelvőrben Komoróczy Miklós neve először 1901-ben bukkan fel, s az itt megjelent írásai elsősorban néhány keleti palóc nyelvjárás lexikai jelenségeit ismertetik.

Kulcsszavak: *dialektológiatörténet, a XX. század eleje, Komoróczy Miklós, gömöri nyelvjárások, tájszavak és frazémák*

1. Az eredményes nyelvjáráskutatáshoz szükségszerű a korábban megvalósult gyűjtések és feldolgozások megismerése, másként fogalmazva dialektológuselődeink munkásságának a jelenleginél alaposabb ismerete, ami nemcsak tudományos, hanem erkölcsi kihívás is.

Jubilánsunk ezzel kapcsolatban majdnem negyedszázada vetette papírra azt a napjaink dialektológiájára is váró fontos feladatot, hogy „[...] az önálló eredményekre törekvő kutatás mögött általában elmarad az illető szakma tudománytörténete. A vérbeli tudós néha méltatlan feladatnak tekinti, hogy tudománya történetével is foglalkozzék. Pedig a legtöbb új kutatás sikerének elemi föltétele a régebbiek elvi alapvetésének, módszereinek és eredményeinek ismerete. Tudománytörténeti tájékozottság nélkül senki sem igazodhat el biztosan szakterületének szövevényes problémái között” (BOKOR 1991: 95).

A tudománytörténeti vizsgálódáshoz kiindulópontként hasznos segítséget nyújthat a *Magyar nyelvjárási bibliográfia* (BENKŐ-LŐ-

RINCZE 1951), szlovákiai magyar viszonylatban pedig mindezt ki-egészítheti a *Szlovákiai magyar nyelvjárások* c. egyetemi tankönyv bibliográfiai fejezete (MENYHÁRT–PRESINSZKY–SÁNDOR 2009: 169–219). E források a magyar dialektológia tudománytörténetéről a területiség szempontjából is értékes adatokkal szolgálhatnak, melyek alapján kiderülhet, hogy az egyes régiók és települések nyelvjárásáról milyen és mennyi közlés látott napvilágot (vö. JUHÁSZ 1991: 315–324).

Ugyancsak fontos lenne a dialektológiához kötődő múlt- és jelenbeli kutatók tevékenységének népszerűsítése, hogy munkásságukat azok a közösségek is megismerhessék, melyek nyelvjárásával az érintett dialektológusok foglalkoztak. Erre napjainkban nemcsak a regionális nyomtatott és elektronikus sajtóban, hanem az örömdetesen megnőtt helytörténeti kiadványokban, valamint a települések honlapjain is számos lehetőség kínálkozik. Jelenleg azonban erre – szlovákiai magyar viszonylatban – alig akad példa¹.

E nyelvjárási források viszont a nyelvtudományon kívül más társadalomtudományok történetéhez, különösen a néprajztudományhoz is értékes adatokat szolgáltathatnak, ezért gyakori jelenség, hogy egy-egy jeles kutatót, aki mindkét tudományterülettel foglalkozott, csupán etnográfusi minőségében említik. S ezzel nem is lenne baj, hiszen a néprajz- és a nyelvjáráskutatás együttműködése hosszú múltra tekint vissza, s régóta kölcsönösen hasznosítják egymás kutatási eredményeit, de az már nehezményezhető, hogy nyelvjáráskutatói tevékenységéről szó sem esik. Ez a mulasztás viszont már nem a néprajz, hanem a dialektológia rovására írható. S e feladatot, a dialektológia tudománytörténetét és népszerűsítését nekünk, dialektológusoknak kell elvégeznünk.

2. A gömöri nyelvjárások egyik XX. század eleji kutatója, KOMORÓCZY MIKLÓS EDE tanárként, újságíróként, szerkesztőként, néprajzkutatóként, színészként ugyan nem felejtődött el, hiszen a Gömörország c. folyóirat ezidei tavaszi számában méltó módon emlékeznek meg KOMORÓCZY életéről és munkáiról, de nyelvjáráskutatóként elfelejtődött (I. HERCZEG 2014: 43–72). A többi

1 Szlovákiai magyar viszonylatban a ritka kivételek egyike Nagytárány monográfiája, melyben MIZSER LAJOS ismerteti Paszlavszky Sándor nagytárányi nyelvjárásgyűjtését, s ezáltal a helyi közösség is megismerheti munkásságát [I. MIZSER 2006: 229–240].

Komoróczyval foglalkozó írás is főként néprajzkutatóként említi (l. SZINNYEI 1899: 871–872²; KÓSA 1979: 70–73; Magyar Néprajzi Lexikon; TÖKÖLY 1999; STEINHAUSZ 2011: 53–56), s legfeljebb még az derül ki, hogy KOMORÓCZY munkái megjelentek a Magyar Nyelvőrben is. Ám arról már nem tesznek említést, mivel foglalkozik bennük a szerző.

SZINNYEI JÓZSEF ismert sorozata, a Magyar írók élete és munkái (1899: 871–872) viszonylag részletesen ismerteti KOMORÓCZY MIKLÓS EDE addigi, fordulatokban gazdag, kalandos életét és sokszínű munkásságát. A Szinnyei-féle életrajzból megtudhatjuk, hogy KOMORÓCZY 1863-ban született Borsodtapolcsányban (ma: Dédestapolcsány, Borsod-Abaúj-Zemplén megye). Középiskoláit SZINNYEI szerint Rimaszombatban, Kassán, Lőcsén és Budapesten végezte, de HERCZEG TÜNDE kutatásai során nem talált bizonyítékot a lőcsei tanulmányok igazolására (2014: 43). Ezt követően a színészet vonzásában élt, először a népszínházhoz szerződött, majd 1883-ban beiratkozott az országos színészeti akadémiára. Néhány év után ugyan abbahagyta a színészetet, de színházi íróként továbbra is a színházak és a színjátszás vonzásában maradt, ugyanis számos színházi prologust és drámai költeményt írt. Így pl. a színészet abbahagyása után Nyitrán a megyénél nyert állást, s egyben a Nyitra megyei Közlöny³ segédszerkesztője lett, emellett 1886 októberében a nyitrai színházat is KOMORÓCZY prologusával nyitották meg. 1889-ben egy rövid időre visszatért a színészethez, majd Miskolcon a pénzügyigazgatóságnál nyert állást. 1891-ben Budapestre költözik, ahol hírlapíróként és szerkesztőként is tevékenykedik.⁴ 1893-ban hírlapíróként Görögországba utazott, s részt vett a Korinthuszi-csatorna átadásán.

E bolyongások után 1894-ben a rozsnói katolikus főgimnáziumban kapott ideiglenes tanári állást, s Andrássy Dénes gróf és

2 Szinnyei József még nem számolhatott be nyelvjárási tevékenységéről, mivel Komoróczy Miklós neve a Magyar Nyelvőr hasábjain, melyben nyelvjárási írásait megjelentette, először 1901-ben bukkant fel (l. alább).

3 A Nyitra megyei Közlöny 1880-tól 1904-ig Nyitrán megjelenő politikai regionális hetilap volt. Bangha Sándor József és Kállai Ármin nyitrai ügyvédek alapították.

4 Írásai a Nemzeti Hírlap, a Székesfővárosi Lapok, a Bolond Istók, Gyermekvilág, Az én újságom, Kisdiednevelés, Ország-Világ, Pesti Napló, Egyetértés, Pester Lloyd lapokban jelentek meg.

neje támogatásával teljesült régi vágya: megszerezte a tanári oklevelet, s ezután az említett főgimnázium rendes tornatanárává nevezték ki (SZINNYEI 1899: 871–872).

A rozsnyói főgimnáziumban 1919-ig tevékenykedett, s Trianon után 1925-ben bekövetkezett haláláig Dorogon élt (HERCZEG 2014: 45). A rozsnyói tanárkodás éve alatt nemcsak a Sajó-Vidék, majd a Rózsnyói Híradó szerkesztőjeként vált ismertté, hanem ekkor került szorosabb kapcsolatba a tájegység nyelvjárásával és néprajzával is, s megfigyeléseit ebben az időszakban továbbítja a Magyar Nyelvőrnek.

3. A Magyar Nyelvőrben Komoróczy Miklós neve először 1901-ben bukkan fel, s a Palóc históriák című munkáját maga Balassa József ekképp ismerteti: „Komoróczy Miklós könyve a palóc népet mutatja be a maga életmódjában s a maga nyelvén. Palóc históriáiban a falusi élet jeleneit írja le, mint pl. a szüretet, lakodalmat; majd falujának egy-egy érdekes alakját mutatja be. Könyvében az irodalmi nyelv a nyelvjárással váltakozik; s ebben nem is következtes, mert néha ő maga is átcsap a nép nyelvébe, másutt meg a nép gyermeke is cifra, cikornyás hangon beszél. Legsikerültebb a fias disznóról meg a hat malacról szóló történet. Komoróczy valószággal a palóc nyelvjárást akarja bemutatni s igyekszik a kiejtés sajátosságait is feltüntetni s tájszókkal is elég bőven tarkítja elbeszéléseit. Ez egy kissé nehezíti is az olvasást, mert a ritkább tájszókat meg kellett volna magyaráznia. Könyve így is nagyon érdekes kísérlet nyelvészeti és néprajzi szempontból“ (1901: 286).

Komoróczy későbbi műveire is jellemző a Balassa által is fent említett néprajzi és nyelvjárási adatok együttes bemutatása, a kultúra és a nyelv egységben való megjelenítése, s a kifejezetten néprajzi tárgyú munkáiban is felbukkannak a nyelvhasználati sajátosságok. Erre példa Gömör-Kishont vármegye monográfiája, melyben ugyan a megye népét mutatja be, de például a Család-élet c. alfejezetben a néprajzi sajátosságok mellett kitér a családon belüli és kívüli megszólítások ismertetésére is: „A feleség a férjet uram, apjukom, emberem, emberkém, stb., a férj a feleséget, feleség, asszony, galambom, lelkem, stb. néven szólítja. A férj a feleséget tegezi, a feleség a férjet rendes körülmények között soha. A gyermekek sem tegezik a szülőket. Általában pedig azt mondhatjuk a megszólításokról, hogy idősebbek a fiatalokat öcsém,

húgom, szolgálám, fiam, - a fiatalabbak pedig az idősebbeket apámuram, anyámasszony, néném, bátyám stb. megszólítással illetik“ (KOMORÓCZY é. n.: 164). A nyelvi tiszteletadás témája más írásában is foglalkoztatta a szerzőt (l. alább), s így e megfigyelései a mai modern nyelvtudomány különböző ágainak (szocio-lingvisztika, pragmatika, kognitív nyelvészet, kommunikációtan, etnolingvisztika stb.) is hasznos forrásként szolgálhatnak.

4. A Nyelvőr 1902. évi számaiban 8 rövidebb írás alatt jelenik meg KOMORÓCZY MIKLÓS neve (220; 222; 263; 344–345; 410; 462; 526), egy pedig Komoróczy-írással való hivatkozás (404). E cikkek mindegyike a palóc nyelvjárásokkal, főként annak szókincsével kapcsolatos, s az alább ismerttetett rovatokban szerepelnek.

Szerzőnk a *Válaszok a szerkesztőség kérdéseire* rovatban főként a Gömör, Borsod és Nógrád megyei palócok tájszávaival kapcsolatos megfigyeléseit közli, pl. a *halánték* szó használata (220.), a *beér valakit* 'utolér' jelentésben való előfordulása (222.), de szórendi kérdésfelvetésre is válaszol (410.).

A *Nyelvművelés* rovata 1902-ben Komoróczytól az asszony utótagú megszólítások palócföldi előfordulásának ismertetését közli. Ebben az írásában résztvevő megfigyelései alapján az említett megszólításon kívül más megszólítások udvariassági és használati szabályait is bemutatja (263).

Ugyancsak 1902-ben a *Nyelvművelés* rovatban Komoróczy megszólításokkal kapcsolatos írására RUBINYI MÓZES⁵ elismerőleg hivatkozik, és a szerzőt „a palóc nép és nyelv pontos ismerője“-ként említi (1902: 404).

A *Magyarázatok, helyreigazítások* rovatban a *mennyezetes ágy* (1902: 344–345), a *foglár* (1902: 462) és a *banda, méla, pajzán, gór* szavaknak Gömörben és Borsodban való meglétét vagy hiányát ismerteti, előfordulásuk esetén jelentésüket mondatokban, illetőleg szószerkezetekben szemlélteti (1902: 526).

5. Az 1903-as évben a Magyar Nyelvőr négy rövidebb és két hosszabb Komoróczy-írást közöl. A rövidebb írások egyike a *Magyarázatok, helyreigazítások* rovatban alaktani nyelvjárási jelensé-

5 RUBINYI MÓZES még a budapesti egyetem hallgatójaként lett a csángó nyelvjárások kutatója, s az egyetem elvégzése után Németországban többek között WUNDT vezetésével általános nyelvtudománnyal is foglalkozott (l. Szinnyei 1906: 1347).

get, a barkóság által is használt *-nott/-nól/-nyi* családi helyhatározóragot mutatja be (1903: 446). A többi három írása a *Válaszok a szerkesztőség kérdéseire* rovatokban olvasható. Ezekben egyrészt az *éved, íved, ívik* 'a gyümölcs erjedésszerűen puhul meg' és a *lejső* és *letelső* stb. lexémák előfordulásáról számol be (1903: 513), másrészt a *dúméh* és *dúvad* szó barkóságbeli és borsodi jelentését adja meg (1903: 514), harmadrészt a *kora tavasz* és *korai tavasz*, valamint a *késő ősz* és *kései ősz* szószerkezetek eltérő jelentéseit magyarázza (1903: 517).

A két hosszabb Komoróczy-írás a *Népnyelvahagyományok* rovatban jelent meg.

Az egyik, a Népies kalendárium és időjóslás, majdnem kétszáz különböző típusú állandósult szókapcsolat gyűjteménye, mely időjárással kapcsolatos megfigyeléseket, szokásokat és előrejelzéseket tartalmaz. E frazémák vezérszói általában vagy az időjárás meghatározó tényezői (eső: *Hosszas eső, rövid haszon*; nap: *Naptú' virít, naptú' hervad minden*), vagy állatok (fecske: *Lenten* (alacsony) *száll a fecske: esőt érez*) és természeti képződmények nevei (Bükk-hegység: *Ha a Nagybikk* (Bükk-hegység) *pipázik, a kaszás is megázik*). De különböző keresztnemekhez és névnapokhoz kötődő szokások, gazdálkodási tanácsok is szerepelnek e forrásban: Zsigmond (május 2.): *Zsigmond napra* (-kor) *iborkát ültessetek, Péter-Pál-ra hogy dosztig ehesetek. Zsigmondnak örül Gazsi!* (Mondják a tavaszt alig váró cigánynak.) (1903: 452–456).

A másik gyűjtemény – Tájszók a barkóságból – több száz szóképzleti egységet tartalmaz (1903: 520–526), melyek egy része a gyűjtés óta lezajlott gazdasági, társadalmi és politikai változások, valamint a falu hagyományos életmódjának felbomlása miatt az élő nyelvhasználatból kihalt. Pl. *arcképes*: fényképész (520.), *billincs*: néhány szemből álló hibás szőlőfürt (520.), *csena*: gyenge csikó (521.), *ilonka*: apró szőlőféreg (522.) stb.

A Magyar Nyelvőr-beli megjelenésük tette lehetővé azt is, hogy közülük számos az *Új magyar tájszótár* korpuszában is megjelenjék (vö. ÚMTSz.1/249; 482; 841; ÚMTSz. 2/1075), s lejegyzésükkel – „Verba volant, scripta manent” – nyelvi és kulturális értékként megőrződjenek az utókor számára.

6. 1904-ben jelent meg KOMORÓCZYNAK – Két különös nyelvjárásról címmel – a több szempontból is legjelentősebb tanul-

mánya (1904: 221–223). Bár dolgozata gerincét ez esetben is a tájszók teszik ki, de előző tanulmányaihoz képest néhány olyan hang- és alaktani jelenséget is bemutat, melyek Rozsnyóra és a környékbeli nyelvjárásokra jellemzőek. E jelenségek kialakulásában jelentős szerepet tulajdonít a német és a szlovák nyelvi kölcsönhatásnak, mely szerint nemcsak a szókölcsonzésekben van jelen, hanem a hangtani sajátosságokban és a paralingvisztikai eszközökben is megnyilvánul.⁶ A német, szlovák és latin kölcsönzők használatával kapcsolatban KOMORÓCZY utal azok társadalmi érvényességére, amikor megjegyzi, hogy ezeket az általánosan elterjedt tájszókat társadalmi hovatartozástól függetlenül használják a vizsgált kistérségben.⁷

Közismert tény, hogy a dialektológiai kutatásokban a szociolingvisztika számos fontos előzménye található meg (KISS 2002: 13). KOMORÓCZY nyelvjárásleírásának is növeli az értékét, hogy felbukkan benne a szociolingvisztikai előzmény, hiszen olyan témák felé nyit, mint pl. a nyelvek kölcsönhatásának következményei, a nyelvi és a társadalmi rétegzettség összefüggései, melyek a mai szociolingvisztikának is központi kérdései.

E tanulmány további hozadéka, hogy foglalkozik a csucsomi nyelvjárással is, melyet nyelvszigetként említ.⁸ Csucsom nyelvjárását a mai szakirodalom is az északi nyelvhatáron fekvő nyelvjárászigetként tartja számon, s besorolását illetően napjainkban is számos bizonytalanság övezi. IMRE SAMU osztályozása Csucsomot

6 „A rozsnyói, palócz árnyalatú, német- és tótszerű hangsúlyozással, a kettős mássalhangzónak teljes kizárásával folyó dialektus Rozsnyóra és a vidékén levő Krasznahorkaváraljára, Jólészre, Hosszúrétre, Rudnára és Nadabulára terjed ki, valamint erősebb tótosággal, némely sajátágaival Csetneken és Jolsván is – a hol az e helyett i-t mondanak – föltalálható” [KOMORÓCZY 1904: 221].

7 „A rozsnyói nyelvjárás halomszámra él idegenből [tőtből, németből és latinból] vett különleges táj-szókkal, a melyek az eredetiből teljesen kiforgatva, átalakítva, mint igazi különlegesség élnek minden magyar volta mellett is nemcsak a nép, de az értelmiség ajkán is” [KOMORÓCZY 1904: 222].

8 „A csucsomi nyelvjárás ö-ző nyelvsziget, s a nép, mely ezt a tájszólást beszéli, az ö-zést leszámítva teljesen a nyitra megyei Egerszeg község népére, az ott egészen tótoktól körülvevett kis magyar szigetre emlékeztet. Általános jellege alapján a csucsomi beszéd palócz nyelvjárás, a melyen a rozsnyói íz is érezhető, de főjellemvonása, hogy a szó utolsó mássalhangzója előtt álló ö hangot ö-nek mondja. Pl. szeretöm, megkövetöm, érdemös, leszök, szivös stb.” [KOMORÓCZY 1904: 223].

és Magyarbódot két külön nyelvjárászigetként határozza meg, mert az adott régió belül egyik környező nyelvjárás csoporttal sem mutatnak teljes azonosságot (IMRE 1971: 370).

Tehát KOMORÓCZY tanulmányának ez a témaválasztása is előrelépést és nyitást jelent a korabeli dialektológiában. A nyelvjárások és nyelvzigetek kutatása ugyanis a magyar dialektológiában más nyelvekhez képest viszonylag későn, csupán a XIX. és XX. század fordulóján indult el (SZABÓ 1990: 18), s így KOMORÓCZY az elsők közé tartozik, akik e kérdéssel foglalkozni kezdtek.⁹

Az anyaggyűjtés módszereiről és egyéb tényezőiről ugyan egyik írásában sem tesz említést a szerző, de néhány megjegyzéséből arra lehet következtetni, hogy sokat tartózkodott a nép körében, s így bizonyára számos lehetősége nyílt mind az aktív kérdezésre, mind pedig a passzív résztvevő megfigyelés módszerének alkalmazására is.¹⁰

A nyelvjárási adatok lejegyzése fonematikus jellegű, írásban csak a köznyelvtől eltérő fonológiai jelenségeket rögzíti, vagyis nem jelöli a fonémák fonetikai variánsait, így a vizsgált nyelvjárási régióra jellemző illabiális *a*, labiális *ā* fonémaváltozatokat sem, sőt a zárt *ē* fonémát is csupán egyszer tünteti fel.¹¹ A korabeli nyelvjárásgyűjtésekben viszont e hangok jelölése, ha nem is következetesen, de már megjelenik (l. MIKÓ 1895: 47–48).

Az 1904-et követő esztendőkből Komoróczynak már nem jelent meg egyéb, nyelvjárásokkal kapcsolatos munkája. A fentebb bemutatott, ma már forrás értékű írások hiányosságaik ellenére is értékesek, mert nyelvi és kulturális értékeket mentett meg a fe-

9 Ugyanebben az évben jelent meg a Magyar Nyelvőrben egy tizenkét oldalas feldolgozás egy másik, főként a mai Szlovákia területén beszélt nyelvjárászigetről, melynek szerzője az egykori budapesti egyetemista, SZEMKŐ ALADÁR [1904: 12–24].

10 a) „Többször volt alkalmam hallani, mikor egy-egy nagyvárosi úriember ezt vagy amazt az asszonyt *Boris asszonynak* szólította, az ilyen rendreutasítást: *Az én becsületes nevem Kaszás Istvánné*. Tanúbizonyoságot tehetnek állításaim mellett mind-azok, akik a nép között oly sűrűn és oly figyelő lélekkel forogtak, mint jómagam” [KOMORÓCZY 1902: 263].

b) „*A beér valakit* [e. h. utólr], *betart valami hat hétbe* kifejezéseket nem hallottam; *neki-nyúlnak a lovak* ezt hallottam a gömör megyei sajóvölgyi néptől” [KOMORÓCZY 1902: 222].

c) „*Gór*. Ezt a szót Borsodban, Gömörben csakis a *töm* és *elgázol*, *gázol* szó jelentésével egyértelműleg hallottam és ismerem” [KOMORÓCZY 1902: 526].

11 A csucsomi nyelvjárás „[...] a szó utolsó mássalhangzója előtt álló *ē* hangot *ö*-nek mondja” [KOMORÓCZY 1904: 223].

ledésbe merüléstől. E kettős értékmentés ugyanis egy mederben halad, mert a regionális, főként falusi kultúrák hordozói a nyelvjárások, ezáltal a nyelvjárás és a népi kultúra szorosan együvé tartozik. Ennek következtében a változásokat is gyakran hasonlóképpen élik meg: vagy megmaradnak, vagy kiszorulnak a használatból. De lejegyzésükkel mindkét összetevő meg is menthető, s az adatrögzítés több tudományterületet is gazdagíthat. Ezt példázza KOMORÓCZY MIKLÓS életműve is.

Hivatkozott irodalom

- BALASSA JÓZSEF 1901. A nép nyelve az irodalomban. [GÁRDONYI GÉZA: A bor. Falusi történet három felvonásban. Budapest, 1901, Singer és AVolfner. – KOMORÓCZY MIKLÓS: Némely palóc históriák. Apró történetek. Rozsnyó, 1901.], *Magyar Nyelvőr*, 284–286.
- BENKŐ LORÁND–LŐRINCZE LAJOS 1951. *Magyar nyelvjárási bibliográfia*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- BOKOR JÓZSEF 1991. Adalékok a tájszókutatás történetéhez. In: Kiss és SZÜTS [szerk.] *Tanulmányok a magyar nyelvtudomány történetének témaköréből*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 95–100.
- HERCZEG TÜNDE 2014. Komoróczy Miklós Ede [1863–1925]. *Gömörország*, 43–46.
- HERCZEG TÜNDE 2014. Válogatás Komoróczy Miklós munkáiból. *Gömörország*, 47–72.
- IMRE SAMU 1971. *A mai magyar nyelvjárások rendszere*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- JUHÁSZ DEZSŐ 1991. A Magyar nyelvjárási bibliográfia mint a tudománytörténet forrása. In: Kiss és SZÜTS [szerk.] *Tanulmányok a magyar nyelvtudomány történetének témaköréből*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 315–324.
- KISS JENŐ 2002. Dialektológia és nyelvtudomány: hagyomány és korszerűség. *Magyar Nyelvjárások XL*, 3–20.
- KISS JENŐ és SZÜTS LÁSZLÓ [szerk.] 1991. *Tanulmányok a magyar nyelvtudomány történetének témaköréből*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- KOMORÓCZY MIKLÓS é. n. Családelet. In: *Gömör-Kishont vármegye*, 164.
- KOMORÓCZY MIKLÓS 1902. Nyelvművelés. Emma asszony. *Magyar Nyelvőr*, 263.
- KOMORÓCZY MIKLÓS 1904. Két különös nyelvjárásról. *Magyar Nyelvőr*, 221–223.
- KÓSA LÁSZLÓ 1979. Egy elfelejtett gömöri néprajzi író: Komoróczy Miklós. *Irodalmi Szemle*, 70–73
- MENYHÁRT JÓZSEF – PRESINSZKY KÁROLY – SÁNDOR ANNA 2009. *Szlovákiai magyar nyelvjárások*. Nyitra, Konstantin Filozófus Egyetem, Közép-európai Tanulmányok Kara.
- MIKÓ PÁL 1895. Tájszók. Palócvidékiek. *Magyar Nyelvőr*, 47–48.
- MIZSER LAJOS 2006. A község [Nagytrákány] nyelvi jellemzői. In: VIGA [szerk.] *Nagytrákány I. Somorja–Komárom, Fórum Kisebbségkutató Intézet*. 229–241.
- RUBINYI MÓZES 1902. Nyelvművelés. Utószó az Emma asszonyhoz. *Magyar Nyelvőr*, 404.

- STEINHAUSZ GYÖRGY 2011. Emlékezés Komoróczy Miklósról. *Gömörország*, 53–56.
- SZABÓ JÓZSEF 1990. *Magyarországi és jugoszláviai magyar nyelvjárászok*. Békéscsaba, Kecskemét, Szeged, Csongrád Megyei Levéltár.
- SZEMKŐ ALADÁR 1904. Egy abaujmegyei őz nyelvjárás. [Hangtani és alaktani vázlat]. *Magyar Nyelvőr*, 12–24.
- SZINNYEI JÓZSEF 1899. *Magyar írók élete és munkái*. VI. kötet. Budapest: Hornyánszky Viktor Könyvkiadóhivatala, 871–872.
- SZINNYEI JÓZSEF 1906. *Magyar írók élete és munkái*. VI. kötet. Budapest: Hornyánszky Viktor Könyvkiadóhivatala, 871–872.
- TÖKÖLY GÁBOR 1999. *Ki kicsoda Rozsnyón?* Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet.
- VIGA GYULA [szerk.] 2006. *Nagytárkány I.* Somorja–Komárom, Fórum Kisebbségkutató Intézet.

***On a forgotten researcher of the Gömör region
dialects from the early 20th century***

Successful dialectical research requires the inquiry of earlier collected and processed dialectical data. However, unfortunately, the work of numerous researchers of Hungarian dialectology has been forgotten; such as the one of Miklós Komoróczy who was famous for his adventurous life. Although in the Hungarian world of science he is primarily known as an ethnographer, his dialectical work is significant as well. His name appeared for the first time in the periodical “Magyar Nyelvőr” in 1901. His writings published here dealt with lexical phenomena of some eastern Palots dialects.

Keywords: *Historical dialectology, the beginning of the 20th century, Miklós Komoróczy, dialects of the Gemer region, dialectal words and phrasemes*

Ivo Brnčič esszéíró és a szociális proveniencia kritikusa

224

*Ivo Brnčič (1912–1943) korai halála miatt nem írhatta be magát erőteljesebben a szlovén irodalomtörténetbe. Más volt a helyzet a gondolati prózáját tekintve, amely kétségtelenül pontosabb tanulmányozást igényel, mivel hiteles dokumentuma azoknak az esztétikai és ideológiai feszültségeknek, amelyek meghatározták a szlovén szellemi és irodalmi érárt a második világháború előtti években. A vallási expresszionizmus elleni tiltakozás, az új realizmus, a polgárságot és a kispolgárságot illető kritika iránti lelkesedés, valamint a szocialista eszmék kifejezett támogatása munkáinak legjelentősebb alkotóelemei. Hogy megállapíthassuk, milyen irányban változott Brnčič irodalmi esztétikai szemlélete, gondolati prózáját, különösen a *Sodobnost* (Kortárs) és a *Ljubljanski zvon* (Ljubljana harang) című folyóiratokban közölt esszéit tekintjük át.*

Kulcsszavak: szlovén irodalom, marxista kritika és esztétika, szociális nézőpontok, irodalmi elkötelezettség

A liberálisok és a katolikusok közt zajló szokványos viták a szlovén szellemi, politikai és kulturális élet különböző fórumain, amelyek kiemelték a belső ellentmondásokat, valamint a külügyi helyzet kedvező hatással voltak a kommunista eszmék térnyerésére.

Nem igényel nagy eszmefuttatást az az állítás, hogy a szlovén kommunizmus valójában a szlovén liberalizmus és a katolicizmus válságából emelkedett ki. Elsősorban a szabadgondolkodás ígéretének megvalósulásával kecsegtetett, de valójában tagadta mind a Szabadságot, mind az Istent. Ez nem jelenti azonban azt, hogy a kommunizmushoz a második világháború elejéig ne csatlakozott volna néhány jól ismert értelmiségi és kulturális személyiség, valamint író, mint például: Josip Vidmar, Juš Kozak, Bratko Kreft,

Prežihov Voranc, Miško Kranjec, Edvard Kocbek és Ivo Brnčič. Az utóbbi annak a nemzedéknek a tagja volt, amelyen mindkét világháború nyomott hagyott. Ő ezt a generációt „a zárt ajtók előtti nemzedéknek” nevezte, amely nem rendelkezik múlttal, nincs jelen, és még kevésbé vár rá ígéretes jövő (BRNČIČ 1937: 509). Az első világháború, amely korai gyermekkorán hagyott mély nyomokat, kulturális, gazdasági, politikai és társadalmi átalakulásokhoz vezetett, a második világháborúban pedig fiatalon életét vesztette.

Ivo Brnčič Gradišćében, Slovenske goriceben született. Gyermekkorában egy részét Bregben töltötte Opatija (Abbázia) mellett, családja később Isztria olasz okkupációja miatt Ljubljánába költözött. Itt végezte el a gimnáziumot, és fejezte be szlavisztikai tanulmányait. Marxista és kommunista nézetei miatt nem kapott állást, „politikailag megbízhatatlan” volt. Így már tanulmányai közben írásból tartotta fenn magát, később szlovén, horvát és szerb haladó folyóiratoknak dolgozott. Csak 1940-ben, barátai közbenjárására kapott munkát Drnišben egy polgári iskolában, Horvátországban.

Brnčič fontosabb munkái közé tartozik a *Zárt ajtók előtti nemzedék – Generacija pred zaprtimi vrati*, 1954, polgári realista drámája a *Négy fal között – Med štirimi stenami*, 1955; válogatott lírája és elbeszélő prózája *Ballada – Balada*, 1956, *Válogatott munkáit* pedig 1977-ben France Zadavec szerkesztette köteté. A társadalmi (szociális) realizmus kezdete az irodalomban, ahova fő irodalmi és eszmei jellemzői alapján Ivo Brnčičet sorolhatjuk, a XX. század 20-as éveibe nyúlik vissza, de maga az irányzat teljességében csak a 30-as években bontakozott ki. Ehhez irodalmon kívüli körülmények járultak hozzá, egyrészt a vezető politikai hatalom mély közönye az alapvető társadalmi kérdések rendezését illetően, majd a Szovjetunióból érkező hírek, a marxizmus iránti lelkesedés, másrészt a Kelet-Európából és máshonnan érkező irodalmi kezdeményezések. A szociális realizmus esztétikája az egyénnek a társadalom által meghatározott pszichéjében találta irodalmi motívumait, elfordulva a vallástól, a tudatalattitól és az apriorisztikus individuumtól.

Prežihov Voranc, Miško Kranjec, Ciril Kosmač, Mile Klopčič, Anton Ingolič a társadalmi állapotok elemzésével, a jószándékú „kisemberbe” vetett hittel jelentős irodalmi opuszt hoztak létre.

Irodalmi-eszmei állásfoglalásuk, amelyben visszautasítják az idealizált világgépeket, az idealisztikus miszticizmust, és élesen elutasítják a nihilizmust, közvetlenül a második világháború után a szocialista realizmus létrejöttét segítették elő a szlovén irodalomban. A marxizmussal szimpatizáló irodalmi körbe tartozott még: Ivo Brnčič, Bratko Kreft, Ivan Potrč, Igo Gruden, Ferdo Kozak és Juš Kozak. Természetesen fontos, hogy közülük néhányan, például Bratko Kreft, kételkedni kezdenek az orosz szocializmusban; az a problematika, amelyet Horvátországban „baloldali vitának” neveznek, elért a szlovén baloldal képviselőihez és a kommunistákhoz is. A szociális irodalomról való felfogásában így Kreft támogatja Krleža esztétikai nézeteit, miszerint a művészetben nem a motívum a döntő, hanem a motívum esztétikai feldolgozása, és hogy csak a művészileg szuggesztív alkotás hat az olvasóra. Kreft a művészség elve mellett foglal állást, és elutasítja a baloldali radikálisoknak azt a tézisé, hogy a művészi alkotásnak a jövőbe vezető utat kell mutatnia. Ebből a szempontból Kreft sem értett egyet utópisztikus nézeteikkel, amelyek megkövetelik, hogy az író a társadalomban a még csak kialakulófélben levő, új dolgokat ábrázolja. Kreft esztétikai elmélete, miszerint a művészi alkotás nem igazi művészet, ha esztétikailag nem hibátlan, hasonlít Vidmar felfogásához. Azonban gondolkodásmódja, amely azon a dialektikus tézisen alapul, hogy nem létezik időtlen, emberfeletti, anyagon kívüli szépség, ezért a szépség nem lehet örök, statikus és változatlan, eltér Vidmar szépségelméletétől.

Ivo Brnčič figyelemre méltó, háború előtti szlovén író. Munkájában a hangsúly a kritikára és az esszéírára helyeződik. Zadavec véleménye szerint a társadalmi realizmus legjelentősebb esztétájáról és kritikusáról beszélhetünk, aki a *Književnost (Irodalom)* és *Ljubljanski zvon (Ljubljana harang)* folyóiratoknak dolgozott, az utóbbinak a társszerkesztője is volt. Munkáinak legfőbb alkotóelemei a vallási expresszionizmus elutasítása, a lelkesedés az újrealizmus, a polgárság és a kispolgárság kritikája iránt, és a szocialista eszmék határozott támogatása. „Költészte és a prózája, amellyel 1934–1937 között szociológiai és a pszichológiai alapokon próbálta létrehozni a szlovén polgárról szóló haladó, realista irodalmat a gazdasági és a társadalmi-politikai válságok idejében, nem volt teljes mértékben sikeres művészi

kísérlet” (Kos 1956: 31). Ellenkező volt a helyzet Brnčić esszéivel, társadalmi publicisztikájával és irodalomkritikai munkáival kapcsolatban. Ezekben Brnčićnek sikerült megvalósítania „programját”, amelyre már szépirodalmi formában is kísérletet tett. Az ideológiai döntés a történelmi materializmus mellett és Adler társadalmi individuálpaszichológiájának elismerése kritikusként olyan irányba vitte, hogy a szépirodalmi szereplőkben, részben a költészetben is, a személyes és a társadalmi dialektikus szintézisét kutatta” (ZADRAVEC 1972: 104).

Brnčić gondolati prózájának fő területei a társadalmi helyzet és az ideológiai állapotok elemzése, a művészetelmélet és az azt övező problémák, a szlovén irodalomtörténetből vett témák feldolgozása, új irodalmi művek értelmezése és értékelése.

Brnčić rövid életét a két világháború közt két koordináta között helyezhetjük el. Az egyiket a külső körülmények, az egzisztenciális kérdések, a családi tragédiák és harmincegy évesen bekövetkezett korai halála határozza meg. A másik jelzi gazdag belső világát, ahova a modern pszichológia tudományának viszonylag jó ismerete is tartozik, elsősorban Alfred Adler már említett individuálpaszichológiája. Egyetemi tanulmányai után azonnal felvette a kapcsolatot a marxista irányzatú irodalmi körökkel. Összhangban marxista világnézetével szorosan nyomon követte a Szovjetunióban alakuló művészi jelenségeket és az esztétikát, különös figyelmet szentelve az idea megalapozásának a művészetben.

„Ez a tendencia nincs ellentétben az esztétikai szempontokkal; ellenkezőleg: lényegesen fontos része a művészi szépségnek, mivel az alkotás, amelyből lángol a tevékeny szeretet az igazság és a szépség iránt, hadat üzenve az összes hibának és rútságnak, nem lehet más, mint szép. A világnézetek a művész számára elsősorban kognitív értéket jelentenek, az alkotó folyamat során nem jelentkeznek közvetlenül, hanem már művészi tudatba beleszűrődve keringenek, úgy, mint a vér a testben, érzelmi állapotokban kifejeződve, amelyben a műalkotás megfogon. A tendencia az igazi művészetben magától értetődő és értelemszerű eredménye a művész létének a társas kapcsolatok közegében” (BRNČIČ 1954: 97).

Brnčić opuszának teljes megértéséhez szükséges felidézni példaképe, a horvát drámaíró és író, Miroslav Krleža munkáját.

Ő volt irodalmi példái és eszmei törekvései forrása. Krleža stilisztikai hatása erősen érezhető Brnčić korai esszéista prózájában, majd későbbi esszéiben. Erről Franc Zadravec a következőket írta: „Brnčić kiindulópontjait tekintve legközelebb Krležához és Krefthez állt. Velük a műalkotás iránti esztétikai igény kötötte össze, amely a művészi alkotás lényege, a többi marxistával pedig a szociális irodalomban megjelenő mindennemű vulgáris elleni ellenállás, valamint az a meggyőződés, hogy az irodalom nem lehet szociális, ha esztétikailag kifogásolható” (ZADRAVEC 1972: 104).

228

Brnčić irodalmi-esztétikai nézetei, mint korábban említettük, gondolati prózájában jutnak kifejezésre a *Književnost (Irodalom)*, a *Ljubljanski zvon (Ljubljana harang)*, a *Sodobnost (Kortárs)* és a *Modra ptica (Kék madár)* című folyóiratokban. Brnčić rendkívül megfontoltan választotta meg írásai témáját, ezért sem meglepő, hogy gyakran szólt az „akut problémákról”. Nemcsak a hatályos, egyéni kritikus választ kereste, hanem sajátos módon szélesebb körű és mélyebb szempontokat is. Ma pedig esszéi hasznos forrást jelentenek mindazok számára, akik érdeklődnek a háború közti időszak szellemi és irodalmi kérdései iránt (ŠTIH 1974: 250). Viszonylag sokat elmélkedett a művészet szerepéről a társadalomban, illetve a társadalmi átalakulások viszonylatában. Így már 1933-ban a *Ljubljanski zvon (Ljubljana harang)* című folyóiratban megjelentette *A film mint kulturális jelenség (Film kot kulturni pojav)* című értekezését, amelyben először foglalkozott szélesebb körű kulturális problematikával. Még jelentősebb a *Töredék a művészetről (Fragment o umetnost)* című műve (1935-ben jelent meg az *Irodalom/Književnost* folyóiratban), amelyben filozófiai és ideológiai szempontból a marxizmus mellett kötelezi el magát. Szemléletét egy évvel később a *Művészet, folyamat és progresszivitás (Umetnost, progres in progresivnost)* és a *Művészet és tendencia (Umetnost in tendenca)* című műveiben fejti ki részletesebben a *Ljubljanski zvon (Ljubljana harang)* folyóiratban. Már a *Töredék a művészetről (Fragment o umetnosti)* című írásában a dialektikus materializmusra alapozta nézeteit, ezt a nézőpontot később is megőrizte. Mi több, néhány gondolatával irodalmi nézeteit veszélyes módon a szocialista realizmushoz közelítette. Ebből az ideológiai körből merítette a realista irodalom és az irodalmi tendencia

szükségszerűségének jelentőségére vonatkozó alapokat. Azt az álláspontot, hogy a művészi alkotás idea nélkül egyáltalán nem létezhet, ötvözte azzal a meggyőződéssel, hogy a műalkotás a valóság objektivizált képe, amelynek központjában az ember áll egy konkrét történelmi pillanatban. Bizonyítékot erre több írónál talál, például Ivan Cankarnál, Miroslav Krležánál, Friedrich Engels-nél és André Gidnél; nyilvánvaló, hogy Brnčićhez a legközelebb azok állnak, akiknél a reakcionizmus műkritikáját fedezi fel, vagy a haladó társadalmi tendenciákról szóló irodalmi dicshimnusz. Esszéiben a másik hangsúly az esztétikai elvek védelmezésére helyeződik. Az író a realizmuson kívül egyértelműen szól a társadalomtörténeti átalakulások objektív írói ábrázolásáról, valamint az őszinte és becsületes hozzáállásról az irodalmasított ideán keresztül, a témát és a spontaneitást illetően, amelyek megóvják a művészt a tendenciózusságtól, a felületességtől és a valós életben minden alapot nélkülöző ideológiai mintáktól. Ivo Brnčić számára a művészi alkotás munka, akár fegyver, amely választ ad az „adott valóságra”, így számára a szándék problematikája is komplex társadalmi és pszichológiai szempontokban összpontosul, amelyeken keresztül az emberi tudat tükrözi a társadalomtörténelmi átalakulásokat. Itt az író Ivan Cankarra és híres maximájára támaszkodik: *Nem az irodalom arénájában, hanem az élet arénájában álltam.*

Így a művészetről a következőket írja: „A művészet a legemberibb minden emberi dolog között; a művészet nem a szellemi és erkölcsi értékek kristálygömbje, nem szentély és jósdá, hanem – akarva-akaratlanul, tudatosan vagy tudatlanul – az emberi élet csupasz, közvetlen kifejezése olyanként, amilyen az valójában. A művészet a reális ember felkiáltása tévedéseiről és felismeréseiről, szenvedélyeiről és szerelmeiről, a csatákról és a vereségekről, a véres, a nehéz, de mégis szép valóságban, fájdalmas és hosszan tartó küzdelmében a barbarizmustól a valódi civilizációig és kultúráig” (BRNČIČ 1935: 317). Nagy igyekezettel alapozta meg a művészet és az élet viszonyáról szóló állítást: „És mégis a művészet cselekményei csupán a mindannyiunk által a történelmi körülmények és azok globális hatásai között leélt változékony élet lüktetése. A művészet végigkísér bennünket életutunk során [...]. Mindannyian a művészet alapanyagai, és ugyanakkor alkotói vagyunk” (BRNČIČ

1936: 90). Összefoglalva, a művész a pártosság jegyében alkotó társadalmi, politikai, történelmi lény, a művészet pedig mindezeknek a kontextusoknak a reflexiója. Szintén fontos a kapcsolat a művészi és a tendenciózus között, amelyet ideológiai-esztétikai kérdés-ként értelmezett. Azért is tanulmányozta, mert az idealista kritikusok azzal vádolták a marxistákat, hogy a tendenciózus, naturalista szépirodalom mellett foglalnak állást. Az általános társadalmi kérdésekre vonatkozó válaszok keresésével egyidejűleg alakult ki az a politikai és kulturális program, amely maga mellé állította a szlovén értelmiségiek legnagyobb hányadát, és meggyőzte őket arról, hogy szembeszegüljenek a reakciós politikai erőkkal, és állást foglaljanak a demokrácia és a szocializmus mellett.

Ezzel Brnčič gyakorlati szempontból felelevenítette ideológiai ellenérzését az idealista esztétikával szemben, amely a műalkotást felmenti az elkötelezettség iránti felelősség alól, az adott időben és térben.

Brnčič a művészetet érintő kérdésem kívül más kérdésekről és témákról is értekezett. A *Kortárs* című folyóiratban (*Sodobnost*) 1935-ben megjelentette az expresszionista katolikus költészet nekrológiát *A háború utáni szlovén katolikus líra (Slovenska povojna katoliška lirika)* címmel. A biológiai és szociológiai kezdeményezések, az író esztétikai nézetének fontos elemei közvetetten akkor kerülnek a legerőteljesebben előtérbe, amikor ebben a tanulmányban az erotikus témát vitatja meg. Az elemi és önálló erők a vallásos költészetben véleménye szerint korlátozott, rejtegetett és visszaszorított területet képeznek, amelyek helyébe a szűgyen, az önmehtagadás, az aszkézis dominanciája és a moralizálás lép. Az író Kocbeket említi, mindkét Vodnikot, Debeljakot és néhány más alkotót, költeményeiket pedig a lelkiismeret-furdalás, önvád, valamint a megtisztulás utáni vágy szempontjából értelmezi. Brnčič esztétikai nézetei még inkább tükröződnek a katolikus expresszionista költészet e polemikus elemzésében. „A részletes elemzések meggyőzték arról, hogy ez a költészet letagadta a valóságos életet, és helyére hamisítványokat helyezett [...]. Mivel harcban áll a valósággal, tele van iszonyattal, statikussággal és passzivitással. Hiányoznak belőle az érett lírai jellemzői: az elemi érzelmek, a közvetlenség, az egyszerűség, a szenvedélyes érzelmi feszültség ...” (ZADRAVEC 1972: 105).

Az értelmiségi és a kortárs társadalom (*Intelektualec in sodobna družba*) című írásában, amely 1935-ben jelent meg a *Kortárs* (*Sodobnost*) folyóiratban, az értelmiségi és a polgári társadalom közti tarthatatlan kapcsolatokról elmélkedett, nemzedékének vádiratát és kiáltványát pedig a *Ljubljana harang* (*Ljubljanskem zvonu*) folyóiratban jelentette meg *A zárt ajtók előtt álló nemzedék – Generacija pred zaprtimi vrati* (1937) címmel.

Brnčič alkotómunkájának fontos részét képezik az irodalmi kritikák és recenziók. Így 1935-ben a *Ljubljana harangban* (*Ljubljanskem zvonu*), a *Lírai panorámában* (*Razgledi v liriki*) és a *Prózai panorámában* (*Razgledi v prozi*) „az irodalmunkban jelentkező új tárgyiasság, illetve új társadalmi realizmus fogalmait igyekezett tisztázni Kocbek késői expresszionista lírája és Miško Kranjec új-realizmusa kapcsán”. Brnčič írt Cankar világnézetéről is *Cankar képeért* (*Za Cankarjevo podobo*) című polémiájában, amely 1973-ben jelent meg a *Ljubljana harangban* (*Ljubljanskem zvonu*), majd két évvel később *A fiatalság problematikája Cankar lelkivilágában és műveiben* (*Problem mladosti v Cankarjevi duševnosti in literaturi*), valamint *Cankar szerelmi drámája* (*Cankarjeva ljubezenska drama*) című írásaiban, amelyek a *Kék madárban* (*Modra ptica*) jelentek meg. Brnčič utolsó írása a *Gondolatok a költőről* (*Misli o liriku*) a *Ljubljana harang* (*Ljubljanski zvon*) utolsó számában jelent meg 1941-ben, ebben a kritikákon kívül szerepelnek a költészetről szóló értékes gondolatai. Írásában még utolsó alkalommal polemizált az idealista esztétákkal, kritikussal és költőkkel, és felrótta nekik, hogy nem érdeklődnek a társadalmi kérdések iránt, a szocialista témákat pedig irodalmilag kevésbé értékesként elutasítják.

A mai kulturális és szellemi pillanat szempontjából vitatható néhány állítás ellenére Ivo Brnčičnek kétségtelenül nagy szerepe van abban, hogy a szlovén esszéista és kritikai tér oly mértékben kialakult, hogy minden komoly elemzésnek egyszerűen meg kell állapítania a konceptuálisan eltérő módon kifinomult és elméletileg alátámasztott perspektívákat. Hozzájárulásával az irodalmi marxista irányzat nem vulgarizálódott mindig, hanem – igaz nagy erőfeszítésekkel – mégis sikerült megőriznie a többé-kevésbé elviselhető arányt az objektív ábrázolás és elemzés iránti vágy, valamint a szubjektív vallomás között, a társadalom által meghatározott erővonalak és az alkotó tudatának intim mozgatórugói által

kreált elvárások között. Brnčič történelmi-szociológiai értelmező módszere, amelyben összefonódtak az osztályok közti ellentétek, az aktív társadalmi-erkölcsi elkötelezettség iránti igény és az esztétikai vetület hangsúlyozása iránti kétségtelen igény, a háború előtti fiatal szlovén marxista értelmiségiek között ritkaságnak számított. Olyan íróról van ugyanis szó, aki rendkívüli lelkesedéssel és őszinte odaadással utasított el mindennemű misztifikációt, hogy az irodalom előtt kikövezzék az utat az igazság felé. Igaz, hogy gondolati prózájában emiatt újra és újra magasfeszültség jött létre a materialista és az idealista eszmék között, ahol az előző az élő és spontán művészet alapját képezi, az utóbbi pedig akadályozza azt. De az is igaz, hogy Brnčič többnyire nem vált az eszmék áldozatává. Néhány kortársától (Boris Zihlerl) eltérően és a politikai helyzetet figyelembe véve mindennemű ideológéma ellen az esztétikai követelmények állandó felidézésével vette fel a harcot, valamint hangsúlyozta a művész belső hangja döntő mivoltának jelentőségét. Ha végletekig becsületesek akarunk lenni, és éppen erről van szó, akkor fel kell hívni a figyelmet arra, hogy Ivo Brnčič anélkül, hogy ezt tudatosította volna, többször az egyfajta nevelés és didaktikusság helyett közvetetten egy más, a szabadság, a demokrácia és az egyenrangúság szempontjából tekintve ugyanúgy messzemenő és az egyénre veszélyes nevelés és didaktikusság feltételeit teremtetten meg. Az írói tragédia teljes mértékben csak a történelmi távlatból mutatkozik meg, amely már kompromisszumoktól mentesen tárja fel a tévhitet, amelyek különböző ideológiai koncepciókon keresztül uralták a világ nagy részét a 20. században, az egyéni és a kollektív életét pedig szörnyű játékok színterévé változtatták. Természetesen a marxizmus sem kivétel, épp ellenkezőleg – brutális kelet-európai politikai gyakorlata árnyékot vetett mindenre, még a legbecsületesebb elképzelésekre is.

Ivo Brnčič őszinte, hozzáértő és esztétikailag érzékeny író volt. Filozófiai háttérrel számára a marxizmus jelentett, ahogy a múlt század első évtizedeiben néhány szlovén értelmiségi értelmezte. Irodalmi szempontból a társadalmi témák realizmusának követője. A szellemi és filozófiai alapokat Ivan Cankar, Srečko Kosovel, Miroslav Krleža munkáiból, Georgi Valentinovič Plehanov, Franz Mehring és Friedrich Engels írásaiban talál-

ta meg. Eszmefuttatásai az irodalmi és esztétikai kérdéseket, az irodalmi elkötelezettséget vagy az igazság és a szépség viszonyát illetően személyes érintettsége és bizonyos eszmékbe vetett mély hite miatt néha vesztenek demokratikus mivoltukból, toleranciájukból és a dialogikusságukból, de ennek ellenére mégis olyan párbeszédre szólítanak fel, amelynek a mai olvasó is nehezen tud ellenállni.

„Az a program, amelyet az irodalmi esszéisztikában igyekezett végrehajtani, közvetlen kapcsolatban állt azzal, amelyet szép-irodalmi formában próbált megvalósítani. Az alapok ugyanazok voltak, a formai megoldások pedig hasonlóak. De ami a szépirodalomban rosszabb eredményeket hozott, a racionális területen Brnčič különleges tehetsége és az akkor nálunk uralkodó ideológiai állapotok folytán a 30-as évek szlovén irodalma és a kor esztétikai és kritikai gondolkodásának fejlődése szempontjából jelentős munkává nőtt” (Kos 1956: 31).

Hivatkozott forrás és irodalom

- Ivo BRNČIČ, 1970: Zbrano delo. Ljubljana: MK.
 Ivo BRNČIČ, 1954. Generacija pred zaprtimi vrati. Ljubljana: CZ.
 Ivo BRNČIČ, 1935: *Zagreb kot kulturni problem*. Ljubljanski zvon 2-3/LV, str. 104–115.
 Ivo BRNČIČ, 1935: Miroslav Krleža »Evropa danas«. Ljubljanski zvon 7-9/LV, str. 469–472.
 Herbert GRÜN, 1955: Generacija na pragu. *Nova obzorja* 8. 117–126.
 Herbert GRÜN, 1956: Še enkrat Ivo Brnčič – kritik kot leposlovec. *Nova obzorja* 10. 295–297.
 Janko KOS, 1956: Ivo Brnčič. *Beseda* 5/6. 27–41.
 Alenka LOGAR-PLEŠKO, 1971: Ivo Brnčič kot umetnik. *Jezik in slovstvo* 7/8. 241–247.
 Miran ŠTUHEC, 2007: Literarni nazor Iva Brnčiča. *Riječ*, str. 180–186.
 Franc ZADRAVEC, 1999: *Slovenska književnost II*. Ljubljana: DZS.

Ivo Brnčič, esejist in kritik socialne provinience

Ivo Brnčič (1912–1943) se zaradi zgodnje smrti ni mogel močneje zapisati v slovenski literarni zgodovini. Drugače je z njegovo miselno prozo. Ta brez dvoma zahteva natančnejšo obravnavo, saj je verodostojen dokument estetskih in nazorskih napetosti, ki so določale slovenski duhovni in slovstveni prostor v letih pred drugo svetovno vojno. Nasprotovanje religioznemu ekspresionizmu, navdušenje nad novim realizmom, kritika meščanstva in malomeščanstva ter izrazi-

ta podpora socialističnim idejam so njegove najvidnejše sestavine. Da bi ugotovili premike, ki so se zgodili v Brnčičevih literarnoestetskih pogledih, je treba slediti njegovi miselni prozi, še posebej esejistiki iz časopisov Sodobnost in Ljubljanski zvon.

Ključne besede: *Slovenska književnost, marksistična kritika in estetika, socialni vidiki, literarni angažma*

A tatárjárás emléke Komárom és Veszprém megye földrajzi neveiben

235

A különböző helynévkötetek néprajzi szempontú felhasználására többféle lehetőség is kínálkozik. Így például célszerűnek látszik a földrajzi név-gyűjteményekből a történeti mondák kigyűjtése és vizsgálata. A magyarságot érintő fontos eseményekhez (így például a honfoglalás, a tatárjárás, a török hódoltság, a Rákóczi-szabadságharc korához) és az Árpád-házi uralkodókhoz, továbbá Mátyás királyhoz számos nemzedékről nemzedékre megőrzött szájhagyomány fűződik. A történelmi események közül a tatárjárás Komárom és Veszprém megyét egyaránt érintette, ezért témaválasztásom – részben terjedelmi okokból – a földrajzi neveikhez kapcsolódó, a tatár mondakörbe tartozó névadatok feltárására és vizsgálatára esett.

Kulcsszavak: tatárjárás emlékei, földrajzinév-gyűjtemények, Komárom megye, Veszprém megye, népi közlések

1. Bevezetés

1.1.1959-ben az MTA Nyelvtudományi Intézete és a Néprajzi Múzeum a Magyar Nyelvőr hasábjain országos néprajzi és nyelvjárási gyűjtőpályázatot hirdetett meg. Az időzítés nagyon jó időpontban történt, hiszen akkoriban és azt követően az 1960-as évek elején helyenként még éltek egyes népszokások, hagyományok, vagy legalábbis jól emlékeztek rájuk, és a faluk idősebb nemzedéke még őrizte, használta tájnyelvét. Az évenként meghirdetett pályázatok – néprajzi és nyelvjárási szempontból egyaránt – rendkívül gazdag és értékes anyagot tártak föl és mentettek meg a jövőendő kutatások számára.

Az évente meghirdetett pályázatokhoz kapcsolódóan önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtőtalálkozókat szerveztek, amelyeken kiváló szakemberek mellett néprajzi és nyelvjárási gyűjtők is

tartottak előadást. Ezeknek a találkozókknak az előkészítésében, az önkéntes gyűjtők szakmai segítségével, a pályamunkák értékelésében két kiváló szakember, a néprajzkutató MORVAY PÉTER és a nyelvész VÉGH JÓZSEF tett rendkívül sokat, önzetlenül és fáradhatatlanul azon munkálkodva, hogy az egyes gyűjtések és feldolgozások minél eredményesebbek legyenek.

1.2. 1967-ben Zalaegerszegen rendezték a soron következő országos néprajzi és nyelvjárási gyűjtőtálatkozót, s ennek során ismertem meg BOKOR JÓZSEFET, akivel néhány év múltával Szegeden találatkoztam ismét. Levelező hallgatóknak kellett órát tartanom, s meglepetésemre és öröömre ő is ott volt a rám váró hallgatók között. Amikor nyelvjárási órán találatkozunk – a zalaegerszegi rendezvényre gondolva – szinte biztos voltam abban, hogy egy érdeklődő bizonyára lesz a hallgatók között. Valószínűleg így történt, ugyanis később azzal keresett meg, hogy szeretne szakdolgozatot írni szülőfaluja, Sopronkövesd nyelvjárárásából. Hamarosán az is kiderült, olyan kiváló képességű hallgató, akivel már akkoriban is elég ritkán találatkozott az ember. Alapos fölkeszűtsége, rátermettsége miatt az egyik legjobb diplomamunkát BOKOR JÓZSEF írta.

1.3. Ismeretes, hogy a debreceni egyetemen tevékenykedő CSÚRY BÁLINT elismerésre méltó, iskolateremtő nyelvjáráskutatást folytatott, kiváló tanítványainak dialektológiai munkássága máig példaértékű. Az is közismert, hogy a budapesti egyetemen pedig a nyelvjáráskutatás régi hagyományokra tekinthet vissza, és ki-magasló eredményeket ért el. Olyan tanszék viszont, amelynek oktatógárdája egészen a legutóbbi évekig többségében nyelvjáráskutató volt, csak a szombathelyi magyar nyelvészeti tanszékről mondható el. Hozzátevé ehhez, hogy – érthető okokból főleg a nyugat-dunántúli régióban végzett anyaggyűjtéssel és vizsgálódásokkal – a szombathelyi kollégák könyveikkel, cikkek és tanulmányok egész sorával követésre méltó eredményeket értek el, és nemcsak a dialektológiában, hanem más szakterületeken, így pl. földrajzinév-gyűjtésben és bizonyos helynevek vizsgálatában is. Az említett munkálatoknak a sikeréhez BOKOR JÓZSEF is nagymértékben hozzájárult.

A szombathelyi nyelvészeti tanszék oktatói vendégtanárként is kiemelkedő munkát végeztek a Muravidék nyelvi-nyelvjárási saajtságaainak gyűjtésében, feldolgozásában, továbbá – könyveik-

kel, tanulmányaikkal, szakmai konferenciák szervezésével – sokat tettek az ottani magyarság anyanyelvének megőrzéséért. Már mondanom sem kell: ünnepeltünk mindebben jelentős szerepet vállalt. Nemrégiben értesülhettünk arról, hogy a jövő év augusztusában megrendezik a VI. Dialektológiai Szimpozionot. Mivel eddig mindegyiken részt tudtam venni, így elmondhatom, hogy számomra valamennyi hasznos és élményszerű volt. A szimpozionok nemcsak tárgyköreik miatt voltak vonzóak, hanem azért is, mert ezeket az alkalmakat az ott résztvevők és a rendező szombathelyi kollégák figyelmessége, szívélyessége feledhetetlenné tette. Ebben BOKOR JÓZSEFNEK is szerepe volt. Isten éltesse jó egészségben, alkotóerőben még nagyon sokáig!

237

2. A tatárjáráshoz és IV. Béla királyhoz fűződő mondák

2.1. Mivel az utóbbi években néhány megyei és járási helynévkötet alapján a földrajzi nevekhez kapcsolódó néphagyományokkal kezdtem foglalkozni, ezért arra gondoltam, hogy ebből a témakörből választom ki írásom tárgyát, hiszen ünnepeltünk a *Vas megye földrajzi nevei* című kiadvány munkálataiban közlétevéként részt vállalt. A különböző helynévkötetek néprajzi szempontú felhasználására többféle lehetőség is kínálkozik. Így például célszerűnek látszik a földrajzinév-gyűjteményekből a történeti mondák kigyűjtése és vizsgálata. Ezeknek a hagyományoknak két alapvető típusa van. Az egyik csoportba a nagy jelentőségű történelmi eseményekre vonatkozó népi emlékezések tartoznak, a másikba pedig a kimagasló személyiségekhez kapcsolódó történeti mondák sorolhatók. Ezeken belül tárgykörök szerint további tagolódás jellemző. Ilyenek a magyarságot érintő fontos eseményekhez (így például a honfoglalás, a tatárjárás, a török hódoltság, a Rákóczi-szabadságharc korához) és az Árpád-házi uralkodókhoz, továbbá Mátyás királyhoz fűződő, nemzedékről nemzedékre megőrzött szájhagyomány. Mivel az említett történelmi események közül a tatárjárás Komárom és Veszprém megyét egyaránt érintette, ezért témaválasztásom – részben terjedelmi okokból – a földrajzi nevekhez kapcsolódó, a tatár mondakörbe tartozó névadatok feltárására és vizsgálatára esett.

2.2. A tatárdúlásnak az ország mindazon részein, amelyekre kiterjedt, súlyos következményei lettek. A Sajó mellett, Muhi

közelében lezajlott csatában a tatároktól elszenvedett vereség következtében hazánk igen nehéz helyzetbe került. Minderről az UNGÁR–SZABOLCS szerzőpáros például a következőket írta: „IV. Béla a szomszédos osztrák hercegségbe, Harcias Frigyeshez, az utolsó Babenberghez menekült, majd a dalmáciai Trau várában keresett biztonságot, nehogy a tatárok kezébe kerülve adófizetést kelljen vállalnia. Az ország közben teljesen a tatárok kényére maradt. A tatárok felperzselték és kifosztották, a lakosság nagy részét rabszíjra fűzték vagy kard élére hányták. 1242 januárjában a Dunán is átkeltek, s így a Dunántúl sem maradt ki teljesen a végzetes pusztulásból. Csak néhány megerősített vár tudta magát megvédeni” (1979: 34).

2.3. Az Árpád-házi királyok közül IV. Béla is a népszerű uralkodók közé tartozik. A tetteihez, alakjához kapcsolódó események, történések egy része a tatárjárással függ össze, ezek közül – Északkelet-Magyarországtól a Dunántúlig – különösen a tatárok előli menekülésére fordulnak elő adatok. Erre egy-két példát olyan megyékből mutatok be, amelyeknek helynévanyaga nem szolgál ezen vizsgálódásaim alapjául. Ilyenek a következők: **Bózs-va: Béla-kő.** 1896: [...] szikla; „Nagy-Bózs-va községében a nép mondájában a mai napig él IV. Béla király emléke, a ki egy kinyúló, majdnem magában álló és igen különös alakú, ma 'Béla-kő' nevet viselő sziklán megebédelt” 1971: ~ szikla; a néphit szerint itt pihent meg Béla király a tatárok elől menekülőben, látszik lova patkójának nyoma (KOVÁTS 2000: 76). – **Bélapátfalva:** [...] – M: IV. Béla királyról nevezték el, mivel a király erre menekült a tatárok elől (HMFN. I. 57). – **Kaposvár:** 149/299. *Béla kiráj útja.* A monda szerint a tatárok elől erre menekült IV. Béla királyunk. – **Rinyaszentkirály:** *Szenkirál* [...] Egyesek szerint a tatárok elől a nép az itt elterülő erdőbe menekült, és ezen a rejtekhelyen a menekülő IV. Béla király is megpihent. Erről nevezték el a tatárok kivonulása után alapított községet (SMFN. 470, 731). – **Litér:** 37/110. *Szabadi út : Bëndólai út* Út. Feltételezhetően a rómaiak 3. számú hadiútja volt. A monda szerint IV. Béla ezen az úton menekült Dalmáciába (VeMFN. IV. 292). – **Ravazd:** 41/31. *Béla-kut : Pannóniai-kut* [K2: *Bélakut*] F. A forrás száját kőbe foglalták annak emlékére, hogy a hagyomány szerint a tatárok elől menekülő Béla király megpihent nála, és ivott a vízből (GyMSMFN. II. 215).

3. A tatár mondakör. Anyagom alapján a tatárokhoz fűződő népi emlékezéseket két csoportba lehet sorolni: nagyobb hányaduk a tatárokkal folytatott harcokra, küzdelmekre utal, másik részük pedig arról tanúskodik, hogy az elpusztult települések emlékét az onnan elmenekült, esetleg később visszaszivárgó és/vagy a környéken maradt lakosság apáról fiúra tovább hagyományozva évszázadokon át megőrizte. Az alábbiakban ezeket meggyék szerint, azokon belül pedig az egyes települések betűrendjében mutatom be.

3. 1. Harc a tatárokkal

239

Komárom megye

Keszölc: 12/128. szlk. *Tátárszállás* [K. P. *Tatárszállás* Tk. *Tatárszállási d*] Ds, sz. A hagyomány szerint a tatárok hadiszállása volt itt. 12/129. szlk. *Kecskeólagi* [K. P. *Kecske ólak* Tk. *Ketske holagi d*] D, l, e. Pesti szerint: „Az itt hajdan tatárok által tartatni és legeltetni szokott Kecskekről.” – **Piliscsév:** 18/76. szlk. *Tátárszállásová cészta* 'Cesta tatarských salašov' Út. A Tatárszállás nevű dűlön (l. 63.) vezet át. – **Tardosbánya:** 31/163. *Tatár-kút*. A néphagyomány szerint itt táboroztak a tatárok, amikor a falut feldúlták (KMFN. 88, 109, 161).

Veszprém megye

Gyulakeszi: 34/180. *Kusztora* : *Szent Ferenc kése* [K2. *Szent Ferenc kése*] Do, sz. Templom volt itt, romjait fák, bokrok nőtték be. Nh.: Szent Ferenc itt késlekedett, várta a tatárokat a templomban. – A falu határában, kb. itt volt egy „Tapolca kés” tizedhely. – **Hegymagas:** *Hegymagas* [...] Nh.: A falu már a tatárjáráskor megvolt, de nem mai helyén, hanem a Szürü-dombon. Mögötte volt a magas hegy, és innen az elnevezés. – **Kővágóörs:** 40/196. *Tatár-likak*. Ho, sziklás, gödrös e. A hagyomány szerint itt rejtette el a lakosság élelmét és értékeit, ide menekültek a tatár és a török elől. [...] P. a következőket közli erről: „*Koppány*, erdős hegyoldal, melyben számtalan – közel egymáshoz levő pincze gödrök látszanak – monda szerint a háborús időkben ide bujt és menekült a nép élelmével együtt; mert egy – 1604. és 1610^{iki} Statarialis levelek szerint e vidék a <Botskay> világban hadjárat színhelye volt any-

nyira hogy a Stat: levél azt mondja: „Köveskállrul nem mehetünk a helyszínre, mert Köveskállon <Német-magyar>, Kékuton pedig – egy óránnyira egymáshoz <Török-magyar> tábor szállásolt.” – **Le-senceistvánd:** 33/66. *Tatárverés* D, e – **Sümeg:** 11/528. *Tatárverés.* Ho, e. – Nh.: Itt szenvedtek vereséget a tatárok. 11/592. *Tatárverés.* Hr, Ds, e – Nh.: A tatárokat itt verték meg (VeMFN. I. 72–3, 160, 167, 186, 192). – **Adásztevel:** 38/57. *Pogányyllés: Pogányüllés[...]* S, sz P: „...melyen sok épület kő és tégladarabok, régi eszközök, érc, vas és régi pénzdarabok forgattatnak fel a [...] földműves munkák által. Hír szerint e helyen hajdan török tatár épület s erősség létezett még Béla király idejéből, s a (sáncok) árkok helyei máig láthatók”. – **Külsővat:** 52/169. *Tatár ut : Tatárok utja* Út. A hagyomány szerint a tatárok ezen az úton jöttek be a faluba. – **Mihályháza:** 37/60. *Csobotháza*[K2. ~ P. *Csobodházi*] ...Nh.: Egy Mihály nevű nemes ember egyik fiának, Csobotnak a birtoka volt. P: „... falu volt a mostani falu északi részén is a Marczal parton „Csabaort” néven, amely pórias elnevezéssel „Csoborháza” most szántóföldi dűlők és birtokrészeknek neveztetnek. Csoborházáról IV. Béla alatti tatárfutáskor a lakosok a Marczalban úgy nevezett papszigetre vonultak be lakni, mellyen még ez előtt 4 évvel, mint a marczal legdombosabb részén tégladarabokat is szedtek ki és ugyan 1690 táján a Mihályházai reformátusok egy harangját mely 1652-ben illy felíráttal készült [...] Balthasarus Herman 1652 sine xrucificsió [...] a régi egyházi jegyzőkönyvben találtatott ez az adat...”. – **Nemesszalók:** 47/187. *Sós-tó* [...] S, sz, e. Sáros, ingoványos föld, régebben a víz is megállt rajta. Száraz időben azonban kifehéredett a talaj. A hagyomány szerint valamikor a tatár kán sátra állt itt. 47/203. *Bándi ut : Tatár ut* [P. *Tatár ut*] Út. A szomszédos Bándra vezet. P: „Bánhalma pusztá felé, melyen valaha tatárok jártak”(VeMFN. II. 175, 178, 213, 233). – **Adorjánháza:** 1/58. *Tatár uti* S, sz, e, l. 1/59. A néphit szerint ezen az úton jöttek a tatárok. – **Csabrendek:** 46/257. *Tatárverés* [K2. ~] Ds, S, sz, r. A nevet alig használják. – **Iszkáz:** 17/113. *Pogány-pince* [P. ~] Ds, Gs. P: „... üreg [...] a pogány tatárok üldözése miatt életben maradt keresztényeknek akkor menes helyül szolgált. Még most is láthatni a rétdombon több kisebb nagyobb üregeket – melyek valóságosan a nép monda szerint menedék helyek lehettek”. Az adatközlők mai is így ismerik a történetet. – **Padragkút:** 43/165. *Pokol-lik : Bujó-lik*

Bg.[...] A tatárjáráskor menhelyül szolgált. Régészeti leletek kerültek elő, de nem tudták azonosítani. – P. írja, hogy rókakeresők fedezték fel a barlangot, melyet a nép nagyobbított meg 8 négyszögöl nagyságúra. „Némelyek állítása szerint a Tatár futáskor menhelyül szolgált a Padragiaknak, mi meglehet miután máig sok durva edénydarabok találtatnak” (VeMFN. III. 31, 110, 244, 261). – **Bakonyszentlászló:** 1/174. *Remète-juk : Remète-lik* [P. ~] Bg. A szurdok bal oldalán lévő két nyílású barlang. P.: „szük bejáratú nyílással, – belől tágasb térrel, – honnét szinte egy szük nyíláson a’ hegytetőre juthatni fel, – e’ lyukban a’ népmonda szerint a’ tatárjárás alatt jámbor remeték tartózkodtak”. – **Balatonkenese:** 44/54. *Tatárlikak : Töröklíkak* [P. *Tatárlikak* Hiv. *Partfő u*] Bg, U. A Partfő meredek löszhalmában 9 barlang van. Nh.: Őseink ide menekültek a tatárok, illetve a törökök elől. – **Jásd:** 13/107. *Tatárhgyi-legelő* [P. ~] S, I. A helybeliek szerint a rómaiak és a tatárok háborúja volt itt. – **Kisdörgicse:** 65/8. *Csata-tó* Tó. Nh.: A tatárjáráskor csata volt itt, ennek az emlékét őrzi a név. – **Nemesvámos:** 41/50. *Goródi-ház : Gródi-ház : Tatárjárás ház* Volt É. Goródi Zsófia háza volt a Kossuth u. 52. szám alatt. A szoba-konyhás, nádte-tős épület állítólag már a tatárok idején is állt. 41/107. *Tatárccsapás : Tatárjárás ut* [P. *Tatárccsapási ut*]. P: „ [...] hajdanában a Tatárok ezen vonultak el”. A néphit szerint a tatárok ezen az úton hajtották a foglyul ejtett nőket Fehérvárra. Pécsi Bence mutatta meg ezt az utat a tatár vezérnek. Szolgálatáért lefejeztette a vezér, mondván: „Ha hazádat elárultad, engem is elárulsz”. – **Tihany:** 70/242. *Barátlakások : Remètebarlang : Lőánylakás* [J. *Remetelakás, Lánylakás*] Bg. Az óvári sánc északkeleti oldalán kőfalba vésett barlanglakások vannak. Orosz (pravoszláv) szerzeteseket telepített ide II. András, ők készítették. Nh.: A tatárjárás, törökdúlás idején ide rejtették a falu leányait. A szájhagyomány szerint a remetebarlangoktól alagút vezet az apátságig (VeMFN. IV. 40, 91, 310, 312–3, 334, 461, 486).

A fenti példaanyagban néhány olyan is található, amelyben az adott helynévhez tatár és török mondakörbe tartozó néphagyomány is fűződik. Ezek a következők: **Kővágóörs:** 40/196. *Tatár-likak* (VeMFN. I. 186); – **Adásztevel:** 38/57. *Pogányillés : Pogányüllés* (VeMFN. II. 178). – **Balatonkenese:** 44/54. *Tatárlikak : Töröklíkak* – **Tihany:** 70/242. *Barátlakások : Remètebarlang : Lőány-*

lakás (VeMFN. IV. 334, 486).Erről a kontaminációs jelenségről a MNL-ban a következőket találjuk: „A tatárok betörésének, kegyetlen pusztításainak emléke a néphagyományban máig megtalálható. A tatárveszedelem a népi emlékezetben összefonódott a tatárok jóval későbbi [...] betöréseivel. Az emlékkör gyakran kontaminálódik a *török mondakörrel*” (5. 1982: 223).

3.1.1. A tatárjárás után az elnéptelenedés bizonyos tájegységeken olyan nagymértékű volt, hogy az idővel újratelepült vidékeken nemigen maradt magyar nyelvű lakosság, amely az elpusztult helységek emlékét megőrizhette volna. Aligha véletlen, hogy néhány évszázad múltán a népi emlékezet a tatárdúlás kori és a török hódoltságidején keletkezett pusztításokat összemosta. Ezt a folyamatot, a kontaminációt más történelmi eseményekre, korszakokra is kiterjesztve REUTER CAMILLO a baranyai földrajzi nevekhez fűződő néphagyomány alapjána következőket írta: „Népünk emlékezetében a hazánkat ért sok csapás, tatárdúlás, török megszállás, a császári seregek pusztítása a török kiűzésekor, azután a megyénkben a Rákóczi-szabadságharc alatt bekövetkezett rácdúlás meglehetősen összeolvadt, s egy névben a «török»-ben kristályosodott ki” (1966: 109).

3.1.2. Úgy vélem, hogy a kontamináció kiváltó oka az a népi gondolkodásmód, amely a történeti mondák időkezelésére jellemző, s amelyről LANDGRÁF ILDIKÓ ezt írta: „Mindazok a kutatók, akik szóbeli történelmet láttak a történeti mondában, nehezen tudtak megbirkózni azzal a ténnyel, hogy a történeti mondákból nem bontakozik ki az események egymásutánisága, kronológiája. [...] Az események időbeli meghatározásakor a tatár, a török, német, rác háborúk jelentik a támpontot, vagy egy-egy híres emberhez kötik a nevezetes eseményeket. A mondák mesélői látszólag megkísérlik időben elhelyezni az eseményt: „A tatárjáráskor történt...”, „Amikor a törökök betörték a falunkba...” vagy „Ez Kossuth idejében volt...”, „Amikor Ferenc József uralkodott...”. De azt nem tudjuk, hogy ez években vagy generációkban kifejezve időben milyen távol esik az adatközlő korától. A történelmi korszakok, hősök, csaták időrendje, egymásutánisága a történeti monda mesélőjét nem foglalkoztatja” (1998: 38–9).

Az itt idézett, a Landgráf Ildikó kifejtette sajátos népi szemléletmódra, egyes történelmi események időbeliségének kezelés-

módjára, a különféle tárgykörű történeti mondák esetében is lehet példákat találni (vö. MNL. 3. 1980: 255). A kontamináció nemcsak a tatárokkal vívott harcok emlékét őrző helynevekben fordul elő, hanem a tatárjárás idején elpusztult települések, templomok esetében is.

3.2. A tatárjárás idején elpusztult települések, templomok emléke

3.2.1. A hazánkat ért katonai támadások közül – emberéletben és anyagi károkból egyaránt – a középkorban (több évszázaddal az államalapítás után) különösen a tatárjárás és a törökdúlás felmérhetetlen pusztítást okozott. Ezek a magyar nyelvterület nagy részére kiterjedtek, s azzal a következménnyel jártak, hogy sok falu vált lakatlanná, járásnyi területek néptelenedtek el. Nevüket, emléküket helyenként a népi emlékezet sokáig megőrizte. Azt, hogy országrészek és tájegységek szerint a tatárdúlás és annak következményei emberéletben milyen nagymértékű veszteségeket okoztak, az **UNGÁR MÁTYÁS– SZABOLCS OTTÓ** szerzőpáros a következőképpen foglalta össze: „A népesség pusztulásáról a tudomány is megrendítő képet fest. Különböző összeírások egybevetése alapján a történeti demográfiával (népességrajzzal) foglalkozó tudósok azt tartják, hogy a Dunántúl és a Kisalföld elnéptelenedése átlagosan 20, az Alföldé pedig kb. 60%-os. Becslésük alapján a tatárjárás és annak kihatásai (éhség, járvány stb.) az ország lakosságát a felére (kettőről egymillióra) csökkentették” (1979: 34).

3.2.2. A tatárjárás idején elpusztult helységek és templomok emléke Komárom és Veszprém megye földrajzi neveinek az alábbi névadataiban őrződött meg.

Komárom megye

Ács: 52/181. *Tatár ut* [K1. P. ~ i d K2. ~ és *savóbegy* ...] A hagyomány szerint erről jöttek a tatárok a falu elpusztítására. – **Bajna:** [...] P. „Bajna községnek ős magyar lakói hajdan a’ hátrának úgy nevezett „Sárás” düllő helyén nyugvanak. [...] Tatár járáskor azomban e falu elpusztitván [...] az üldözött lakosok [...] Bajna helységnek mostani helyén telepedtek le. [...] Miután az elpusztított Sárás lakói helyöket igen sok viszontagságok és bajok közt kéntelenek voltak odahagyni, e’ községnek Baj-na, (Baj-

na) nevezetet adtak.” 19/173. *Sárási-templomrom* [K1. *Sárási templom* P. *Templom rom*] Rom 19/174. *Faluhej* [K1. ~ ; Sárás K2. ~ P. az elpusztított Sárás község helye; Sárás, e Hnt. Sárás] Do, e. Régen falu állt itt. A nép szerint a tatárjárás alatt pusztult el. – **Héreg:** 33/201. *Faluhe* [K1. *Faluhely* ...P. *Faluhely d*]. Nh. Település volt. A tatárok és a törökök feldúlták. Egy templom alapjait kb. ötven éve hordták el, de még most is látszik. Az 1870-es években találtak itt több tárgyat, a múzeumba vitték őket. – **Keszölc:** 12/125. szlk. *Krátinâ* 'Kratina' [K. *Kratyini* Tk. *Krátini d* P. *Kurta föld*] D, sz. A hagyomány szerint a tatárjárás előtt itt volt a falu. – **Piliscsév:** 18/63. szlk. *Nâ tâtárszálâsoh* 'Na tatársalašoch' [K. *Tatárszszállás* Tk. *Tatárszálás* P. *Tatár szállás*] Ds, sz. Pesti szerint „tatárok martalékává lőn, mely időben város lehetett, mit a fönmaradt számos épület alaphól következtethetni” (KMFN. 88, 109, 111, 116, 168, 249).

Veszprém megye

Balatoncsicsó: 19/134. *Herend* [C. K1. K2. ~ ; e, sz] Ds, szó, sz, r. Nh.: A tatárjárás előtt Herend nevű település volt itt. 19/136. *Herendi templom* Rom. Egykor ez volt Herend nevű falu temploma, a faluval együtt elpusztult. – **Káptalanóti:** 38/118. *Pusztatorony* Rom. Nh.: Ezen a területen volt a régi község, a tatárok pusztították el (VeMFN. I. 104, 178). – **Takácsi:** [...] – Nh.: Sok volt a takács, innen ered a neve. P: „Pere és Kápolnás Takácsi helybéli elnevezéssel bír. Hagyományból Takácsij Balind nyerte királyi adományból. Hajdanában [...] az úgy nevezett régi falu hely dülő térségben emelkedett, melyet is [...] a tatárjárás és a török uralom eltemetvén helyébe a később korba a jelenlegi falu építetett” (VeMFN. II. 88). – **Iszkáz:** 17/117. *Pacsi-házi* [P. ~ d] [...] P.: „...4-ik Béla alatt...falú volt, de a tatároktól elpusztítván, még a mai napig a templom és ház romjai láthatók s annak elpusztulása után némely fent maradt család Közép-Iszkázra jött lakni”. Az eke még ma is téglát, követ fordít ki a földből. – **Szentimrefalva:** 37/44. *Szivás* [...] A régi falu ebben a dülőben volt. A tatárok elől a mai falu akkor mocsaras területére menekült a lakosság. Régebben pénzt találtak a dülőben (VeMFN. III. 111, 214–5). – **Bakony-szentkirály:** 2/72. *Faluhej* [...] A hagyomány szerint egy régi település volt itt, amelyet a tatárok pusztítottak el (VeMFN. IV. 44).

3.2.3. A földrajzi nevekhez kapcsolódó néphagyományokat nemcsak a néprajzi szempontú vizsgálatokban lehet felhasználni, hanem más tudományágakban (pl. a helytörténeti, régészeti kutatásokban) is. Ez a fölismerés igen régi keletű, az azonban a baranyai helynévkötetekben – más újítások mellett – figyelmet érdemlő szempont volt, hogy a helytörténeti vonatkozású népi közlésekhez kapcsolódóan a forrásértékű történeti munkák adatait is megtaláljuk. Az első kötet bevezetésében erről a következőket találjuk: „A helyi néphagyomány több faluban máig őrzi az elpusztult települések *névemlékét*. Ha az adatközlőktől említett egykori falvak nevét, helyét sikerült azonosítanunk az írásos források adataival (CSÁNKI, GYÖRFFY, KÁLDY–NAGY és REUTER munkái alapján; l. a rövidítési jegyzékben!) – erre az egyes neveknél felhívjuk a kutatók figyelmét. Például a csikóstóttósi *Háb* névnel megemlítjük, *Háb* néven a középkorban falu volt (CSÁNKI 3: 428; KÁLDY–NAGY: 58)” (BMFN. I. 17). Ez a módszer természetesen méginkább megkönnyíti a Baranya megyei névkötetek fölhasználhatóságát.

3.2.4. A helynevekben rejlő, a hozzájuk kapcsolódó népi közléseket régészeti kutatásaiban évtizedek óta igen eredményesen használta föl TORMA ISTVÁN, aki többször is előadással vett részt névtudományi konferenciákon, s akinek több névtani tárgyú publikációja is megjelent. Többek között részletesen írt arról, hogy a földrajzinév-gyűjtés során figyelmet kell fordítani pl. a várak, templomromok, sáncok, halmok neveinek és a hozzájuk fűződő hagyományok gondos följegyzésére (vö. 1981: 207–8). Régészek és névtanósok számára egyaránt hasznos például a következő megállapítása: „A földrajzi nevek összevetése a régészeti leletekkel és a hozzájuk fűződő népmondákkal rávilágít a névadás okára. A nevek és a régészeti objektumok közötti kapcsolat tisztázása lehetővé teszi az egyes földrajzi nevek régészeti forrásértékének pontosabb meghatározását. [...] Mindezekbe a vizsgálódásokba be kell vonni a nemzetiségi eredetű földrajzi neveket, amelyek között eddigi gyűjtéseim tanúsága szerint szintén szép számmal megtalálhatók a régészeti kutatásban hasznosítható nevek” (1981: 209).

3.2.5. Komárom megye földrajzinév-anyagában öt olyan példa található, amelynek magyar változata nincs, hanem csak szlovák nyelvű. Ezeket a hozzájuk fűződő tatár monda tartalma alapján a megfelelő csoportban már bemutattam, ezért itt

csupán a szlovák nyelvű adatokat sorolom föl. Ezek a következők: **Kesztölc:** 12/125. szlk. *Krátinâ* 'Kratina' [...] 12/128. szlk. *Tátárszálás* [...] 12/129. szlk. *Kecskeólagi* [...] – **Piliscsév:** 18/63. *Nâ tâtárszálásoh* 'Na tatársalašoch' [...] és 18/76. szlk. *Tâtárszálásová cësztâ* 'Cesta tatarských salašov' [...] (KMFN. 88, 109).

Annak oka, hogy Kesztölc, Piliscsév és más Komárom megyei községek helyneveiben szlovák nyelvű névadatok fordulnak elő, abban rejlik, hogy a 18. század elejétől szlovákok költöztek hazánkba. Betelepülésük több hullámban történt. Ezzel összefüggésben MANGA JÁNOS a következőket írta: „A telepítések második, zömmel kb. 1710-től az 1720-as évekig tartó szakaszában alakult ki a mai Magyarország területén, az előbb magyar nemzetiségű tájakon a három összefüggő szlovák nyelvsziget: a Dunántúl északi részén, Komárom, Esztergom és Fejér megyében, Nógrád és Pest megye területén, továbbá Békés és Csanád megyében. [...] A szlovák telepesek második hulláma, amely nyugaton már átlépte a Duna vonalát, Veszprém megyéig jutott el, majd Somogy néhány községébe is kerültek szlovákok nagyrészt Nyitra és Pozsony megyékből” (1973: 218–9). Így pl. Kesztölc és Piliscsév vegyes (magyar és szlovák) lakosságú lett (vö. MANGA 1973: 219–20, 222), és a Komárom megyei földrajzinév-gyűjtéskor és azt követően később is az maradt, ez helyneveik nyelviségében jól tükröződik (vö. KMFN. 85–8, 107–11). Kesztölc és Piliscsév egy-két szlovák nyelvű földrajzi nevéhez fűzött, a tatár mondakörbe tartozó hagyományt nyilvánvalóan a velük együtt élő magyaroktól vették át.

3.2.6. Ha áttekintjük az egyes megyei és járási földrajzinévkiadványokat, azt állapíthatjuk meg, hogy a tatárjárás emlékének megőrzése igen eltérő képet mutat. Hogy ez milyen mértékű, az természetesen több tényezőtől függ. Így például attól, hogy egy-egy vidéken jártak-e annak idején a tatárok, és a szóban forgó területen a magyar lakosság folytonossága később is megmaradt-e. Minden bizonnyal ezzel magyarázható, hogy a tatárokhoz kapcsolódó mondaszerű történetek országrészenként, tájegységenként igen eltérő gyakorisággal fordulnak elő. Így pl. Heves és főleg Szabolcs-Szatmár-Bereg területén jóval több tatár mondakörbe tartozó példa van, mint Baranya, Somogy és Tolna megye helyneveiben. A fentiekben bemutatott névadatok száma viszont azt jelzi, hogy a dél-dunántúli megyékkel összevetve a KMFN.-

ben és VeMFN. I–IV.-ben jóval több ilyen földrajzi név fordul elő. Érdemes lenne ezt a kérdéskört más helynévkötetek alapján is vizsgálni.

Hivatkozott irodalom

- BMFN. I–II. = *Baranya megye földrajzi nevei I–II.* Szerk. PESTI JÁNOS. Pécs, 1982.
- GyMSMFN. II. = *Győr–Moson–Sopron megye földrajzi nevei II. A Győri járás.* Szerk. UNTI MÁRIA és VARGA JÓZSEFNÉ. Győr, 2009.
- HMFN. I. = *Heves megye földrajzi nevei I. Az Egri járás.* Szerk. PAPP LÁSZLÓ és VÉGH JÓZSEF. MNyTK. 125. sz. Budapest, 1970.
- KMFN. = *Komárom megye földrajzi nevei.* Szerk. BALOGH LAJOS és ÖRDÖG FERENC. MNyTK. 169. sz. Budapest, 1985.
- KOVÁTS DÁNIEL 2000. *Az abaúji Hegyköz helynevei.* Sátoraljaújhely.
- LANDGRAF ILDIKÓ 1998. „Beszéli a világ, hogy mi magyarok...” *Magyar történeti mondák.* Szerkesztette és a bevezetést írta LANDGRAF ILDIKÓ. Magyar Néprajzi Társaság – Európai Folklor Központ. Budapest.
- MANGA JÁNOS 1973. Magyarországi szlovákok.. In: *Népi kultúra – népi társadalom.* Főszerk. ORTUTAY GYULA. Akadémiai Kiadó, Budapest. 211–49.
- MNL. = *Magyar néprajzi lexikon.* Főszerk. ORTUTAY GYULA. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971/1982.
- REUTER CAMILLO 1966. *A török hódoltság emléke a baranyai helynevekben.* Különlenyomat a Magyar Tudományos Akadémia Dunántúli Tudományos Intézetének „Értekezések 1966 – szigetvári emlékkönyv 1566–1966” című kötetéből. Budapest, 107–14.
- SMFN. = *Somogy megye földrajzi nevei.* Szerk. PAPP LÁSZLÓ és VÉGH JÓZSEF. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1974.
- TORMA ISTVÁN 1981. A földrajzi nevek és a régészet. *Név és társadalom. A III. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai.* [Veszprém, 1980. szeptember 22–24.] [szerk.]: HAJDÚ MIHÁLY és RÁCZ ENDRE. Kiadja a Magyar Nyelvtudományi Társaság. Budapest, 207–9.
- UNGÁR MÁTYÁS – SZABOLCS OTTÓ 1979. *Magyarország története. [Rövid áttekintés].* Gondolat, Budapest.
- VeMFN. I–IV. = *Veszprém megye földrajzi nevei I. A Tapolcai járás.* Szerk. BALOGH LAJOS és ÖRDÖG FERENC. MNyTK. 156. sz. Budapest, 1982.; *Veszprém megye földrajzi nevei II. A Pápai járás.* Szerk. BALOGH LAJOS és ÖRDÖG FERENC. MNyTK. 171. sz. Budapest, 1987.; *Veszprém megye földrajzi nevei III. Az Ajkai járás.* Szerk. BALOGH LAJOS és ÖRDÖG FERENC. MNyTK. 186. sz. Budapest, 1991.; *Veszprém megye földrajzi nevei IV. A Veszprémi járás.* Szerk. BALOGH LAJOS, ÖRDÖG FERENC, VARGA MÁRIA. MNyTK. 194. sz. Budapest, 2000.

***Spomini tatarskega pohoda v krajevnih imenih
v županijah Komárom in Veszprém***

Za etnološko uporabo raznih zbirk krajevnih imen se ponuja več možnosti. Tako na primer je iz omenjenih zbirk smiselno izbrati in analizirati zgodovinskih legend. Z Madžari se povezuje veliko, iz generacijo na generacijo prenesenih ustnih izročil, ki se nanašajo pomembne dogodke (na primer osvojitve domovine, tatarski pohod, turška okupacija, čas Rákóczijeve revolucije, vladavina dinastije Árpád, Kralj Matjaž). Izmed zgodovinskih dogodkov je tatarski pohod zaznamoval tako županijo Komárom kot tudi županijo Veszprém, zato se izbira teme, med drugim zaradi obsega, navezuje na razkritje in analizo zemljepisnih imen, izhajajočih iz legend tatarskega izvora.

Ključne besede: spomini tatarskega pohoda, zbirke zemljepisnih imen, županija Komárom, županija Veszprém, ljudska pričevanja

Gondolatok a nemzet- és nemzetiségpolitika lehetséges összefüggéseiről Magyarországon, különös tekintettel a nyelvhasználati jogokra

249

A magyar kisebbségpolitika elvi alapvetése, amelyet a gyakorlatban is szem előtt igyekszik tartani a rendszerváltozás óta, hogy mind a nemzetpolitika, mind a hazai nemzetiségeket érintő nemzetiségpolitika önértékkel bír. A határon túli magyarsággal való anyaországi törődés és az országon belüli nemzetiségi önkormányzatiság, önazonosság-örzés terén egyaránt előrelépés történt 1989 óta. A szerző dolgozatában tényekkel, érvekkel támasztja alá e két szempont – nem reciprocitás alapú – lehetséges összehangolását.

Kulcsszavak: kisebbségpolitika, nemzetpolitika, oktatási/kulturális autonómia, népszámlálás, nyelvhasználati jogok

A magyar külpolitika a rendszerváltozás óta az európai integráció, a szomszédságpolitika és a határon túli magyarokért érzett felelősségérzet hármasságát vallja. Ennek jegyében törekszik az országon belüli kisebbségpolitikájának és a külhoni magyarokra irányuló nemzetpolitikájának az összehangolására. A hazai nemzetiségek anyaországaival kötött kisebbségvédelmi egyezmények alapján működő kisebbségi vegyes bizottságok többek között ezért alakultak – elsőként egyébként szlovén és horvát relációban –, amelyek tagjai között többek között alanyi jogon ott találjuk az érintett közösségek tisztségviselőit is. A magyar kormányzat nemzetpolitikai és nemzetiségpolitikai egységei együttműködnek e két, egymásnak alá nem rendelhető szempont egyidejű érvényesítésében. Ugyanezt az elvet érvényesítik az ENSZ, az Európa Tanács, az Európai

Unió, az EBESZ és más nemzetközi kapcsolatokkal összefüggő szakanyagainak a készítése alkalmával.

1. A magyar kisebbségpolitika elvi alapvetése, amelyet a gyakorlatban is szem előtt igyekeznek tartani a rendszerváltozás óta, hogy mind a nemzetpolitika, mind a hazai nemzetiségeket érintő nemzetiségpolitika önértékkel bír. Tisztában van vele, hogy a békediktátumok következtében kisebbségi sorba került magyarság más szociológiai, öntudati, településszerkezeti stb. jellegzetességeket hordoz, mint az ettől eltérő módon kisebbségben élő hazai közösségek. Következésképpen a számszerű reciprocitás – kölcsönösség – elvét elveti, ugyanakkor emberi jogilag, etikailag mindent megtesz a kétféle mérce alkalmazása ellen.

A nemzetiségek jogairól szóló 1993., majd a 2011. évi törvények előkészítése során kinyilvánított szándéka szerint olyan mintaszerű jogszabály megalkotására törekedett, amely a korabeli Európában egyedülálló önkormányzatiságot biztosít, a pártállamban nevesítetttnél lényegesen több kisebbségi közösség számára. Ez a háromszintű – helyi, területi és országos – önzigazgatás, valamint az oktatási/kulturális autonómia szándékának kinyilvánítása, intézményrendszerének folyamatos fejlődése kétségtelenül olyan hivatkozási alap a több millió határon túli magyart érintő nemzetpolitikában, amelynek a lehetőségével nem kellő intenzitással éltek az egymást követő magyar kormányok. Bizonyos hangsúlyeltolódás is indokolt lehet tehát a hazai nemzetiségpolitika értékeinek nemzetközi szinten való megismerttetésének intenzitását, hatékonyságát illetően.

2. Amíg a szomszédos országok magyar közösségeinek lélekszáma aggasztóan csökken, a fent említett nemzetiségbarát intézkedések, a megnövekedett szabadságérzet okán, Magyarországon az utolsó négy népszámlálás több nemzeti és etnikai kisebbség (2011-től egységes terminológiával: nemzetiség) tekintetében növekedést regisztrált a különböző mutatók (nemzetiség, anyanyelv, beszélt nyelv, kulturális kötődés) mentén (lásd 1. az számú melléklet adatait).

A legutolsó, 2011. évi népszámlálás nemzetiségi eredményei a kontinensen minden bizonnyal egyedülálló, mintegy másfélszeres növekedést mutattak ki a törvényben nevesített tizenhárom közösség egészét tekintve.

Így a magyarországi cigány, horvát, szerb, szlovák, szlovén

népességgel összefüggő diplomáciai diskurzusainkban nagyobb súlyt kaphatna ennek a ténynek a hangsúlyozása, különösen olyan esetekben, amikor egyes határon túli magyar közösségek közösségi jogai sérülnek, azokat ottani többségi nacionalista erők kétségbe vonják.

3. Magyarországon 2011-ben új Alkotmányt fogadott el az Országgyűlés. Már abban is szó esik a nemzetiségek nyelvének védelméről¹. A nemzetiségek jogairól szóló új, 2011. évi CLXXIX. törvény tovább szélesíti a már 1993 – az előző nemzetiségi törvény hatályba lépése – óta meglévő nyelvhasználati jogokat (lásd: 3. számú melléklet: Preambulum). Az új jogok egy része ez évben, 2014-ben kerül bevezetésre.²

251

1 Magyarországi Alaptörvénye a NEMZETI HITVALLÁS-ban rögzíti, hogy „**Vállaljuk, hogy örökségünket, egyedülálló nyelvünket, a magyar kultúrát, a magyarországi nemzetiségek nyelvét és kultúráját, a Kárpát-medence természet adta és ember alkotta értékeit ápoljuk és megóvjuk. Felelősséget viselünk utódainkért, ezért anyagi, szellemi és természeti erőforrásaink gondos használatával védelmezzük az utánunk jövő nemzedékek életfeltételeit.**”

A XXIX. cikk (1) bekezdésében pedig ezt olvashatjuk: „A Magyarországon élő nemzetiségek államalkotó tényezők. Minden, valamely nemzetiséghez tartozó magyar állampolgárnak joga van önazonossága szabad vállalásához és megőrzéséhez. **A Magyarországon élő nemzetiségeknek joguk van az anyanyelvhasználatához, a saját nyelven való egyéni és közösségi névhasználat-hoz, saját kultúrájuk ápolásához és az anyanyelvű oktatáshoz.**”

2 6. §: Azokon a településeken, ahol valamely nemzetiségnek a népszámlálás során regisztrált aránya eléri a tíz százalékot, a helyi önkormányzat az illetékeségi területén működő érintett települési nemzetiségi önkormányzat kérésére köteles biztosítani, hogy

a) rendeletének kihirdetése, hirdetményének közzététele - a magyar nyelven történő közzététel mellett - a nemzetiség anyanyelvén is megtörténjék,

b) a közigazgatási eljárás során használt nyomtatványok a nemzetiség anyanyelvén is rendelkezésre álljanak,

c) a közhivatalok, közszolgáltatást végző szervek elnevezését feltüntető táblák feliratai vagy ezek működésére vonatkozó közlemények - a magyar nyelvű szövegezés és írásmód mellett, azzal azonos tartalommal és formában - a nemzetiség anyanyelvén is olvashatóak legyenek,

d) a helység- és utcaneveket megjelölő táblák feliratai a magyar nyelvű szövegezés és írásmód mellett a hagyományos nemzetiségi elnevezés a nemzetiség anyanyelvén, ennek hiányában a magyar nyelvű elnevezéssel azonos tartalmú és formájú elnevezés a nemzetiség anyanyelvén is olvashatóak legyenek.

Azokon a településeken, ahol valamely nemzetiségnek a népszámlálás során regisztrált aránya eléri a húsz százalékot, az érintett települési nemzetiségi önkormányzat kérésére a helyi köztisztviselői és közalkalmazotti, valamint közjegyzői és bírósági végrehajtói állások betöltése során - az általános szakmai követelmények megtartása mellett - biztosítani kell az adott nemzetiség anyanyelvét is ismerő személy alkalmazását.

4. Megítélésem szerint a két- és többoldalú nemzetközi tudományos és kulturális fórumokon nagyobb intenzitással cáfolni kellene azt az állítást, amelyet a Trianont előkészítő antant- és kisantant politikusok, később pedig a marxista történetírás széles körben igyekezett sulykolni, miszerint a történelmi Magyarország a „népek börtöne” volt.

A kisebbségek a valóságban változatos területi, vallási, oktatási és kulturális autonómiaformákkal rendelkeztek évszázadokig, amelyek az identitásuk megőrzését biztosították. Nemzetiségi képviselők, sőt pártok delegáltjai is helyet foglaltak a magyar Országgyűlésben és a megyei képviselő-testületekben, szép számmal vettek részt nemzetiségi tisztviselők a közigazgatásban, nyelvhasználatuk számos esetben a közügyek szóbeli és írásbeli vitelében megvalósult, hungarusként jelentős részvételük volt a magyarországi tudomány, kultúra, oktatás, főpapság stb. köreiben, a gazdasági és társadalmi életben, a szabadságküzdmeinkben nagy többségükben a magyarság oldalán vettek részt. A különböző együtt élő népek együttélése, interetnikus viszonyai harmonikusak voltak. A nemzetállami felfogás a reformkorban, semmiben sem volt többségközpontúbb, mint másutt a korabeli Európában, sőt a gyakorlat sok esetben toleránsabb volt. (Nem túl eredményes) magyarosításról csupán az első világháborút megelőző negyedszázadban beszélhetünk. Az önkéntes asszimiláció pedig sokkal inkább a dualista kor fellendülő gazdaságával, a zsidóság emancipációjával függött össze. A kisebbségek számbeli növekedése, politikai megerősödése akkora volt, hogy – külső megtámogatással – az elszakadáshoz is el tudott vezetni.

Nemzetstratégiai országimázs-formálásunkban ezt az évszázadokig fennállt állapotot és folyamatot kellene összevetni az utódállamoknak a békediktátumban aláírt és be nem tartott kisebbségvédelmi kötelezettségeivel és erőszakos asszimilációs tö-

Azokon a településeken, ahol valamely nemzetiségnek a népszámlálás során regisztrált aránya eléri a tíz százalékot és a településen nemzetiségi önkormányzat, vagy nemzetiségi egyesület működik, az érintett települési nemzetiségi önkormányzat, vagy nemzetiségi egyesület kérésére a helyi önkormányzat által fenntartott vagy finanszírozott médiaszolgáltató rendszeres nemzetiségi közszolgálati műsort biztosít az adott településen élő nemzetiségi közösség anyanyelvű tájékoztatása érdekében. A rendelkezés a helyi önkormányzat által kiadott vagy finanszírozott sajtótermékre is vonatkozik.

rekvéseivel, s a már említett külhoni magyar népességfogyással.

5. A magyarországi kultúra nem homogén, hanem sokszínű. A külföldi magyar kulturális intézetek programjába nagyobb mértékben kellene belevonni a magyarországi nemzetiségek íróinak, művészeinek, művészeti csoportjainak a megmutatkozási lehetőségét. Így Bukarestben hazai román, Pozsonyban a szlovák, Zágrábban a horvát, Belgrádban a szerbe, Bécsben, Berlinben, Stuttgartban a német, Szófiában a bolgár, Varsóban a lengyel, Újdelhiben a cigány alkotók gyakoribb fórumát kellene biztosítani. (Amennyiben Ljubljánában is alakul Collegium Hungaricum, hasonlóképp a magyarországi szlovén és a muravidéki magyar kultúra megjelenítését is kívánatos volna beépíteni a feladatkörébe.) Ugyanígy a határon túli magyar kultúra legjobbjainak is helye van valamennyi külföldi magyar kulturális intézet repertoárjában.

A fenti gondolatokkal szeretném köszönteni Bokor József professzor urat a születésnapján, szeretettel emlékezve az 1984. évi magyar–szlovén közös nemzetiségkutatás óta fennálló szakmai kapcsolatunkra.

253

Razmišljanje o možni povezanosti narodne in narodnostne politike na Madžarskem, glede na jezikovne pravice

Osnovno načelo madžarske narodnostne politike je, da je potrebno tudi v praktičnem izvajanju slediti spremembam sistema. Kot vsaka politika naroda ima tudi narodnostna politika svoje lastne vrednote. Napredek glede ohranjanja narodne identitete lahko zasledimo od leta 1989 naprej na dveh področjih. Madžarska kot matična država skrbi za madžarsko narodnost, ki živi izven meja Madžarske, pa tudi za narodnosti, ki živijo v različnih narodnostnih samoupravah v okviru Madžarske. Avtor v svoji študiji z dejstvi in argumenti zastopa možnost harmonizacije, ki izhaja iz neregipročnosti.

Ključne besede: narodnostna, manjšinska politika, narodna politika, izobraževalna/kulturna avtonomija, popis naroda, jezikovne pravice

Nemzetiségi népszámlálási eredmények 1980 – 2001 között

1. számú melléklet

	A nemzetiséghez tartozást vallók száma				Az anyanyelvet vallók száma				A nemzetiségi kulturális értékekhez, hagyományokhoz kötődők száma	Családi, baráti közösségekben a nyelvet használók száma	Nevesített kisebbségek száma (legalább egy igenes választ adók)	
	1980		2001		1980		2001					
	1980	1990	összesen	ebből nem magyar állampolgár	1980	1990	összesen	ebből nem magyar állampolgár				
Népesség	10 463	709 823	10 374 823	10 198 315	56 218 562	10 198 315	463 823	10 198 315	10 198 315	2001	10 198 315	
Ebből hazai kisebbség												
Bolgár	..	..	..	1 358	524	..	1 370	1 299	560	1 693	1 118	2 316
Cigány	6 404	142 683	190 046	278	27 915	48 072	48 685	283	129 259	53 323	205 720	
Görög	..	..	2 509	479	..	1 640	1 921	462	6 140	1 974	6 619	
Horvát	13 895	13 570	15 620	711	20 484	17 577	14 345	758	19 715	14 788	25 730	
Lengyel	..	..	2 962	1 443	..	3 788	2 580	1 463	3 983	2 659	5 144	
Német	11 310	30 824	62 233	4 440	31 231	37 511	33 792	4 719	88 416	53 040	120 344	
Örmény	..	..	620	157	..	37	294	165	836	300	1 165	
Róman	8 874	10 740	7 995	2 681	10 141	8 730	8 482	2 879	9 162	8 215	14 781	
Ruszin	..	..	1 098	381	..	..	1 113	428	1 292	1 068	2 079	
Szerb	2 805	2 905	3 816	1 020	3 426	2 953	3 388	1 106	5 279	4 186	7 350	
Szlovák	9 101	10 459	17 693	695	16 054	12 745	11 817	657	26 631	18 057	39 266	
Szlovén	1 731	1 930	3 040	69	3 142	2 627	3 187	64	3 442	3 119	4 832	
Ukrán	..	..	5 070	1 704	..	674	4 885	1 688	4 779	4 519	7 393	
Összesen:	54 120	213 111	314 060	14 582	112 393	137 724	135 788	15 232	300 627	166 366	442 739	

(forrás: KSH)

A népesség nemzetiség, anyanyelv, családi, baráti közösségben használt nyelv és kulturális kötődés szerint														2. számú melléklet	
Nemzetiség, nyelv	Nemzetiség			Anyanyelv			Családi, baráti közösségben használt nyelv			Kulturális kötődés		Nemzetiséghez tartozó			
	2001	2011	Változás 2001 óta %-ban (+/-)	2001	2011	Változás 2001 óta %-ban (+/-)	2001	2011	Változás 2001 óta %-ban (+/-)	2001	2011	2001	2011	Változás 2001 óta %-ban (+/-)	
Magyar	9 416 045	8 314 029	-11,7%	9 546 374	8 409 049	-11,9%	9 584 836	8 409 011	-12,3%	9 397 432	-	9 627 057	8 504 492	-11,7%	
Hazai nemzetiségek															
Bolgár	1 358	3 556	161,9%	1 299	2 899	123,2%	1 118	2 756	146,5%	1 693	-	2 316	6 272	170,8%	
Cigány (Romani, Beás)	189 984	308 957	62,6%	48 438	54 339	12,2%	53 075	61 143	15,2%	129 208	-	205 720	315 583	53,4%	
Cörög	2 509	3 916	56,1%	1 921	1 872	-2,6%	1 974	2 346	18,8%	6 140	-	6 619	4 642	-29,9%	
Horvát	15 597	23 561	51,1%	14 326	13 716	-4,3%	14 779	16 053	8,6%	19 687	-	25 730	26 774	4,1%	
Lengyel	2 962	5 730	93,5%	2 580	3 049	18,2%	2 659	3 815	43,5%	3 983	-	5 144	7 001	36,1%	
Német	62 105	131 951	112,5%	33 774	38 248	13,2%	52 912	95 661	80,8%	88 209	-	120 344	185 696	54,3%	
Örmény	620	3 293	431,1%	294	444	51,0%	300	496	65,3%	836	-	1 165	3 571	206,5%	
Román	7 995	26 345	229,5%	8 482	13 886	63,7%	8 215	17 983	118,9%	9 162	-	14 781	35 641	141,1%	
Ruszin	1 098	3 323	202,6%	1 113	999	-10,2%	1 068	1 131	5,9%	1 292	-	2 079	3 882	86,7%	
Szerb	3 816	7 210	88,9%	3 388	3 708	9,4%	4 186	5 713	36,5%	5 279	-	7 350	10 038	36,6%	
Szlovák	17 693	29 647	67,6%	11 817	9 888	-16,3%	18 057	16 266	-9,9%	26 631	-	39 266	35 208	-10,3%	
Szlovén	3 025	2 385	-21,2%	3 180	1 723	-45,8%	3 108	1 745	-43,9%	3 429	-	4 832	2 820	-41,6%	

Nemzetiség, nyelv	Nemzetiség			Anyanyelv			Családi, baráti közösségben használt nyelv				Kulturális kötődés		Nemzetiséghez tartozó			
	2001	2011	Változás 2001 óta %-ban (+/-)	2001	2011	Változás 2001 óta %-ban (+/-)	2001	2011	Változás 2001 óta %-ban (+/-)	2011	2001	2011	2001	2011	Változás 2001 óta %-ban (+/-)	0,0%
Ukrán	5 070	5 633	11,1%	4 885	3 384	-30,7%	4 519	3 245	-28,2%	4 779	—	7 393	7 396	—	0,0%	
Hazai nemzetiségek együtt	313 832	555 507	77,0%	135 497	148 155	9,3%	165 970	228 353	37,6%	300 328	—	442 739	644 524	—	45,6%	
Arab	1 396	4 537		1 438	2 929		1 296	3 123		1 739	—	2 367	5 461	—		
Kínai	2 275	6 154		2 414	5 819		2 547	6 072		2 475	—	2 915	6 770	—		
Orosz	2 341	6 170		3 257	7 382		3 942	10 231		2 893	—	5 512	13 337	—		
Vietnami	958	3 019		1 085	2 674		1 089	2 780		964	—	1 244	3 500	—		
Egyéb	36 472	28 068		36 270	21 657		55 745	82 804		52 472	—	77 662	95 143	—		
Nem kívánt válaszolni, nincs válasz	570 537	1 455 883		541 106	1 443 840		558 246	1 486 218		638 328	—	524 103	1 398 731	—		
Összesen	10 343 856	10 373 367		10 267 441	10 041 505		10 373 671	10 228 592		10 386 631	—	10 683 598	10 671 958	—		
Népesség	10 198 315	9 937 628		10 198 315	9 937 628		10 198 315	9 937 628		10 198 315	—	10 198 315	9 937 628	—		

2. számú melléklet: A népesség nemzetiség, anyanyelv, családi, baráti közösségben használt nyelv és kulturális kötődés szerint a 2001. és 2011. évi népszámlálás alapján [forrás: KSH]

3. számú melléklet: Preambulum

Magyarország védelemben részesíti a nemzetiségeket, biztosítja saját kultúrájuk ápolását, **anyanyelvük használatát**, az anyanyelvű oktatást, a saját nyelven való névhasználat jogát, kollektív részvételüket a közéletben, elősegíti a kulturális autonómiájuk megvalósulását, garantálja a valós közösségeik öngazgatáshoz, önkormányzatisághoz való jogát.

1. § (1) bekezdés: a magyarországi nemzetiség fogalom közösségi és egyéni szintű definíciójának egyaránt lényegi eleme a nemzetiségi nyelv:

E törvény értelmében nemzetiség minden olyan – Magyarország területén legalább egy évszázada honos – népcsoport, amely az állam lakossága körében számszerű kisebbségben van, a lakosság többi részétől saját nyelve, kultúrája és hagyományai különböztetik meg, egyben olyan összetartozás-tudatról tesz bizonytságot, amely mindezek megőrzésére, történelmileg kialakult közösségeik érdekeinek kifejezésére és védelmére irányul.

2. § 1. pont: a nemzetiségi közügy fogalma:

a) az e törvényben biztosított egyéni és közösségi jogok érvényesülése, a nemzetiséghez tartozók érdekeinek kifejezésre juttatása – különösen **az anyanyelv ápolása, őrzése és gyarapítása**, továbbá a nemzetiségek kulturális autonómiájának a nemzetiségi önkormányzatok által történő megvalósítása és megőrzése – érdekében a nemzetiséghez tartozók meghatározott közszolgáltatásokkal való ellátásával, ezen ügyek önálló vitelével és az ehhez szükséges szervezeti, személyi és anyagi feltételek megteremtésével összefüggő ügy;

5. §: **A nemzetiséghez tartozók nyelvhasználatának feltételeit – külön törvényben meghatározott esetekben – az állam biztosítani köteles.**

A polgári és büntetőeljárások során, valamint a közigazgatási eljárásokban az anyanyelv használatát a vonatkozó eljárásjogi törvények biztosítják.

Az Országgyűlésben a nemzetiséghez tartozó képviselő az anyanyelvét is használhatja.

A helyi önkormányzat képviselő-testületében a nemzetiségi képviselő anyanyelvét is használhatja. Ha a felszólalás kizárólag

valamely nemzetiség nyelvén hangzott el, a felszólalás magyar nyelvű szövegét vagy tartalmi kivonatát az ülés jegyzőkönyvéhez csatolni kell.

12. § (1) bekezdés: **A nemzetiséghez tartozó személynek joga van:**

a) anyanyelvének szabad használatához szóban és írásban, történelmének, kultúrájának, hagyományainak megismeréséhez, ápolásához, gyarapításához, továbbadásához;

b) megtanulni anyanyelvét, részt venni anyanyelvű köznevelésben, oktatásban és művelődésben;

258

15. §: A nemzetiséghez tartozó személyeknek joguk van a családra vonatkozó nemzetiségi hagyományok tiszteletben tartására, családi kapcsolataik ápolására, családi ünnepeiknek anyanyelven történő megtartására és az ezekhez kapcsolódó, vallási közösség által végzett szertartások anyanyelven való lebonyolításának igénylésére.

16. § (1) bekezdés: **A nemzetiséghez tartozó személynek joga, hogy anyanyelvén használja a családi és utónevét, és joga van családi és utónevének hivatalos elismeréséhez.**

17. § A nemzetiségek elidegeníthetetlen közösségi joga

a) önazonosságuk megőrzése, ápolása, erősítése és átörökítése,

b) történelmi hagyományaik, nyelvük megőrzése és fejlesztése, tárgyi és szellemi kultúrájuk ápolása és gyarapítása.

22. §: **E törvény értelmében nemzetiségek által használt nyelvek számít a bolgár, a görög, a horvát, a lengyel, a német, az örmény, a roma/cigány (romani, illetve beás), (a továbbiakban együtt: roma), a román, a ruszin, a szerb, a szlovák, a szlovén és az ukrán nyelv, továbbá a roma és az örmény nemzetiség esetében a magyar nyelv is.**

Az állam a magyarországi nemzetiségek anyanyelvét közösség-összetartó tényezőként ismeri el. Az állam tekintet nélkül arra, hogy a köznevelési intézménynek ki a fenntartója, támogatja a nemzetiségek által használt nyelv alkalmazását a nemzetiségi köznevelésben. A nemzetiségi köznevelés többletköltségét – jogszabályban meghatározott módon – az állam viseli.

A nemzetiséghez tartozó gyermek – a szülője vagy gyámja döntésétől függően – anyanyelvű, nemzetiségi két tanítási nyelvű,

nemzetiségi nyelvoktató vagy roma nemzetiségi köznevelésben vehet részt. A roma nemzetiségi nevelés, nevelés-oktatás folyhat kizárólag magyar nyelven, de a szülők igényei alapján az intézményfenntartó köteles biztosítani a roma nyelv (romani, illetve beás) oktatását is.

A nemzetiség anyanyelvű vagy anyanyelvi nevelése, nevelés-oktatása a helyi lehetőségek és igények szerint nemzetiségi óvodában, iskolában, iskolai osztályban vagy csoportban történhet.

A településen meg kell szervezni és fenn kell tartani a nemzetiségi óvodai nevelést, továbbá a nemzetiségi iskolai nevelés-oktatást – a roma nemzetiség esetében a (3) bekezdés szerinti igénynek megfelelően – ha ezt ugyanahhoz a nemzetiséghez tartozó nyolc (gyermek) tanuló szülője a fenntartótól kérte, és az óvodai csoport, iskolai osztály a nemzeti köznevelésről szóló törvény rendelkezései alapján megszervezhető. Ha a tanulólétszám nem teszi lehetővé a nemzetiségi óvodai nevelés, iskolai nevelés-oktatás egy településen belüli megszervezését, az érintett országos önkormányzat kezdeményezésére a feladatellátásra köteles szerv megteremti a kiegészítő nemzetiségi nevelés-oktatás feltételeit. A kiegészítő nemzetiségi nevelés-oktatást az országos nemzetiségi önkormányzat maga is megszervezheti.

A nemzetiségi anyanyelvű és anyanyelvi közneveléshez az anyanyelvű pedagógusok képzésének, továbbképzésének biztosítása állami feladat. E feladat keretében az állam támogatja a nemzetiségek anya-, illetve nyelvországából érkező oktatók magyarországi vendégtanári alkalmazását is.

Az őrvidéki magyar nyelvről Csulak Róza életműve kapcsán

260

A szerző Csulak Róza életműve alapján (Naplók, levelek, versek és elbeszélések) mutatja be az őrvidéki magyar nyelv egy kisebb szeletét. A nyelvvisszaszoruló helyzetben lévő burgenlandi magyarság történetében nyelvi, de művelődéstörténeti szempontból is óriási jelentősége van a fentebb említett kötet megjelenésének: a szóbeliség mellett megjelent a magyar írásbeliség. Az őrvidéki magyar nyelv már a 16. századtól nyelvszigetté vált, napjainkban erősen nyelvjárásias és kontaktusos. Peremhelyzetbe nem Trianon után, hanem jóval előbb került. Politikai, gazdasági és társadalmi változásoknak a következménye, hogy a burgenlandi magyarság szókészletében egyszerre vannak jelen tájszavak, közmagyar szavak, ht eredetű szavak, azaz önálló szóalkotások 1918 után, valamint államnyelvi eredetű közvetlen, ill. alaki kölcsönszavak. A Csulak-életmű kapcsán ezekre a kategóriákra példákat keresve szemléltetem az őrvidéki magyar nyelv sokszínűségét.

Kulcsszavak: Termini magyar–magyar szótár, nyelvvisszaszorulás, kontaktuselemek, tájszavak, Őrvidék

*„Magyar vagyok, Ausztriában élek én,
Ausztriának a kenyerét eszem én.
Ausztria lett az örökös szép hazám,
Itt tanított magyarul a jó anyám.*

*Magyar volt e föld, mikor én születtem,
Magyar nótát dalolt anyám felettem.
Anyanyelvem soha el nem feledtem,
Ez a hazám itt neveltek fel engem.*

*Oly nagyon szeretlek én, szép hazám,
Vajon meddig ragyogsz rám, még napsugár:
Itt takarjon el engem a sírhalom,
Hazám hozzád száll utolsó sóhajom.*¹

Csulak Róza (1900–1982) alsóőri füvesasszony volt, igazi különcnek számított a falujában, de embersége, szeretete kiterjedt a környezetében minden élőlényre. Különleges képességei közé tartozott nyitottsága az őrvidéki falu kultúrája iránt. Naplóját olvasva átélhetjük a magyar falu báját, életét és nyomorúságát; de a 20. század kétharmadának történelmét is. Leveleiből és verseiből átérezzük a szülei és testvérei iránt érzett önzetlen szeretetét.

Csulak Rózát mindenki ismerte. Az 1969 óta Őrvidéken szorgalmazó Galambos Ferenc Iréneus atya is felfigyelt rá, s összegyűjtötte írásait, majd eljuttatta Gaál Károly néprajztudósnak. Ez az anyag került kiadásra az alsóőri Magyar Média és Információs Központ munkatársainak gondozásában 2013-ban.

1. Csulak Róza életműve igazi csemege egy kutatónak, mert Róza néni teljes tudatossággal írta le az alsóőri népszokásokat: a menyasszony és a vőlegény búcsúztatását, a temetési szokásokat, a csecsemők elbúcsúztatását, a falusi hiedelmeket, de írt a máig élő őrvidéki hagyományról, a népszínművekről; mindezt alsóőri magyar nyelvjárásban. A verseinek lírai szépsége mögött feltáru-
ló szenvedés és megpróbáltatás azonban valószínűsíthetően ki-
jutott a magyar falu minden lakójának a Kárpát-medencébe. Ebben a tekintetben a kezünkben tartott életmű tulajdonképpen szociográfia, mert hiteles és naturalista képet kapunk a falu életéről, a szegény emberek mindennapjairól és kiszolgáltatottságáról, a cselédsorsról, a házak állapotáról és jellegéről, az életkörülményekről, az orvosi ellátás hiányosságairól, a családi szerepekről, s nem utolsósorban a női sorsról (vö. SZOTÁK 2013: 23).

2. Csulak Róza egy olyan közösség, az őrvidéki magyarság tagja volt, amely nyelvi tekintetben a 16. század óta nyelvjárás-szigetet alkotott, azaz német környezetben élt. Neki édesanyja tanácsolta, hogy kezdjen el németül tanulni, mert valamikor még

1 Csulak Róza [1900–1982] *Magyar vagyok* című verse őszinte hitvallás a szülőföld szeretetéről. Az alsóőri születésű Róza néni a burgenlandi népies ihletésű irodalom egyik legérdekesebb és legnagyobb alakja.

szüksége lehet rá. Így 12 éves korától kezdődően, amikor már felmentést kapott az iskolába járás kötelezettsége alól, több nyarat töltött apja osztrák vadásztársának családjánál Őrálláson, ahol 5 gyerekre vigyázott, és közben németül tanult. Nyelvtudásának később Bécsben valóban jó hasznát vette. Verseit, leveleit és naplóját anyanyelvén, magyarul írta. Választékossága, anyanyelvének szeretete leginkább a verseiben és naplójában mutatkozik meg. Ő maga így vall erről a '70-es évek végén írt *Magyar vagyok* című versében:

262

*Magyar volt az apám, anyám, magyarnak születtem,
nem fogom én letagadni édes anyanyelvem.
Magyar nótát dalolt anyám, amikor ringatott,
imádkozni is esténként magyarul tanított.*

*Most is büszkén viselem az édes anyanyelvet,
ezért engem a nagyvilág nem hiszem, hogy megvet.
Nem szégyellem anyanyelvem, mert úgy örököltém,
a jó szülőm hagyta nékem eztet örökségben.*

*Semmi mást, csak ezt az egyet, elviszem majd velem,
magyarul lesz keresztemre felírva a nevem.
Ausztriának a földjében fognak majd letenni,
évek múlva nem tudják már, hol fogok pihenni.*

Levelei az 1913–46, naplója az 1912–79 közötti időszakot öleli át, több mint 60 esztendő nyelvi sokszínűsége és hagyománya konzerválódott az írásokban. Ritka kincs ez egy olyan közösségben, amelynek alig-alig van magyar nyelvű könyvkiadása. Ebben a tekintetben is nagy erőfeszítéseket tett az elmúlt években a Kelemen László vezette Magyar Média és Információs Központ, amelyen belül a Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózathoz csatlakozó, 2007-ben megalakult Imre Samu Nyelvi Intézet is működik.

A nyelvvisszaszoruló helyzetben lévő burgenlandi magyarság történetében nyelvi, de művelődéstörténeti szempontból is óriási jelentősége van a fentebb említett kötet megjelenésének: a szóbeliség mellett megjelent a magyar írásbeliség. A rendszerváltás, a határnyitás, a 1994-es burgenlandi oktatási törvény, a hivata-

li nyelvtörvény életbelépése, Magyarország belépése az Európai Unióba, az új burgenlandi magyar értelmiség szerepvállalása mind-mind hozzájárultak ahhoz, hogy a legkisebb Kárpát-medencei magyar szórvány – dacolva az idővel és körülményekkel – saját gyökerei után kutatva sorozatban két- vagy háromnyelvű kiadványokat jelentessen meg a 20. század végétől napjainkig (SZOTÁK 2013: 24).² A többnyelvű könyvkiadásnak több oka van, ezek egyike, hogy a kis létszámú közösség ne csak magának gyűjtse értékeit, hanem közvetlen környezetének is megmutassa azt a környéken élő népcsoportok nyelvén is. A Csulak által használt műfajok közül a napló őrizte meg leginkább az őrvidéki magyar nyelv sokszínűségét.

3. A Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat nyelvészei mindannyian egyetértenek abban, hogy a magyar nyelv Trianon óta egyszerre nyolc országban fejlődik (SZILÁGYI N. 2008: 106), és nagy hatással van minden Kárpát-medencei kétnyelvű beszélő-közösség nyelvhasználatára az államnyelv. Ennek igazolására kezdődött el először a határon túli szójegyzék – röviden ht-lista – gyűjtése minden régióban, amely pár év alatt több ezer címszavas internetes szótárrá fejlődött, melyet Termini magyar–magyar szótárnak hívunk. A szótár egy folyamatosan bővülő, állandóan pontosított szójegyzék, amely a ht nyelvváltozatokban található közvetlen kölcsönszavak és idegen eredetű közvetett kölcsönszavak adatbázisa.³

A gyűjtőmunka a régiókban különböző területeken folyt: kiadványokból, sajtótermékekből, különböző felvételekből, te-repmunkákból gyarapodott az internetes szótár. Őrvidéken különösen nehéz volt a Termini magyar–magyar szótár gyarapítása,

2 Pár példa a teljesség igénye nélkül: Háromnyelvű énekeskönyvek Karal Viola és Farkas Erzsébet szerkesztésében, Dowas Katalin háromnyelvű meséskönyvei, Kelemen László és Posch Ferenc alsóőri fényképgyűjteménye, s az UMIZ–Imre Samu Nyelvi Intézet kiadványai Szoták Szilvia szerkesztésében, Pathy Livia és Seper Judit, valamint Zsótér Irisz tankönyvei és feladatgyűjteményei.

3 A listát a felvidéki Lanstyák István koordinálja. További munkatársak: Őrvidéken Szoták Szilvia és Dowas Katalin; Erdélyben Benő Attila, Juhász Tihamér; Felvidéken Lanstyák István; Kárpátalján Csernicskó István, Híres László Kornélia, Márkú Anita; Vajdaságban Varga Tünde, Detki Gyöngyi, Molnár Csikós László; Muravidéken Kolláth Anna és Gróf Annamária; Horvátországban Szentesi Orsolya, Kovács Lea, Lehóczki Anna; Magyarországról Kitley Ibolya. A szótár megtalálható az alábbi linken: <http://ht.nytud.hu/htonline/htlista.php?action=firstpage>

A Termini magyar–magyar szótár elemeinek száma

Régió	szavak száma
Erdély	1157
Felvidék	1784
Vajdaság	957
Kárpátalja	710
Muravidék	643
Horvátország – Szlavónia	770
Őrvidék	538

264

mert míg a legtöbb régióban az internetes keresés például számtalan példamondatot eredményezett, addig Őrvidéken egészen más volt a helyzet. Nagyon kevés a magyar nyelvű portál, ha van, azt általában magyarországi magyarok működtetik vagy fordítják. Hasonló a helyzet a blogokkal, amelyek szintén sok példával szolgálhatnának a munkához: az ausztriai magyar blogokat általában nem Őrvidéki magyarok írják, hanem migráns magyarok, s ahogy fentebb már említettem, nyelvi vitalitásából fakadóan magyar nyelvű kiadványokban sem bővelkedik a magyar nyelvterület nyugati peremének magyar közössége. Így a szótár Őrvidéki részének alapját leginkább a kutatásaim során felvett szociolingvisztikai interjúk és a helyi kollégák gyűjtései adják,⁴ valamint formális vagy informális lejegyzések.

A szótár eleinte olyan államnyelvi kontaktuselemeket tartalmazott, amelyek részei a különböző magyarlakta régiókban élő magyar lakosság mentális lexikonjának. Később a szótári munkálatokat kiegészítettük olyan kifejezések gyűjtésével is, amelyek éppen a szétfejlődés eredményeképpen jöhettek létre. Csulak Róza életművét tehát a Termini szótár bővítése céljából tekintettem át.

4. Az Őrvidéki magyar nyelv már a 16. századtól nyelvszigetté vált, napjainkban erősen nyelvjárásias és kontaktusos. Peremhelyzetbe nem Trianon után, hanem jóval előbb került. Az első világháborúig azonban Felsőőr és környéke az anyaország része volt, beletartozott a gazdasági, kulturális vérkeringésébe, s közvetlen kapcsolatot ápolt a közeli magyar tömbszel. Ugyanakkor

4 Itt szeretnék köszönetet mondani Kelemen Lászlónak és Dowas Katalinnak.

a burgenlandi magyarság évszázadok óta érintkezett a körülötte élő német ajkú lakossággal és az általuk használt német nyelvvel is. A helyi standard változata Muravidékhez hasonlóan a közösség létszáma és nyelvi vitalitása miatt Burgenlandban sem tudott kialakulni (vö. BOKOR 2001:44).

A Párizs környéki békék után a nyelv státusza és a régiók közötti szabad mozgás változott. Ezeknek az elsősorban politikai, másodsorban gazdasági és társadalmi változásoknak a következménye, hogy a burgenlandi magyarság szóképzésében egyszerre vannak jelen: 1) tájszavak, 2) közmagyar szavak, 3) ht eredetű szavak, azaz önálló szóalkotások 1918 után, 4) államnyelvi eredetű közvetlen, ill. alaki kölcsönszavak (vö. LANSTYÁK 2008: 126). A Csulak-életmű kapcsán ezekre a kategóriákra példákat keresve szemléltetem az őrvidéki magyar nyelv sokszínűségét.

4.1. A pesti és bécsi éveknek köszönhetően Csulak szóhasználatára választékos. Tájszavakkal a falu életének, szokásainak, életképeinek leírásakor találkozunk a szövegben: *tölgyfákukac* = gubics; *gágyola* = csiga; *gogyolás* = golyvás; *zsumpor* = véka; *főheny* = homok; *burgundi* = takarmányrépa, marharépa; *sziczzerfa* = vörösfenyő, tűzifa; *viselős* = terhes. Ezeket a lexémákat Imre Samu is említi tájszótárában (IMRE 1973).

4.2. A szövegben mára már Magyarországon is marginalizálódott kifejezésekkel találkoztam: *sürgöny*, *kordovány csizma* (kecskebőrből készült csizma),⁵ *feketeliszt*, *tanonc*, *irka*, *nyulászni*.

4.3. Ht eredetű szavakkal, azaz önálló 1918 utáni őrvidéki szóalkotásokkal alig találkoztam: *rajzceruza* = színes ceruza.

4.4. A napjainkban a burgenlandi magyarok beszédében oly sokszor tetten érhető államnyelvi kontaktuselemek használatával az életműben alig-alig találkozunk (vö. SZOTÁK 2008). Ezt igazolja, hogy egy 1900-as tájszógyűjteményben Varga Ignác még alig tesz említést kölcsönszavakról, ugyanakkor a II. világháború előtt már arról olvashatunk, hogy ijesztően magas a német kölcsönszók száma (ld. IMRE 1943). Csulak írásaiban a helységnevek az Alsóór közelében fekvő települések elnevezései – Alsóór (Alsóór megjelenik Unterwarthként is), Felsőór, Pinkafő, Nagyszentmihály, Tarcsa – és az osztrák főváros magyarul használatosak, míg a tá-

5 <http://mek.oszk.hu/02100/02152/html/03/56.html>

volabbi települések (Blumenthal), tartományok a szövegben németül szerepelnek, nem véletlenül, hiszen a tartományon kívül eső településeknek nincs magyar megfelelőjük. Hasonlóan az államnyelvi kifejezést használja a hivatalok (*Landesgericht* = bíróság; B.H. = *Bezirkshauptmannschaft* = járási hivatal); hivatalos személyek, illetve eljárások ismertetésekor (*Beteiligter* = résztvevő; *Primararzt* = *Primár* = főorvos; *bekannte Wilderin* = ismert vadászó). Ezen kívül pár eszköz, kifejezés nevénél fordult elő kölcsönzés (*Kiszte* = *Kisztni* = láda; *Grippe* = nátha; *Tonband* = magnó; *Walzer* = kerिंगő; *Gatter* = *gátor* = rács; *zu wider* = *cvíder* = rosszkedvű; *Kompass* = iránytű, de következtetések levonására alkalmatlan mennyiségben. A németen kívül a II. világháború orosz megszállóinak nyelvi nyomatéka is tetten érhető a szövegben, pl. a *kusaj*, *zsenya*, *bárisnya*, *zabráł*, *robotál* kifejezésekben.

A nyelvvisszaszoruló helyzetben lévő burgenlandi magyarság történetében nyelvi, de művelődéstörténeti szempontból is óriási jelentősége van a fentebb említett kötet megjelenésének a szóbeliség és a magyar írásbeliség szempontjából is. Bokor Tanár Úrnak, a szomszédos nyugati kiségió kiváló ismerőjének pedig e sorokkal és a kötetet is ajánlva kívánok boldog születésnapot!

Hivatkozott irodalom

- BOKOR JÓZSEF 2001. A magyar nyelv és használata a szlovéniai Muravidéken az ezredforduló küszöbén. Magyar Nyelv, 34–52.
- CSULAK RÓZA 2013. *Naplók, levelek, versek és elbeszélések*. Alsóór, Magyar Média és Információs Központ.
- GAÁL KÁROL 1988. *Aranymadár*. Szombathely, Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága.
- IMRE SAMU 1943. *Német kölcsönzők a felsőőri magyarság nyelvében*. Kolozsvár
- IMRE SAMU 1973. *Felsőőri tájszótár*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- LANSTYÁK ISTVÁN 2008. A magyar szókészlet szétfejlődése 1918 után. Fedinec Csilla szerk. *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban*. Budapest, Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság. 118–136.
- SZILÁGYI N. SÁNDOR 2008. A magyar nyelv a Magyarországgal szomszédos országokban. Fedinec Csilla szerk. *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban*. Budapest, Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság. 105–118.
- SZOTÁK SZILVIA 2008. Kontaktusjelenségek a burgenlandi magyarság nyelvében. Egy terepmunka tanulságai. *Nyelvünk és Kultúránk* XXXVIII/155, 67–79.
- SZOTÁK SZILVIA 2013. Miért e könyv? Csulak Róza. *Naplók, levelek, versek és elbeszélések*. Alsóór, Magyar Média és Információs Központ. 23–25.

***About the Hungarian Language in Burgenland
in relation to Róza Csulak's oeuvre***

Róza Csulak was a member of the Hungarian community in Burgenland, which formed a language islands in ce the 16th century in the German language environment. Herletters (1913–16), and her diary (1912–79) preserve more than 60 years of language diversity and traditions. This is a real treasure in a community without Hungarian language editions. Róza Csulak's oeuvre was revu ed with the purpose of the extention of the Termini dictionary.

Keywords: *Termini hungarian-hungarian dictonary, language shift, contact elements, dialect words, Burgenland*

A műveltetés kérdéséhez

268

A tanulmány a ma is termékeny -At, -tAt műveltető képző néhány sajátos funkcióját tekinti át a Bécsi Kódexben előforduló műveltető formák és további történeti példák alapján. Az elemzés egy nagyobb munka része, melyben az igenemek leíró és történeti kérdései vannak a középpontban. Szó esik a műveltető képző eredetéről, a műveltetés vonzatstruktúráját meghatározó szerepéről, majd pedig a valódi műveltető szereptől eltérő, részben járulékos funkciókról (tárgyatlan használat, aktivitásjelölő és puszta nyomatékösítő szerep, speciális jelentésű formák). Ezután a Bécsi Kódex műveltető képzős igeinek tárgyalása következik a maitól eltérő egyes alakok és funkciók tanulmányának bemutatásával (világosejt, fényesejt; fertzett; öltöztet; mentet). A tanulmányt rövid összefoglalás zárja.

Kulcsszók: igenemek, nyomatékösítés, műveltetés, -At/-tAt képző, Bécsi Kódex

1. A következőkben a ma is termékeny -aT, -TaT műveltető képző¹ néhány sajátos funkcióját tekintem át a Bécsi Kódex igeállományának egyes példái és a Nyelvtörténeti Szótár adatai alapján.² Egy-egy funkció szemléltetésében további képzők példáira is utalok (-t, -Aszt, -ít, -lAl). A műveltető -aT, -TaT (és a belőle alakult

1 A „műveltetés” terminus elméleti használhatóságára és bonyolultságára I. KOMLÓSY strukturális leírását, melyben a műveltetés kategóriájának és működésének a magyar nyelvre vonatkozó generatív szemléletű alapoó leírása is megtalálható [KOMLÓSY 2000]; a műveltetés hagyományos és újabb értelmezéséhez vö. még LENGYEL 2000: 86.

2 Az elemzés egy nagyobb vizsgálat része, melyben a magyar igerendszert az igenemek szempontjából tekintem át – elméleti alapoással, történeti példák elemzésével [H. TÓTH 1991, 1996a, 1996b, 2006, 2013]. A történeti példákat a Bécsi Kódex igeállománya szolgáltatta a Nyelvtörténeti Szótár anyagával kiegészítve.

szenvedő *-Atik –tAtik*) képző is a meghatározó grammatikai formánsok közé tartozik: megváltoztatja az ige vonzatkeretét és igenem-besorolását³, s a mondatforma egészét is átalakítja. Automatikusságát és szerepének fontosságát tekintve csak a *-z* vagy az *-l* igeképző – ma különösen a *-z(ik)* –, illetve a szintén igenemet váltó *-Ódik* hasonlítható hozzá.

2. Elméleti kérdések. Alapfunkciók. – Kiindulásul elfogadhatjuk, hogy műveltető képzőnk ősbibb *-t* előzménye elsődlegesen kauzatív, okozó funkciót képviselt (BABOSS 1938: 27; BARTHA 1958: 42, 1991: 97), s faktitív funkciója mintegy másodlagos. Ez utóbbi kijelentést abban az értelemben tarthatjuk igaznak, ahogyan a ZSILKA által felvázolt transzformációs csoportok összefüggéseit a tárgy vonatkozásában a kauzativitás-faktitivitás kérdésére nézve ítélni lehetjük érvényesnek (ZSILKA 1966). A műveltető képző eredetében egyezik a denominális és mozzanatos *-t* képzőelemmel. Az *-At*, *-tAt* képzőnk létrejöttének hang- és alaktörténetére vonatkozó meglátásaimat korábban a visszahatás kérdésével kapcsolatban ismerttettem (I. H. TÓTH 1996b: 284).

A műveltető *-At*, *-tAt* azért is igen fontos eleme az igeképzőrendszernek, mert a vonzatkeretben és a mondat szerkezetben *s t r u k t ú r a k é p z ő* szerepe van. A műveltetés a felszíni szerkezetben képes előállítani az Instrumentumhoz közeli (Patiens) szerepű, *-val*, *-vel* eszközhatározó raggal jelentkező bővítményt személy kategóriájú elemből (az argumentumok és az ún. tematikus szerepek kérdéséhez vö. KOMLÓSY 1992, 2000); például: *vki fölvidítat vkiivel vkit*. Ha itt a korábbi, elsődleges tőalakot használnánk (*vidít*), akkor nem lenne egyértelmű a *valakivel* vonzat mélyszerkezeti szerepe és interpretációja. A *vki felvidít vkiivel vkit* szerkezetben ugyanis a *vkiivel* a *vki* társhatározójaként értelmezhető, azaz mindkettő Ágensként. A műveltetés körébe sorolt további képzők, a *-t*, *-ít*, *-Aszt*, *-lAl* tiszta tranzitív funkciót látnak el a lexikalizálódott, szótári egységgé vált szavakban. Jóllehet ún. redundanciaszabályok összekötik őket bizonyos visszaható formákkal (KOMLÓSY 2000: 232), s egyes esetekben újra is éledhetnek ezek a képzők, nem hasonlíthatók az *-At*, *-tAt* mindennapos szerepéhez. Természetesen vannak az *-At*, *-tAt*

3 Az egyes igenemek meghatározása az 1. ábra „Újraderfiniált igenemek” táblázatában található meg.

elemnek is lexikalizálódott formái: pl. *éltet* vkit, *altat*, *öltöztet* stb.

A műveltetés másik struktúraképző tulajdonsága abban jelentkezik, hogy képes ugyanazon szituáció két elemét – Ágensét és Patiensét – másként, mind a kettőt alanyként is megformálni a felszíni szerkezetben. A tiszta tranzitív ige másképpen viselkedik, hiszen nincs eleve kijelölt Ágens-Instrumentum (vagy Ágens-Patiens) struktúrája. Az ún. tiszta tranzitív (tárgyas tranzitív) ige, pl. *szaggat*, *vág*, *nyom*, *üt*, *szorít* stb. szintén szerepelhet metaforikus átvittel úgy, hogy a mélyszerkezetben élettelen dolognak, természeti erőnek (TE) a felszínen alanyt feleltet meg. Az említett igék fiziológiai történéseket, egyszerű természeti vagy mindennapos, mediális jellegű, tehát inaktív jelenségeket is képesek így megjeleníteni, például *a nadrág dereka vág*, *a cipő szorít*, *a párna nyom* stb. Ez esetben természeti, kauzális elemként viselkednek az alanyok, de ugyanúgy tranzitívként, mint ahogyan aktív alany esetében. Instrumentum vagy Patiens szerepük ezekben az esetekben nincs.⁴ Lehetséges azonban a jelentésátvitelnek olyan módja is a tiszta tranzitív igék körében, hogy (aktív cselekvő) alany, valamint tárgy és eszközhatározó esetén a három argumentumú helyzetek leírására az eszközt léptetjük az alany helyébe. Ilyenkor kétvonzatúvá válik a szerkezet, a metafora pedig grammatikussága folytán köznapijé lesz, nem figyelünk fel rá; pl. *vki nyitja az ajtót (kulccsal)*, → *a kulcs nyitja az ajtót* stb. A transzformációs szabályosság alapján tehát hasonló szituációknak, jelentésszerkezeteknek (mélyszerkezeteknek) hasonló nyelvtani (felszíni) szerkezetek felelnek meg.

3. Sajátos funkciók. – A következőkben a műveltető képző néhány sajátos szerepét emelem ki, a történeti példák vallo-mását felhasználva.

A) A régiségben és ma is gyakori eset, hogy a műveltető képzős ige mellől elmarad a tárgy (ún. odaértett tárgy, l. DEME 1991). Ilyenkor az ige a direkt (vagy indirekt) tárgyú csoportból átlép a bennható csoportba, pl.: *cserget* ‘zörgeti az ajtót’, *csikorgat* ‘fogát csikorgatja’; hasonlóképpen: *dönget*, *csenget* stb. Ez a használatbeli eltérés jelentős funkcióbeli megoszlásokat, specializálódást is jelez, illetve lehetővé tesz. A cselekvés bennható ábrázolásával a figyelem

4 Ilyenkor metaforikus, megszemélyesítő jelentésátvitellel van dolgunk [az ige mint metafora kérdéséhez l. CSÜRY: 75, illetve H. TÓTH 1996a: 420, 429–31].

az alanyra terelődik, így annak cselekvése, a k t i v i t á s a kerül a jelentés középpontjába. – A műveltető képzős igék egy része cselekvő és mediális is lehet, pl.: *éget, hizlal, szórakoztat* (*vki vkit/vmit vmivel* vagy: *vmi vkit* (mediális)). Ezekben az esetekben ugyanúgy, mint a fenti példákban, a tárgy elhagyásával az alany hatása lép előtérbe, s itt t u l a j d o n s á g k é n t jelentkezik. Pl.: *a nap* vagy *a süttö éget, a kenyér hizlal, a zene szórakoztat* stb. Ez a sajátos, a metaforikus transzformációkkal összefüggő funkciómódosulás az alapja a további sajátos szerepeknek is.

B) Gyakran találkozunk a régi nyelvben olyan igealakokkal, melyekben a műveltető képzőnek lényegében nincs műveltető (direkt vagy indirekt tárgyúvá tevő) szerepe. Például: *abrákóztat* = *abrákoz*, *abroncsoztat* = *abroncsoz*, *ábráztat* = *ábráz*, *aláztat* = *aláz*, és hasonlóképpen: *akadályoztat*, *akadékoztat*, *általvonat*, *behely(h)eztet*, *betakartat*, *bölcsőztet*, *cégéreztet*, *dúlat*, *elalkalmaztat* stb. Erre a jelenségre KÁROLY így hívja fel a figyelmet: „A műveltető képző... régi nyelvünkben nemegyszer a pusztan y o m a t é k o s í t á s [kiemelés: H. T. T.] eszköze: ... *hány* = *hánytat*(ja a szavát)” (KÁROLY 1967: 208).

A műveltető -At, -tAt képző e sajátos funkciójához tartoznak azok a példák is, melyek emberi és állati hangadásoknak vagy mozgásoknak a jelölésére szolgálnak. Ezekben az esetekben már ún. odaértett tárgy sem jöhet szóba: ilyenkor tisztán az aktivitásnak, a szándékos cselekvésnek, a cselekvés megindításának jelölése a képző egyetlen feladata. Például: *búgat*, *béget/bönget*, *bőget* ‘bög’, *füjtat*; *benyomtat* v hová ‘benyomul v hová’, *ballagtat* ‘ballag’, *baktat*, *vágtat*, *kaptat*, *törtet*; *csetteget*, *pufogtat* ‘szellent’, *hunyorgat*, *pislogat* ~ *pislogtat* (szemével). Az ilyen eseteket E. ABAFFY szerkezetkeveredésnek minősíti (az *átugrat a kerítésen*, *pattogtat az ostorral*⁵ stb. mondatok igéinek műveltető képzőjéről: E. ABAFFY 1977: 177), BARTHA pedig ezekben az esetekben másodlagos gyakorító szerepet feltételez⁶ (BARTHA 1958: 45; 1991: 90; l. még a *tertetik* címszóban a TESz. érvelését!). Ezek azonban szervesen magyarázatok az

5 További szempont lehet a kérdés megítélésében a jelentésbeli, funkcióbeli elkülönülés szabályossága és mértéke, a funkciómegoszlás jelensége is; vö. ehhez pl. a *pattogat* ~ *pattogtat*, *járat* ~ *jártat* ige párok jelentésének megoszlása [l. BOKOR 1995: 204].

6 Az említett példákkal szemben a mediális lüktet ige esetében például valóban szóba jöhet a gyakorító funkció.

előbbiek fényében, hiszen példáink jól mutatják, hogy a bemutatott funkció levezetéséhez nincs szükség mondatból való átrendeződések föltételezésére (vö. BARTHA 1958: 46).⁷ Ezekben az esetekben a műveltető képzők intenzitásfokozó és -jelölő formánsként működnek. Ha a mozgással kapcsolatos cselekvő igékre tekintünk, meggyőződhetünk arról, hogy bennük is az indító akarati impulzusnak, a cselekvő szerepnek a hangsúlyozása a műveltető képző legfőbb feladata, ezzel pedig megvalósulhat a mediális jelentésben is használatos alapigékkel való szembenállás. Különösen jól érzékelhető ez a következő példákban: *pislog* ↔ *pislogat* (-tat), *pufog* ↔ *pufogat*, *hunyorog* ↔ *hunyorogat*, *csetteg* ↔ *csetteget* stb.

A fölsorolt esetek abban egyeznek meg, hogy a cselekvő személy aktivitásának, magának a cselekvő jellegnek a kiemelése válik a műveltető képző elsődleges szerepévé.⁸

C) Találunk példát az -At, -tAt műveltető képzős alakok erősebb specializálódására is. Ilyen pl. a (virágot) *ültet* ige esete, mivel itt az alapszó és a képzett szó jelentése már nem párhuzamos, nem kapcsolható össze szabályosan (vö. *a virág ül). – Külön problémát vet fel a *biztat* ige: az alapszónak látszó *bízik* és a képzett formának tekintett *biztat* között olyan nagy a jelentéskülönbség, hogy a *biztat*nak a *bízik* igével való közvetlen kapcsolatát meg kell kérdőjeleznünk.⁹

4. A továbbiakban néhány a Bécsi Kódexben előforduló – kauzatív vagy faktitív szerepű – igét mutatok be röviden a tanulságok levonásával.

7 Hasonló a *kísért* ige -t képzőjének szerepe is: ez sem a kauzativitás vagy a műveltetés eszköze, hanem pusztán az aktivitás, az akarati elem jelölője, jelzője.

8 Főként a -z képző után fordul elő ez a funkció: a -z igeképző – eléggé általános jelentése révén – megengedi a cselekvés kiemelését, annak újabb megjelölését, mivel a -z nem csupán az aktív és tárgyias szerep jelölője; a -tAt viszont e funkciónak kizárólagos, kiemelt jelölőjévé vált.

9 Bármennyire kézenfekvő is a *biztat*nak a *bízik* igéből való származtatása, valószínűbb, hogy eredetükben nincs közük egymáshoz. Kapcsolatuk másodlagos: az alaki egyezések és a szójelentés részleges egyezése kapcsolta őket utóbb egymáshoz. Az érvek és adatok amellett szólnak, hogy *biztat* igénk a *bizgat*, *bízget*, *bezeget*, vagyis: 'finoman érintve megmozdít' szócsalád tagja, s a közös *biz-/bez-* többől képződött a -tat/-tet aktivitásjelölő-műveltető képzővel [vö. pl. a tárgyatlan *baktat*, *lüktet*, *csörtet*, *kaptat* igével, vagy a tárgyias *bizgat*, *buzdít*, *nyösztet*, *tüstet*, *firtat* származékokkal!].

A) *Világosejt; fényesejt.* – A *világosejt* egy esetben direkt tárgyú kauzatív igeként ‘megvilágosít vmit’ értelemben jelenik meg¹⁰, háromszor viszont intranzitív bennható, illetve mediális szerepben fordul elő ‘világít, ragyog’ jelentésben. Például: *A csillagok kedeg... vilagoseitottanac neki oruendezettel* ‘a csillagok pedig vidáman csillognak’ [105/34]¹¹; *...sem vilagoseitnac sem feneseitnec ment nap...* ‘nem ragyognak, nem világítanak...’ [116/66]. A *fénesejt*–*fényesejt* ‘ragyog, fénylik, világít’ egyetlen kódexbeli előfordulását az utóbbi mondatban találjuk, a *világosejt* funkciójával és jelentésével megegyezően. Ma a *világít* ige mutat hasonló használati struktúrát, viszont a *világosejt* mai alaki megfelelőjének tekinthető *világosít* kizárólag tranzitív használatú a köznyelvben. Természetesen alkalmilag ez az alak is szabadon használható bennhatóként (a tagolódási főtípus transzformációs szabályai szerint¹²); ez meg is jelenik lexikalizálódott szaknyelvi elemként: a filmgyártásban például a *világosító világosít*. A funkció tehát ma is él, csupán nem ugyanabban a szóban.

B) *Megferteztetet.* – Ez az ige nyolcszor fordul elő a Bécsi Kódexben (pl. *a madarak megferteztetik* ‘bepiszkítják’ a bokrokat). Ma a *megfertőz* igével vagy más lexikai elemmel értelmezhetjük. Mivel a *megfertőz vmit* már akkoriban is használatos volt, magyarázatot kíván a műveltető képző megjelenése. – Az egyik lehetőség az, hogy a tranzitív *megfertőz* ige indirekt kauzatív funkciójának értelmezzük. Ekkor azt kell föltételeznünk, hogy olyan szemantikai-ábrázolási aspektusról van szó, melyben a beszélő érezteti, hogy közbülső tényező is van a szituációban. Az „*a madarak megferteztetnek minden bokrot*” ‘a madarak ürülékükkel piszkítják be a bokrot’ [...] mondatban ez annyit jelent, hogy a cselekvés indirekt, vagyis a madár

10 Valójában a *világosít, megvilágosít* nem igazi műveltető forma a melléknévi alapszó miatt, ezért az igenem táblában a tiszta tranzitív igék közé sorolható be; van azonban korabeli *világosol* alakpárja is.

11 A szöveghelyeket technikai okokból egyszerűsítve idézem: az alapbetűjelek megtartásával, az olvasatban pedig a zárt e-k mellőzésével; a számjelzés a Bécsi Kódex eredeti lapszámozását és beosztását követi.

12 Az igenemek történeti és metaforikus szabályszerűségeinek egyik alaptípusa, mely a bennható–kiható, illetőleg az intranzitív–tranzitív ábrázolás közötti átjárás szabályosságát, összefüggését és műveletét nevezi meg [l. H. TÓTH 1996a: 429–31].

fertőztet, az ürülete pedig *fertőz*. Úgy is tekinthető itt a *-tet* képző, mint egy elvontabb közvetettségi funkció nyelvi jele, s így ezt az esetet is a járulékos, további műveltető funkciók közé lehetne sorolni. Ez a magyarázati lehetőség a tényleges használat motivációjának itt talán jobban megfelel. – Gondolhatunk arra is, hogy mivel a Bécsi Kódex korában van a *fertőz* igének *fertőzik* ‘fertőződik’ intranszítív, ikes párja is, a *megferteztet* direkt tárgyú kauzatív funkcióban jelentkezik (okozza, hogy *fertőzzön* ‘fertőződjék’ valami).

C) *Öltöztet*. – Ez az ige ma is használatos, viszont a kódexben többször előfordul az *öltözteti magát* (vmibe, vmilyen ruhába) szerkezetben. Az *öltöztet* a *fürösz/fürdet*, *mosdat*, *etet*, *itat* stb. igékkel alkot egy csoportot. Ezek olyan emberi cselekvéseket jelölnek, amelyek gyakoriak és alapvetőek az emberi létfenntartás során, azonban egyes életszakaszokban éppen ezekben a cselekvésekben szorulunk mások segítségére (gyermekkor, öregkor, betegség). A szabályosan létrehozott műveltető alakok abban a szerepben váltak használatossá, melyben a leginkább, a legtöbbször volt szükség rájuk. Így ezeknek az igéknek a direkt tárgyú faktitív formái ritkák, s tiszta tranzitív szerepben állandósultak; például: *vkí öltöztet*, de akit *öltöztetnek*, az nem *öltözik*, hanem passzív, csak „*öltöztettetik*”, vagyis *őt öltöztetik*. Ezt a nyelvi gazdaságosság, a legjobb kihasználás elve megvalósulásának is tekinthetjük, mivel egy automatikus, produktív forma a leggyakoribb funkcióra foglaldott le. Az ugyanis sokkal ritkább eset, hogy ‘valaki valakit öltöztésre, fürdésre (stb.) készítet’. Ha mégis erről van szó, akkor újraképzett formákat használunk e másik jelentés megkülönböztetésére; például: *fürödtet*, *mosakodtat* (↔ *fürdet*, *mosdat*); *étkeztet*, *öltözködtet* stb. A *fürödtet*, *mosakodtat* stb. már ténylegesen direkt tárgyú faktitív lesz. (A kiinduló igenemek eltérők, hiszen az *öltözik*, *mosdik*/*mosakodik*, *fürdik* reflexív jellegű, az *eszik*, *iszik* pedig bennható.)

D) *Mentet*. – A *mentet* a kódexben direkt tárgyú faktitívként jelenik meg: *vkí elmentet* vagy *felmentet vhonnan (vhová)* ‘vkí küld vhová’ értelemben. Ma ebben a jelentésben a *meneszt* (*el* ~ stb.) formát használjuk. A *-tet* ↔ *-eszt* szembenállás abba a tendenciába illik bele, melynek során analógiásan egyre több *-Aszt* képzős faktitívum jött létre olyan igékben is, ahol korábban csak az *-At*, *-tAt* volt meg (vö. BARTHA 1958: 46; 1991: 98–99).

5. A műveltetés fentebb bemutatott eseteiben a következő

általánosabb összefüggéseket tapasztalhattuk. A deadjektivális, denominális képzésekben a tárgy elmaradásával együtt természetes módon jön létre az a jelentésabsztrakció, mely az ígét a mediális igenem irányába mozdítja el. Ha ugyanis a jelentésszerkezetből (mélyszerkezet) az okozó és az objektum párosából az utóbbi elmarad – neutralizálódik –, akkor az okozó, előidéző alany és maga az okozó folyamat kerül a jelentés középpontjába. A deverbális képzésben is hasonló működést figyelhetünk meg a tárgy elmaradása esetén (vagy a tárgy ki nem tehetősége, a jelentés nem objektális jellege miatt), azzal a különbséggel, hogy itt az egy vegyértékű alapige felel meg a képzés főnévi, melléknévi elemének. Mivel a műveltetés ősi kauzatív funkciója elválaszthatatlan a cselekvés, a szándék és az akarat kifejeződésétől, e mozzanatok jelölése, megjelenítése a műveltető képzőnek élő és rendszeresen megnyilvánuló funkciója. Azt is láthattuk, hogy a műveltető igeképzők működésében többféle funkció találkozik, hogy a műveltető képzés az egyes képzőkhöz, mondatformákhoz és lexémákhoz kapcsolódva több irányban is szétágazik, s ezzel rendszerszerű funkciómegoszlások forrásává válik. A fentebb bemutatott sajátos funkciók valószínűleg kezdettől fogva jelen voltak a műveltető formák használatában. A ma is automatikus műveltető *-At/-tAt* képzőnek, valamint a lexikalizálódásban nagyobb szerephez jutó többi kauzatív és faktitív képzőnek a nyelvi rendszer működésében és történetében egyaránt meghatározó szerepe van, ezért érdemes a hozzájuk kapcsolódó jelenségeket, funkciókat – az alaktan, a lexikológia, a mondattan és a jelentéstan szempontjainak együttes érvényesítésével – további vizsgálatok tárgyává tenni.

1. ábra: Újradefiniált igenemek¹³ [H. TÓTH 1996a: 284]

Igenem	Rövidítés	Definíció ¹⁴ [az ige alanyára vonatkozó jellemzés/ megkötés]
[III.] Passzív	<i>p</i>	[- akt] $\wedge$ [+ rá] [a <i>tt</i> transzformja; - <i>ATIK</i> /- <i>TATIK</i>]
I. Mediális	<i>m</i>	[- akt] $\wedge$ <[- tr]> [bővítménnyel és műv képzővel is]
Bennható Reflexív	<i>b</i> <i>ref</i>	[+ akt] $\wedge$ [+/- tr] bővítmény nélkül [+ akt] $\wedge$ [+ tr] $\wedge$ [+ rá] bővítmény nélkül
II. Reciprok mediális aktív	<i>rec</i> <i>rec, m</i> <i>rec, a</i>	[+ tr] $\rightarrow$ [+ rá] [- akt] [[+ tr] $\rightarrow$ [+ rá]] [+ akt] [[+ tr] $\rightarrow$ [+ rá]]
III. Intranszítív kiható	<i>ik</i>	[+ akt] határozói vonzattal, a <i>rec, a</i> és a <i>tt</i> kizárásával
Tiszta tranzitív	<i>tt</i>	[+ akt] tárgyi vonzattal, a műveltetők kizárásával
Műveltetők Direkt tárgyú kauzatív faktitív	<i>műv</i> <i>dir</i> <i>dir, k</i> <i>dir, f</i>	[+ akt] - <i>AT</i> /- <i>TAT</i> képzővel [+ akt] műveltető képzős, tranzitív; alapigéje tárgyatlan v. vonzat nélküli
Indirekt tárgyú kauzatív faktitív	<i>ind</i> <i>ind, k</i> <i>ind, f</i>	[+ akt] műveltető képzős, tranzitív, alapigéje tárgyas v. határozói vonzatos: <i>tt</i> v. <i>ik</i>

- 13 A bemutatott igenemek a KÁROLY SÁNDOR által felvázolt osztályozáson alapulnak [KÁROLY 1967 és H. TÓTH 1996a: 272]; újraértelmezésük – az ellentmondások kiküszöbölésével – a gyakorlati használhatóság céljait szolgálja.
- 14 A meghatározásokhoz és megkötésekhez az esetgrammatikában alkalmazott aktív [+/- akt], tranzitív [+/- tr] és ráhatott [+/- rá] specifikáló jegyeket használok fel [KOMLÓSY 1973, 161], valamint a szimbolikus logika műveleti alapjelei közül a konjunkció ($\wedge$) és az implikáció ($\rightarrow$) jelét.

A hivatkozott irodalom

- BABOSS R. ERNŐ 1938. *A causativ igeképzés*. MNyTK. Budapest.
- BARTHA KATALIN 1958. *A magyar szóképzés története II*. Egyetemi Magyar Nyelvészeti Füzetek. Tankönyvkiadó, Budapest.
- D. BARTHA KATALIN 1991. Az igeképzés. In: BENKŐ LORÁND főszerk. *A magyar nyelv történeti nyelvtana I-II*. Akadémiai Kiadó, Bp. 1991–1995: 60–103. [= TNYt.]
- BK. = Bécsi Kódex. MÉSZÖLY GEDEON közléte: Bécsi Codex. MTA Új nyelvemléktár. Budapest, 1916.
- BOKOR JÓZSEF 1995. Szófajtan. In: A. JÁSZÓ ANNA főszerk. *A magyar nyelv könyve* [3. kiadás]. Trezor Kiadó, Budapest, 187–233.
- CSÚRY BÁLINT 1910. Az ige. *Nyelvészeti Füzetek* 63. Budapest.
- DEME LÁSZLÓ 1991. M. KORCHMÁROS VALÉRIA szerk. *Mondattan I*. Deme László egyetemi előadásai alapján. JATE Kiadó, Szeged.
- E. ABAFFY ERZSÉBET 1977. A műveltető igékről I. *Magyar Nyelv* 9–19.
- KÁROLY SÁNDOR 1967: A magyar intranzitív–transzitív igeképzők. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* V. 189–218.
- KOMLÓSY ANDRÁS 1973. A mélyszerkezet bővítményei és az ergativitás néhány kérdése. *NyK*. 75. 155–175.
- KOMLÓSY ANDRÁS 1992. Régensek és vonzatok. In: KIEFER FERENC szerk. *Strukturális magyar nyelvtan I*. Mondattan. Akadémiai Kiadó, Budapest, 299–527.
- KOMLÓSY ANDRÁS 2000. A műveltetés. In: *Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 213–292.
- LENGYEL KLÁRA 2000. Az ige. In: Keszler Borála szerk. *Magyar Grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 2000: 81–94.
- H. TÓTH TIBOR 1991. A szenvedő képzős igék néhány kérdése. *Néprajz és Nyelvtudomány* 34. Szeged, 111–128.
- H. TÓTH TIBOR 1996a. A magyar igenemek kérdéséhez I, II. *Magyar Nyelv* 269–286; 415–439.
- H. TÓTH TIBOR 1996b. Visszaható –v képzőnk „lappangásáról”. In: MÉSZÁROS EDIT szerk. *Ünnepi könyv Mikola Tibor tiszteletére*. JATE Finnugor Tanszék, különkiadvány, Szeged, 283–286.
- H. TÓTH TIBOR 2006. A -Z[ik] igeképző a Bécsi Kódexben. In: SP60 *A hatvanéves Simoncsics Péter köszöntése*. Kiadó: Simoncsicsné Jokkel Nóra. Szeged/Pomáz, 61–70.
- H. TÓTH TIBOR 2013. Az -Ódik képző a Bécsi Kódexben. In: Fekete Richárd – Kurucz Rózsa – Nagy Janka Teodóra szerk. *„Szépet, jót, igazat akarva.” Tanulmányok Horváth Béla 60. születésnapjára*. Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar, Szekszárd, 166–172.
- ZSILKA JÁNOS 1966. A magyar mondatformák rendszere és az esetrendszer. *NytudÉrt*. 53. Budapest.

On the question of the causative

The study overviews some special functions of the productive derivational suffix -At, -tAt in the causative forms of the Codex of Bécs and of some further historical examples. This analysis is part of a bigger work that focuses on the descriptive and the historical issues of verbal voices. The paper presents the origin of causative suffix and the role of causative; furthermore, it discusses some additional functions of causative (usage in intransitive, activity marking and emphasising roles, forms with special meanings). The causative verbs in Codex of Bécs are investigated with a focus on patterns and functions which are different from those today (világosejt, fényesejt; ferteztet; öltöztet; mentet). The study ends with a short summary.

278

Keywords: verbal voice, emphasis, causative, derivational suffix -At/-tAt, Codex of Bécs

Dobronak [Lendvavásárhely]: Dobrovník iskolatörténete

A szerző a dobronaki iskola történetét dolgozza föl 1334-től a 2002/03-as tanévig. Az írásból végigkövethetjük a tanárok, valamint a különböző nemzetiségi tanulók létszámának a hullámzását, a tanulók versenyeredményeit. Az iskola történetében figyelemmel kísérhetjük az iskola bővülését, tagozatait és a kétnyelvű oktatás változását is.

Kulcsszavak: Dobronak/Dobrovník, iskolatörténet, oktatás, tantestület, iskolai program, tanulói eredmények

279

Öszinte tisztelettel, barátsággal, szeretettel és megbecsüléssel gratulál Bokor Józsefnek, volt lektornak, egyetemi tanártársának és tanszékvezetőnek 70. születésnapja alkalmából kollégája; volt tanszékvezetője.

A dobronaki középkori régi plébánián már 1334-től tanították a papok a felnőtteknek a vallás tanait, a fiatalokat pedig igyekeztek megnyerni a papi hivatásra.

A reformáció ideje alatt, 1631-ben, itt működött Csillag Dávid, protestáns lelkész, aki a kálvinista vallásról áttért az evangélikusra. Musai evangélista püspök említi (1661-ben) egy írásában, hogy akkor Dobronakon még evangélikus egyház működött.

1669-ben a faluban Kovács Márton katolikus tanító tanított. (1669. április 30-i zágrábi püspökség vizitációja.)

Az 1688. május 21-i vizitáció szerint Dobronakon az iskola a plébánia mellett volt, kert nélkül.

Az 1690-es vizitáció idején Szeley János tanítóskodott a faluban.

Az utolsó zágrábi vizitáció jegyzőkönyve (1768. július 31.) említi, hogy a tanítói lakásban is volt tanterem.

1778-ban Szily János, az első szombathelyi püspök látogatott

el Dobronakra. A tanító Horváth István volt, aki egy rossz állapotú faépületben tanított.

A közbeeső néhány évtizedre nincsenek adatok.

1838-ban a római katolikus iskola egytagozatos volt. 1856-ig a dobronaki – szakképzetlen – Csiszár József kántor tanított. Az iskola a saját lakásában volt. Az iskola teljes (hivatalos) neve: »Rimokatoliška elementarna šola«. (Római katolikus elemi iskola.) A gyerekek önként (nem kötelezően) jártak iskolába ekkor Zsitkócból (Zsitkócz, Sikócz, Žitkovci), Kámaházáról (Kamovci), Göntérházáról (Genterovci), Radamosból (Radmožanci), Jósegről (Szentistvánlak, Jošovci), Bödeházáról, Gáborjánházáról, Szombatfáról és Szijártóházáról. A tanítás zavartalanul főleg a téli hónapokban folyt.

1856-ban az iskolának két tanterme volt kántortanítói lakással és egy segédtanítói szobával. Ekkor már csak a dobronaki, a zsitkói és a jóseci gyerekek jártak a dobronaki iskolába.

1876-ig a tanítóképzőt végzett Némethy Ferenc és Némethy János testvérek tanítottak Dobronakon. Még ebben az évben kibővítették az iskolaépületet egy tanteremmel, így az háromtagozatos lett. Ekkor már a strehovci (Őrszentvid) gyerekek is ide jártak iskolába. Az igazgató főtanító Fáter József volt.

1889-től 1919-ig Turza János főtanító volt az iskola igazgatója. 1918-ig még 13 tanító tanított a faluban, de a nevük nincs lejegyezve. 1919-ben az iskolaépület leégett, leltára szinte megsemmisült.

Az újonnan alakult Szerb–Horvát–Szlovén Királyságban az első igazgatótanító Šiškovič I. volt.

1922. január 2-án már Preininger Janez lett az iskola igazgatója, aki Hotizán (Murarév) született, és Csáktornyán (Čakovec) végezte el a tanítóképzőt. Annak ellenére, hogy tudott magyarul, és 12 nap alatt egyedül összeírta a 430 iskolaköteles gyermeket, a magyar szülők, de maga a pap – Volper Pál – sem szívesen fogadták, ismerték el igazgatónak. Kitartó munkával és türelemmel sikerült a három osztállyal bíró iskolát hétosztályossá fejlesztenie. Az oktatást Dobronakon 1922. február 1-jén kezdte meg. 1940-ig a dobronaki Elemi Iskolában 26 tanító tanított különböző időszakokban. Preininger Janez 1941. április 6-án hagyta el Dobronakot. Csáktornyára költözött.

Az 1934/35-ös iskolaévben a tanulók száma 62, 34 magyar és 28 jugoszláv. Tanító: Kranjec Gizela.

Az 1940/41-es iskolaévben a tanulók száma 278, 4 magyar és 274 jugoszláv.

A „felszabadulás” után (1941. április 16.) az iskola igazgatója vitéz Turza Antal lett egészen haláláig, 1943-ig. Dobronakon tanítottak még Döbrentey Júlia mint iskolaigazgató, Turza Margit, Fekete Ilonka, Horvát Teréz és Poócs Mária.

1942-től nyílt meg az iskolában az óvoda.

A két világháború közti néhány dobronaki tanító sorsának alakulása.

281

Preininger Janez Csáktornyára költözött. Casar Vinko egy ideig állás nélkül volt. Majd mint partizán esett el a Szovjetunióban. Kavčič Stanko Ljubljánába költözött. Klinc Anica Muraközben helyezkedett el. Ločičnik Hermináról nincs adat.

Az iskolában tanító pedagógusok: Casar Vinko, Csillag Dávid, Csiszár József, Döbrentey Júlia, Fáter József, Fekete Ilonka, Horváth István, Horvát Teréz, Kavčič Stanko, Kovács Márton, Klinc Anica, Kranjec Gizela, Ločičnik Hermína, Némethy Ferenc, Némethy János, Poócs Mária, Preininger Janez, Šiškovič I., Szelley János, Turza Antal, Turza János, Turza Margit.

Az iskola története a világháború után

Az 1945/46-os iskolaévben a tanulók száma mintegy 250. Az első két tanító a dobronaki születésű Benkovics Varga Regina és a strehovci (Őrszentvid) Casar Anton. A tanítás 1945. szeptember 1-jén kezdődött. Az iskolában tanított még Kamenik Marija és testvére Kamenik Marcelina.

1945. december 12-én átszervezték az oktatást, így Casar Anton igazgatót Szécsiszentlászlóra (Motvarjevci) helyezték, Benkovics Varga Raginát Kislippára (Lipa), Kamenik Mariját és Kamenik Marcelinát pedig Filócra (Filovci).

Új tanítók: Mršulja Elizabeta Középbesztercéről (Srednja Bistrica), Molnár Irma Göntérházáról (Genterovci), és Balažic Julija Középbesztercéről, akit 1946 februárjában Gyertyánosba (Gaberje) helyeztek. A második félévben Molnár Irmát Novo mes-tói járásba helyezték. A tanítás rendszertelenül folyt.

1946. május 10-én kapott állást Kavčič Ciril, aki a III–VII. osztályban tanított. 1946. május 27-től Obreza Nada tanított az I–II. osztályban.

Az 1946/47-es iskolaév. Új tanító: Kolbl Adela, aki a négy magyar nyelvű tagozatban egész nap tanított.

Az 1947/48-as iskolaév. Tanítók: Az 1. tagozatban Cigüt Nada (27), a 2.-ban és 4.-ben Róna Sarolta (69+31), a 3.-ban Golež Elizabeta (50), az 5.-ben Kelenc Vera (38). A tanulók száma 215, 122 fiú és 93 lány.

Az első hónapban Cigüt Nada egyedül tanított. 1947. október 8-án Kelenc Vera vette át az igazgatóságot, de 1948 augusztusában Gomilicára (Lendvaszentjózsef) helyezték, Golež Verát pedig Középbesztercére Radamosból. Új tanítók: Forjan Amalija és Császár József. Az utóbbi lett az igazgató. A tanítóképzőt Szabadkán végezte el. A tanulók száma 215. Magyarul a 100 gyereket Róna Sarolta tanította,

Az 1949/50-es iskolaév. Tanítók: Császár József igazgató, Császár Amalija, Cigüt Nada és Tomelj Marica.

Az 1950/51-es iskolaév. Tanítók: Császár József igazgató, Császár Amalija, Červek Karolina, Gerebic Adél, Gál Gizella.

1950. november 1-től az iskola igazgatója Bobovec Franc lett, de 1951. május 5-én Radamosba helyezték. Az igazgatói teendőket Császár Amalija végezte. 1951. augusztus 1-jén helyezték az iskolára Meglič Radót. 1951. július 25-én Červek Karolinát Kislippára (Lipa) helyezték. A tanulók száma 205.

Az 1951/52-es iskolaév. Tanítók: Császár József igazgató, Császár Amalija, Meglič Rado, Gál Gizella és Gerebic Adél. 1952. július 31-én Meglič Radót Melincire (Muramelence) helyezték, ugyanakkor pedig Tóth Katarinát Dobronakra (Alsóbesztercéről: Dolnja Bistrica). A tanulók száma 220.

Az 1952/53-as iskolaév. Tanítók Császár József igazgató, Császár Amalija, Kolosa (Gál) Gizella, Zelkó Adél, Zelkó Kálmán, Kroje Anica és Ambrož Ljudmila. A tanulók száma a hat tagozatban 237, 118 fiú és 119 lány.

Az 1953/54-es tanévtől az 1962/63-as tanévig nincs rendszeresen vezetett iskolakrónika. Ebben a tanévben a hét tagozatban a tanulók száma 259, 129 fiú és 130 lány.

Az 1955/56-os iskolaévben tanítottak az iskolában: Császár

József (igazgató), Császár Amalija, Kekec Anica, Kolenc Milica, Zelkó Kálmán, Zelkó Adél, Peilschmidt Vilmos, Peilschmidt Mária, Varga József.

Az 1956/57-es iskolaévben tanítottak az iskolában: Császár József (igazgató), Császár Amalija, Kekec Anica, Kolenc Milica, Peilschmidt Vilmos, Peilschmidt Mária, Varga József, Varga (Kopinya) Irén, Štefka.

Az 1957/58-as iskolaévben az iskolában tanítottak: Császár József (igazgató), Császár Amalija, Kekec Anica, Kolenc Milica, Varga József, Varga Irén, Gaál Péter, Gaál Mária, Štefka.

Az 1962/63-as iskolaév. 1962. augusztus 31-én Császár Józsefet Hosszúfaluba helyezték. Az iskola igazgatója Kaszás Ferenc lett. Császár Amaliját és Fehér Lászlót Lendvára helyezték.

Régi tanítók: Toplak Milka, Gaál Mária, Fehér Rozalija, Gaál Péter, Kolenc Milica. Új tanítók: Kaszás Gizella, Fehér István, Magdič Magda, Cestnik Stanko. A tíz tagozatban összesen 302 tanuló, 166 fiú és 136 lány volt.

Az 1963/64-es iskolaév. Cestnik Stankot Murszombatba (Murska Sobota), Toplak Milkát pedig Lendvára helyezték.

Tanítók: Dragosics Mária, Fehér István, Fehér Rozalija, Gaál Péter, Gaál Mária, Kaszás Gizella, Kaszás Ferenc, Kolenc Milica, Magdič Magda, Pozsonec Mária és Požonec Avgust. A 12 tagozatban: kilenc kétnyelvűben (I–VI. osztály) és a három egynyelvűben (két szlovén és egy magyar osztály: VII–VIII.) 310 tanuló volt, 174 fiú és 136 lány.

Az 1964/65-ös iskolaévben. A tanítók száma Samec Marijával bővült. A tanulók száma a 14 tagozatban 282, 159 fiú és 123 lány.

Az 1965/66-os iskolaév. Dragosics Mária kivételével a régi tanítók maradtak, újak: Milinković Etelka, Rudas Irén és Toplak Ernő. A 9 kétnyelvű tagozatban az oktatás az I–VIII. osztályig folyt. A tanulók száma 266, 152 fiú és 114 lány.

Az 1966/67-es iskolaév. A tantestület tagjai maradtak. A tanulók száma a 11 tagozatban 255, 143 fiú és 112 lány.

Az 1967/68-as iskolaév. A tanítók a régiéek. A tanulók száma a 11 tagozatban 231, 131 fiú és 100 lány.

Az 1968/69-es iskolaév. A régi tantestület tagjait kiegészíti Železnik Nada. A tanulók száma a 11 tagozatban 216.

Az 1969/70-es iskolaév. Az iskoláról elment Železnik Nada.

Új tanító Szarjas László és Hári Margit. A tanulók száma a 11 tagozatban 195, 103 fiú és 92 lány.

Az 1970/71-es iskolaév. Az ötnapos munkahét bevezetése! A tantestület tagjai maradtak. A tanulók száma 190, 102 fiú és 88 lány.

Az 1971/72-es iskolaév. A tanítók: Szarjas László nem tanít. Új pedagógus Kocon Géza. A tanulók száma a 12 tagozatban 163, 81 fiú és 82 lány.

Az 1972/73-as iskolaév. A tanítók a régiek. Samec Marija helyett Szarjas László tanít. A tanulók száma a 9 tagozatban 158, 80 fiú és 78 lány.

Az 1973/74-es iskolaév. A pedagógusok mint az előző tanévben. A tanulók száma a 8 tagozatban 141, 65 fiú, 76 lány, 87 magyar, 47 szlovén és 7 egyéb.

Az 1974/75-ös iskolaév. A tanítók a régiek. A tanulók száma a 8 tagozatban 134, 87 magyar és 47 szlovén.

Az 1975/76-os iskolaév. A tanítók a régiek. Változás csak annyi, hogy a göntérházi és a dobronaki iskolában dolgozó néhány pedagógus mindkét intézményben tanít. Új tanító Bojnec Katalin. A tanulók száma a 8 tagozatban 131.

Az 1976/77-es iskolaév. A tantestületben nem történt változás. A tanulók száma a 8 tagozatban 137.

Az 1977/78-as iskolaév. A tantestület tagjai maradtak, csupán Pozsonec Mária ment el Lendvára. A tanulók száma a 8 tagozatban 136.

Az 1978/79-es iskolaév. A tanítók a régiek. A tanulók száma a 8 tagozatban (I-VIII. osztály) 139, 64 fiú, 75 lány, 88 magyar, 46 szlovén és 5 roma. A tanulók szociális struktúrája, a szülők foglalkozása: 36 földműves, 92 munkás, 2 hivatalnok, 6 iparos, 3 egyéb. A 139 tanuló közül 21-nek az apja, 4-nek az anyja, 3-nak az apja és az anyja is külföldön dolgozik. Ebben a tanévben ünnepelték a kétnyelvű oktatás 20. évfordulóját Dobronakon.

Az 1979/80-as iskolaév. A tantestületben nem történt változás. A tanulók száma a 8 tagozatban 138, 69 fiú, 69 lány, 88 magyar, 46 szlovén és 4 roma. Módosították a kétnyelvű oktatás modelljét.

Az 1980/81-es iskolaév. A tanítók a régiek. A tanulók száma a 8 tagozatban 134.

Az 1981/82-es iskolaév. Új tanítók: Urisk Elizabeta és Gergelij Amalija. A tanulók száma 237, 73 fiú, 64 lány, 84 magyar, 49 szlo-

vén és 4 roma. A kétnyelvű oktatás gyakorlati megvalósítását értékelték Kerčmar Janez és Varga József tanügyi tanácsosok.

Az 1982/83-as iskolaév. A tantestület tagjai a régiek. A tanulók száma 149, 88 magyar, 56 szlovén és 5 roma.

Az 1983/84-es iskolaév. A tantestület tagjai a régiek. A tanulók száma 144, 74 fiú, 70 lány, 80 magyar, 59 szlovén és 5 roma.

Az 1984/85-ös iskolaév. A tanítók a régiek, kivétel Vajdič Rozália. A tanulók száma 152, 80 fiú, 72 lány, 89 magyar, 57 szlovén és 6 roma.

Az 1985/86-os iskolaév. Gergelij Amálijja és Vajdič Rozália helyett Car Anna és Trajber Irena az új tanítók. A pedagógusok iskolai végzettsége: 1 egyetemi, 7 főiskolai, 7 középfokú, 1 szakképesítés nélküli. A tanulók száma 152, 81 fiú és 71 lány.

Az 1986/87-es iskolaév. Gaál Péter nyugdíjba vonult. Az oktatásba besegítettek Göntérházáról: Kocon József, Varga István és Vajdič Rozália. A tanulók száma 149, 75 fiú és 74 lány.

Az 1987/88-as iskolaév. Kolenc Milica nyugdíjba vonult. Új tanító Szolarics László. A tanulók száma 154, 82 fiú, 72 lány, 98 magyar, 52 szlovén és 4 roma.

Az 1988/89-es iskolaév. A tantestület tagjai: Gaál Mária, Urisk Elizabeta igazgató, Car Anna, Toplak Ernő, Fehér István, Kovács Irén, Milinković Etelka, Szarjas László, Fehér Rozalija, Trajber-Čirič Irena, Požonec Avgust, Szolarics László, Varga Valéria, Gülök Ernest, Bojnec Katalin. Göntérházáról Varga István és Kósa Ferenc. Nyugdíjas lett Fehér Rozalija és Požonec Avgust.

Az 1989/90-es iskolaév. A tantestület tagjai a régiek. A tanulók száma 157, 80 fiú, 75 lány, 98 magyar, 57 szlovén és 5 roma. Gaál Mária nyugdíjba vonult.

Az 1990/91-es iskolaév. A tanítói kar a régi. A tanulók száma 138.

1991. június 27-én a jugoszláv hadsereg egységei megtámadták Szlovéniát.

Az iskola története Szlovénia önállóvá válása után

Az 1991/92-es iskolaév. A tantestület tagjai: Zadavec Zsuzsanna, Car Anna, Toplak Ernő, Fehér István, Varga Valéria, Kovács Irén, Matjašec Anica, Szolarics László, Horvát Ági, Milinković Etelka, Szarjas László, Trajber Csincs Irma, Bohnec Magda, Urisk Elizabeta.

A Dobronaki Kétnyelvű Általános Iskola körzete, települések, ahonnan a tanulók iskolába járnak: Dobronak (Dobrovnik) 114, Zsitkóc (Žitkovci) 20, Strehovci (Őrszentvid) 10, Lendva (Lendava) 1.

Az 1992/93-as iskolaév A tantestületben különösebb változás nem történt. Nyugdíjba vonult Milinković Etelka. Új tanító Sobočan Lidija. A tanulók száma 140, 83 magyar, 56 szlovén és 1 roma.

Az 1993/94-es iskolaév. A tantestületben lényeges változás nem történt. Új tanítók: Ivanuša Milena Sobočan Lidija helyett, Pantovič Čiček Renata Milinković Etelka helyett. (Göntérházáról Bohnec Magda és Sabján Betti). A tanulók száma a nyolc osztályban 144.

Az 1994/95-ös iskolaév. A tantestület tagjai a régiek. Sabján Betti helyett Frančič Tibor tanít Cserföldről (Črenšovci). A tanulók száma 136.

Az 1995/96-os iskolaév. Új tanítók: Nedelkó Zita, Celec Violeta és Perša Lidija. A tanulók száma 123.

Az iskola programjában – az oktatás és nevelés mellett – szerepel az a feladatkör is, hogy a szűkebb szülőföldet minél jobban megismerjék a tanulók, s azt megismertessék másokkal is. A „Moj kraj – jutri turistični kraj” – „Szülőföldem – holnap turista-terület lesz”.

Az 1996/97-es iskolaév. A tanítók jóformán a régiek. Urisk Elizabeta nyugdíjba vonult. Új tanerő Kepe Zsuzsanna. A KÁI igazgatója Szolarics László. A tanulók száma a nyolc tagozatban 118.

Az 1997/98-as iskolaév. A tantestületben nem történt változás, az új tanító Gašparič Damjan. A tanulók száma 103, 50 fiú és 53 lány.

Az 1998/99-es iskolaévben a nevelők száma 13, a tanulóké pedig 103. A tanulók száma a nyolc tagozatban 99.

A 2000/01-es iskolaévben a pedagógusok száma 18. Zadavec Zsuzsanna nyugdíjba vonult. A tanulók száma a nyolc osztályban 91, 51 fiú, 40 lány, 46 magyar, 43 szlovén és 2 roma. Ebben az iskolaévben csatolták az óvodát az iskolához.

Tanulói eredmények és helyezések a különböző szellemi és fizikai tevékenységeken belül (versenyek, vetélkedők stb.):

Varga Tímea: A Vörösmaty Mihály születésének 200. évfor-

dulója alkalmából meghirdetett irodalmi pályázaton vers kategóriában 1. helyezés (Lenti, Magyarország), a József Attila szavalóversenyen 3. helyezés, a Szűnyogh Sándor irodalmi pályázaton 2. helyezés, a Vas megyei József Attila vers-, mese- és novellaíró pályázaton elismerés, a Petőfi Sándor tanulmányi versenyen ezüst elismerés, a Móricz Zsigmond irodalmi vetélkedőn 2. helyezés, Vegovo priznanje (Vega-elismerés) bronz érem.

Szekeres Anita: Szavalóverseny (Lenti) 2. helyezés, a József Attila szavalóversenyen 2. helyezés, a József Attila szavalóversenyen (Lendva) 3. helyezés.

Szolarics Doris: A József Attila szavalóversenyen 1. helyezés, az Apáczai Kiadó szavalóversenyén (Vas megye) elismerés, 2000-ben országos bajnok hosszútávú gyorsrolleren, 2000-ben országos bajnok stafétában gyorsrolleren, 2000-ben kupagyőztes rövid- és hosszútávú gyorsrolleren. Az európai kupaversenyen elért eredményei: Bécsi-kupa 3. helyezés, Bécsben 1. helyezés, Lendván 2. helyezés, Jászberényben 1. helyezés, a bledi maraton 3. helyezettje, úgyszintén Dobronakon is.

Szolarics Dávid: Szavalóverseny (Lenti, Magyarország) különdíj, 2000-ben országos bajnok rövidtávú gyorsrolleren, az országos bajnokságon hosszútávú gyorsrolleren 2. helyezés, az európai kupaversenyeken elért eredményei: Bécsi-kupa 3. helyezés, Bécsben 2. helyezés, Lendván 3. helyezés, Jászberényben 3. helyezés, a Dobronaki maraton 1. helyezettje, kis rolleren (kupaverseny 1000 m) 3. helyezés.

Varga Mátyás: A József Attila szavalóverseny 2. helyezettje.

Csincs Andrej: A Petőfi Sándor Tanulmányi versenyen ezüst elismerés.

Franko Sendy: A Móricz Zsigmond irodalmi vetélkedőn (Lendva) elismerés.

Duh Mojca: Az országos bajnokságon rövid- és hosszútávú gyorsrolleren 2. helyezés, a Szlovén kupa 2. helyezettje (öt mérkőzés rövid és hosszú távon gyorsrolleren), a Bledi maraton 2. helyezettje, úgyszintén Dobronakon is.

Bogdan Manuela: 2000-ben országos bajnok hosszútávú gyorsrolleren, 2000-ben országos bajnok rövidtávú gyorsrolleren, 2000-ben országos bajnok stafétában gyorsrolleren, a Szlovén kupa 2. helyezettje rövidtávú gyorsrolleren, 2000-ben kupagyőz-

tes hosszútávú gyorsrolleren, első helyezés gyorsrolleren Olaszországban (Molfancone), a Bledi maraton 1. helyezettje, első helyezést ért el Dobronakon és Szombathelyen is a Nemzetközi Gyorsroller-versenyen.

Papič Zdravko és Kocon Andrej 2. helyezés a radgonai méhé-szeti versenyen.

Varga Edvard, Tanaček Andrej és Göntér Mario a Régiók bajnoki csapatversenyén léghajóval 2. helyezés. Még lehetne sorolni a különböző versenyeken való részvételt és eredményeket. Az iskola 91 tanulója közül 19 diák 56-féle helyezést ért el a versenyeken.

A 2001/02-es iskolaévben a tanulók száma 83, 42 magyar és 41 szlovén.

A Dobronaki Kétnyelvű Általános Iskola munkaviszonyban levő pedagógusai a 2001/2002-es tanévben: Toplak (Santák) Alenka, Car (Bürmen) Ana, Gönc Jožica, Fehar Štefan, Tot (Gönc) Olga, Gašparič Damjan, Činč Trajber Mimi, Solarič Ladislav, Solarič (Krampač) Loreta, Varga (Szomi) Valéria, Sipos Natalia, Kósa Ferenc, Toplak Ernő.

A 2002/03-as iskolaévben a Dobronaki Kétnyelvű Általános Iskolának 88 tanulója volt, 79 Dobronakról, 9 Zsitkócból.

Az iskolában tanító pedagógusok: Ambrož Ljudmila, Balažic Julija, Benkovics (Varga) Regina, Bobovec Franc, Bohnec Magda, Bojnec Katalin, Car Anna, Casar Anton, Celec Violeta, Cestnik Stanko, Cigüt Nada, Császár József, Červek Karolina, Činč Trajber Mimi, Denša Marija, Dragosics Mária, Fehér István, Fehér László, Fehér Rozalija, Firman Alfred, Forjan Amalija, Frančič Tibor, Gaál Mária, Gaál Péter, Gál Gizella, Gašparič Damjan, Gerebic Adél, Gergelij Amalija, Golež Elizabeta, Gönc Jožica, Göncz Anna Mária, Gülök Ernest, Hári Margit, Horvát Ági, Ivanuša Milena, Kamenik Marcelina, Kamenik Marija, Kaszás Ferenc, Kaszás Gizella, Kavčič Ciril, Kelenc Vera, Kepe Zsuzsanna, Kocon Géza, Kocon József, Kolb Adela, Kósa Ferenc, Kropelj Anica, Magdič Magda, Matjašec Anica, Meglič Rado, Milinković Etelka, Molnar Irma, Mršulja Elizabeta, Nedelkó Zita, Obreza Nada, Pantovič Čiček Renata, Sabján Betti, Perša Lidija, Požonec Avgust, Pozsonec Mária, Róna Sarolta, Rudas Irén, Samec Marija, Sipos Natalia, Szarjas László, Sobočan Lidija, Szolarics László, Tomelj Marica,

Toplak Ernő, Toplak Milka, Tóth Katarina, Tóth Olga, Trajber Irena, Urisk Elizabeta, Vajdič Rozália, Varga Irén, Varga István, Varga József, Varga Valéria, Zadravec Zsuzsanna, Zelkó Kálmán, Železnik Nada.

Zgodovina šole v Dobrovniku

Avtor preučuje zgodovino šole v Dobrovniku od leta 1334 naprej, pa do šolskega leta 2002/03. V študiji lahko zasledimo nihajoče stanje števila učiteljev in učencev različnih narodnosti, ter na njihajoče rezultate učencev, ki so se udeleževali različnih tekmovanj. V zgodovinskem poteku šole smo lahko pozorni na razširitev šole, na razrede in tudi na spremembe dvojezičnega šolstva.

Ključne besede: Dobronak/Dobrovnik, zgodovina šole, izobraževanje, učiteljski zbor, program šole, rezultati učencev

Vörös Ferenc

Nyugat-magyarországi Egyetem
Savaria Egyetemi Központ, Szombathely
voros99@freemail.hu

A természetes és mesterséges névállomány keveredéséről a Bokor családnév nyelvföldrajzának tükrében

290

Jelen tanulmányban a Bokor családnév 1720-as és 2009-es területi eloszlását vizsgálva arra keresem a választ, hogy az ún. természetes névállomány jelenkori nyelvföldrajzát miként befolyásol(hat)ták a 19–20. századi hivatalos névváltoztatások során velük keveredő adatok. Mielőtt erre sor kerülne, a spontán folyamatok révén kialakult BOKOR családnév motivációjáról és gyakoriságáról is szólok.

Kulcsszavak: történeti és jelenkori családnévfeldrajz, névváltoztatás, extralingvális tényezők, a Bokor családnév etimológiája

1. A családnévfeldrajz az utóbbi fél évtizedben minden bizonynyal nagy előrelépést tudhat maga mögött azzal, hogy az ezredforduló után sikerült kialakítani két, egymástól mintegy három évszázadnyi időkülönbséggel keletkezett adatbázist (OrszÖsszír. 1720/2012.; MMCsA. 2009). Ezek adatcsoportjainak téri ábrázolása nemcsak az állapotok leírására, hanem bizonyos folyamatok model-lálására, extralingvális következtetések levonására is alkalmas.

Az utóbbi években mind a jelenkori, mind pedig a történe-ti rétegből (MCsTt. 2009) számtalan kartogram publikálására került sor. Az esettanulmányokban közzétett (jelenség)térképek nemcsak a névtanos, hanem a különféle területeken tevékenyke-dő nyelvész szakemberek számára is jó néhány, korábban rejtve lévő nyelvi és nyelven kívüli kapcsolódási pontra világítottak rá. Az extralingvális összefüggések pedig a nyelvtudománnyal felüle-tileg érintkező diszciplínák számára is tartogatnak újdonságokat. Mindenekelőtt a történészeket említhetjük. „Rajtuk kívül egyes kérdések megválaszolásához a honismerettel, néprajzzal, művelő-dés- és népiségtörténettel, kisebbségkutatással, kontaktológiával,

migrációs kérdésekkel foglalkozó szakemberek is sok tudományközi összefüggés birtokába juthatnak” (VÖRÖS 2014).

Jelen tanulmányban a *Bokor* családnév területi eloszlásának vizsgálata által arra keresem a választ, hogy az ún. természetes névállomány jelenkori nyelvöldrajzát miként befolyásol(hat)ták a 19–20. századi hivatalos névváltoztatások során velük keveredő adatok. Mielőtt erre sor kerülne, röviden a spontán folyamatok révén kialakult *Bokor* családnév motivációjáról és gyakoriságáról is szót kell ejtenünk.

2.1. A *Bokor* sem a jelenkori, sem pedig a történeti névállományban nem tartozik a leggyakoribb családnevek közé. Az 1720-as országos összeírásból a szóban forgó lexikai típusnak mindössze harmincegy adatát sikerült visszakeresni.¹ Ez a teljes korpusznak 0,02%-át teszi ki. Ezen túl a történeti rétegből egy olyan többes tagolódású adatot is kimutatott a keresőprogram, amelynek második tagjában a *Bukort* találjuk (*Ardelán Bukor*).

A jelenkori rétegből a szótári típus 4 509 adatát gyűjtöttem ki. Rajtuk kívül 163 *Bokor* ~ *Bukor* névrészes többes tagolódású családnevet is kiadott a keresőprogram. Így ebből az időszakból 4 672 adat állt rendelkezésemre. Ezek együttesen a több mint tízmilliós jelenkori korpusznak mintegy fél százalékát adják ki. Az adatok térképre vetítésekor – különféle, itt ki nem fejthető megfontolásokból – azonban csak a történeti rétegben vettem figyelembe a kettős tagolódású adatot. A jelenkori korpusz alább tanulmányozható kartogramjainak készítésekor a többes tagolódású családneveket figyelmen kívül hagytam.

2.2. A nyelvöldrajzi kérdések tárgyalása előtt elengedhetetlennek látszik szóba hozni a *Bokor* családnév közszói alapjának eredetével kapcsolatos polémiát. Noha az újabb kézikönyvek az ismeretlen eredetminősítéssel igyekeznek magukat távol tartani a különféle megfejtési kísérletek melletti határozott állásfoglalástól (CZUCZOR–FOGARASI 1862; SZAMOTA 1895; LEHR 1905; SIMAI 1910; RÁSONYI NAGY 1927; SZENDREY 1931; RÁSONYI 1941; N. SEBES-

1 A 18. század eleji conscriptio csupán az adóköteles személyek családnévét hagyta rá az utókorra. Ennek megfelelően a történeti rétegből mintegy 180 ezer adat áll rendelkezésünkre kiindulási alapként a névöldrajzi vizsgálatokhoz. Az 1720-as összeírásról készült monográfiámban részletesen bemutatom az itt kényszerűen elhagyott háttér-információkat [lásd VÖRÖS 2013].

TYÉN 1944–1948; BÁRCZI 1951: 33; LAKÓ 1962;), annyit azért jeleznek, hogy a közszó hangszerkezete belső fejleményre enged következtetni (TESz, EWUng). A *bokor* legkorábbi adatát a TA *bukurea* [bukur rea] szerkezetéhez kötik. Nem kerülheti el a figyelmünket, hogy a *bukurea* szerkezet előtagjának földrajzi névvé minősítését BÁRCZI GÉZA sem tartja valószínűnek a szóban forgó nyelvemlékben (BÁRCZI 1951: 65).

HAJDÚ MIHÁLY a közszóból alkotott családnév lexikai típusának kétféle eredeztetését is lehetségesnek gondolja (vö. HAJDÚ 2010: 90): egyaránt számol a helynévi és apanévi származtatással. A helynévi magyarázat esetén nemcsak a pusztá toponima családnévvé válását említi, hanem azzal is számol, hogy eseteként tollban maradhatott az 'onnan/oda való' jelentésű *-i* képző. Az apanévi eredeztetéskor a *Buk* ~ *Bok* ~ *Boka* alakú tövekből indul ki, amelyekhez feltételezése szerint kicsinyítő (együttal tkp. becéző – V. F.) funkciójú *-r* képző járulhatott. Bármely eshetőséget tekintjük a családnévképzés kiindulási alapjának, a jelenség hangtörténeti hátterében eredendően az ómagyar korban lezajlott *u > o* nyíltabbá válási folyamatát kell keresnünk. HAJDÚ megfigyelése szerint a szóbelseji mássalhangzó zöngés-zöngétlen váltakozásának a következménye, hogy az Árpád-kori egyénneveknek csak *g-s*, az Anjou-kori családneveknek viszont csupán *k-s* személynévi változatai mutathatók ki (vö. HAJDÚ 2010: 90). Ezt a feltevést látszik igazolni, hogy a Kázmér-féle történeti családnév-szótár 1404-es első adatában – majd azt követően is – csak a *k-s* változattal besorolható adatok köszönnek vissza (l. KÁZMÉR 1993: 152).

HAJDÚ MIHÁLY állítását az Árpád-kori személynévtár alaposabb tanulmányozása alapján annyiban módosíthatjuk, hogy *Buk*-ot, *Buka*-át², valamint az ezekhez feltehetően írásképváltozatokként hozzárendelhető adatokat már az ómagyar kor első feléből is hagytak ránk a források (vö. FEHÉRTÓI 2004: 152–153). Azt azonban egyéb támpontok híján nem tudni, hogy etimológiai szempontból valóban kapcsolatba hozhatók-e a *Bokor* valamenyi szótári típusával.

- 2 Mindazonáltal a tekintetben nagyfokú a bizonytalanság, hogy a *Buk* és *Buka* Árpád-kori személynévtárból kimutatható adatai ténylegesen melyik későbbi lexikai típushoz, a *Boká*hoz avagy a *Bokor*hoz rendelendők-e hozzá.

Amint fentebb már utaltam rá, a *Bokor* lexikai típusán belüli labiális, felső nyelvvállású veláris magánhangzós változatok sokak szerint egyfajta régiségnek foghatók fel, noha megglátásom szerint azt sem zárhatjuk ki teljességgel, hogy esetükben időben hozzánk közelebbi dialektális fejleményekkel van dolgunk. Jóllehet a családnév-enciklopédiából a változatok nyelvföldrajzáról hasztalan akarna tájékozódni az olvasó, ezekről az archaikus maradványokról okkal feltételezhetjük, hogy a Kárpát-medencei magyar nyelvterületen nyelvjárási, ebből következően tehát területi megoszlást mutat(hat)nak. Kellő tér hiányában ez utóbbi megállapítással kapcsolatban be kell érünk annyival, hogy a jelenkori névállományban a *Bokoru*-s adatai (*Bukor* és *Bukur*) döntően a Duna folyásától keletre találhatók: két kisebb góca a Duna-Tisza-közén, további másik két sűrűsödési pontja Debrecen környékén, illetőleg Békés megye keleti régiójában rajzolódik ki (a nyelvföldrajzi leírás kartografikus forrása: MCsTt. 2009). Az *o*-s adatok Nógrád és Borsod megye egyes térségeit leszámítva szinte az egész ország területén megtalálhatók, ám mégis azt kell mondanunk, hogy ez utóbbi esetben döntően a Dunántúlhoz köthető változattal van dolgunk.³

A történeti rétegből mindössze két, egymástól földrajzilag távol eső lokuszon sikerült *u*-s adatokat kimutatni: a Győr megyei Ásványon (manapság Ásványráró része), illetőleg az Arad megyei Járkoson (ma: m. Újárkos, rom. Iercoşeni). Az *o*-s változatok többsége a 18. századi időszakban leginkább a Duna folyásától nyugatra eső régiókban jelentkeznek, jóllehet a történelmi Vas megyét leszámítva a Balatontól délebbre eső térségekben egyetlen adatát sem jegyezték föl a conscriptorok. A Dunától keletre jelentkező szórványos adatok is a Csepel-sziget vonalától északabbra eső sávban találhatók (lásd 1. számú ábra).

2.3. Előjáróban a terminológiai kérdések kapcsán szükségesnek tartom szóba hozni a névváltozás és a névváltoztatás

3 Az *u*-s változatok téri tagozódásához adalékként a következőket említem: A *Bukor*, *Bukur* nyelvföldrajza jelentősen különbözik a *Bogár* családnév *u*-s változatainak [*Bugár*] területi eloszlásától. Ez utóbbiak történeti adatai döntően a Felvidék nyugati régiójából mutathatók ki. A *Bugár* jelenkori adatainak északnyugat-dunántúli sűrűsödése is arra enged következtetni, hogy a magyar nyelvterület csallóközi régiójában várhatnánk az *u*-s változat tömegesebb felbukkanását.

közötti különbséget. A (család)névváltozása szakirodalomban többnyire spontán módon lezajló folyamatot takar, amelyet nem a névgazdák kezdeményeznek (vö. VÖRÖS 2011–2013: 276), habár az így létrejött nyelvi produktumot az érintettek a továbbiakban többnyire elfogadják és/vagy kényszerűen használják (a Trianon utáni csehszlovák anyakönyvekben fellelhető jelenségcsoportokat lásd VÖRÖS 2011–2013: 282–289). A névváltoztatás a névgazdák aktív közreműködésével történik (VÖRÖS 2011–2013: 277). Ez utóbbinak két fő típusát szokás elkülöníteni. **a)** Az egyikben a változás kezdetben a szóbeliségben zajlik, és csak némi fáziskéséssel jelentkezik az írásbeliségben (vö. FARKAS 2009: 9). Magam ezt a típust informális névváltoztatásnak tekintem, függetlenül attól, hogy az új produktum a későbbiekben formális beszédhelyzetekben is használatossá és/vagy elfogadottá válik. **b)** A másik válfaja az, amikor a változtatást a hatóságok jogi aktussal szentesítik. Ez utóbbit hivatalos névváltoztatásként tartja számon a szakirodalom.

1. ábra: A *Bokor* változatainak regionális eloszlása⁴
Az 1720-as korpusz alapján [Országsszír. 1720/2012; MCsTt. 2009]

- 4 Mivel az 1720-as összeírás esetében nem dönthető el egyértelműen, hogy az első elem ténylegesen része-e a családnévnek vagy csupán alkalmilag hozzáillesztett ragadványnévvel van-e dolgunk, ezért a térkép a lexikai típus alá besorolható változatokon túl az Arad megyei többes tagolódású *Ardelán Bukor* adatának felbukkanási helyét is magában foglalja.

Jóllehet az első, az informális névváltoztatást tiltó névtörvényt II. József 1787-es patenséhez kötjük (vö. HAJDÚ 2003: 44, 2010: 17; FARKAS 2009: 9), ennél valamelyest korábbi is tudunk példákat említeni a jelenség hivatalosan dokumentált eseteire (lásd a FARKAS TAMÁS által említett 1709-es példát: FARKAS 2009: 9).

Az informális névváltoztatások kora elvileg a 19. század első évtizedének közepétől – I. Ferenc császár 1814. november 13-i rendeletével – lezárult (HAJDÚ 1994: 41, 2010: 17, FARKAS 2009: 10), ám a valódi név helyett fölvetett álnevek, ezen belül pedig a művésznevek éppenséggel azt példázzák számunkra, hogy nyelvünkben napjainkig élő gyakorlatnak számítanak az ilyesféle névváltoztatások (vö. HAJDÚ 2006: 258–260). Ezek az állami adminisztráció szempontjából hivatalosnak ugyan nem számítanak, de az írásbeliségbe is rendre átkerül(het)nek.

A szakirodalomban az egyes szerzők a névváltoztatás és a névmagyarosítás fogalmát gyakorta szinonim kifejezésként használják, holott tudjuk, hogy nem minden változtatásnak célja a magyarosítás. A *Bokor* fölvetését hivatalosan kezdeményezők között is találkozni olyanokkal, akik magyar nyelvi alkatú név elhagyását kérvényezték. Máskor esztétikai megfontolások állnak a jelenség hátterében.⁵ Ezen túl egyéb korpuszokban azzal is számolhatunk, hogy egyesek a magyarétól idegen nyelvi alkatú nevet vettek föl.

A névváltoztatások többnyire a természetes névállomány különféle rétegeinek mintáit követik. Így van ez a *Bokort* fölvevők esetében is. Ezzel tulajdonképpen a mesterségesen létrejött nyelvi elemek szétválaszthatatlanul belesimulnak a spontán módon keletkezett családnevek rendszerébe.

2.4. A továbbiakban elsőként az 1867 és 1932 közötti névváltoztatókkal kapcsolatos tényanyagot vesszük számba.⁶

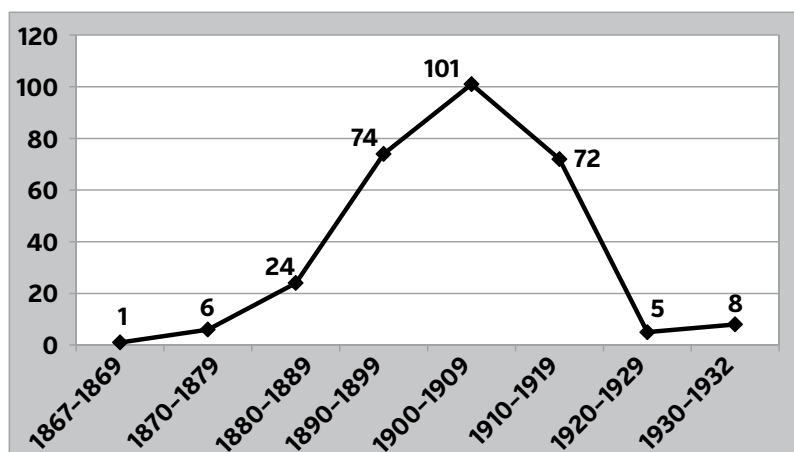
2.4.1. A jelzett időszakban 291 személynek engedélyezték a korabeli hatóságok a *Bokor* ~ *Bukor* családnev felvételét. Közöttük mindössze két *u*-s változat hivatalossá tételére került sor. Amint a

5 A mi korpuszunkból minden bizonnyal ide sorolandók azok az esetek, amikor a *Bucart*, *Buckart*, *Buckurt*, *Bukort*, *Bukurt* kívánták a köznyelviesebb formához igazítani.

6 A tanulmányban felhasznált 1867–1932 közötti hivatalos névváltoztatásokra vonatkozó adatokat FARKAS TAMÁS bocsájtotta rendelkezésemre. Ezúton szeretném megköszönni a segítségét.

2. számú ábrából kitűnik, a kiegyezés évében senki sem vette föl a *Bokort*. Az első dokumentálható eset 1868-as keltezésű. Az elkövetkezendő mintegy negyed évszázadnyi időszakban meglehetősen nagy szórást mutat a kérvényezők száma. A legtöbb adattal 1886-ban találkozunk: az évi tíz névváltoztatóból ötöt egy tiszaföldvári izraelita családhoz köthetünk. Jelentősen megszaporodik az ilyen ügyek száma a millennium évét közvetlenül követő időszakban. 1908 után csupán három évben haladja meg az esetszám a tízet: 1909-ben (13x), 1911-ben (12x) és 1914-ben (15x).⁷

2. ábra: A *Bokor* családnevet fölvevő névváltoztatók számának alakulása (1867–1932 között)

A kétszázkilencvenegy adat térbeli eloszlása – egy-két tételt leszámítva – alapvetően a korabeli magyar nyelvterülethez igazodik. Úgy tűnik, közvetetten a földrajzi tényezők is megerősíteni látszanak, hogy a névváltoztatások nem légüres térben zajlanak, hanem erősen ki vannak téve a társadalmi-környezeti hatásoknak. Ha a magyar nyelvterület peremvidégeiről vagy azokon túlról érkező kérvényeket nézzük, akkor azonnal szembeötlik, hogy ezek a kezdeményezések jórészt városokhoz vagy legalábbis nagyobb lélekszámú településekhez köthetők (lásd 3. számú ábra).

7 Fentebb a névváltoztatások időbeli lefolyásának tüzetesebb áttekintésére azért volt szükség, mert mint majd az alábbiakban látni fogjuk, az 1867–1932 közötti névváltoztatási esetek térbelileg leképezett anyagában nem különülnek el egymástól a különböző időszakok, noha elvileg a korpusznak nemcsak a térbeli, hanem az időbeli osztatait is meg lehet(ne) különböztetni.

A fentebb bemutatott számadatok, valamint a 3. ábra térképe alapján a következőkre juthatunk: A *Bokor*nak a természetes névállománnyal keveredő, névváltoztatással keletkezett adatai mennyiségileg ugyan nem számottevőek, de azok szinte minden olyan régióban fölbukkannak, ahol napjainkban is adatolható a szóban forgó lexikai típus.

3. ábra: A *Bokor* családnévet fölvevő névváltoztatók földrajzi eloszlása [1867–1932 között]⁸ [MCStt. 2009]

297

2.4.2. Külön figyelmet érdemel annak megállapítása, hogy milyen nyelvi alkatú neveket akartak elhagyni a névváltoztatók. Az arányok egyáltalán nem meglepőek: a kérvényezők közel kétharmada német (65,98%), egyötöde szláv (19,93%) és csupán nem egészen nyolcada akart magyar (13,06%) eredetű névtől szabadulni.

2.4.3. A kérvényezők felekezeti hovatartozása beszédesen szól arról, hogy a 19. század második felében és a 20. század első harmadában miféle láthatatlan társadalmi nyomásnak volt kitéve a hazai zsidóság, hogy ennek következtében nevében (is) asszimilálódjon (lásd 1. számú táblázat). Egyébiránt az izraeliták döntő többsége (95,38%) német ere-

8 A tanulmányban található térképekről tudni kell, hogy az azokra felvett adatok több mint 95%-a a Trianon előtti történelmi Magyarország területéről származik. Csupán mintegy 5% tartozik az 1919 utáni időszakhoz. Az arányok ismeretében nem láttam különösebb indokát annak, hogy a Trianon előtti, valamint utáni időszak adatainak téri eloszlásáról külön készítsék kartogramokat.

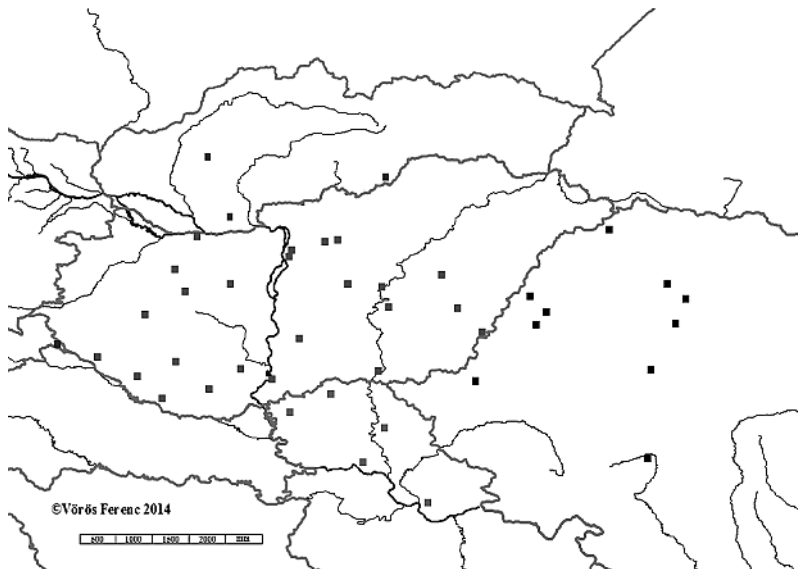
detű nevet magyarosított *Bokorra*. Csupán 3,47%-uk viselt korábban valamilyen szláv nyelvben, 1,16%-uk magyarban keletkezett nevet.

1. táblázat: A *Bokor* családnevet fölvevő névváltoztatók felekezeti megoszlása [1867-1932 között]

Vallásfelekezet	Névváltoztatók (fő)	%-ban
Izraelita	173	59,45
Római katolikus	77	26,46
Görögkeleti	16	5,50
Evangélikus	13	4,47
Görög katolikus	8	2,75
Nincs adat	3	1,03
Unitárius	1	0,34

2.5. Annak a kérdésnek a megválaszolásához, hogy a *Bokor* jelenkori névföldrajzát érdemben befolyásol(hat)ták-e a 19–20. századi névváltoztatások, a továbbiakban az izraeliták körében érdemes vizsgálódnunk. A miértre az alábbiakban kapjuk a választ.

4. ábra: A *Bokor* családnevet fölvevő izraeliták földrajzi eloszlása [1867-1932 között] [MCsTt. 2009]

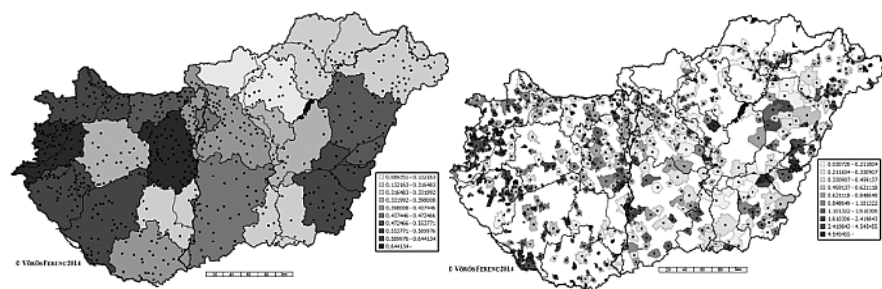

2.5.1. A 4. számú ábrán a *Bokort* fölvevő zsidó névváltoztatók földrajzi eloszlását tanulmányozhatjuk. Látható, hogy a 3. és 4. számú kartogramok esetében nagyfokú átfedést mutatnak a mai Magyarország területére vetített adatok. Köztudott, hogy a II. világháború során a holokausz következtében leginkább a vidéki zsidó népesség fogyatkozott meg leginkább. Megfelelő támpontok híján nem tudni pontosan, hogy a korábban *Bokort* fölvevőket mennyiben érintették az akkori események, de gyanítható, hogy többségük osztozott felekezeti testvéreinek tragikus sorsában.

2.5.2. Utoljára hagytam a *Bokor* jelenkori nyelvöldrajzát bemutató kartogramokat (lásd 5. számú ábra). A szótári típus téri eloszlása azt mutatja, hogy döntően dunántúli névvel van dolgunk, jöllehet két kelet-magyarországi megyében – Hajdú-Biharban és Békésben – az átlagosnál némileg erőteljesebben színeződik el a térképlap.

299

5. ábra: A *Bokor* szótári típusának regionális eloszlása
A 2009. január 1-jei eszmei állapot szerint [MMCSA. 2009; MCsTt. 2009]

3. Összegzés. A 2.5.1-es pontban kifejtettek alapján úgy tűnik, hogy a 19–20. századi névváltoztatások érdemben nem befolyásol(hat)ták ennek a szótári típusnak a névföldrajzát. Különösen nem az *u-s* (*Bukor*, *Bukur*) és *g-s* (*Bogor*) változatokét, jöllehet az adatok tanúsága szerint az 1867–1932 közötti időszakban némileg többen szabadultak meg ez utóbbi változatok valamelyikétől ún. esztétikai, névszépítési megfontolásokból,⁹ mint ahányan a *Bukort* felvették.¹⁰

9 Bukor[5x]>Bokor; Buckur[4x]>Bokor; Bucar[3x]>Bokor; Bucur[1x]>Bokor

10 Stendl[1x]>Bukor; Mitiner[1x]>Bukor

Hivatkozott irodalom

- BÁRCZI GÉZA 1951. *A Tihanyi Alapítólevél*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- CZUCZOR GERGELY–FOGARASI JÁNOS 1862–1874. *A magyar nyelv szótára*. Pest: Emich Gusztáv Akadémiai nyomdásznál.
- FARKAS TAMÁS 2009. *Családnév-változtatás Magyarországon*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- FEHÉRTÓI KATALIN 2004. Árpád-kori személynévtár. [1000–1301]. *Nomina propria personarum ætatis Arpadianæ*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- HAJDÚ MIHÁLY 1994. *Magyar tulajdonnevek*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- HAJDÚ MIHÁLY 2006. Álnév – fedőnév – jelige – internetnév. In: *101 írás Pusztai Ferenc tiszteletére*. Szerk. MÁRTONFI ATTILA PAPP KORNÉLIA SLÍZ MARIANN. Budapest, Argumentum Kiadó. 257–266.
- HAJDÚ MIHÁLY 2010. *Családnevek enciklopédiája*. Budapest, Tinta Kiadó.
- KÁZMÉR MIKLÓS 1993. *Régi magyar családnevek szótára XIV–XVII. század*. Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság.
- LEHR ALBERT 1905. Bokros, bokrosodik [Levélszekrény]. *Magyar Nyelv* 1: 144.
- RÁSONYI NAGY LÁSZLÓ 1927. Bokor és Bakony. *Magyar Nyelv* 23: 561–571.
- RÁSONYI LÁSZLÓ 1941. Török adatok a Magyar Etymologiai Szótárhoz. *Nyelvtudományi Közlemények* 51: 98–115.
- N. SEBESTYÉN IRÉN 1944–1948. Fák és fás helyek régi nevei az uráli nyelvekben. *Nyelvtudományi Közlemények* 52: 3–14.
- SIMAI ÖDÖN 1910. Kazinczy Ferencz nyelvújítása. XI. *Magyar Nyelv* 6: 219–224.
- SZAMOTA ISTVÁN 1895. A tihanyi apátság 1055-i alapító oklevele mint magyar nyelv- emlék. *Nyelvtudományi Közlemények* 25: 132–167.
- SZENDREY ZSIGMOND 1931. Szidja, mint a bokrot. *Magyar Nyelv* 27: 251–252.
- [SZENTIVÁNYI ZOLTÁN] 1895. *Századunk névváltoztatásai. Helytartósági és miniszteri engedéllyel megváltoztatott nevek gyűjteménye 1800–1893*. Eredeti okmányok alapján összeállította a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság egyik igazgató-választmányi tagja. Budapest, Hornyánszky Viktor kiadása.
- VÖRÖS FERENC 2011–2013. *Nyelvek és kultúrák vonzásában I–II*. Pozsony, Kalligram Kiadó.
- VÖRÖS FERENC 2013. *Mutatvány az 1720-as országos összeírás névföldrajzából*. Szombathely, Savaria University Press.
- VÖRÖS FERENC 2014. *Kis magyar családnévtárlasz*. Pozsony, Kalligram Kiadó.

Adatbázisok és források

- ConsReg 1720 = *Conscriptio Regnicolaris 1720*. N79.MOL., 3131–3149, 3154. doboz. Digitalizált változat online elérhetősége: http://adatbazisokonline.hu/adatbazis/az-1720_-evi-orszagosszeiras [Utolsó letöltés: 2014. 01. 06.]
- MCsTt. 2009 = *Magyar családnevek térképtára*. Elektronikusan tárolt adatbázis. Kutatásvezető: VÖRÖS FERENC.
- MMCsA. 2009 = *Mai magyar családnevek adatbázisa [2009]*. Elektronikusan tárolt adatbázis. Kutatásvezető: VÖRÖS FERENC.
- Országösszír. 1720/2012. = *Az 1720. évi országos összeírás*. Elektronikusan tárolt adatbázis. Kutatásvezető: VÖRÖS FERENC.

***About the mixture of natural and artificial name inventories
in the scope of the language geography of the family name Bokor***

The present study aims at investigating the spatial distribution of the family name Bokor in the years 1720 and 2009. The composer attempts to investigate how the present language geography of the so –called natural name inventory was (may have been) influenced by data mingled with the natural names in the course of the official name-changes in the 19th and 20th centuries. Prior to this, the composer also elaborates on the motivation and frequency of the family name Bokor, established in the course of spontaneous processes.

Keywords: *historic and present family name geography, name-changes, extra-lingual factors, etymology of the family name Bokor*

Szabálytalan gondolatok nyelvről, nemzetről, hazáról, identitásról

302

Az esszé egy oktatásban, benne kisebbségi oktatásban töltött életút tapasztalatait fogalmazza meg a magyar mint anyanyelv szemszögéből a nemzet fogalmáról, benne a nyelvről, annak sorsáról, állampolgárságról, identitásról. Megállapítja, hogy egy magyar ember számára az állampolgárság és a nemzeti hovatartozás nem esik egybe. Hazának a magyar nyelvű kultúra által lefedett területet tekinti, bár hogyan szabdalják azt államhatárok. Megállapítja, hogy a magyar nyelvű közösségek asszimilációját csak a nemzetközi politika és a nemzetpolitika összehangolásával lehet megakadályozni.

Kulcsszavak: nemzet, nyelv, haza, identitás, asszimiláció, kulturális öngazdálkodás

A katedrán eltöltött 45, ebből a felsőoktatásban leélt 36 év munka ilyenkor az embert az összegzésre, a továbbadható tanulságok megfogalmazására ösztönzi. Mostani fejtegetésemet arra a 19 évre alapozom, amit a határon túli magyar felsőoktatásban töltöttem. Ezzel köszöntöm Bokor Józsefet, emlékezve a közös diákkori évekre és az együtt töltött, részben érintkező életútra.

1. Újabban egyre többet gondolkodom azon, mit takar számomra magyarként az a fogalom, hogy *nemzet*. Ugyanis a 20. század történelmi eseményei olyan változásokat indítottak el a Kárpát-medencei nyelvi közösségünkben, aminek következtében az a fogalmi meghatározás, amit értelmező szótárunk tartalmaz, csak nagyon felületesen érthető rá őshonos közösségünk eredeti lakóhelyén megmaradt tömbjeire, csoportjaira, amelyek 8 állam állampolgárai. Szótárunk ugyanis így fogalmaz: a nemzet „*történelmileg kialakult tartós közösség, amelyet közös nyelv, terület, gazdasági élet, vmely jellegzetes kultúrában megnyilvánuló közös lelki sajátosság és*

rend.[szerint] vmilyen államszervezet tart össze.” (MNyÉrtSzV.: 175)

1.1. Ezekből az ismérvekből ma egyik sem érvényesül maradéktalanul. A történetileg valóban kialakult tartós közösség egységében rések keletkeztek, melyek hatására olyan erős asszimilációs készlet alakult ki a szomszéd országokban létrejövő nyelvhatárok térségéből kiindulva, hogy népességünk lélekszáma elveszítette a 20. század végére azt a várható szaporulatot is, amit az akkori biológiai termékenység alapján várni lehetett volna. A nemzeti tudat bomlására beszédes példa annak a szlovéniai magyar szakos egyetemista fiúnak a gondolkodása, aki egy beszélgetés során határozottan kijelentette, hogy neki ugyan szüleitől örökölt és azóta is művelt anyanyelve a magyar, de ő nem tagja a magyar nemzetnek, hanem magyarul beszélő szlovén nemzetiségű ember. Hangsúlyozta, hogy nem téveszti össze a fogalmat az állampolgársággal. Nézetével nincs egyedül, pedig véleményét az ottani állami szervek sem osztják.

1.2. A lakóterület egységét a békeszerződések felszabdalták az államhatárokkal, de azok hátrányait nem csupán megvonásuk jelentette, hanem az, hogy különösen a második világháború után ezek a határok a mindennapi élet számára átjárhatatlanná váltak. Az egység helyreállítását jelenthette volna az Európai Unióba való belépés, ha az új helyzetet a nemzetpolitika elkezdte volna kezelni. Első lépésként ki kellett volna mondani és a nemzetközi politikával elfogadtatni, hogy kontinensünk nem nemzetállamokra tagolódik (kivétel néhány miniállam), hanem jellegzetes kultúrákat (nyelvi, etnikai, életmódbeli stb. sajátosságokból meghatározott) képviselő nemzetekre, amelyek politikailag különböző államok fennhatósága alá tartoznak. Sőt egy felmérésből tudjuk, hogy a világ több mint 170 államának népszámlálási adatai azt bizonyítják, hogy ezek között alig éri el a tízet az egyetlen etnikai csoportot képviselő államterület (CRYSTAL 2003: 51–55).

A fentiekből következik, hogy a nemzeti léthez szükséges közös lakóterület ugyan megvan, de a nemzeti lét minden szegmensét mai politikai körülményei miatt nem tudja biztosítani. Szerepe jelentős például a gazdasági élet kultúráján belüli működéséhez, azonban csak akkor töltheti azt be maradéktalanul, ha a politikai határokon átnyúló gazdasági régiók meg tudnak erősödni.

1.3. Az idézett *nemzet* fogalomköréből tehát a magyar nemzet

számára egyetlen ismérv van, amelyet akadályok nélkül megvalósíthatna, ha a közösségi tudatban relevánsan jelen lenne, *a jellegzetes kultúrában megnyilvánuló közös lelki sajátosság*. Ezt a nemzeti kultúra örökségének ápolása, és a mai kulturális értékek megteremtésében való felelős közösségi gondolkodás biztosíthatja. Hogy működjön, a politikának le kell mondania arról, hogy rövid távú célok érdekében úgy hozzon döntéseket, hogy az értelmiség minden rétegét nem hallgatja meg, hanem csak határozatai végrehajtójának tekinti azokat, akik ezt vita és gondolkodás nélkül hajlandók megtenni. Különösen fontos, hogy lakóterületünk (hazánk) minden országának magyar értelmisége részt vegyen a nemzeti jövő stratégiájának kidolgozásában.

2. A következő gondolatokat az egyén, az állam, a nemzet és az államot és nemzeti kultúrát is működtető nyelv közötti viszonyokról fogalmazom meg. Mint előző megjegyzéseimből visszaolvasható, abban nem hiszek, hogy Európának abban a részében, ahol a magyarság nemzeti lakóterülete van, bármelyik államot nemzetállamnak lehetne tekinteni. Ha ezt valamely alkotmány mégis deklarálja, akkor annak megalkotói vagy nagyon tájékozatlanok saját országukban, vagy a nyilvánvaló tényeket rosszhiszeműen figyelmen kívül hagyják.

Egy modern, a globalizáció világában szervezett államnak alkotó elemeként csak az egyént tudom elképzelni, aki vagy születési vagy általa deklarált jogánál fogva válik azzá, és betagozódik képviselt és tanult kultúrájával, a gazdasági tevékenységben elfoglalt helyével az állampolgári közösségbe. Felnőttként legmegfoghatóbb jele ennek, hogy adót fizet munkája során. Az állampolgári kötelességek között tehát nem szerepelhet a valamilyen nyelvnek az ismerete, egy nyelvhez (anyanyelvhez) az állampolgárnak joga van, amihez az államnak kell alkalmazkodnia. Ezt a lehetőséget „vásárolja” meg magának a polgár adózásával.

Az államnak tehát nincs nyelve, csak az állampolgárnak. Ahol pedig törvényt alkotnak az államnyelvről, az csak állampolgár-ellenes lehet. A nyelvi jog viszont összetett fogalom, amit a nemzetközi szerződésben nem jelenítenek meg elég hangsúlyosan. Amikor ugyanis azt egyéni emberi jogként határozzák meg csupán, és elnézik, ha egy ország nem ismeri el közösségi jogként is, a nyelvnek azt az alapvető jellemzőjét hagyja figyelmen kívül,

hogy a nyelv, ahogy Saussure fogalmazta, egy közösséget tételez fel eredetűl és alapjául. Vagyis életben tartásához nem elég az egyén. Ennélfogva az államnak kötelessége, hogy működése megtervezésekor figyelembe vegye a közösségi nyelvi jogot is, ha a területén léteznek körülhatárolható nyelvi közösségek, amelyek e tekintetben különböznek más közösségektől. A nyelvi jog gyakorlásának technikájában ennek a kettősségnek jelentkeznie kell. Az egyéni joggal a szórványban élők érvényesülését segíthetik, a tömbben élők közösségi nyelvi joga viszont a nyelv fennmaradásának biztosítója. Nemzetközi szinten ez eredményezheti Európa nyelvi sokszínűségének fennmaradását.

305

3. A magyar nyelvű közösség mai állapotában minden típusú jogvédelemre rászorul. Egyéni nyelvi jogra tarthat igényt az a lassan milliós szórvány, amely szerte Európában, Amerikában, Ausztráliában és másutt a világban él, de az ő sorsuknak alakulása nyelvünk megmaradásában nem játszik szerepet, mert ahogy korábban utaltam rá, egy nyelvet csak autochton közösség tud megtartani. Ez pedig csak úgy történhet meg, ha lakóterületét képes megvédeni. Ennek lehet katonai útja, azonban 20. századi történelmünk bizonyította, hogy a magyarság számára nem járható út, mert a jelenlegi súlyos állapotot éppen a felelőtlen hadba lépésekkel idéztük elő. Ez az oka annak, hogy amikor én hazáról beszélek, akkor nem a mai politikai Magyarországot értem rajta, hanem Lendvától Técsőig, Csíksomlyóig minden területet, ahol még a magyar nyelv és kultúra a közösségek életének meghatározó alapja. Számomra tehát az országom, amelynek állampolgára vagyok (ahogy az itteni szlovének, horvátok, németek stb. is) a hazámnak csak egy része, mert a hazám az Őrvidék, a Hetés, a Csallóköz, a Székelyföld, a Délvidék is. Hogy ez a haza ne zsugorodjék tovább, magyar értelmiségiként felelősséget érzek. Ezért teszem szóvá, hogy az állampolgárságról hozott új törvénnyel nem értek egyet, mert az a fentebb kifogásolt nemzetállami gondolatból táplálkozik, ezért hosszú távú nyelvi hatása nyelvi és kulturális hazánk zsugorodását eredményezi, majd a nyelvhatár és az államhatár egybeesését. Rövid távon is az lenne az első fontos feladat, hogy a nemzetközi politika szintjén a Kárpát térség minden államában a többségi nyelvvel azonosan hivatalos nyelvként kapjon elismerést minden autochton népesség anyanyelve.

Egy ilyen törvényi elismerés nem ajándék a kisebbségnek mondtott közösségnek, hanem annak az államnak gazdasági érdeke is, amelynek polgárai. Megvalósításához elengedhetetlen a kulturális és oktatási öngazgatás.

Hivatkozott irodalom

David Crystal: *A nyelv enciklopédiája*. Budapest, Osiris Kiadó. 51–55.

Kovács Nóra – Osvát Anna – Szarka László 2005. *Etnikai identitás, politikai lojalitás*. Budapest, Balassi Kiadó.

MNyÉRTSZ V.: *A magyar nyelv értelmező szótára V*. Akadémiai Kiadó Budapest, 1980:175.

306

Nepravilne misli o jeziku, narodu, domovini in identiteti

Esej izraža izkušnje življenjske poti, preživete v (manjšinskem) izobraževanju, s pogledom na domovino, jezik in njeno usodo, državljanstvo ter identiteto, iz zornega kota madžarščine kot materinščine. Ugotavlja, da madžarskemu človeku državljanstvo in nacionalna pripadnost ne sovpadata. Za svojo domovino smatra območje, pokrito z madžarsko kulturo, ne glede na spreminjanje državnih meja. Ugotavlja, da je asimilacija madžarskih skupnosti možno ustaviti le z uskladitvijo mednarodne in narodnostne politike.

Ključne besede: *narod, jezik, domovina, identiteta, asimilacija, kulturna samouprava*

A muravidéki magyarok tájnyelvének sajátosságai Szlovéniában

„Nem szabad semmiképpen sem letagadni, leértékelni, hogy a muravidéki magyar nyelvjáráskutatásnak milyen értékes előzményei vannak.”

307

Bokor József

A tanulmány a muravidéki magyarok tájnyelvének sajátosságairól szól Szlovéniában, annak helyéről és hitelességéről a magyar nyelvjárások régiójában. Leírja a muravidéki magyarok tájnyelvének hangtani sajátosságait, jelenségeit, fonémarendszerét, alaktani és szóképzéssel kapcsolatos specifikumait. Elemzést ad a muravidéki magyarok nyelvi identitásáról és a Muravidéken élő magyarok tájnyelvi használatáról az élet minden szintjén. Kiemeli a muravidéki tájnyelvben rejlő tájtudatot is.

Kulcsszavak: muravidéki magyar tájnyelv, tájszavak, szókincs, hangtani sajátosságok, identitás, tájtudat

1. Bevezető gondolatok. Manapság már teljesen köztudomású tény, hogy a nyelvjárások pusztulnak, visszaszorulnak. A nyelvjárási jelenségek elhalása már régóta tart, és sokáig eltarthat még. Mind többen és mind gyakrabban beszélnek a tájnyelv válságáról is, esetleges hanyatlásáról. Így van ez a muravidéki magyarok nyelvhasználatában is, többnyire aggodalommal tekintek e területi nyelvváltozat jövője felé. Miért? Ahogy a visszaszorulásának is számos oka van, bizonyos jelenségek továbbélésének is többféle magyarázata lehetséges. Az egyik ilyen éppen el nem hanyagolható tényező a család nyelve. A muravidéki magyar tájszavakat először a szüleimtől tanultam meg teljesen spontánul, ami számomra ma is természetesnek és helyénvalónak tűnik. Pedig nagy utat tettem meg a

göntérházi nyelvjárástól egészen a Maribori Egyetem Fordítói Tan-
székéig, ahol már oktatom is a magyar–szlovén, szlovén–magyar
fordítójelölt hallgatókat. A múlt félévben Móricz Zsigmond *Hét
krajcár* című novelláját fordították le a hallgatóim szlovén nyelvre,
s éppen ebben a novellában fordultak elő a jellegzetes magyar
tájszavak Móricz szülőföldjéről, a Tisza-vidékről. Móricz ebből a
nyelvből merített, s az irodalmi sikerét is ezáltal érte el, tudta, hogy
honnét jön, és hova megy. S ezen a nyelven is lehetséges értékesé
és naggyá válni a magyar irodalomban. S feltettem a kérdést a hall-
gatóimnak is, ha tudják-e, mit vállalnak azzal, hogy magyar–szlo-
vén fordítói diplomát szereznek? Mindegyik a muravidéki magyar
nyelvből indult, itt születtek, s remélem, hogy boldogok is lesznek
ezáltal. A nyelv nemcsak eszköz a kommunikációra, sokkal több:
egy fordítójelölt számára talán a boldogulásának, boldogságának a
forrása is lehet. Móricz tájnyelvének használatával elsősorban hat-
ni akartam a fordítójelölt hallgatóimra.

Hogy mit jelent számomra a muravidéki tájnyelv? Minden-
esetre a gyermekkoromba szeretnék visszamenni, ahogy Cseh
Tamás énekeli a Gyerekkorom című dalában: „*Csak még egyszer
gyere elő a résből, hol elbújtál gyermekkorom, csak kő legyen, csak bo-
gár legyen, s engedj újra fűveiddel játszanom...*” Számomra a tájnyelv
elsősorban a szüleimet, a nagyszüleimet, a dédszüleimet és a
családomat jelenti. Ezt a szókincset tőlük kaptam, és a fiaim
is használják a muravidéki tájnyelv jellegzetes szókincsét. Szá-
momra a muravidéki magyar tájszavak ismerete az első lépés
volt a magyarok világába. Biztos köteléket, valami tisztaságot,
eredetiséget jelentenek ezek a szavak számomra. Szüleim ma is
csak ezt a nyelvet beszélik. Tökéletesen nem tanultak meg szlo-
vénul, mert földműveléssel foglalkoztak, és nem hagyták el falu-
jukat. Boldogultak ezzel a nyelvvel is. Őrizték, mert csak ez volt
a birtokukban. Ezért jelentik számomra ezek a szavak a gyer-
mekkoromat, amikor beléptem a muravidéki tájszavak világába.
Akkor is a családomat jelentették, és ma is azt jelentik – ottho-
nosságot a világban.

2. A muravidéki magyarok tájnyelvének mássága és
specifikussága. Köztudomású, hogy a muravidéki magyar nyelv-
használat két dologban merőben más, mint az anyaországi.

Egyrészt *archaikusabb*, nyelvjárásiasabb, éspedig a kétszeres peremhelyzet meg a térség létét merőben megváltoztató történelmi sorsesemények következtében. Másrészt erősen *kontaktusos*, a *szlovenizmusok* megléte ma már nemcsak nyelvhasználati, de tendenciaként nyelvi szintű is egyben. A magyar standard szerepét a nyelvi érintkezések síkján a szlovén vette át. Egyértelmű, hogy ez a helyzet a magyar nyelvjárásiaságokat érintetlenül hagyta, s ezzel egyúttal nagymértékben hozzájárult a konzerválódásukhoz. Olyannyira, hogy a legerősebben élő jelenségek – elsősorban hangtaniak, alaktaniak, esetleg szókészlettaniak – még a magyar szakos egyetemi hallgatók nyelvhasználatában is nyomon követhetők, szóban és írásban egyaránt (KOLLÁTH 2005: 76–77).

Hogy mindennek mi az oka, azt BOKOR JÓZSEF nyelvész, nyugalmazott egyetemi tanár a következőképpen fogalmazta meg. Évtizedekig nem hatott rá oly közvetlenül és akkora erővel a magyar köz- és irodalmi nyelv, mint a hazai nyelvjárásokra (csaknem 90 esztendeje peremhelyzetben, sőt majdnem nyelvjárászsíghelyzetben van, az ötvenes években pedig egy időre szinte teljesen elszigetelődött az anyaország nyelvétől). Másfelől folyvást növekvő hatást fejt ki rá a többségi szlovén környezetnyelv, méghozzá annak mind a nyelvjárási, mind a (regionális) köznyelvi változata, ennél fogva – a nem harmonikus kétnyelvűség szükségszerű folyamányaként (a magyar nyelvvel egyre kisebb lélekszám él; a sok vegyes összetételű családban mind előnytelenebb szerepet játszik a nyelvi szocializációban stb.) – egyre szaporodnak benne a szlovén nyelvi hatás jelei, azaz kontaktusjelenségektől terhes (BOKOR 2009). BOKOR JÓZSEF azt is megállapította, hogy Trianon óta a kisebbségi magyar nyelvben a legkevesebbet épp a nyelvjárásiaság változott. Ez azt jelenti, hogy részint máig nincsenek benne akkorra nemzedéki különbségek, mint Magyarországon, de a standarja sem alakult ki olyan mértékben, mint Magyarországon. Mindezt külső szemmel figyeli a nyelvészprofesszor, míg én benne élek, és másképpen is látom. Én visszajöttem a Muravidékre Budapestről, itt élek, ide születtem, számomra ez a nyelvi valóság, s naponta meg kell küzdenem azzal a ténnyel is, hogy beszélhessem. S ez már egy másik perpspektíva. Léthelyzet. Vállalás kérdése. Az alapvető kérdés mégiscsak az, hogy valójában ki beszél a muravidéki tájnyelvet.

A rögzített beszédben néha előfordul a regionális *köznyelv interferenciája* is, amely nem ritkaság a muravidéki tájnyelvben sem. A táji köznyelvek a maguk vidékén, így a Muravidéken is uralkodnak a nyelvhasználatban: a társalgásban és a közéletben is, valamelyest még az előadói és szónoki stílusban is. De ahogy a nyelvjárásokra állandóan hat a nemzeti nyelv és a köznyelv, úgy a nyelvjárások mint eredetibb nyelvváltozatok is befolyásolják a területükön beszélt köznyelvet. Leginkább feltűnő ez a *helyi hangzásban*. Ez azzal magyarázható, hogy steril, tiszta tájnyelvi (dialektusos) beszédet nehéz lenne már találni a muravidéki falvakban. Dédapám még beszélte ezt a tájnyelvet, de ő a 19. század utolsó felében született, emlékszem még a hétköznapi beszédére, pedig a múlt század nyolcvanas éveiben hunyt el.

A muravidéki nyelvjárásszigetet nyugatról a Mura folyó, északnyugatról és északról a szlovén–osztrák, északkeletről és északról a szlovén–magyar államhatár, délről pedig Horvátország határvonala övezi. A Murántúl góca Muraszombat (Murska Sobota), a nyelvjáróterület néhány ismertebb helysége a következő: Hodos (Hodoš), Szerdahely (Središče), Dobronak (Dobrovnik), Kámaháza (Kamovci), Göntérháza (Genterovci), Hosszúfalú (Dolga vas), Lendva (Lendava), Csente (Čentiba), Petesháza (Petišovci) stb. A szlovéniai magyar nyelvjárás a magyarországi Őrség és Hetés nyelvével rokonítható, sajátosságai pedig többek között az alábbi jelenségek.

Mivel a muravidéki tájnyelvet édesanyámtól sajátítottam el, az ő szókincse alapján, tehát az ő általános nyelvhasználatából válogattam össze azokat a tájszavakat, amelyek alapján felállítottam áttekintő, vázlatos jellegű rendszeremet, vagyis következtetéseket vontam le a muravidéki magyarok tájnyelvének hangtani, alaktani és szóképzettani sajátosságairól, mert úgy vélem, hogy midhárom terület mérvadó a nyelvjárásunk meghatározásánál.

3. A muravidéki magyarok tájnyelvének hangtani sajátosságai, jelenségei

3.1. A fonéma-rendszerre, a magánhangzók használatára a rövid tendencia a jellemző.

1. A hosszú magánhangzók *é, ú, ű, í* helyett a röviddek, azaz az *e, u, ü, i* használatosak, pl.: *úgy: ugy, sirtak: sirtak, vízbe: vizbe, eger: eger, kerék: kerek, tehen: tehen, kevé: keves*.

2. A többtagú szavak végén, nyílt szótagban legtöbbször az *u*, *ü* az *ó*, *ő* megfelelője, pl.: *esküvőre: esküvüre, tartó: tartu, idő: idü, befejeződött: befejezüdött, előbb: elübb, kezdődött: kezdüdött, tekenő: tekenyü, előbbi: elübbi, élesztő: élesztü, diós: dius, erő: erü, eső: esü, cipő: cipü, hordó: hordu*.
3. Az *ö*-zés nemcsak független szótövekben, hanem toldalékokban is jelentkezik, pl.: *rendes: rendös, kender: kendör, lepedő: lepedü, meglisztezzük: meglisztözzük, megnézzük: megnézzök, kell: köll, gyerekek: gyerökök*.
4. A köznyelvi *e*-t és *ë*-t szóvégen és toldalékok előtt illeszkedés pótolja, általában az *ö* fonéma, pl.: *rendes: rendös, tetszett: tetszött, kellett: köllött, verve: vervö, végeztek: végeztök, lisztet: lisztöt, teheneket: tehenöket, öregeket: öregöket, embert: embört*.
5. A köznyelvi *é* helyett hangsúlytalan helyzetben rövid *i*-zés található, ez az *ö*-zés mellett külön tendencia, pl.: *feleségének: feleséginek, szenvedése: szenvedise, cekkérkötés: cekkérkötis, ebéd: ebid, etetés: etetis, főzés: főzis, kenyérsütés: kenyérsütis, megtörtént: megtörtint, egész: egisz, kemencébe: kemencibe, történt: törtint, kétfelé vágták: kétfeli vágták, pecsenyének: pecsenyinek, segéd: segid, szegénység: szeginyseg stb*.
6. A köznyelvi *i* helyett labiális *ü*-zés jelentkezik, pl.: *kihirdette: kühirdetté, kimostuk: kümostok, ki: kü, ingek: üngök, kihozták: kühoszták, kivetik: küvetik, kisütöttük: küsütöttük*.
7. Nyelvtérületünkön érdekes tendencia az *á* előtti és utáni *a* viselkedése: *a-o, e: felírásra: felírásro, utána: utánno, pászna: pászno, megdagasszuk: megdogasszok, igába: igábo, káposztába: káposztábo, vásárra: vásárro. ö-ő: A rövid magánhangzó helyett hosszú magánhangzó használata: töltöttek: tötöttek, megölték: megötik*.
8. Néhány **diftongus**, kettőshangzóhasználat is előfordult, főleg az *é-ié* változat: *szép: sziep, később: kiésüöbb, édesanyám: iédösanyám, zöld: züöd, föld: füöd, só: suó*.

3.2. A mássalhangzórendszerben való eltérések

1. Az *ly* helyett a palatális *l* használatos, pl.: *ilyenformán: illenformán, hely: hel, polyva: polva, pelyva: pelva*.
2. A palatális *ny* használata *n* helyett, pl.: *menni: mennyi, lenni: lénnyi, kicsint: kicsinyt, nőtt: nyött, vágni: vágnyi, párolni: párunyi, kiklin: kikliny, keleszteni: kelesztenyi, ölni: önyi, csináltak: csinyátok*.

3. A *j* helyett a *gy* használata, pl.: *megettörje: megettörgye, összekeverjük: összekevergyük, letakarjuk: letakargyuk, jöjjenek: gyöjjenek.*
4. A *j* helyett *ty* használata pl.: *tikjaim: tiktyaim, fiókjaim: fióktyaim, megáztatjuk: megáztatatyuk.*
5. Hosszú mássalhangzó helyettesíti a rövidet, pl.: *mulatok: mullatok, hamarosan: hamarossan, rokon: rokkon, mező: mezzű.*
6. A mássalhangzók hasonulása és összeolvadása, pl.: *kétszer: kéccer, tudta: tutta, megkezdtek: megkésztük, adtak: attak, pénz: pész, újrakezdtek: újrakesztük, ledöntések: lédöncsétek, leszedtek: lészettük.*
7. A *v* hang is hasonul, pl.: *hívtak: híjtak.*
8. A mássalhangzó-torlódás feloldása a jövevényszavakban nem valósul meg, pl.: *grablo: nem gereblye, brázda: nem barázda.*
9. Megvalósul a mássalhangzó kihagyása a szó elején, szóvégen és a szó belsejében is. A legtöbbet kihagyott mássalhangzó az *l*, pl.:
 - a szó elején, pl.: *elmentek: eméntek, elbúcsúztak: ebúcsúztak, elvágta: evágták.*
 - a szó végén, pl.: *amivel: amive, evvel: evve, szekérrel: szekérre.*
 - a szó belsejében, pl.: *örültek: örütek, megbeszéltük: mēgbeszítők, délre: dére, körülmentünk: körümentünk.*
10. Jellemző a szóvégen a kihagyott, lekopott *z*, pl.: *paphoz: pappho, szomszédokhoz: szomszidokho, vacsorához: vacsoráho.*
11. A szóvégen elhagyják az *n*-t, pl.: *hamuban: hamuba, aztán: asztá, abban: abba, közben: közbe.*
12. Szóvégen elhagyják az *r*-t, pl.: *háromszor: háromszo, először: előszö, mikor: miko, már: má.*
13. Szókezdő helyzetben mássalhangzó-betoldódás valósul meg, de ez csak akkor érvényes, ha az „*a, az*” névelő van előtte, pl.: *(az) abrosz: zabrosz, (az) asszony: zasszony.*

3.3. Alaktani sajátosságok

1. A vizsgált szótövek kisebb eltéréssel azonosak, kivétel *kedd-ketöd.*
2. A ragok közül a *-val, -vel* nem illeszkedik, azaz csak egy alakja van, pl.: *tavasszal: tavassze, avval: avvē, ruhával: ruhávē, számával: számávē, autóval: autóvē, kézimunkával: kézimunkávē, lapátal: lapátte, lóval: luóve.*

3. A *-hoz, -hez, -höz, a -nál, -nél* is egyalakú, pl.: *kertnél: kertná, kerítéshez: kerítishö, Ferihez: Ferihö*.
4. A *-tok, -tek* ragokat felváltja a *-tök*, pl.: *beszélgettek: beszígettök, kengyelezték: kengyeleztök, verekedtek: verekedtök*.
5. A *-ból, -ből* ragokat felváltja a *-bü, -bu*, pl.: *fehérből: fehérbü, igazából: igazábu*.
6. Az *ikes* ragozás régi szabályosságában nincsen meg, pl.: *eszek – eszem*, csak az egyik variáns létezik, az *eszek*.
7. A főnévi igenév képzője nem a *-ni*, hanem a *-nya, -nyi* pl.: *men-ni: mēnnyi, vetni: vētnyi, szedni: szēdnyi, lefosztani: lēfosztanyi, kivinni: kivinyi, festeni: fōstenyi, főzni: főznyi, hallgatni: hallgatnyi, mosni: mosnyi*.

313

3.4. Szókészletteni sajátosságok. Édesanyám háziasszony volt, és családunk földműveléssel foglalkozott Göntérházán. Az ő szókincsében gyakran előfordultak a földműveléssel és a háztartással kapcsolatos tájszavak, mint pl.: *karó: karu, lejött: legyütt, disznó: disznu, tudni: tunnyi, vér: viér, ólból: zóbu, kellene: köllöne, embertől: zembörtü, küldte: kütte, attól: attu, legénytől: legintü, elkezdte: ekeszte, ótárnál: ótárná, pincéhez: pincihö, majd: maj, kígyó: kigyu, ütek: ütek, istennek: zistennek, morcosan beszél: kaffogat, létra: rétuha, légy: legy, teknő: tekenyü, zsindely: sindü, szívásgombóc: szivagombuc, vakond: vakkant, disznósajt: prezvors, dongó: dongu, vindely: vindü, borsó: borsu, terhes nő: állapotos nő, fészkelődik: fészkelüdik, giliszta: geleszta, evőtök: patyolattök, beszélgetnek: beszígetnek, ebédelünk: ebidezünk, betű: bötü, esernyő: párkedli, megyünk: megyünk: mönünk, gyűrődött: gyürüdött stb.*

4. Összegezés. Jogosan érhet bírálat azok részéről, akik véglegesített megállapításokat, végérvényes igazságokat várnak munkám jelenlegi formájától, de éppen erről is van szó, az összegyűjtött anyag mind terjedelmében, mind jelentőségében több felelősséget, még körültekintőbb elemzést igényelne. Anyagot gyűjtöttem édesanyám szókincséből, vázlatokat készítettem, szakirodalmat olvastam hozzá. Több kínálkozó lehetőség közül ezt választottam. Talán annak a nyelvi közegnek a nyelvi jellegzetességeit kell először megismernem, ahonnet jöttem.

Sokszor volt beszédtema, néha vita tárgya is, hogy a muravidé-

ki kis falvak magyar lakossága milyen tájegységhez tartozónak vallja magát. A 32 Mura menti, muravidéki őshonos magyar település közül néhány falu a történelem során birtokrendezési, közigazgatási és egyházközségi körzetesítések folytán több tájegységhez is tartozott. E falvak pontos hovatartozását az elmúlt fél évezredben még a kutatók sem tudták egyértelműen, megnyugtatóan tisztázni, illetőleg elfogadni. A térségünkben élők mai „tájtudatát” sem lehet teljes mértékben meghatározni, hiszen ez sokszor szemben áll az írásos emlékekkel és feljegyzésekkel (VARGA 2003).

A magyar nyelvészek megállapították, hogy a muravidéki magyar nyelvjárások a nyugat-dunántúli nyelvjárási régión belül foglalnak helyet. Az azonban már kétséges, kérdéses lehet, hogy milyen kisebb csoportokra oszlanak-bomlanak. JUHÁSZ DEZSŐ nyelvészprofesszor a régión belül a Szlovéniával érintkező magyar határ mentén elkülöníti ugyan az őrségi és a hetési nyelvjáráscsoportot, Göcsejről viszont nem beszél, csak az ún. zalai nyelvjáráscsoportról. Térképe szerint azonban a Muravidék déli-délkeleti csücskén marad egy kis terület, amely a nyugat-, a közép- és dél-dunántúli régió átmeneti, érintkező sávjába esik. Lehet-e ez a kis táj a Göcsejnek a Szlovéniába átnyúló része (BOKOR 2009)? Középiskolai tanárként azt tanítottam magyarórán, hogy a mi muravidéki tájnyelvünk a göcseji nyelvjáráshoz tartozik, mert annyira egyértelműnek és bizonyíthatónak tűnt. Hiszen, ha átmentem a rokonokhoz a zalai Bödeházára és Gáborjánházára, akkor ott is hasonlóan beszéltek, vagyis ejtették a nyílt *e* és a zárt *ĕ* hangokat stb. IMRE SAMU híres nyelvjárási monográfiájában (1971) a Muravidéket az ún. *zalai nyelvjárástípus* részének tekinti, amelyhez szerinte Vas megye délnyugati csücske és Zala megye néhány nyugati települése is hozzátartozik. De azért azt megjegyzi, hogy a szlovéniai Muravidék nyelve a tágabb nyugat-dunántúli régión belül elsősorban a szűkebb értelemben vett három kisebb nyelvjáráscsoportnak, az őrséginek, a hetésinek és a göcsejinek a legfőbb sajátosságait hordozza magán. A Muravidék magyar nyelvjárásai nagyon sajátosak és nem teljesen egységesek.

A nyelvjárásba zártság egyfajta fáziskésés, nyelvi konzervatizmus, amely elsősorban a nyelvi rendszer szempontjából a szókészletben jelentkezik. KOLLÁTH ANNA nyelvészprofesszor szerint a muravidéki magyar nyelv elsősorban a kontaktusjelenségeitől

az, ami. A kontaktusjelenségek körébe nem szokták besorolni a nyelvjárásságokat. Ez egyrészt érthető, hiszen kétféle – külső és belső – nyelvi érintkezés következményeiről van szó. Mégis a muravidéki kontaktusváltozat rendkívül erős, még írásban is előforduló nyelvjárási archaizmusait, amelyeket a mindenkori peremhelyzet már Trianon előtt is jelentősen konzervált, közvetve a nyelvi kontaktushelyzet őrizte meg.

A muravidéki magyar nyelvjárásra is érvényes az a megállapítás, hogy segítette a nyelvi *homogenizációt*, hiszen a magyar lakosság egy földrajzilag kevésbé tagolt egységes területen él, s az országon belül nem alakultak ki éles tartományi vagy vámhatárok, melyekkel akár a peremnyelvjárások külön nyelvekké is alakulhattak volna, ahogy ez bekövetkezett más, a Kárpát-medencét lakó nem magyar lakosságnál. A muravidéki szlovén irodalmi nyelv a 17. századtól a 19. század végéig csak nyelvjárásban íródott, az irodalomtörténészek egy ún. nyelvjárás feletti irodalmi nyelvről beszélnek ebben a korszakban, amelynek az alapja a muravidéki szlovén nyelvárás volt, vagyis a nyelvjárás szókinsét emelték irodalmi nyelvvé ezen a vidéken. Ennek ellenére a muravidéki magyarság a letelepedést követően mindig is peremhelyzetben élt, és Trianon után is abban maradt, csak még nagyobb elszigeteltségbe került, mint azelőtt. A nyelvjárás mint területi nyelvváltozat mindig is a népnyelv része volt, legalábbis a szóbeli része. A Muravidéken ma is betölti ezt a szerepét, sőt sok esetben az írásbeliség szintjén is erős *identitásmegőrző* szerepe van. Ha eltűnik ez a nyelvváltozat, és ha a generációk nem viszik előre, nyelvvesztésről beszélhetünk ezen a területen is. És kinek fog fájni? Fájni fog-e egyáltalán még valakinek? Attól tartok, hogy majd úgy könyvelik el, hogy a fájdalommentes asszimiláció része volt, mint annyi minden más a nemzetiség léthelyzetében.

Hivatkozott irodalom

- BALÁZS GÉZA 2013. A nemzeti nyelvek és kultúrák változó helyzete az önrendelkezés és identitás összefüggésében. *Magyar Tudomány*. www.matud.iif.hu/2013.04.10.htm.
- BALOGH LAJOS 1967. Kapca és Kót, két muravidéki község ö-zése. *NytudÉrt.* 67. Budapest, 154–61.

- BOKOR JÓZSEF 2009. *Nyelviség és magyarság a Muravidéken*. A magyar nyelv nyelvjárásiassága és kontaktusossága Szlovéniában. A nyelvjáráskutatás a Muravidéken, különös tekintettel a lexikai vizsgálatokra. A tájszókincs változása egy család körében a Muravidéken. Lendva. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, 31–52.
- GASPARICS JUDIT 2013. Muravidék. Adalékok a szlovéniai magyarok nyelvéhez és kultúrájához. *Nyelvek és nyelvváltozatok a goricskói Szerdahelyen*. Pilisvörösvár. Muravidék Baráti Kör Kulturális egyesület, 56–68.
- KOLLÁTH ANNA 2005. *Magyarul a Muravidéken*. A magyar nyelv jelene és jövője Szlovéniában. Maribor. Zora, 2005. 76.
- KISS JENŐ 2002. *Társadalom és nyelvhasználat*. Szociolingvisztikai alapfogalmak. A mai magyar nyelvhasználat tagolódása. Budapest. Nemzeti Tankönyvkiadó. 74–85.
- MOLNÁR ZOLTÁN MIKLÓS 1993. *Nyelv és nemzetiség*. Maribor-Szombathely. Univerza v Mariboru Pedagoška Fakulteta Maribor: Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola.
- VARGA JÓZSEF 2003 *Mondjuk, írjuk hetésiesen?* Budapest: Krúdy Gyula Irodalmi Kör, 7.
- ZAGOREC-CSUKA JUDIT 1989. A muraviéki nyelvjárás sajátosságai. *Naptár, a szlovéniai magyarok évkönyve*, 176–180.
- ZAGOREC-CSUKA JUDIT 2008. *A családom anyanyelve a muravidéki magyarok identitása tükrében*. Tanulmánykötet. Pilisvörösvár. Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület, 6–10. o.
- ZAGOREC-CSUKA JUDIT 2009. Lét és nyelv és nyelv, identitás, irodalom. *Lét és nyelv – azonosságtudat-identitás és anyanyelv. Nyelvi identitásom a kétnyelvűségben*. Lendva: Lendva Községi Magyar Nemzeti Önkormányzati Közösség, 2009. [szekeszette ZÁGOREC-CSUKA JUDIT], 7–13. , 61–67.
- ZAGOREC-CSUKA JUDIT 2009. Az anyanyelv az életemben – hűség és kétnyelvűség a muravidéki magyarok identitásának a tükrében. KOLLÁTH ANNA szerk. *A muravidéki kétnyelvű oktatás fél évszázada*. Bielsko-Biala, Budapest, Kansas, Maribor, Praha: Maribor, Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, 2009. 138–148.

Značilnosti narečja prekmurskih Madžarov v Sloveniji

Študija predstavlja značilnosti narečja prekmurskih Madžarov, ki živijo v Sloveniji. Obravnava mesto in verodostojnost le-tega v sklopu regij madžarskih narečij. Opiše značilnosti in pojavnost narečja, specifičnost fonetičnega, morfološkega sistema in besedišča narečja prekmurskih Madžarov. Analizira identiteto jezika prekmurskih Madžarov in uporabo narečja na vseh ravneh življenja. Izpostavi pripadnost pokrajini, ki ima podlago tudi v narečju tukaj živeče madžarske narodne skupnosti.

Ključne besede: *prekmursko madžarsko narečje, narečne besede, besedni zaklad, fonetične značilnosti, identiteta, zavest o pokrajini*

Somorjai városi jegyzőkönyvi bejegyzések 1733-ból

A szerző a csallóközi Somorja 18. századi városi jegyzőkönyveiből ad kisebb mintát. A magyar nyelvű szövegek bőséges példatárat adnak a német népnyelvi és a latin jogi szaknyelvi kódváltásokra. Ezekből a szövegekzlés csak a magyar nyelvű szövegeket közli, a gót betűs német nyelvűek átírását nem. Mindamellet a korabeli helyi magyar nyelvjárás sajátosságai tanulmányozhatók a szövegek alapján.

Kulcsszavak: Somorja, városi jegyzőkönyvek, korabeli helyi magyar nyelvjárás sajátosságok

317

Ünnepeltünk, Bokor József pályájának jelentős szakasza a Maribori Egyetemhez fűződik, ahol a Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék oktatójaként működött. Az ottani nyelvi környezet, hallgatóinak nyelvhasználata joggal irányította figyelmét a nyelvjárás, kettősnyelvűség, kétnyelvűség kérdései felé. Születésnapjára most szülővárosom, a csallóközi Somorja 18. századi városi jegyzőkönyveinek a szövegeiből vett kis mintával kívánok további sikeres munkát.

Somorja lakossága vegyes: magyar és német nyelvű volt – ebben bizonyára szerepet játszott Pozsony közelsége is. Korábbi szövegközléseimben (ezekre l. ZELLIGER 2011: 275) vegyes tartalmú írásokat közöltem, most az 1733. év városi naplójából következik néhány nap feljegyzése. A bejegyzések másolatok: számos javítás módja utal erre. A bejegyzések felváltva német és magyar nyelvűek (az egész anyagban latin nyelvű bejegyzések is akadnak). Az alábbiakban csak magyar nyelvű szövegek következnek: a német bejegyzések gót betűs kézírással íródtak, ezeknek az átírására itt nem vállalkoztam. Meg kell azonban jegyezni, hogy a gót betűs német nyelvű szövegekben a magyar személyneveket és

a latin szavakat a latin betűs ábécé grafémáival írták le. A személynevek esetében a különbségtétel a családnév és a keresztnév sorrendjében is megmutatkozik, pl. „*Andrea Huiber und Novák János*”. Azonban más megoldásokra is van példa: „*Joh[ann] Fillo und H[err] Notari Steph[an] Ketskés dem H[errn] Paul Jeszenak*”, illetőleg „*Poor Samuel, Nikham János, Hejpacher János, Ploser András und Trniczky György*” stb.

A magyar nyelvű szövegek bőséges példatárát adnak a német népnyelvi és a latin jogi szaknyelvi kódváltásokra. Mindamellet a korabeli helyi magyar nyelvjárás sajátosságai is tanulmányozhatók a szövegek alapján.

A szövegközlésben a következő gyakorlatot folytatom: A fonetikai szempontból közömbös grafémaváltozatokat nem jelölöm. Ez vonatkozik az *s*, *sz* írására, *i* betűvel jelölöm a szó végén található *j*-hez hasonló írásjelet, amelynek a hangértéke *i*. Az áthúzott szövegrészeket (...) -be teszem. A rövidítéseket [...] -ben feloldom, kivéve a forint ~ florin és a krajcár rövidítését. A *sic* jelet ugyancsak szögletes zárójelbe teszem. A bizonytalan olvasatot dőlt betűvel írom. Egyéb megjegyzéseim lapalji jegyzetben olvashatók.

Die 15. May¹ ||

Eodem. Föll vett Roth Marinka az Jussát, | az Tanáts Házán, ugy mint 12. fl:

Eodem. Compareált az N[emes] Tanáts eleibe I[ste]nben el nyugo- | dot Csepák Jánosnak Özvegye, (Ma) (Magocs) | Magyevr Magócsné instálván mivel „ az Úr Isten | az Urát ebbül | az Világbul | ki Szolította² az | Háznál nem kíván maradni, (melyen) valamint az | N[emes] Tanáts, az megh hold [!] Ura javaibul hogy | üressen (az) ki ne menyen, és utána elhessen; | iteljen; kire valo nézve eképpen Attyafiusá- | gossan megh egyeztette az N[emes] Tanats³ az Parseket, és követ- | kezendőt itelt.⁴ |

Legh elsőben, egy hold Buzát Négyesnek fölső részében.

Egy Borjus Tehenyet.

Egy S[alva] v[enia] Sértést 3. Malaczával.

1 Ez és a továbbiak 1733-ból való szövegek. Az oldalon német nyelvű bejegyzések vannak.

2 Lapszéli betoldás

3 3 szó sorközi betoldás

4 Sor közepén

Fél Szalonát.
Egy Szapulo Sáffat.
Öt Sákat.
Egy Sák Árpát
Ött Szapu Buzat.

Husz forintot kész pinzt, mellyet egy | (Tizenegy fl: Ad)
Eszkendő alatt tartozik | ki fizetni.

Tizenegy fl: Adosságot mellyet magha az | Urahoz vitte, (és)
azért is in instanti le | fogya tenni⁵.

Melly(et) végezéssel⁶ az Parsek contentáltattanak | és az
N[emes] Tanátsnak az Fáródsággát⁷ meg. Közönték. Actu[m] |
in Curio A[nn]o [et] Die ut Supra ||

Die 18 May. Complánálta az Nagy János az | Restantiát 20
fl: Horváth Szöcs János | Házátul, mellyet Kamarás Uraimék,
N[agyság]os [?] | vak János és Hujber András föll vetek

Eodem. Compareált az N[emes] Tanáts eleibe Karátsony |
István Öcsével együtt, panaszolkodván, hogy | az öcsét † min-
den ok | nélkül Po- | sony Fia és | Vidy Ferenczy⁸ ruttúl megh
verték, magát pediglen | Feleségéstül Adtával Teremtetével
összse Szidták | volna; Kire valo nézve instály Satisfactioért. | Az
Incattussok magok sem tagadván az Cselekedet- | yeiket kér-
nek (botsánótért) mivel legh elsőben | eset ezen Dologh megh
engedye nékiek az N[emes] Ma- | gistratus. Tekintvén azért⁹ az
N[emes] Magistratus, az | Szüleit, és fogadásokat hogy többszer
nem cselek- | szik, 12. fl: megh büntette addigh pediglen |
Arestomban légyenek meddigh le nem teszszik | azon büntetést.

Eodem. Comparealt az N[emes] Tanáts eleibe Poor Samu, |
és Czvikel Örséb[et], és magok¹⁰ fél Háznak | fertálát, Szyárto Fe-
rencznek 80 fl: Ley- | kauffal¹¹ együtt, minden appertinentiakal
együtt | el adtak föll is valloták; Melly Ház Situálva | vagyon itt
Somoriában Pomlé felöl¹² valo Poor | Szeren, Fölső Szomszédya

5 Sor közepén

6 A második s t-ből javítva

7 2 szó sorközi betoldás

8 Lapszéli betoldás

9 Sorközi betoldás

10 Az o javított betű

11 *Leikauf* 'áldomás'

12 Az utolsó két betűt átírták

Péczerl János, az | also Szabo Mártony. Mivel pediglen az | fél¹³
Házhoz valo Földek, és Réthek 110. fn: Zaloghban | vannak nem
külömben, az Város restantiai 20. fn. | 40.¹⁴ k. extendáltatnak,
jönne tehát az megh irt vevő | fertaly Hazra ki fizetni, legh
elsőben az Földek | és Réthek¹⁵ ki váltására 55. fn. Varos restanti-
|| aira 10. fln. 40. k. és így ezeket le téven | úgy fogya az megh irt
Házának részit úgy birnya | mint maga sajátját. Melly nagyobb
erosségé- | re ezen Vétel be [...]thvioláltatot [?]. ||

Die 26. May.¹⁶

Eodem. Compareált az N[emes] Tanáts eleibe „Polcz¹⁷ György
– | névo Süveges Legény panaszolkodván az Gaz- | dájára Bene-
dniti Györgyre, hogy rajta ki | adot volna megh¹⁸ nem (fizetvén)
adván¹⁹ nékie az fizetést | hogy pediglen kérte (volna) tüle, mégh
ruth Szokkal megh motkolta volna; azért instály | adassa megh
az N[emes] M[agistratus] megh az Gazdája által | az pinzét. Az
Gazdája úgy mint in Claus d utinita²⁰ | pars azt feleli hogy se
(nem) ki adot, se pediglen | Szokkal motkolta volna, ha nem
magha az | Legény őtét nem csak megh verte, ha nem megh |
vézette is; Melly két Fassiobul ki tetszik | hogy mint a két fél
vétkes, azért decideálta | tott, hogy az Legény mivel a Gazdáját
megh vér | zette, a Város Privilegiumi Szerint mivel a | Fráng²¹
fent vagyon Vér Birsagot 12. fl: le | tegyen; Az Gazdája pediglen
a fizetését † úgy mint 19 fl:²² Sz[ent] | (Mártony) Iván²³ napra
megh adya, és a Jozágat mellyet | Zalogban vagyon mentül ha-
marább Biro | Uram kezéhez vigye, és így megh békélyenek ||

Eodem. Panaszt tett Barabás György Úr Far- | kas Jánosné
Aszsz[ony] nevével Liszt Josephre | bizonyos 31. fl: Álo adosság
iránt, mellyeket | mivel sem[m]iképen jo modal megh nem veheti

13 A margóra került, bizonyára pótlásként

14 A 4 8-ból javítva

15 A szó korábbi előfordulásait is figyelembe véve a t után halványan irt graféma h és e betűk összekapcsolódását sejteti

16 Az első bejegyzés német nyelvű

17 Sorközi betoldás

18 Sorközi betoldás

19 A törölt szó fölött

20 A Cl és az s olvasata és az egész kifejezés is bizonytalan

21 'Kiváltság'

22 Lapszéli betoldás

23 A törölt szó fölött

| rajta, instály hogy valamiképen az pinzihez jutossan; Melly(ne) okra nézve decideáltatott, hogy az jövő Sz[ent] Bertalan napra (contentalya) | minden bizonyal contentalya az Aszszonyt.

Die 1. Juny. Küldet²⁴ Méltóságos „Groff Pálffy Janos²⁵ Fő Ispány Urunk „eö Excellenciája²⁶ (Groff Palfy Janos Urunk), az N[emes] Tanátsnak | Levelet, (a) mellyben parantsolya, hogy az Nagy | Pál Borbély Mestert minthogy az Ferdösnek | sem(m) i kárt inferály, és maghának is örögh vol- | tára nevezte őtet impediálni nem köllenék, az kö- | pelyezést ne tiltsa. |

Die 2. Juny²⁷ ||

Eodem. Adtak Hadnagy Uraimék Nyereghjárto | István és Czúh István az N[emes] Tanátsnak | és az egész kőszségnek betsületes Számot | melly Számodás, minden Czikeliben a[ppro]bál | tatott, és maradt az kösséghe eö k[e]g[ye]lmek[ne]k | adossa 5. fl: 15. k. melly pinzt jövendőben || az kamarások az Számodásokban²⁸ az | ki adásban be fogjak tenni. In re- | liqvo köszönettel quittáltattanak.

Eodem. Adot Biró Uram, Fillo János Uram, | az Révbéli Perceptorul, és Erroga[ti]orul | betsületes Szamot, az Perceptiója tett 801. fl: | 15. k: az Erroga[ti]oja pedig 812. fl: és így | marad az N[emes] Város eö k[e]g[ye]lmének ados 10. fl: | 85 k: melly pinzt eö k[e]g[ye]lme az jovendo Rév- | béli Jövedelemből ki fogya venni, és maga | magát. contentáltatni: In reliqvo quiétál | tatot „minden Impetitiotul²⁹ es az községhe eö k[e]g[ye]lmének eddigh | valo fárodságát megh köszönte. |

Die 19 Juny.³⁰

Eodem. Compareált az N[emes] Tanáts eleibe Szenczy Városá | ban lakozó Heringes János panaszolkodván, hogy | méghe az elmúlt Esztendőben, ittvalo (M) Volff Post | névö Molnár Mes- ter Embernek, enyihány | ako Bort az Menyekzőire hitelbe adot | volna, mivel pediglen azon az Bor Arábán | megh 23. fl:

24 A d javított betű

25 Sorközi betoldás

26 Sorközi betoldás

27 A következő oldalon is folytatódó német nyelvű bejegyzés

28 A k b-ből javítva

29 Sorközi betoldás

30 Német nyelvű bejegyzés

33.k: restály, instal hogy anyi | valo farodságba után, az meg irt
 restantia- | hoz juthassón.³¹ Ezen panaszát s egyszer³² s mind |
 Instantiáját helyesnek az N[emes] Tánats látván lenni || tudván
 pedig (i) hogy több Adosága is légyen az Incattusnak, mint az
 többi. Creditorok[na]k | Sz[ent] Mártony nappigh Terminus
 hagyatot. ak- | kora mivel minden Joszágát eladta, és³³ az Ve- |
 vők akkora az megh vett Joszágert az pinzt | le fogyák tenni, eő
 k[e]g[ye]lmet is úgy mint a | többieket (m..) „menyi³⁴ fogh egyik
 a masikának jutni | contentáltani fogya. Mind azonaltal „újra
 sürgetvén az adosságot³⁵ mosta | nában az Mallom arrábul. az
 melly Molnár | megh vette az Malmot 7. fl: tett le eő K[e]g[ye]
 lmé- | nek, az De[li]b[er]atoria.³⁶

Hivatkozott irodalom

ZELLIGER ERZSÉBET 2011. Életképek a 18. századi Somorjából. In: KOZMÁCS ISTVÁN
 – VANČONÉ KREMMER ILDIKÓ (szerk.): *A csitári hegyek alatt. Írások Sándor Anna
 tiszteletére.* Nyitra.

Entries in the protocol of the town of Somorja from the year 1733

*The composer presents a small sample from the town protocol of the town
 of Somorja in the Csallóköz region, Slovakia from the 18th century.
 Texts in Hungarian language provide abundant examples for codes
 changes between the common German language and the Latin legal
 terminology. Only the texts in Hungarian language are presented,
 the German texts written in the Gothic alphabet are not transcribed.
 The texts also give an insight into the unique features of the contem-
 porary local Hungarian dialect.*

Keywords: *Somorja, town protocols, unique features of the contemporary
 local Hungarian dialect*

31 Az o javított betű, az ékezet lehet, hogy az eredeti betűhöz tartozik

32 Javítva egyezzer-ből

33 Sorközi betoldás

34 Sorközi javítás az áthúzott töredék fölött

35 Sorközi betoldás

36 A t és az i egymásra van írva

Prekmurski cankovski govor v pravljicah

323

V razpravi je predstavljeno življenje in delo Avgusta Pavla, za analizo cankovskega prekmurskega govora je prepisana ena izmed pravljič, ki jih je za sina zapisala Pavlova mati. Najprej je iz rokopisa prepisana pravljica in dodana je prestava v slovenski knjižni jezik, sledi predstavitev cankovskega govora na glasoslovni in oblikoslovni ravni. Iz pravljič so izpisane narečne značilnosti, dodan pa je izpis narečnega besedja.

The discussion Cankovo speech of Prekmurje region in fairy tales presents the life and work of Avgust Pavel. One of the fairy tales, which was written for the son by Pavel's mother, is transcribed for the analysis of speech. We added the copied manuscript of the fairy tale and the comparison in the Slovenian language, followed by a presentation of Cankovo speech on phonological and morphological level. Dialectal features from fairy tales are written down. Besides, the display dialect vocabulary is also added.

Ključne besede: Prekmursko ravensko narečje, glasoslovje, oblikoslovje, besedje.

1. Avgust Pavel se je rodil na Cankovi, v takratni Železni županiji Ogrske, 28. avgusta 1886. Njegov oče je bil kmet in krojač, mati je bila doma iz Strukovcev. V družini se je rodilo enajst otrok. Zgradili so si hišo v Skakovcih, potem so se preselili v Potrno pri Radgoni in tam živeli do očetove smrti leta 1924. Avgust Pavel se je vpisal v gimnazijo v Monoštru, višje razrede pa je z odliko končal v Sombotelu. Po maturi se je vpisal na Filozofsko fakulteto v Budimpešti. Študiral je madžarščino, latinščino in slovansko jezikoslovje. Leta 1909 je izdal knjigo o glasoslovju Cankove. Leta 1911 je odlično opravil pedagoški izpit in dobil

profesorsko diplomo. 1913. leta je doktoriral na peštanski univerzi. Pomladi 1914 se je poročil v Monoštru. Leta 1920 je dobil v Sombotelu službo na dekliški gimnaziji, leta 1924 je prevzel še muzejsko knjižnico. Leta 1933 so v Sombotelu začeli izdajati revijo Vasi Szemle (časopis Železne županije), ki izhaja še danes. Leta 1941 so Augusta Pavla imenovali za privatnega docenta za južnoslovanske jezike in literature na Univerzi v Szegedu. V tem času (leta 1942) je v madžarščini napisal *Prekmursko slovensko slovnico*, ki je ostala v rokopisu. Umrl je leta 1946 v Sombotelu. Leta 2013 je izšel prevod Prekmurske slovnice v slovenščino pri založbi Zora v Mariboru. Prevedla jo je dr. Marija Bajzek Lukač, uredil pa dr. Marko Jesenšek.

Mati Avgusta Pavla je na sinovo prošnjo v cankovskem govoru zapisala pet pravlji in jih poslala sinu z opravičilom, da je imela težave z zapisom. Zato ga je prosila, naj popravi, če se mu to zdi potrebno.

Predstavljena je ena izmed teh pravlji, rokopis katerih mi je podarila Judit, hči Avgusta Pavla.

2. Prekmursko narečje sestavljajo tri podnarečja: goričko, ravensko in dolinsko. Govor Cankove spada v ravensko podnarečje. Kot vsa panonska narečja je govor izgubil tonemsko nasprotje in danes je naglas le jakostni. Dolgi visoki samoglasniki se lahko izgovarjajo tudi diftongično. Vsi dolgi samoglasniki so nastali iz starih in novih cirkumflektiranih samoglasnikov, vsi kratki pa iz starih in novih akutiranih ter umično naglašanih samoglasnikov. Nenaglašeni samoglasniki so večinoma ohranjeni.

Dolgi samoglasniki so: *í|î, ü|û|j, ú*, ozki *é*, ozki *o*, dvoglasnika *éj, ou, á* in samoglasniški *ř*.

Gradivo: *zíma, grúška, vúk, péč, pētek, cvrŕ 'cvrl', bėjli, mesóu, gláva, čřf*.

Kratki naglašeni samoglasniki so: *ì, ů, ù, è, ò, è, á, ř*.

Gradivo: *lípa, klün, pùn, cęsta, prŕsi, gŕba, telēta, žēna, mēša, pēs, kráva, vřba*.

V soglasniškem sestavu so premene naslednje: zvočnik v izgubi zvanečnost pred nezvenečimi soglasniki in pred premorom: *záfci*; zvočnik *j* se izgovarja kot *g|gj*, kot *dž* in kot *k*: *drėjvge, zēldže, vlaské*; palatalni *lj* se izgovarja kot *l*; končni *m* se zamenjuje z *n*: *dēlan, h*

onemeva ali ga zamenja *j*: *íža*, *pr bràtaj*. Palatalni *nj* je ohranjen.

V oblikoslovju je ohranjena dvojina v sklanjatvi samostalnikov moškega, ženskega in srednjega spola, le v množini srednjega spola je slišati tudi pridevniške končnice ženskega spola: *léjpe léjta*.

Gradivo za moški spol:

bràt – bràta – bràti – bràta – bràti – bràton;
bràta – bràtof – bràtoma – bràta – bràtoma, bràtoma;
bràti – bràtof – bràton – bràte – bràtaj – bràtami.

Gradivo za ženski spol:

lìpa – e – i – o – i – of;
lìpi – Ø – ama – i – ama – ama;
lìp – e – Ø – an – e – aj – am;
mìš – Ø – i – i – Ø – i – jof;
mìš – i – i – ama – i – ama – ama;
mìš – i – i – an – i – aj – ami.

Gradivo za srednji spol:

lèto – a – i – o – i – on;
lèti – Ø – oma – i – oma – oma;
lèta – Ø – on – a – aj – ami.

Samostalniški zaimki: *gès|gjàs – mené-|me – mènì| – mi – mené – mènì – z mènòf|mèòf*. V orodniku ednine je končnica *-of*: *z mènòf|mèòf, s tèòf|tèòf*. V dvojini se zaimka midva, vidva glasita *mùva, vùva*, za ženski spol pa *mùvi, vùvi*. Vprašalna zaimka sta: *šťò – kóga – kómi – kóga – prikon – s kòn; kà – česa – čèmi – kà – pričèn – s čìn*, nikalna pa *nìšče, nìkaj, nìka*, mnogostna pa *màlošto, màloka*.

Pridevniška sklanjatev za moški spol:

léjpi – léjpoga – léjpomi – 2./1. – on – in;
léjpiva – léjpi – léjpima – iva – ima – ima;
léjpi – léjpi – in – e – aj – imi.

Pridevniška sklanjatev za ženski spol:

léjpa – e – oj – o – oj – of;
léjpivi – i – ima – i – ima – ima;
léjpe – i – in – e – aj – imi.

Pridevniški svojilni zaimki so: *mòj, mòja, mòjo, tvòj, tvòja, tvòjo, svòj, njègof, njèjni, nàjni, vàjni, nàš, vàš, njihof*. Sklanjajo se takole: *mòj – mojega; mòja – mòje, mòjoj – o o mòjoj – z mòjof*. Dvojinska oblika se glasi: *mòjiva, tvòjiva*.

Kazalni zaimek *té* se pregiba takole: *té – tōga – tōmi – té | tōga, priton, s tén*.

Vprašalni zaimki so: *šteri, kākši, čidi*. Nikalni zaimek je *ništeri*, celostni pa so: *sākši, vēs, céjli*.

Števniki se sklanjajo po pridevniški sklanjatvi: *èden | èn, ènoga; dvá – dvēj – dvōma; trgé – trīj; štirge; èn dvājsti | dvājsti èna*. Od štirideset dalje so desetice na prvem mestu. Za tisoč se govori *gèzero*. Pri vrstilnih števniki se pri 'tretji' pojavlja jotacija: *tréči*.

Pri glagolskih oblikah se pojavlja tudi predpretekli čas. Glagolska spregatev ima ohranjeno končno naglašanje kot slovaščina. Vzorec: *pečén – pečěš – pečé – pečéva (pečévi – ž.sp.) – pečéta – pečéta – pečémo – pečéte – pečéjo*. Nedoločnik se končuje na *-ti | (č)ti: dēlati, pēči*, namenilnik pa na *-t | -čt* in se veže z roditelnikom: *grēm 'pěčt krīja*. Deležnik na *-l* ima končaj za moški spol *-o | -u: pēko, mīslo, dēlo*. Glagol biti se sprega po vzorcu: *san, si, je, sva | sve, sta, sta, smo, ste, so*. Oblike za prihodnjik so reducirane: *mo 'bom', boš, de, va | ve, ta, ta, mo, te, do*. Posebnosti pri glagolu so še *krādnōti – krādnem, iti – iden; kúčti – kučén, tolči, tolčem; kúpīvati – kúpīvlen*.

Ohranjene so arhaične oblike prislovov: *nāšerci 'na široko', porējci 'redko', na tēnci 'na tanko'; nīndri 'nekje', īndri 'drugje', prlē 'prej', otkēc 'od kod', īnda 'nekoč', vgōjno 'rano', na sprōtolge 'na pomlad', tī'no 'zelo', èti 'tu'*.

Narečni vezniki so: *no 'in', nīnč 'niti', liki 'ampak', ka 'da'*. Pogosti so členki: *gēli 'jeli', vēj 'saj', bār 'samo', vāči 'drugače', lēkar 'baje' ēšče 'še'*.

3. Zapis pravljice po rokopisu matere Avgusta Pavla in prestava v slovenski knjižni jezik

Ednok je būo eden velki sirmak. S taboron se je slūžo krūh. Odo je v lejs sūhe drva brat, da si je nej mogo drv kūpiti. Žena je bila šūrka on je pà pà odijšo v lejs drva brat, i žena je doma tečas Dejte mejla, būo je pojbec. On tan v lejsi beré, beré drva, naednok samo k njemi pride eden človek z zelenim klobūkom, pa ga pita ka dela. Ja, drva berém, ka sam sirmak pa si nemrem kūpiti. Tisti človik je njemi pravo gjes vam dam pejneze, ka vam nede trbelo po taboraj oditi, či mi tisto date ka doma mate, ka ne vejte. On se mislo vej njemi to lejko dam, ka ne vém či man, na tò se nej zmislo, ka bi žena doma dejte mejla. Zato njemi obečo, ka njemi tisto

da, ka ne vej či má. Pogodila sta se, on njemi je dao dosta penes, pa sta odišla. Da je prišo domo tisti sirmak, i kak f hižo pride, vidi ženo v posteli, in maloga sineka, te je gráto trno žalosten. Žena ga pita ka si tak žalosten? Ka bi ne bi būo, da sam to Dejte oudo: Pripovidávo je vse ženi, kak je obhodo, i ka njemi je tisti človek z zelenim klobükom pejneze dao: i to je znankar būo te hūdi? Dej-te so odnesli k krsti, i Oča je krstni list dobro sráno ali na ednok je samo premino. Te so pač znali, ka je tisti človek te hūdi būo. Bila sta oba trno žalostniva, pa sta nikomi nika nej povedala. Pojbec je ráso, pa sta si gučala moš pa žena, ka ta ga dala za popa fčiti. Rejsan, gda je bio vekši, sta ga dala za popa fčiti. Gda je že zato vekši būo, je f pamet vzeo, ka so Oča sigdar trno žalostni, gda da vidijo, pa si nej znao razložiti zakaj. Več krat je Očo pito, Oča zakaj ste sigdar tak žalostni gda pred Vas pridem? Pa njemi Oča nej šteo povedati. Te je že sin velki zraso i že se skoro vö nāfčo, že je meo slegnjo leto, da je pà domà būo na počitnicaj, je Oča na drvotani drva kálo i Sin je tūdi šou na drvotan k Oči i Sin je tūdi začno kálati, i kak je sikero notr v drvo fsejko, je nej mogo sikere vö zeti, záto je proso Očo, naj malo prekon razno vlečejo. Oča je hitro dva prsta notri f poknjo gydo, ka bi razno vlejko. Sin pa hitro sikero vö potegne i očini prsti so bilij notri. Oča je kričo ka ga bolij. Sin je pa pravo: Oča! Tečas Vam ne pūstim prstof, dokeč mi ne povejte zakaj ste tak žalostni, gda mene vidite. Očo je trno bolelo, zato je pravo. Dragi moj Sin, ka bi nej būo žalosten, tvoj krstni list je f Pe-kli. O, Oča, či je drūgo nej, se nika ne starajte: gyes mo že šou f Pe-keo ponjega. Meo je novo Mešo, postano je pop i te rejsan ednok se na pouti, ka de šou po svoj krstni list f Pekeo. Ide, ide, i pride do ednoga lejsa, že je noč gračūvala, zagledno je edno kučo pri lejsi i si misli, ka de tū salaš proso. Notri je šou i edna baba je bila f kuči, i jo proso salaš. Baba je pravla ka nesmen nikomi salaša dati, ka me det naj domò pride buje. On pa prosi, vej mi dajte nindi malo mesta, ka iden f pekeo po moj krstni list, pa tou je daleč, ka si malo počinem, ka že več dale nemrem iti. Baba pa pravi, gya, gde bi vam dala mesto, da nindi nemam i dedi že ouzdaleč dišij lücki človek. Či vas pod šampetom skrijem? Dobro je, gyes mo pot šampetom spao, naj si samo malo počinem. Zancajt pride ded domo i že oudaleč kričij: što je tū, ka sago čütim? Notri pride: što je, naj hitro se ide, ovak ga bujem. Baba sploj zasagana pravi,

tüo boj, tüo, ka so tü eden človik, ka si malo počinejo, ka ideo f Pekeo po svoj krstni list. Det, kama idejo? F pekeo? Zasagano pita: Gde pa so? Eti pod šampetom. Naj hitro vö ido, ka gyes morem nika pitati. Pop vö od šampeta prido. Kama vi idete? Gyes idem f pekeo, po moj krstni list, pa sam tü privas sálaš proso, ka je to trno daleč, pa sam že dale nej mogo iti. Kapa vam zdaj naj plačam za to dobroto, ka sam sálaš dobo? Ded cilo vrli pravi: ite, pa pozvejte, ka čaka mene tan ana moka, gyes sam tisti, ka sam telko lüdi bujo. Poglednite f Pekli tisto mesto, štero mene čaka, i te da te šli nazaj, morete pa se priti, ka mi povejte. Dobro je, gyes se poglednem pa pridem nazaj, pa Vam vse povem, ka mo vido. Odišo je. Prišo je f Pekeo, i je najšo toga plantavoga toga hüdogo. Pravo je, dajte moj krstni list, ovak nede z vami dobro. Meo je sebof žegnjeno vodo i eden hamriček. Plantavi te hüdi je kričo ovim hüdin, cuj dveri dršte, ka nede mogo nota. Ti hüdi su tak dveri cuj držali, ka so nohete vse vkous dver držali. Pop pa je cuj skočo pa je nohete s hamrom vse doj na dveri zabüo. Ti hüdi so kričali, jáj, jáj, što je to, ka nas tak mantra? Te plantavi je hitro bejšo po krstni list. To mate vaš krstni list, pa samo ite, pa nigdar več ne prite. Gyes morem viditi, kakša mantra čaka tü tistoga človeka. To mi morete pokazati, ovak vas vse okrstim. Ti hüdi so se bojali pa so ga püstili pa so njemi vse pokazali; to čaka toga, to toga, ta naj hüjša postela pa čaka tistoga, kak je 99 lüdi bujo. No, te je že vse zna, pa krstni list tüdi meo, te je veseli šou nazaj. Prišo je do tiste kuče, tisti Ded ga komaj že čako, z velikim strahom pita: No, ka ste zvedli? Jaj, moj dragi človek, tan san vido, da strašanske muke čakajo tam one, ki ta pridejo. Vi pa mate to naj hüjšo postelo, vaša postela je s sakojačkof mantrof puna. Ded se preveč žalostij. Ali bi vy nej mogli men pomagati, ka bi se gyes rejšo tiste moke? Ja, vej mo vidli: če te delali pokoro, pa je vse mogoče. Naložite mi pokoro, ka naj činim. Ka ste delali, kak ste klali lüdi? Pokazo je eden leskof bot, s tem botom sam bujo 99 lüdi. Zdaj pa ote i neste te bot sebof. Šla sta en falat kraj ot kuče, te njemi pravi, zdaj pa te bot tü notri posáte, sak den ga polejvajte ali v lampaj morete vodo nositi i po koulinaj hoditi, i tak ga polejvajte tečas skous, do kec nede pogno vejke i liske. Ded je pravo. Skous mo ga polejvo, po koulinaj mo hodo vnoči vudnè, naj se samo rejšim tiste mantre. Pop je odišo domò i domá vesélo opravlo božje službe. Ded pa je sploj po koulinaj noso v lampaj vodo i

polejvo tisti bot. Minolo je že 13 set lejt od tisti mao. Pop je sploj pozabo, več od tistoga nanč mislo nej. Ednok pa samo daleč se pela, na ednok je samo pri ednom lejsi. Te samo okouli gleda i vidi, ka eden trno stari človik po koulinaj se vlači okouli ednoga drejva, te njemi hitro na pamet pride, ka gda sam gyes tü odo. Hitro doj skoči, pa ta ide, te stari je ranč ob slegnjem vodo prineso. Oba sta se spoznala. Ded je z veseljem skričo: Bog Vas je prineso, ranč se mi bliža zàgnja vöra, ka me spravite z Bogom, Pop je valo dao Bogi ka je tak modro ravno. Ded se je spovedo i prečisto i je mro srečno. S tistoga bota je zrasla lejpa grüşka, pa je mejla lejpi 99 grüşek, ka so trno lipo dišale. Pop se te nazaj domo pelo i dičo je Boga, da ga je tak po čudnoj pouti vodo. Ded je velko pokoro delo, da je 13set lejt po koulinaj, v lampaj vodo noso tečas ka je s tistoga bota drejvo zraslo i telko lepoga dišečeg sadüj nanjem bilo, kelko lüdi je žnjim bujo. Po dugoj pokori je srečno mró.

3.1 Prestava besedila v slovenski knjižni jezik

Nekoč je živel velik siromak. Z dninami si je služil kruh. Hodil je v gozd nabirat suha drva, ker si ni mogel kupiti drv. Žena je bila noseča, on je pa zopet odšel v gozd nabirat drva in žena je v tem času rodila otroka. Bil je sin. On v gozdu nabira, nabira drva, ko nenadoma pride k njemu človek z zelenim klobukom in ga vpraša, kaj dela. »Ja, drva nabiram, ker sem siromak in si jih ne morem kupiti.« Ta človek mu je rekel: »Jaz vam dam denar, da vam ne bo treba po dninah hoditi, če mi daste tisto, kar imate doma, pa ne veste, da imate.« Mislil si je: »Saj njemu to lahko dam, za kar ne vem, da imam.« Ni se pa spomnil, da bi žena lahko imela doma otroka. Zato mu je obljubil, da mu da tisto, za kar ne ve, da ima. Pogodila sta se, dal mu je veliko denarja in sta odšla. Ko je prišel tisti siromak domov, vstopi v hišo, zagleda ženo v postelji in malega sinka in postane zelo žalosten. Žena ga vpraša: »Zakaj si tako žalosten?« »Kako bi ne bil, ker sem otroka prodal.« Pripovedoval je ženi, kaj se je zgodilo in da mu je tisti človek z zelenim klobukom dal denar. To je bil verjetno hudič. Otroka so odnesli h krstu in oče je krstni list dobro shranil, toda nenadoma je izginil. Vedeli so, da je bil tisti človek hudič. Oba sta bila zelo žalostna, pa nikomur nista nič povedala. Deček je rasel, mož in žena pa sta se dogovorila, da ga bosta dala šolati za

duhovnika. Res, ko je bil večji, sta ga dala šolati za duhovnika. Ko je bil že večji, je opazil, da je oče vedno zelo žalosten, ko ga vidi, pa si ni znal razložiti, zakaj. Večkrat je očeta vprašal: »Oče, zakaj ste vedno tako žalostni, kadar pridem pred vas?« Toda oče mu ni hotel povedati. Sin je odrasel in se že skoraj izšolal, bil je že v zadnjem letniku, ko je zopet bil doma na počitnicah, je oče na drvišču cepil drva. Sin je tudi šel na drvišče k očetu in sin je tudi začel cepiti. Ko je s sekiro vsekali v drvo, ni mogel sekire potegniti ven, zato je prosil očeta, da bi vsekani les potegnil narazen. Oče je hitro dva prsta potisnil v razpoko, da bi jo razširil. Sin je hitro izvlekel sekiro, očetovi prsti pa so stisnjeni. Oče je kričal, da ga boli. Sin pa je rekel: »Oče! Toliko časa ne spustim vaših prstov, dokler mi ne poveste, zakaj ste tako žalostni, kadar me vidite.« Očeta je zelo bolelo, zato je spregovoril: »Dragi moj sin! Kako ne bi bil žalosten, tvoj krstni list je v peklju.« »O, oče, če ni drugega, ne skrbite: jaz bom šel ponj v pekel.« Imel je novo mašo, postal je duhovnik in res se odloči, da bo šel po svoj krstni list v pekel. Hodi, hodi in pride do gozda, nočilo se je že in zagledal je hišo pri gozdu in si mislil, da bo tu prosil za prenočišče. Vstopil je. V hiši je bila ženska. Prosil jo je za prenočišče. Ženska je govorila: »Ne smem nikomur dati prenočišča, ker me mož, če pride domov, ubije.« Prosi jo, naj mu da nekje prostor, ker gre v pekel po svoj krstni list in da je to daleč, da si malo odpočije, ker naprej ne more več iti. Ženska mu pravi: »Kje bi vam dala prostor, ker ga nimam in možu že od daleč diši tuj človek. Ali vas skrijem pod posteljo?« »Dobro je, jaz bom pod posteljo spal, samo da si malo odpočijem.« Čez nekaj časa pride mož domov in že od daleč kriči: »Kdo je tu, da čutim vonj?« Vstopi: »Kdor je, naj hitro pride sem, drugače ga ubijem.« Ženska zelo prestrašena pravi: »Tiho bodi, tiho, tukaj spi človek, da si malo odpočije, ker gre v pekel po svoj krstni list.« Mož: »Kam gre?« »V pekel.« Prestrašeno vpraša: »Kje pa je?« »Tu pod posteljo.« »Naj pride hitro sem, ker ga moram nekaj vprašati.« Duhovnik pride izpod postelje. »Kam greste?« »V pekel grem, po moj krstni list, pa sem tu pri vas prosil za prenočišče, ker je to zelo daleč, pa nisem mogel iti naprej. Kako naj vam poplačam dobroto, da sem dobil prenočišče?« Mož, zelo prijazen, pravi: »Pojdite in poizvedite, kakšno trpljenje mene tam čaka. Jaz sem tisti, ki je ubil toliko ljudi. Poglejte v peklju tisti prostor, ki

me čaka, in ko se boste vračali, morate priti sem, da mi poveste.«

»Dobro, pogledal bom, in ko pridem nazaj, vam bom povedal vse, kar bom videl.« Odšel je. Prišel je v pekel in našel tistega šepavega hudiča. Rekel je: »Dajte moj krstni list, sicer z vami ne bo dobro.« S seboj je imel blagoslovljeno vodo in kladivce. Šepasti hudič je kričal drugim hudičem: »Držite zaprta vrata, da ne bo mogel noter.« Hudiči so tako držali zaprta vrata, da so nohte zapičili skozi vrata. Duhovnik pa je priskočil in je vse nohte s kladivom zabil na vrata. Hudiči so kričali: »Jáj, jáj, kdo je to, ki nas tako muči.« Hudič je hitro tekkel po krstni list. »Tu imate vaš krstni list pa takoj odidite in nikoli več ne pridite.« »Jaz moram videti, kakšno mučenje tu čaka tistega človeka. To mi morate pokazati, drugače vas vse krstim.« Hudiči so se bali, zato so ga pustili in mu vse pokazali: to čaka tega, to tega, najhujša postelja pa čaka tistega, ki je ubil 99 ljudi. No, vse je vedel, imel je tudi krstni list pa se je vesel vračal. Prišel je do tiste kočice, tisti mož ga je komaj čakal in ga v velikem strahu vprašal. »No, kaj ste izvedeli?« »Joj, moj dragi človek, tam sem videl, da čaka tiste, ki pridejo tja, strašansko trpljenje. Vi pa imate najhujšo posteljo, vaša postelja je polna različnih muk.« Mož je zelo žalosten. »Ali bi mi vi ne mogli pomagati, da bi se rešil tistih muk?« »Ja, saj bomo videli. Če boste delali pokoro, je vse mogoče.« »Naložite mi pokoro, kaj naj napravim.« »Kaj ste delali, kako ste klali ljudi?« Pokazal je leskovo palico. »S to palico sem ubil 99 ljudi.« »Zdaj pa pojdite in nesite to palico s seboj.« Šla sta malo od hiše in mu pravi: »Zdaj pa to palico posadite, vsak dan jo zalivajte, ali v ustih morate nositi vodo in hoditi po kolenih in tako jo zalivajte toliko časa, dokler ne bo pognala vej in listov.« Mož je rekel: »Ves čas jo bom zalival, po kolenih bom hodil ponoči in podnevi, samo da se rešim tistega trpljenja.« Duhovnik je odšel domov in doma veselo opravljal božjo službo. Mož pa je vedno po kolenih nosil v ustih vodo in zalival palico. Od takrat je minilo že 13 let. Duhovnik pa je docela pozabil in na to ni več mislil. Nekoč pa se pelje daleč, nenadoma je pri nekem gozdu. Pogleda naokoli in vidi, da se neki zelo star človek po kolenih vlači okoli drevesa. Tedaj se spomni: »Kdaj sem jaz tu hodil?« Skoči dol, gre tja, starec je ravno nazadnje prinesel vodo. Prepoznala sta se. Mož je z veseljem kriknil: »Bog vas je prinesel, bliža se mi zadnja ura, da me spravite z Bogom.« Duhovnik se je zahvalil Bogu,

da je ravnal modro. Mož se je spovedal, očistil greha in srečno umrl. Iz tiste palice je zrasla lepa hruška, imela je 99 lepih hrušk, ki so zelo lepo dišale. Duhovnik se je peljal nazaj domov in hvalil je Boga, da ga je tako vodil po čudni poti. Mož se je spokoril, ko je 13 let po kolenih v ustih nosil vodo, dokler ni iz tiste palice zraslo drevo in na njem je bilo toliko lepih, dišečih sadov, kolikor ljudi je s palico ubil. Po dolgi pokori je srečno umrl.

3.2 Iz zapisane pravljice so najprej izpisane glasoslovne značilnosti.

Za dolgi *i* je pogosto zapisan dvoglasniški *ij*: *odijšo* | *sta odišla*, *so bilij*, *bolij*, *dišij*, *kričij*; za samoglasniški *l* je zapisan *u*: *sta gučala*, *puna*, *duga*; za samoglasnik *u* je vedno zapisan *ü*, ki je lahko nastal tudi iz *i*: *je slüžo*, *küpiti*, *tü*, *ütim*, *lüdi*, *krüh*, *je büo*, *šürka* 'široka'; polglasnik se je razvil v *e*: *den*; dolgi *jat* je dal odraz *ej*: *lejs*, *rejsan*, *je nej mogo*, *dejte*, *je mejla*, *vejte*; za dolga *o* in nosni *o* je odraz *ou*: *se napouti*, *po koulinaj* 'po kolenih', *okouli*, *skous*. Samoglasniški upad je pogost pri deležnikih na *-l*: *je odo* 'hodil', *je meo* 'imel', *mogo* 'mogel'; drugi primeri samoglasniškega upada so še *sirmak* 'siromak', *velki* 'veliki', *človik*, *či* 'če', *ma* 'ima', *so vidli*.

3.3 Soglasniške premene so pogoste. Soglasnik *h* onemeva, v končnici *-ah* pa ga zamenja *j*: *je odo* 'hodil', *lejko*, *vala* 'hvala', *na počitnicaj*, *po taboraj*; sklop *hr* se izgovarja *gr*: *grüška*; zvočnik *j* se piše *gy*: *gyes* 'jaz'; palatalni *nj* je ohranjen: *zagnja* 'zadnja', *slegnjo leto* 'zadnje leto'; palatalni *lj* otrdi: *fposteli*; zvočnik *v* pred nezvenečim soglasnikom in na koncu besede se izgovarja *f*: *fpekeo*, *fposteli*, *fčiti se*; končni *-m*, ki v vsej panonski narečni skupini prehaja v *-n*, je v pravljici večinoma ohranjen: redko je zapisan *-n*: *nesmen*, *tan*, *man*. Sklop *kt* se zapisuje *št*: *što* 'kdo'.

3.4 Oblikoslovne narečne značilnosti so naslednje: dajalnik in mestnik ednine moškega spola imata končnico *-i*: *fpekli*; v mestniku množine je končnica *-aj*: *v lampaj* 'v ustih'; ob imenovalniku množine srednjega spola se pojavlja pridevnik v ženskem spolu: *sühe drva*. V pridevniški sklanjatvi je ohranjena trda sklanjatev: *toga plantavoga*. V glagolski spregatvi je ohranjeno tudi končniško naglašanje.

3.5 V pravljici so zapisane številne prekmurske narečne besede:

- B *brat* 'pobirati'; *bojali so se* 'bali so se'; *bot* 'palica';
 Č *činim* 'delam';
 D *drvotan* 'tnalo'; *dokeč* 'dokler'; *da* 'ko';
 E *ednok* 'nekoč';
 F *falat* 'košček';
 G *gde* 'kje'; *je grato* 'postal'; *gučala sta* 'govorila sta';
gda 'ko'; *gračüvala je* 'postajala je';
 H *hiža* 'hiša'; *te hüdi* 'hudič'; *hamriček* 'kladivce';
 K *ka* 'da'; *je kalo* 'sekal'; *kuča* 'hiša'; *dokec* 'dokler';
 L *lüčki človek* 'tujec'; *lampe* 'ustnice';
 M *mantra nas* 'muči'; *mantra* 'mučenje'; *moka* 'muka';
 N *nika* 'nič'; *se je vö nafčo* 'izučil se je'; *nindri* 'nekje';
nanč 'nič';
 O *odijšo je* 'odšel je'; *ovi* 'oni'; *ovak* 'drugače'; *oditi* 'hoditi';
 P *pojbec* 'fant'; *pà* 'zopet'; *pita* 'vpraša'; *pejnezi* 'denar';
plantav 'šepav';
 R *ranč* 'ravnokar';
 S *sigdar* 'vedno'; *ne starajte se* 'ne skrbite'; *salaš* 'prenočišče';
saga 'duh, vonj'; *se* 'sem'; *ob slejgnjem* 'zadnjič';
 Š *šampet* 'postelja';
 T *tabor* 'skupno delo', nem Tagwörk; *tečas* 'takrat';
trbelo nede 'ne bo treba'; *trno* 'zelo'; *ta* 'tja';
 V *vej* 'saj'; *vö* 'ven'; *vrli* (cilo) 'zelo dober';
 Z *zancajt* 'čez nekaj časa';
 Ž *žegnjena voda* 'blagoslovljena voda'.

Večina besed je slovanskega izvora, nekaj je nemških: *zancajt*, *žegnjen*, *tabor*, *šampet*, *pojbec*, *lampe*, *je grato*, nekaj je madžarskih prevzetih besed: *bot*, *falat*, *pejnezi*, *saga*, *salaš*.

4. Povzetek

Avgust Pavel (1886–1946), doma s Cankove v Prekmurju, je študiral na univerzi v Budimpešti in se ob madžarščini in latinščini posvečal tudi slovanskemu jezikoslovju. Leta 1909 je izdal knjigo o glasoslovju Cankove, leta 1942 pa je napisal *Prekmursko slovensko slovnico* v madžarščini, ki je ostala v rokopisu. Leta 2013 je izšel prevod *Prekmurske slovenske slovnice* v slovenščino prevajalke dr. Marije Bajzek Lukač in urednika dr. Marka Jesenška pri založ-

bi Zora v Mariboru. Mati Avgusta Pavla je sinu poslala v Sopron v narečju zapisane pravljice. Iz rokopisa ene pravljice so analizirani dialektizmi. Cankovski govor spada k ravenskemu prekmurskemu podnarečju, ki je ohranilo le jakostno naglaševanje. Vokalni sistem ima tipične dolge, kratke in nenaglašene samoglasnike. Samoglasnik *u* je prešel v *ü*, *u* pa je odraz samoglasniškega *!*. Dvoglasnik *ej* zastopa dolgi *jat*, *ou* pa dolgi *o* in nosni *o_e*. Ohranjen je samoglasniški *ɟ*. Kratki naglašeni samoglasniki so odrazi izhodiščno kratkih in umično naglašanih samoglasnikov. V soglasniškem sestavu so tipične premene: *j* > *g* | *g*, *dž*; *-v* da *-f*, končni *-m* da *-n*; *h* onemeva; palatalni *nj* je ohranjen. V oblikoslovju so ohranjeni vsi trije spoli, vsi naglasni tipi in tudi dvojina. V samostalniškem pregibanju je v moški srednji sklanjatvi v dajalniku in mestniku ednine končnica *-i*, v mestniku množine pa končnica *-aj*. Orodnik ednine ženskega spola ima končnico *-of*. Ohranjena je trda pridevniška sklanjatev: *léjpoga*. V glagolski spregatvi je ohranjeno končniško naglaševanje, v dvojini tudi končaj *-va* kot v knjižnem jeziku. Nedoločnik na *-ti* | *-čti* se loči od namenilnika: *-t* | *-čt*. Pri nepregibnih besednih vrstah je slišati še veliko arhaičnih oblik. Veznika *da* ne govorijo, zamenja ga *ka*.

Iz prepisane pravljice so izpisane glasoslovne in oblikoslovne značilnosti cankovskega govora. Panonizmi so številni, med njimi je tudi nekaj germanizmov in madžarizmov.

Viri in literatura

- Rokopis pravljic [zapisala mati Avgusta Pavla].
 Zbornik: Avgust Pavel. Uredila Zinka Zorko in Miha Pauko. Maribor 2003.
 V. Novak, 1970: Življenje in delo Avgusta Pavla. Razprave SAZU. Ljubljana.
 M. L. Greenberg, 1993: Glasoslovni opis treh prekmurskih govorov in komentar k zgodovinskemu glasoslovju in oblikoslovju prekmurskega narečja.
 Z. Zorko, 1998: *Haloško narečje in druge dialektološke študije*. Zora 6. Maribor.
 Z. Zorko, 2003: *Oblikoslovje in leksika v govoru Cankove*. Zora 23. Maribor.
 Avgust Pavel, 2013: *Prekmurska slovenska slovnica [Vend nyelvtan]*. Prevedla Marija Bajzek Lukač, uredil Marko Jesenšek. Zora 100. Maribor.

The Speech of Cankova (Prekmurje Region) in Fairy Tales

August Paul (1886–1946), who was born in Cankova in the Prekmurje region, studied at the University of Budapest. He devoted his studies to Hungarian and Latin language, but also to Slavic linguistics. In 1909 he published a book on the phonology of Cankova, in 1942 he wrote Slovenian Prekmurje grammar in Hungarian, which remained only as a manuscript. In 2013 the translation of the Slovenian Prekmurje grammar into Slovene was published in Maribor by the publishing house Zora. It was translated by dr. Marija Bajzek Lukač and edited by dr. Marko Jesenšek. The mother of August Paul sent her son in Sopron fairy tale written in dialect. The dialect words are analyzed from one of the manuscripts of the fairy tales. Cankovo speech belongs to the subdialect of Ravensko Prekmurje, which preserved the pitch stress. Vocal system has typical long and short unaccented vowels. Vowel u is moved to ü, u is a reflection of the vowel j. Diphthong ej represents the long jat and ou the long and nasal o_e. Vowel r is preserved. Short stressed vowels are the reflection of the basic short and retrievable accented vowels. In the consonant assembly typical transformation are: j > g | gj, dž; -v gives -f; -m at the end goes into -n; h is becoming mute; palatal nj is preserved. The morphology preserves all three genders, all accent types, as well as dual. The noun flexion in male middle declension in the dative and locative singular ends with -i, the plural locative ends with -aj. The instrumental case singular female has the ending -of. Also preserved is the hard adjective declension: léjpoga. The verb conjugations preserve the final stress, in the dual also the ending -va as in the literary language. Infinitive for -ti | -čti is separated from the supine: -t | -čt. Indeclinable parts of speech still have many of archaic forms. They do not use the conjunction da, it is replaced by ka.

Phonological and morphological characteristics of Cankovo speech are written from fairy tales. There are many Panonisms, as well as some Germanisms and Hungarianisms.

Keywords: *dialect of Ravensko Prekmurje, phonology, morphology, vocabulary*

...A szombathelyi dialektológia iskola innovatív, szociolingvisztikai szemléletet és módszert alkalmazó dialektológusaként, a táji lexémák avatott kutatójaként Magyarországon először ünnepeltünk foglalkozott a családon belüli nemzedékek nyelvhasználata közös vagy elkülönülő vonásainak vizsgálatával, holott „spontán adatok tanúskodnak róla, hogy vannak családok, amelynek archaikusabb a nyelve, másoké jobban ki van téve a köznyelvi hatásnak (Bokor 1990: 163–67, 1995: 37). Sok-sok példa igazolhatná, hogy bizonyos nyelvjárásiasságok megmaradásának, illetve mások megszűnésének nemegyszer éppen a családi nyelvben rejlik a magyarázata” (Bokor 1990: 163). Fentebb említett tanulmányában táji lexémák elemzésével bizonyítja a „családi nyelv hagyományőrző szerepét”, s egyben azt is, hogy „a tájszókát a legtovább a kihalástól éppen a családi nyelv védheti meg” (i. m. 164–166)...

P. Lakatos Ilona – T. Károlyi Margit

...A nagyatlász gyűjtési munkálatai irányították a figyelmet a nyelvjárások felgyorsuló változására, a tájszókészlet gyorsuló visszaszorulására, a nyelvjárások változásvizsgálatának a sürgető szükségességére [...]. Az ilyen irányú vizsgálatok egyik mozgatórugója az a tény, hogy a szókészlet mint kultúrahordozó nyelvi részleg a nyelvészetieken kívül művelődéstörténeti tanulságokat is bőven kínál, ily módon pedig szélesebb kör érdeklődésére is igényt tarthat (nem csak az oktatásban és a helyi kultúrák megbecsülőinek a körében).

A nyelvjárási szókészleti változás témakörében 1995-ben jelent meg Bokor József alapos, tanulságos, előremutató munkája, a Regionális lexikológiai vizsgálatok a nyugati magyar nyelvterületen, amelyben a szerző 14 településen gyűjtött és részben másokkal gyűjtetett nyelvjárási szavak több oldalú elemzését végezte el...

Kiss Jenő

...A szombathelyi nyelvészeti tanszék oktatói vendégtanárként is kiemelkedő munkát végeztek a Muravidék nyelvi-nyelvjárási sajátosságainak gyűjtésében, feldolgozásában, továbbá – könyvekkel, tanulmányaikkal, szakmai konferenciák szervezésével – sokat tettek az ottani magyarság anyanyelvének megőrzéséért. Már mondanom sem kell: ünnepeltünk mindebben jelentős szerepet vállalt. Nemrégiben értesülhettünk arról, hogy a jövő év augusztusában megrendezik a VI. Dialektológiai Szimpoziont. Mivel eddig mindegyiken részt tudtam venni, így elmondhatom, hogy számomra valamennyi hasznos és élményszerű volt. A szimpozionok nemcsak tárgyköreik miatt voltak vonzóak, hanem azért is, mert ezeket az alkalmakat az ott résztvevők és a rendező szombathelyi kollégák figyelmessége, szívéllyessége feledhetetlenné tette. Ebben Bokor Józsefnek is szerepe volt. Isten éltesse jó egészséggben, alkotóerőben még nagyon sokáig!

Szabó József